N. D. COCEA

FECIOR DE SLUGĂ

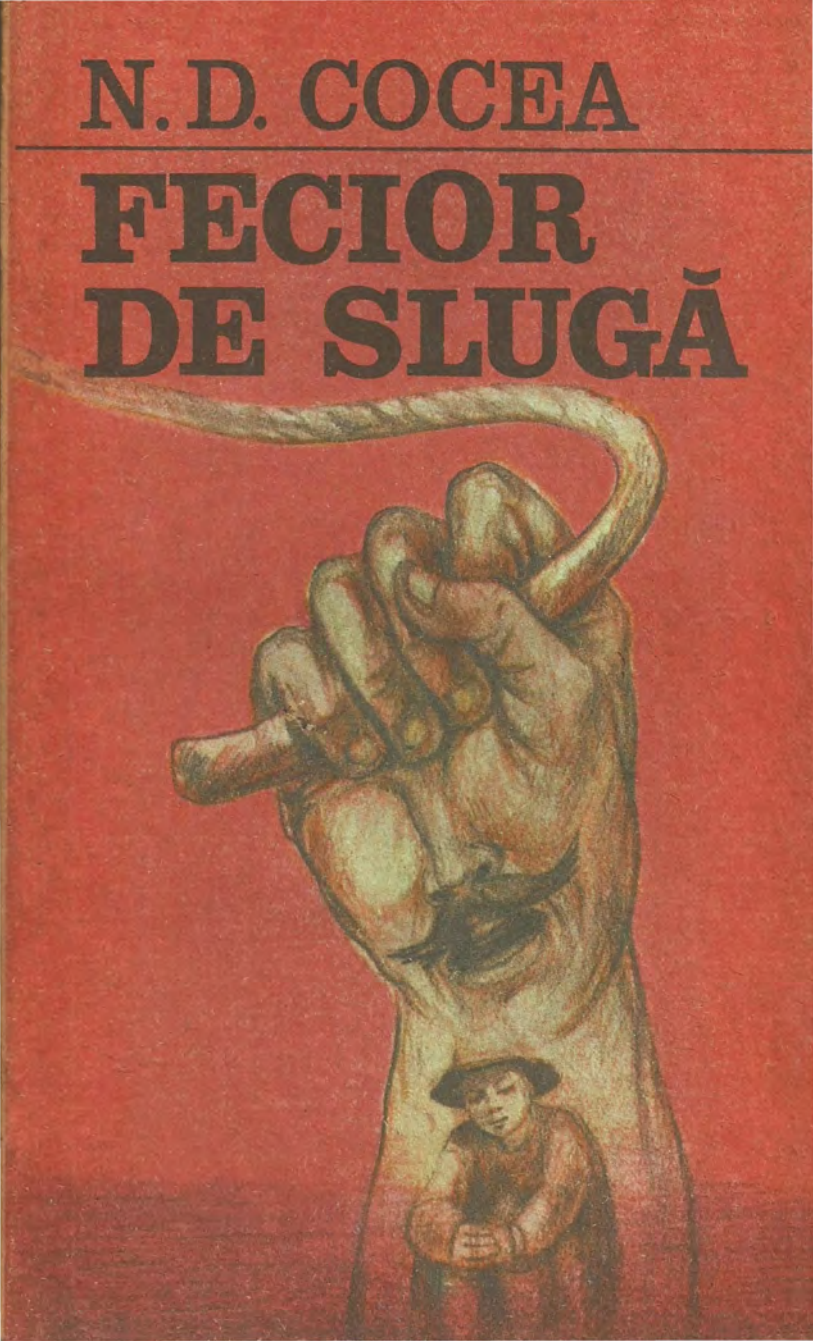

N. D. COCEA

FECIOR DE SLUGĂ

Coperta : *Anton Slavnicu*

N. D. COCEA

FECIOR DE SLUGĂ

Cu o prefață de
MIRCEA BRAGA

EDITURA MINERVA
București, 1988

Textul volumului de față este
reprodus după N.D. Cocea, *Scrieri*, II,
ediție îngrijită de Virgiliu Ene,
București, Editura Minerva, 1971.

PREFAȚĂ

1. Ne întrebăm, iată, nu fără o ciudată senzație de impas, ce s-ar mai putea spune despre opera lui N.D. Cocea (și ne gîndim numai la proza sa), altceva decît ceea ce s-a spus sau decît ceea ce avem impresia că s-a spus. Mai mult, ne referim strict la un comentariu de istorie literară, submers ca atare de intenția „valorificării", nu la o desfășurare eseistică asupra unei prezențe „actuale", fiindcă — de ce să n-o recunoaștem ? — textele lui N.D. Cocea nu se mai află în raza noastră de recepție. Dacă nu sînt „cerute", nu e mai puțin adevărat că nici nu sînt „oferite" : nereeditat integral, cu atît mai departe de o ediție critică, inaccesibil cititorilor cu majoritatea creațiilor (sînt puține bibliotecile care posedă romanul *Nea Nae*, pentru a nu mai vorbi de romanul de debut *Poet-Poetă*, raritate bibliofilă). N.D. Cocea este, acum, nu un nedreptățit, cît un necunoscut.

Tribulațiile istoricului literar încep, apoi, de la constatarea existenței a două posterități critice ale scriitorului, a două secvențe postume în receptarea operei sale, delimitate în „timpul" fizic, dar și în cel axiologic. Cea de a doua este a prezentului, în care N.D. Cocea pare stabilizat în zona scriitorilor minori, iar prima, întinsă de la moartea sa pînă spre sfîrșitul deceniului 7, este una a acreditării unui unghi prin a cărui dispersie locul lui N.D. Cocea în literatura interbelică era proclamat, chiar dacă nu de excepție, în orice caz, aflat pe un important aliniament. Ecourile celei dintîi etape duc la senzația „totului spus" și, astfel, sintagma „ceea ce avem impresia că s-a spus" conotează, de fapt, și o judecată a timpului actual care, chiar neexprimată răspicat, blochează inițiativa interpretativă. Sigur, poate fi la mijloc și un prag al echivocului, pe care criteriile și direcția verdictului să se fi născut nu dintr-o judecată, ci dintr-o rețea de prejudecăți, de reacții în opoziție — situație în care întrebările ar deveni fertile. Oricum, „accidentele" și „denivelările" care mar-

cheză biografia scriitorului și a operei sale se perpetuează astfel în postumitate, ceea ce înseamnă că, poate printr-o „interpretare inversă", ar trebui mai întîi puse în evidență spațiile care ar putea favoriza apariția puterilor de ocultare a unei opere. Spațiile, sau condițiile, sau sensibilitatea, sau estetica...

E posibil, evident, ca locul lui N.D. Cocea în ordinea literaturii naționale să nu apară spectaculos altul în urma (re)contactului nemijlocit cu paginile purtîndu-i semnătura, dar aserțiunile se vor clădi atunci pe argument și „literă", așadar departe de aproximații și, cîteodată, chiar de vagi resentimente. Mai ales că nici prima posteritate critică a scriitorului nu a manifestat la toate nivelele jubilația ale cărei lumini ni se par vizibile astăzi : preluată pentru latura sa de „critică socială" a unei „societăți în descompunere", creația-i-a fost, însă, îndeajuns încercuită de rezerve pentru accente „sămănătoriste", „ezitări" sau „neclarități ideologice", „soluții eronate", vulgarități și, în sfîrșit, trivialități.

De altfel, acelui „timp" i-ar fi revenit și misiunea descifrării în detalii a biografiei autorului și a creației sale. Dar aceasta n-a fost realizată, poate fiindcă evenimentele erau prea apropiate, poate fiindcă optica asupra lor era alta decît a scriitorului, poate fiindcă mulți dintre protagoniști se mai aflau în viață, poate fiindcă sursele erau blocate (unele, cum se întîmplă în multe cazuri, chiar de către urmași) ș.a.m.d. Cert este că unele „denivelări" își au izvorul în cunoașterea doar fragmentară, „preferențială" a biografiei autorului *Vinului de viață lungă*. Aceste „accidente" care ne întîmpină, de fiecare dată altele, în funcție de suprafața pe care se află (biografie, operă, atitudinea contemporanilor, apoi cea a posterității), sfîrșesc prin a decupa împrejurări paradoxale, situații contradictorii greu de explicat, stranii alunecări de semnificații. În absența unui „complet" și expresiv „portret" N.D. Cocea, la care să contribuie în egală măsură investigația biografică și analiza critică a operei (care, cum vom vedea, asimilează masiv elementul autobiografic), continuă să rețină atenția date „pitorești" de natura : fiul unui general în armata regală se atașează de timpuriu mișcării socialiste și, apoi, comuniste ; Gala Galaction elogiază fără rezerve acel text de început, *Poet-Poetă*, ce abundă în pasaje de descriere a unor abuzuri și excese sexuale ; aflat în detenție la Craiova pentru un an și jumătate, N.D. Cocea este eliberat în urma intervenției lui Octavian Goga, unul dintre politicienii vehement combătuți de directorul *Faclei ;* militantul socialist consacră un roman *(Vinul de viață lungă)* imaginii idilice a vechii boierimi ; în altele, intenția declarată de asanare a societății e susținută prin descrierea amănunțită, crudă, nu fără o anume re-

torică afectivă, a unor culise imunde. Nu supralicităm în spiritul unei biografii de senzație ; nici nu împărtășim opinia că biograficul luminează creația ; dar, inevitabil, complexitatea operei se întoarce asupra „portretului" autorului și, fără a-l avea pe acesta delimitat „din exterior", un „Cocea *par lui-même*", de pildă, s-ar răzbuna în fals prin subiectivismul ignorant al selecției. „Era — mărturisea Ștefan Voicu, unul din apropiații săi, la evocarea din cadrul «Rotondei 13» pregătită de Muzeul Literaturii Române cu prilejul centenarului nașterii scriitorului — o fire foarte voluntară, greu de încadrat în chingile unei vieți organizate, ale unor norme de disciplină mai mult sau mai puțin rigidă, o fire neîngrădită în variatele și vastele sale relații și combinații personale și sociale." Hotărît, N.D. Cocea ne poate apărea mai interesant decît ni-l oferă obscure amintiri ale unor lecturi efectuate în circumstanțe ele însele obscure...

2. Ce știm, așadar, pînă acum despre N.D. Cocea ? A văzut lumina zilei la Bîrlad, în 29 noiembrie 1880, ca prim copil al soților Cleopatra și Dimitrie Cocea. Tatăl său, unul din cei nouă copii ai serdarului Gheorghe Cocea, era la acea dată locotenent în corpul Vînătorilor de munte. Mama sa, descendentă din familia moșierilor Nicorescu, „era o intelectuală cu o cultură vastă și cea mai mare parte din timp și-o petrecea printre cărți". Soții Cocea au mai avut trei fiice : Maricica, Florica și Alice. N.D. Cocea a absolvit școala primară la Bîrlad, după care — așa cum va mărturisi în însemnările autobiografice din care am citat mai sus — a urmat cele șapte clase secundare în opt licee diferite : „Tatăl meu [...] era obligat să-și schimbe anual garnizoana [...]. Nu m-am putut lega, prin urmare, nici de oameni, prin camaraderiile acelea care izvorăsc din obișnuință și din contacte prelungite, nici mai ales de locuri anumite : o mahala, o casă, o grădină, care, prin stabilitatea impresiilor, prin idealizarea amintirilor, sădesc de cele mai adeseori în oameni instinctul funest de proprietar. N-am, așadar, prietenii din copilărie." Mai știm că citea mult și că — învățînd de mic limba— avea acces la literatura franceză (din care a și tradus, publicînd încă în 1916 versiunea română la *Thaïs* de Anatole France). Manifestă înclinații spre literatură din perioada liceului, stimulat cu siguranță și de prietenia, legată în timpul petrecut la „Sava", cu Tudor Arghezi și Gala Galaction. Și astfel, în 1897, semnează cu pseudonimul „Nelly" schița *Dezamăgire* în revista *Foaia interesantă* pe care o scosese la București George Coșbuc. Cu același pseudonim semnează, în 1898, și două volume : romanul *Poet-Poetă*, prefațat de Gala Galaction, și culegerea de schițe și nuvele *Copil din flori*.

Trimis în 1899 la Paris pentru a studia Dreptul (licența și-o va da, însă, la București, în 1903), N.D. Cocea va fi atras mai multe de mediile literar-artistice : „O bună parte din vreme mi-o petreceam în atelierele pictorilor și sculptorilor din Montparnasse; sau printre executanții și compozitorii de la «Concerte Rouge» ; sau la spectacole și în culisele teatrului". Familiarizarea sa cu lumea artelor plastice și a teatrului se datorează, probabil, acestei perioade ; atracția era, însă, mai veche, dacă ne gîndim că încă elev fiind, la Buzău, îl „descoperă" și îl lansează (afirmația e a lui Arghezi) pe Andreescu, iar pasiunea pentru teatru l-a marcat nu numai pe Cocea (autor, cronicar dramatic, inițiator al *Rampei* și, spre sfîrșitul vieții, director de teatru), ci și pe cîțiva membri ai familiei.

Totodată, manifestă interes pentru mișcările sociale revendicative, drept pentru care participă la acțiunile publice determinate de afacerea Dreyfus : „Nu trecea aproape o săptămînă fără să iau parte la furtunoasele mitinguri populare, în care, cot la cot cu muncitori, cu artiști, cu intelectuali, urlam cît puteam împotriva regimurilor de nedreptate și de intoleranță".

După luarea licenței în Drept, funcționează un timp ca judecător de pace la Panciu, apoi la Fierbinți și la ocolul Brăila, mutările avînd mai degrabă caracter disciplinar avîndu-se în vedere că tînărul magistrat lua fățiș apărarea țăranilor împotriva proprietarilor și a jandarmeriei. În această perioadă publică, în *Viața românească*, mai multe nuvele și tot acum se lansează în publicistică (mai întîi în cotidianul *Adevărul*), adîncind conflictul cu autoritățile : în 1906, ca urmare a unui vehement articol îndreptat împotriva ministrului de Justiție, este scos din magistratură. Atașîndu-se mișcării socialiste, începe să colaboreze la presa muncitorească (*România muncitoare*, *Dezrobirea*, *Viitorul social*). Atitudinea tînărului publicist în timpul răscoalei din 1907 va fi prompt sancționată : reținut mai întîi pentru cercetări la Siguranța din Brăila, suferă o detenție de două luni, în toiul evenimentelor sîngerosului an, la închisoarea din Buzău. Dar opțiunea sa politică fusese semnată : în același an 1907 e ales delegat — alături de Christian Racovski, Alecu Constantinescu și A. Ionescu — al mișcării socialiste din România la congresul de la Stuttgart al Internaționalei a II-a (unde delegația rusă a fost condusă de Lenin) ; în 1908, este raportor pentru programul reformelor politice la Conferința sindicatelor și cercurilor socialiste din România ; în 1910, în cadrul Congresului de reconstituire a Partidului Social-Democrat, I.C. Frimu îi aduce elogii în public pentru tot ceea ce făcuse în sprijinul mișcării.

Concomitent, își desfășoară activitatea gazetărească. Publică articole cu caracter literar-artistic în *Pagini libere* din Galați și, mai ales, în *Viața românească* (aici semnînd numeroase recenzii la diferite cărți, precum și cronici teatrale). În anul 1910, înființează *Viața socială* și *Facla*, iar în 1911, *Rampa*, publicații a căror importanță în peisajul revuistic național a fost îndeajuns relevată. Pamfletele sale antidinastice din cea de a doua revistă menționată sînt pe punctul de a-i aduce un proces de lez-majestate, oprit în ultimul moment de rege, în 1912. Efectuează — în 1911 — o călătorie în Italia, prilej de cunoaștere a mișcării muncitorești și sindicaliste din această țară, fapte consemnate în *Note*-le *de călătorie* publicate în ziarul *Dimineața*. Refugiat în timpul primului război mondial la Iași, călătorește la Petrograd, asistînd la evenimentele revoluționare ale anului 1917 și editînd ziarul *L'Entente*. Revenit în țară după un an, e arestat pentru agitație probolșevică și închis în lagărul de la Negrești. Eliberat, editează ziarele *Omul liber, Chemarea, Chemarea roșie, Facla, Torța, Revolta, Clopotul*, rînd pe rînd suspendate de cenzură. În anul 1920 e deputat în Parlament, fiind ales pe listele Partidului Socialist ; în 1922 îl întîlnim ca avocat al apărării în Procesul Comuniștilor ; în 1923 scoate ziarul *Dezrobirea* la Galați și reînființează *Facla* (care va avea și binecunoscutul supliment *Facla literară*). Iritat de pamfletele antidinastice publicate în *Facla (Arcul de triumf se surpă..., Dinastia în voiaj, Majestatea-sa și scumpetea traiului,* dar mai ales de *Răspunzătorul !*), regele Ferdinand îi intentează proces de lez-majestate : „Am scris, într-o viață întreagă de publicist, multe articole nemiloase împotriva fostului rege și-a actualului simulacru de suveran. De cîte ori mi s-a întîmplat să pomenesc, în treacăt sau dinadins, de instituția anacronică și ridicolă a regalității, am făcut-o fără reticențe, fără gravitate și fără cruțare. Mi-am bătut joc, pe cît mi-a fost cu putință, într-un stil mai clar și mai corosiv, de purpura regală care a ascuns noroadelor, mai totdeauna și pretutindeni, multă imbecilitate, mostre dureroase de decrepitudine omenească, capete înguste, suflete mediocre, diformități trupești, stigmate patologice, mîini prea scurte sau urechi prea lungi și prea blegi de degenerați inferiori. Pentru paginile astea de odinioară aș fi putut să înfund pușcăria de o sută de ori. Din vina însă a unei constituții extrem de largi și a unui rege excesiv de prudent, am fost frustrat mereu de consacrarea aceasta pe care pușcăria o dă și trebuie s-o dea curajului civic. Cu toată dorința mea arzătoare de a tîrî la bara justiției, în lumina deplină a dezbaterilor și a publicității pe care le comportă, păcatele regimurilor personale

și crimele regalității, dezideratul acesta mi-a rămas veșnic nesatisfăcut.

Fi-voi mai norocos de data aceasta ?

Am cuvintele mele să cred că da."

Într-adevăr, în urma procesului, e condamnat la un an și jumătate de detenție, efectuată în 1923—1924 la Craiova, eliberat însă după nouă luni la intervenția lui Octavian Goga. La închisoarea de la Craiova își va redacta paginile de jurnal cuprinzînd această perioadă și va începe scrierea cîtorva piese de teatru (*Sub coasa morții, Petite princesse d'Orient*).

După eliberare, își continuă activitatea publicistică. Printre altele, înființează în anul 1927 ziarul *Deșteptarea*. Totodată, își reia activitatea literară, publicînd în 1931 romanul *Vinul de viață lungă*, în general bine primit de critica literară a timpului, în 1933 *Fecior de slugă*, în 1934 *Pentr-un petec de negreață* și în 1935 *Nea Nae* (notăm că ultimele două nu sînt menționate în *Dicționar cronologic. Literatura română*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979). În 1936, la Editura „Națională-Ciornei", începuse culegerea unui nou roman semnat de N.D. Cocea, *Pe drumul noului Damasc*, abandonat, însă, de scriitor, conștient de faptul că „depoziția" sa violent antilegionară îi poate fi fatală.

Este, totodată, epoca în care N.D. Cocea se atașează tot mai mult de mișcarea comunistă, avînd strînse legături cu fruntașii acesteia, conducînd cîteva publicații ale partidului. Astfel, în 1936, înființează *Era nouă* și *Chemarea*, iar în 1937 preia conducerea revistei *Reporter* (apărută, ca hebdomadar social-cultural, în 1933). În anii tulburi ai dictaturii regale (se pare că regele Carol II îl amenințase că va fi împușcat) și apoi ai dictaturii antonesciene, va renunța, însă, la publicistică, retras la Sighișoara, unde avea o mică proprietate. Scurtele și nu prea dese călătorii la București par a fi legate mai mult de activitatea în ilegalitate a Partidului Comunist. La Sighișoara, începe redactarea cîtorva romane, nici unul terminat (*Hilarie Sfîntul, Vin barbarii...*).

După 23 August 1944, revine în viața publică. Singura sa piesă care a văzut luminile rampei, *Canalia*, este pusă în scenă în acest an, la „Teatrul Nostru" al fiicei sale, Dina Cocea. Preia conducerea ziarului *Victoria* (la care asigură colaborarea unor scriitori de primă importanță : Mihail Sadoveanu, Geo Bogza, Al. Philippide, Gala Galaction, Perpessicius, Geo Dumitrescu ș.a.), fiind numit și director general al teatrelor, în care calitate e preocupat de alcătuirea unei trupe permanente care să prezinte spectacole în turnee (un „teatru al poporului", cum declara el). În urma congresului de constituire a Uniunii sindicatelor de artiști, scriitori și

ziariști, din 1945, e ales în conducerea acesteia. A încetat din viață la 1 februarie 1949.

3. „Pamfletarul vede răul, îl vestejește, dar dorește în același timp să pună ceva mai bun în schimb.

Esențiala calitate a pamfletului este sinceritatea scriitorului și onestitatea lui."

Rîndurile — extrase dintr-un interviu din 1933 — definesc exact activitatea ziaristului N.D. Cocea : susținută cu o energie ieșită din comun de-a lungul a peste 40 de ani, concretizată în mii de articole risipite în zeci de publicații, intransigentă, trădînd nerv și inteligență. Unele din ziarele și revistele inițiate și conduse de el constituie repere ale presei românești interbelice *(Rampa, Facla, Era nouă, Reporter)* ; tabloul se cuvine, evident, completat cu textele gazetarului, dar și cu preocuparea sa pentru a forma și promova condeie. Cu îndreptățire, deci, numele lui N.D. Cocea a fost reținut în istoria mișcării noastre publicistice, semnificativ fiind faptul că — în amintitele evocări din cadrul „Rotondei 13" a Muzeului Literaturii Române — accentul s-a pus asupra gazetarului și aproape deloc asupra scriitorului. N.D. Cocea recunoștea, de altfel, că pagina de ziar și, îndeosebi, pamfletul dădeau măsura firii sale : „Cu temperamentul meu de luptător — se confesa el *Jurnal*-ului — m-am născut exact cînd trebuie. Într-o lume fericită, într-o societate așezată pe temeliile stabile ale dreptății, nu prea știu ce rost aș fi avut."

„Direcțiile de atac" ale pamfletarului N.D. Cocea ne sînt bine cunoscute ; s-a detaliat asupra lor, s-au alcătuit adevărate repertorii tematice, antologiile oferind, însă, îndeosebi, imaginea militantului antidinastic (domeniu în care, într-adevăr, N.D. Cocea a excelat). De aceea, nu vom comenta publicistica scriitorului.

În puține, foarte puține cazuri pamfletul lui N.D. Cocea a reușit să treacă hotarul care desparte gazetăria de literatură, așa cum s-a întîmplat aproape întotdeauna cu „tableta" arghezian㠹 a cărei actualitate era și este în primul rînd artistică.

4. Primele două volume ale scriitorului, *Copil din flori* și *Poet-Poetă*, ca și cele cîteva povestiri publicate ulterior, în primul deceniu al veacului nostru, nu au reținut atenția criticii, deși Gala Galaction mărturisește, într-un articol evocator, că paginile apărute sub semnătura „Nelly" fuseseră bine primite. Se referea, însă, la cititorii de aceeași vîrstă cu autorul textelor, curiozitatea fiind stîrnită de bănuiala că, în spatele pseudonimului, se află un coleg (sau colegă...) de generație, sau mărturisirea este un simplu gest de complezență față de vechiul său prieten (și nu numai, fiindcă, în 1903, Gala Galaction se căsătorise cu o verișoară

a lui N.D. Cocea) ? Adevărul s-ar putea să fie undeva la mijloc. De altfel, N.D. Cocea însuși nu s-a mai întors niciodată asupra respectivelor texte, lăsîndu-le în anonimatul tirajului confidențial, al pseudonimului și al paginii de ziar. De-abia după moartea scriitorului se vor relua o parte din povestirile aparținînd acelei perioade, însă — cum precizează ultimul lor editor, Virgiliu Ene — mai mult cu intenția de a releva o anume continuitate tematică. Aceasta, fără îndoială, există : povestirile din *Copil din flori*, mai puțin semnificative pe acest plan, sînt artificiale, fiind evident rodul lecturilor tînărului autor, marcate de acel soi de „mimetism" caracteristic multor debuturi ; dar povestirea *Urlătoarea*, de pildă, este o evocare (sadoveniană !) a unei vînători de lupi, cu accente sămănătoriste de întoarcere nostalgică asupra trecutului ; *Pîine albă* cultivă contrastul dintre cei avuți și cei săraci ; romanul *Poet-Poetă* insistă asupra senzaționalului erotic. La un alt nivel, în regimul de siguranță pe care-l dă experiența (deopotrivă scriitoricească și de viață), palierele acestor „păcate ale tinereții" se vor regăsi în proza de mai tîrziu a lui N.D. Cocea.

Critica timpului a văzut, în *Vinul de viață lungă*, adevăratul debut literar al scriitorului, fără a atinge, însă, un consens și în ceea ce privește semnificația valorică a textului (privit, de altfel, cînd ca roman, cînd ca nuvelă). Pompiliu Constantinescu era tranșant în contestare : „Trei părți din VINUL DE VIAȚĂ LUNGĂ nu sunt decît un reportaj retrospectiv asupra mediului provincial prin care a trecut tînărul împărțitor al dreptății (naratorul — *n.n.*), venit din Capitală la Cotnari. Sumare creionări ale notabilităților locale, șarjate cu o vioiciune de ziarist, și revolta de rigoare a autorului, inadaptabil în cadrele meschine în care a fost zvîrlit, alcătuiesc un raport verbos asupra mediocrității unui tîrg." Perpessicius se arăta, în schimb, entuziasmat : el scria despre „excelența fără replică a nuvelei", consemnînd că „un scriitor N.D. Cocea, așezat, idilic, atent la formă, oarecum clasic, urmărind umanitatea în ce are ea mai adînc ca simțiri și poezie nu-și făcuse drum în conștiința lectorilor", cartea fiind echivalentă unui „început de balsam de vrajă".

Nu alta a fost primirea romanului *Fecior de slugă*, lucrare mai ambițioasă, vizînd fresca socială. Pentru Perpessicius, acest „viguros roman social" s-ar fi putut subintitula — după modelul romanului stendhalian — *Cronică între 1905—1918*, fiind totuși, mai cu seamă, „romanul colonelului Spiridon Hotnog", personaj creat — în pofida liniilor sale negative — cu vădită simpatie. Or, remarcă Perpessicius, „este interesant de observat cum simpatia imprimă ficțiunilor un aluat de mult mai favorabilă realizare

decît ura". E un reproș mascat, specific autorului *Mențiunilor critice*, la adresa pastei groase, violent întunecate, în care e realizat portretul lui Tănase Bojoc, „feciorul de slugă" ? Credem că da, tot așa cum, printre obișnuitele sale volute, Perpessicius observă că nervul critic, polemic determină „toate aceste incursiuni, să le zicem ziaristice, în sensul de aspecte de cronică", precum și că prezențele psihologice „se degajă mai puțin din detailarea sufletească a indivizilor și mai mult din învăluirea întregii acțiuni în acea atmosferă supraîncălzită în care se dezbat marile procese, ale societății și ale istoriei".

În schimb, încă de la început, Pompiliu Constantinescu respinge net și această tentativă de frescă „deformată de subiectivism violent". Plasarea romanului în contextul unei întregi tendințe, tributare lui Nicolae Filimon, nu îi este favorabilă lui N.D. Cocea : scrierile unor Dem Teodorescu, N. Davidescu, E. Todie și, în parte, Cezar Petrescu sînt ale unor „moraliști indignați". Faptul că toți au practicat gazetăria i-a determinat să-și extragă materialul din contactul zilnic cu viața politică, de unde atitudinea pamfletară și intruziunea cronicii în corpul creației epice. Întrucît „romanul urban trebuie să treacă de la cronică la consolidarea epică", *Fecior de slugă* iese din actualitatea literară, fiind doar o recapitulare cursivă, „cu vervă de gazetar, cu atitudini de pamfletar", a unor „fapte și fizionomii conservate de reportagiile încă proaspete în memoria contimporanilor". Presărarea povestirii cu portretele unor personalități ale vremii, transformarea personajului pozitiv (Nelu Azan) în purtător de cuvînt al autorului în raport cu realitățile politice ale timpului, toate acestea împing spre o autenticitate care „este o dovadă de destrămare a ficțiunii artistice și de tulburare a contemplației", deformarea prin ziaristică fiind evidentă în agitarea unor fantoșe drept oameni vii, caricaturizați sau idealizați, „cu alternări între pamflet și lirism edulcorat".

Analiza cea mai atentă, detaliată a romanului o întîlnim în cronica lui Mihail Sebastian, pentru care *Fecior de slugă* este „o carte compactă, diversă și inegală, cu un interes documentar atît de puternic și cu scăderi sau calități atît de multiple, încît e foarte greu să-l judeci sumar, cu o singură sentință". Ca atare, o primă incursiune analitică vizează dubletul caracterologic esențial al romanului : Nelu Azan/Tănase Bojoc, ale căror vieți paralele și inverse se supun, astfel, unei alternanțe simpliste, marcate de naivitate psihologică : „Nimic nu este mai greu de realizat în literatură decît un martir și o canalie. Pentru că pe amîndoi îi paște primejdia de a fi transformați în simboluri morale, ceea ce e un lucru foarte bun oriunde, numai în artă nu". Captați de această

semnificație morală, protagoniștii nu evoluează (psihologia copilului e, de fapt, psihologia adultului) iar „rezolvarea" romanului e dată încă de primele scene.

Cel de al doilea accent analitic e pus în continuare, de către Mihail Sebastian, pe acel „grad al scriiturii" care salvează convenționala schemă epică a romanului : „D. Cocea are un condei viu. [...] Fraza aceea electrică, rapidă, colțuroasă cînd trebuie, elegantă cînd vrea, vehementă în epitete și evocatoare în imagini, fraza aceea care a însuflețit ani de-a rîndul ziare, reviste, redacții, polemici și procese, se regăsește în FECIOR DE SLUGĂ și cu asemenea frază s-ar putea salva și face lizibile istorii chiar mai false decît inocenta intrigă a romanului său". De aici, însă, autorul acelui mult discutat volum *De două mii de ani* concluzionează că mijloacele lui N.D. Cocea nu sînt ale romancierului. Tehnica pamfletarului și acuitatea memorialistului, susținute de scriitura „electrică", tensionată, pledează în favoarea „cronicarului" N.D. Cocea : scrisă de el, cronica primelor trei decenii de viață politică, financiară, mondenă etc. „ar fi o carte monstruos de pătimașă, dar fără pereche de vie".

Următoarele două romane, *Pentr-un petec de negreață* și *Nea Nae*, au fost privite ca situate sub nivelul *Vinului de viață lungă* și al *Feciorului de slugă*. Perpessicius decupează doar anume „pagini de superior și pur lirism", Pompiliu Constantinescu fiind sarcastic : „D. Cocea, din nefericire, și-a impus să-și alimenteze cu literatură numai pe eroii romanelor sale, atît de frecvenți în viață. La urma urmei, e și acesta un schimb reciproc de servicii, o funcție socială și economică, respectabilă în sinceritatea ei." Cele două mari sinteze interbelice, mai întîi a lui E. Lovinescu și, apoi, a lui G. Călinescu, aproape nu diferențiază valoric în sfera literaturii lui N.D. Cocea. „Poziția paradoxală a lui N.D. Cocea — scria E. Lovinescu — e de a fi fost o viață întreagă promotorul manifestărilor avangardiste în artă și de a fi debutat în literatură cu VINUL DE VIAȚĂ LUNGĂ (nu cunoștea, deci, primele două volume, cu adevărat de debut — *n.n.*), un mic roman onest, de factură sămănătoristă, întîrziat cu cel puțin douăzeci de ani. Romanele ce i-au urmat : FECIOR DE SLUGĂ (1933), PENTRU UN (sic !) PETEC DE NEGREAȚĂ (1934), NEA NAE (1935), deși cu teme tot sămănătoriste — arivismul, ratarea — tind la marea satiră socială a vieții noastre publice. Mijloacele cunoscute ale pamfletarului, atît de prețuit înainte de război, își găsesc, în sfîrșit, o întrebuințare estetică pe gustul mulțimii mărunte, ce se vede răzbunată, în chipul cel mai convențional și mai popular cu putință, în onestitatea ei obscură și nerăsplătită." Iar G. Călinescu așează sub sigla

contestării și publicistica autorului în discuție : „Un succes de răspîndire exagerat cu toate că explicabil l-au avut romanele lui N.D. Cocea, ziarist mai mult de scandal, decît de talent. VINUL DE VIAȚĂ LUNGĂ e o narațiune scrisă jurnalistic, cu o decență stilistică de om citit. Nimic însă, nici în invenția de idei, nici în cea de cuvinte nu revelă un creator". Despre *Fecior de slugă* afirmă că „e scrisă într-un stil strident, violent, de o trivialitate ostentativă și de un sexualism nerăscumpărat prin intuirea eternului omenesc. PENTRU UN (sic !) PETEC DE NEGREAȚĂ nu cuprinde decît superficiale considerații asupra politicii național-țărăniste, cu multe nume proprii autentice, care pot să explice răspîndirea cărții. Scene de desfrîu sexual și anormalități erotice pigmentează, fără finețea voluptății, cartea. [...] Trivial este și romanul NEA NAE, înfățișînd un puternic al zilei, necioplit și bogat, în căutare de plăceri erotice bestiale. Aluziuni anecdotice la personalități în viață erau destinate atîtării cititorului."

Recuperarea publicisticii lui N.D. Cocea, pînă spre sfîrșitul deceniului 7, înfăptuită prin cîteva antologii succesive, deși însoțite și de reeditarea romanului *Vinul de viață lungă* (1957, 1960, 1963 și 1969), a cîtorva povestiri și a romanului *Fecior de slugă* (1970), nu a însemnat și acceptarea itinerarului literar al scriitorului. Efortul lui Virgiliu Ene (micromonografia din 1966, apoi ediția în două volume din 1969—1970) a rămas, oarecum, fără urmări (o ediție critică amplă, anunțată de același Virgiliu Ene, cu ocazia centenarului nașterii lui N.D. Cocea, ca fiind pregătită, n-a mai apărut). Sporadic, Nicolae Florescu a mai oferit, în paginile revistei *Manuscriptum*, cîteva texte inedite și un mai întins „dosar Cocea". Situație elocventă : în vol. I din *Literatura română între cele două războaie mondiale* (1967) de Ov. S. Crohmălniceanu, secțiunea prozatorilor nu-l cuprinde pe autorul *Vinului de viață lungă*. Oare din acea rețea de „scăderi și calități" amintite de Mihail Sebastian, timpul să le fi selectat doar pe cele dintîi ?

5. S-a spus — și am subliniat și noi, cu un alt prilej, ideea aceasta — că literatura română nu-și poate permite riscul unei selecții atît de strînse, încît istoria ei să cuprindă exclusiv jocul „inefabil" al capodoperelor. Sigur, nu spiritul critic trebuie înlăturat ; dar se cuvine optat pentru o ierarhie în care operele *să existe*. Recuperarea scriitorilor minori din veacurile 18 și 19 nu este cu nimic mai îndreptățită, în ultimă instanță, decît acțiunea similară cu adresă la fondul literar al secolului nostru. Există și un grad al comunicării care nu e bine a fi coborît sub anumite limite : altele sînt datele cînd criticul și cititorul stau față în față, dar cu

„cărțile pe masă", și altele cînd istoricul literar se adresează... bibliotecii.

Va fi greu, fără îndoială, în cazul lui N.D. Cocea să eludăm judecățile criticilor care i-au fost contemporani ; în ansamblu, nu o altă opinie poate fi formulată, dar nu puține atenuări se impun, inevitabile dacă luăm în considerare acțiunea „factorului timp" : bunăoară, „morala" cititorului nu mai stă în umbra falselor valori mic-burgheze ; apoi, ca să mai dăm un exemplu, dintre mobilurile de lectură a prozei lui N.D. Cocea a dispărut cel al atracției pentru „autenticitate", îndeosebi pentru noile generații. Rămîne, așadar, epicul.

Situația mai este, însă, duplicitară cînd este vorbă de interpretarea „specializată" : istoricul literar trebuie să consemneze faptul că N.D. Cocea a fost un scriitor avînd o redusă capacitate de invenție. Premeditat sau nu, adică act clădit pe un sistem de convingeri etic-estetice sau unul determinat de o incapacitate structurală (și vom mai atinge acest punct) — aceasta nu are prea mare importanță în fața *realității* operei. Adevărata problemă este a straturilor de viabilitate ale acesteia, dacă ele există. Dar, oricum, își are și istoria literară anecdoticul ei.

Totul se clădește, *explicit, iar nu implicit,* pe o experiență de viață, organizată în vederea comunicării unui „mesaj" al cărui text respinge orice încifrare. *Vinul de viață lungă* ne apare, din acest punct de vedere, ca o alăturare (nu suprapunere) a două texte în opoziție semnificantă : cel în care există lumea notabilităților tîrgului, provincia meschină, cu episoade consumate între intrigi, bîrfe de cafenea și afaceri dubioase, măruntă și agramată, pe de o parte, și cel în care e derulată viața „nobilului" izolat, decupată pe conturul idilic al unei cărți poștale de odinioară, în sepia. E o confruntare prin povestirea secționată nu atît tematic, cît prin atitudine. Pentru N.D. Cocea, proza nu putea fi decît realistă, iar realismul însemna „transcriere". Ca atare, invenția e minimă : realitatea tîrgului nu „în care se moare", ci în care s-a trăit pe nivelele mediocrității cînd amorfe, cînd agresive, îi era cunoscută scriitorului din perioada profesării magistraturii, așa cum viața marilor moșieri viticultori îi era cunoscută din familia rudelor dinspre mamă. Oglinda pare destul de fidelă, „autenticismul" așa se explică, dar tot aici își are sorgintea viabilitatea narațiunii, „credibilitatea" ei, firescul descrierilor, acuitatea portretelor. Să rezumăm : în opoziție cu traiul mediocru și meschin al „fruntașilor locali" (arhivar, grefier, judecător, primar, ispravnic, medic de plasă etc.), boierul Manole Arcașu, izolat pe moșia sa, urmărind îndeaproape munca la cîmp, dar și dedat la lecturi

rafinate, chiar dacă uşor depăşite, pare a deţine secretul longevităţii. Refuzînd să se lase acaparat de ritualul cotidian, monoton şi insipid, al celor dintîi, tînărul magistrat va fi cucerit de calităţile umane ale conului Alecu, a cărui solitudine acoperă o poveste de iubire din tinereţe, curmată brutal. Poate că numai acest strat textual, cel al iubirii dintre tînărul Manole şi ţiganca Rada, este invenţia „pură" a scriitorului. Dar, deşi nici pe parcursul lui, accentele de critică socială nu lipsesc, avînd rolul de lianţi cu „adevărul" (brutalitatea latifundiarilor, maltratarea ţiganilor la descoperirea morţii — crimă ? sinucidere ? — Radei), el se constituie ca plan de potenţare a idilicului sămănătorist. Astfel încît semnificaţia „pamfletară" a romanului rămîne suspendată în datele primului text, confruntarea fiind brutal cenzurată prin decăderea tocmai din autenticitate a celui de al doilea text. Lectura modernă a romanului *Vinul de viaţă lungă* se vede, în consecinţă, obligată să depăşească obstacole atît la nivelul unui text, dat fiind realismul său mult prea „concret", presupunînd o anumită participare prin experienţă, cît şi la al celuilalt, datorită tentei desuet romantice mai puţin a cadrului şi mai mult a substanţei. Nu este vorba, însă, de un blocaj : lectura acreditează un document de epocă în care sensibilitatea şi stilul îşi au şi ele locul lor.

Dacă *Vinul de viaţă lungă* oferea unui personaj contactul cu două texte narative „văzute" dinafară, oarecum prin cunoaştere epică, *Fecior de slugă* surprinde două personaje aflate fiecare în alt text. Dar nu ne mai apar ca alăturate, ci întretăiate prin „consumarea" lor simultană. Acelaşi eveniment există, nu o dată, în ambele planuri, înţelegerea şi parcurgerea lor efectuîndu-se în regimuri semnificative oponente. Construcţia este etică : simbolurile morale (v. Mihail Sebastian) primesc investitură ca atare în măsura în care alternanţele se fac între extreme şi în absenţa nuanţelor. Nelu Azan, „feciorul de stăpîn", polarizează elementele unui text : deşi orfan de tată, are o copilărie fericită, lipsită de griji, în casa unchiului său, colonelul Spiridon Hotnog. Fire caldă, sensibilă, înclinat spre lectură şi vis, participă cu generozitate — în timpul studenţiei — la unele mişcări revendicative. Războiul îl face în calitate de combatant, cunoscînd ororile tranşeelor, dar şi imoralitatea huzurului clădit pe suferinţe (şi în dispreţul lor) al celor „aranjaţi" în spatele frontului. Va cunoaşte, după război, mai bine şi cinismul politicienilor, lipsa de umanitate a organelor de represiune (copil fiind, fusese marcat şi de tragicele întîmplări ale anului 1907), dar şi fermitatea de caracter a celor angajaţi în mişcarea muncitorească (deşi sensul acesteia nu îi este întotdeauna clar). Legat afectiv din copilărie de Tănase Bojoc, proiectînd con-

stant asupra relațiilor cu alți oameni luminile propriului caracter, dominat de personalitatea mai puternică a vechiului său prieten, în fața căruia se arătase mereu docil, gata să-i satisfacă orice capriciu, Nelu Azan va sfîrși sacrificat de „feciorul de slugă" pe altarul parvenirii prin orice mijloace.

„Feciorul de slugă" (sintagma exprimă o condiție morală) este scos de copil, din condiția sa mizeră grație afecțiunii pe care i-o arată Nelu Azan : trăiește pe lîngă familia acestuia, frecventează școala, beneficiază material (și nu numai) de pe urma acestei prietenii. Tare psihologice îl marchează, însă, din copilărie : ambițios, venal, meschin, crud, incapabil de sentimente frumoase, cel care-și va lua numele de Tase Bojoceanu va urma drumul parvenitului, trecînd fără scrupule peste tot ceea ce i-ar putea sta în cale. Este unul din cei care profită de pe urma războiului, se lansează în gazetăria joasă, își găsește „vocația" în calitate de comisar regal. Tot ceea ce-l interesează este satisfacerea propriilor pofte și ambiții. Între brutalitate și delațiune, nimic din acest caracter de joasă extracție nu este ocolit de condeiul scriitorului, consemnîndu-se violuri, brutalități, lipsa elementarului respect filial. Finalul romanului (sacrificarea lui Nelu Azan) e previzibil.

Întretăiate din cînd în cînd, aceste două texte nu se suprapun, nu se confundă niciodată. Clădite pe antipozi, rămînînd tot timpul complementare, fără a impune, însă, nici un moment un plan median, ele își păstrează autonomia pe care se clădește opoziția morală fundamentală a romanului și din care decurge liniar „mesajul" etic-social. E adevărat, există și un al treilea plan, cel al colonelului Spiridon Hotnog, nerealizat însă ca atare printr-un text autonom, ci prin decupaje succesive din cele două texte de bază. Așa se explică, în mare măsură, „complexitatea artistică" a acestui evasitext, evocată de Perpessicius : consecința „colajului" este senzația de lumini și umbre pe care tratarea în registru unic a celor două texte nu o putea da.

„Autenticismul" funcționează și în acest roman pe mai multe direcții : nu doar că sînt prinși în plasa personajelor oameni ai epocii (I.C. Frimu, Gherea, fruntași ai Partidului Liberal etc.) ori că paliere ale experienței de viață a scriitorului sînt și aici recognoscibile (figura tatălui / figura colonelului Hotnog, copilăria și studenția lui N.D. Cocea / copilăria și studenția lui Nelu Azan etc.), dar e de presupus că și „manipularea" jurnalistică a scriiturii se justifică în acest fel. Întîlnim în roman chiar o pagină de contestare a auctorialității din regimul „realismului clasic" : „Natura omenească e într-adevăr inexplicabilă. Poeți, romancieri, filozofi, oameni de carte și de știință și-au stors creierul pe pagini nenu-

mărate de în-folii ca să găsească o dezlegare enigmelor noastre sufleteşti şi în acţiunile oamenilor, un grăunte de logică. Trudă deşartă ! Muncă de Sisif ! Cărţile n-au rezolvat, niciodată, nimic. Şi ascuţita perspicacitate a cercetătorilor n-a trecut nici ea vreodată mai departe de ţărmurile accesibile, şi totuşi inabordabile, ale evanescentelor aparenţe.

Imitînd pilda atîtor iluştri predecesori, ne-ar fi lesne şi nouă să batem apa în piuă cu convingere, să despicăm în patru firul subţire al motivelor efemere sau durabile, al cauzelor ascunse, intime sau lăturalnice care, în ciuda bunului-simţ şi-a dreptei judecăţi, au determinat, pentru o bună bucată de vreme, natura legăturilor dintre cei doi copii. La ce bun însă ? Şi cui i-ar folosi o asemenea întreprindere ? Cititorul e grăbit. Epoca noastră, fragmentată, trepidantă ca un film, suportă cu greu plictiseala analizelor minuţioase, a consideraţiilor ingenioase, ca şi a deducţiilor trase de păr. FAPTELE BRUTALE NE AJUNG. CONSTATĂRILE SUMARE NE SATISFAC PE DEPLIN" (subl. ns. M.B.). Realismul lui N. D. Cocea era, aşadar, unul al translaţiei palpabilului, nu al invenţiei „fidele".

Structural, *Pentru-un petec de negreaţă* (devenit la ediţia a III-a *Andrei Vaia)* reprezintă personajul „trăind" pe două texte distincte, aceleaşi în substanţă ca ale romanelor anterioare : dar dacă, în *Vinul de viaţă lungă,* ele se impun personajului-narator prin alipire contrastativă, acesta efectuînd prin cunoaştere constituirea lor treptată ; dacă, în *Fecior de slugă,* aceste texte sînt prezentate prin autor în curgerea lor, întreţăindu-se fără a se confunda, avîndu-şi fiecare personajul propriu ; *Pentru-un petec de negreaţă* este dublul text (al autorului) conţinînd un singur personaj ; aşa cum, anticipam, *Nea Nae* produce personajul unic al unui text unic.

Un prim text din *Pentru-un petec de negreaţă* ni-l prezintă pe Andrei Vaia — intelectual onest, sincer interesat de binele celor mulţi — prins în mrejele propagandistice ale Partidului Ţărănist, după o nereuşită încercare de a se apropia de cel Social-Democrat. Efortul său se macină în gol, iar bunele sale intenţii rămîn fără finalitate. Acelaşi „autenticism" introduce în text personaje reale : Ilie Moscovici, Constantin Stere, dr-ul Lupu, Ion Mihalache ş.a. Eşecul, în acest text, al lui Andrei Vaia este concretizat în paginile unde este relatată „devenirea" sa ca mic proprietar al unei moşii cumpărate în urma acceptării unei afaceri veroase. Sîntem transpuşi, în continuare, într-un alt text : retras la moşie, personajul îşi devine, în scurt timp, inutil sieşi. De aceea, se va întoarce în Capitală, cheltuindu-şi puţina avere în falsa compensaţie a moralităţii dubioase. La un pas de crimă, Andrei Vaia cade în perime-

trul unui nou eșec : cel de pe plan afectiv (și, să zicem, și spiritual, date fiind nu doar frecventele sale relații cu lumea presei și a artiștilor, dar și incapacitatea de a-și scrie romanul, pentru care pretextase retragerea) îl „împlinește" pe cel de pe plan social.

Pentr-un petec de negreață nu este cu nimic inferior romanului *Fecior de slugă*. Tentativa de frescă socială dă amîndurora o siguranță care, chiar dacă nu-și găsește ancorări solide în toate punctele, se manifestă încă pregnant, conferindu-le și calitatea de documente literare ale unei epoci. Se pot, de asemenea, găsi și alte zone de interes pentru lectorul actual, între luciditatea observației și vivacitatea expresiei ori între narațiunea alertă și acuitatea portretistică. Nu puține sînt, însă, tarele acestui tip de proză : schematisme în caracterologie și tramă sau, mai ales, plafonarea întregului orizont al textului prin exteriorizarea vehementă a mesajului. Oricum, nu „trivialitatea" acuzată de G. Călinescu (sîntem, azi, pe un alt plan al înțelegerii) poate constitui un handicap în calea reeditării acestui roman ; alături de *Fecior de slugă*, *Pentr-un petec de negreață* poate sta în raftul bibliotecii.

Ceea ce încarcă în plus dosarul romanului *Nea Nae* este agresivitatea grotescului : personajul, mult încă sub nivelul moral al lui Tănase Bojoc, devine o caricatură șarjată la extrem, avînd liniile deformate pînă la a înjgheba o apariție de dincolo de uman. Nea Nae, îmbogățitul de război, figură imundă, cufundat în escrocherii financiare, steril în fața oricărei iluzii de moralitate, este prada dorinței unei relații cu prințesa Isolda Ghica. Textul este de pamflet în pastă mult prea groasă pentru a se menține literar. Nu scriitura alterează definitiv acest text, ci însăși substanța sa, mai ales „înțelegerea" neliterară proiectată asupra personajului și a vieții sale. Cum, după acest roman, N. D. Cocea nu a mai publicat nimic (ne referim exclusiv la textele sale literare), imaginea scriitorului a rămas marcată de un eșec artistic, dar care — dintr-un alt unghi — poate fi privit ca o izbîndă a „literaturii de scandal". Refuzul *literar* a fost augmentat de acest statut nociv *artistic* al romanului.

6. Calitatea esențială a lui N. D. Cocea a fost aceea de om al faptei, al acțiunii, contestînd vehement principii politice, sociale, economice, etice etc. și propunînd cu patimă un ideal social în opoziție. Ca atare, n-a văzut niciodată în literatură un spațiu al manifestării suverane, ci unul de susținere, arta fiind considerată nu în specificitatea ei, ci ca o funcție dirijată și dirijabilă, ca un instrument de manipulare a idcii și de susținere a acțiunii. „N-aș mai fi om — declara el într-un interviu acordat cu ocazia apariției romanului *Nea Nae* —, trăind alături de oameni, impresionat de

tot ceea ce este omenesc sau animalic într-înșii, dacă nu m-ar preocupa socialul. Chiar dacă nu m-ar preocupa, mi s-ar impune fără voie, așa cum ni se impun toate forțele naturii : vîntul, ploaia, arșița, gerul". Și nu e nimic eronat în această aserțiune. Dar N. D. Cocea a greșit atunci cînd a asimilat principiile luptei politice cu principiile estetice, transferînd finalitatea acțiunii politice în spațiul artistic. În acest fel, distanța dintre pagina de ziar și textul literar este suprimată, „adevărul" vieții irumpe netransfigurat în literatură, „autenticismul" blochează ficțiunea, stilul se adecvează acestui demers. Într-un alt context, N.D. Cocea declara : „Două idealuri se bat cap în cap în sufletul meu : literatura și propaganda". În realitate, nu se punea chestiunea ezitării, a alternanței, fiindcă opțiunea pentru propagandă era deja semnată. În virtutea acestei opțiuni, N.D. Cocea „judeca" deopotrivă arta trecutului, arta prezentului său și arta pe care o vedea ca fiind a viitorului. Poziția sa fusese detaliată explicit încă într-un articol din 1908, *Spre arta viitoare*. Ideea de bază era că viața socială „se oglindește, FĂRĂ PATĂ (subl. ns. — M.B.), în toată arta și-n toată literatura", determinismul funcționînd aici într-un singur sens, de unde și „răspunsul" prompt al creației la comandamentul social. Relația e simplistă, între sensul operei și orizontul de așteptare al consumatorului funcționînd astfel semnul unei egalități periculoase în condițiile în care schematismul principiului social acționează puternic, reducînd totul la șablon. De aceea, N. D. Cocea considera „că toată literatura modernă e legată în mod fatal de împrejurările și de sentimentele în care evoluează cititorul din clasa capitalistă". Tabloul e fals prin exclusivism : „O artă căutată și chinuită, un stil care sare în ochi, care ține calea trecătorilor ca femeile publice la răspîntii, arta «inițiaților», «a aleșilor», «a minorității intelectuale», care pare turnată pe sufletul unei clase capitaliste anemiată de supraîndestulare, de izolare și de vițuri... E arta modernă".

Evident, nu aceasta e *arta* modernă. Paradoxul survine, însă, acolo unde „artei moderne" îi sînt opuse, ca semne și „modele" ale artei viitoare, cînd marile creații ale umanității dintotdeauna (*Ramayana, Cîntarea Cîntărilor*, Homer, Molière, Shakespeare, Goethe etc.), cînd unele creații ale contemporanilor, acestea selectate preponderent pentru „mesaj" (Anatole France, Jack London, Upton Sinclair, H. G. Wells, Gorki). Sculptura Eladei, de pildă, nu mai era „oglinda" societății sclavagiste ? „Rigori" schematizante funcționau, se pare, numai în contact cu stratul contemporaneității scriitorului.

În mod cert, tributul plătit de N. D. Cocea paraliteraturii și nonliteraturii s-a datorat neînțelegerii specificului estetic, convingerii că principiile și „codul" acțiunii politice trec *tale quale* ca principii și „cod" artistice. Și, astfel, ceea ce este durabil în creația sa se află în prelungirea instinctului artistic care, înlăturînd condiționarea rigidă, a fost în măsură să treacă dincolo de granița artificialului adevăratul mesaj al scriitorului.

MIRCEA BRAGA

FECIOR DE SLUGĂ

CARTEA ÎNTÎI

I

Mă-sa era spălătoreasă cu ziua. Tată-său, în tinerețile lui, fusese, mai întîi, de toate, argat, hamal, rîndaș, grăjdar, ajutor de vizitiu, ajutor de bucătar, chelner, într-o vară, la o modestă stațiune climaterică, pierdută în creierul munților, apoi, în cele din urmă și pentru totdeauna, fecior, numai și exclusiv fecior boieresc. Fără să fie altfel decît atîția alții, mii și zeci de mii ca și dînsul, tată-său era în felul lui un tip greu de definit. Umblase și el prin școli. Învățase alfabetul. Știa să deosebească buchiile. Dar era incapabil să descifreze o scrisoare, și în cea mai sărăcăcioasă cărțulie tipărită, în *Micul dor* sau în *Visul Maichii Domnului,* se uita ca mîța-n calendar. Nici pentru meșteșuguri n-avea vreo înclinație deosebită. Nu cunoștea și nu se apucase, cu tot dinadinsul, de nici o meserie. Mai toată copilăria și-o petrecuse pe lîngă grajduri ; și nu se pricepea la cai. N-avea nici o încredere într-înșii. Se apropia de ei piezîș, spionîndu-i cu coada ochiului și bolborosind printre dinți, ca un fel de descîntec, sfaturi de cumințenie la adresa patrupedului nervos și amărîte recriminări împotriva soartei vitrege. Soarta nu se îmbuna, însă, pentru asta și nici caii nu deveneau mai de înțeles. Cînd îi freca cu șumuiogul pe spinare, zburdau și se ridicau în două picioare pînă-n grinzile bagdadiei ; și cînd îi atingea numai cu țesala pe sub burtă, încercau să-l lovească cu copitele de dindărăt. Cuprins de un fel de panică permanentă, nu știa să le pună o zăbală în gură, să prindă un mușțiuc, să strîngă o chingă, să ție o pereche de hățuri în mîini. Degeaba se trudeau și-și scuipau sufletul cu el vizitii mai bătrîni, nobilul meșteșug nu se lipea de dînsul, și frica, cu toate că era

o namilă de om cît un munte, nu-i ieşea din oase. Frica n-are leac.

Din păcate, nici meşteşugurile mai pacinice, acelea care nu cer un curaj deosebit, nu-l interesau şi nu-l atrăgeau. Trăise ani de zile în subsolurile caselor boiereşti, printre tingirile bucătarilor şi şorţurile jupîneselor, şi, cu toate astea, dacă l-ai fi lăsat de capul lui, n-ar fi fost în stare să potrivească un jumăr ca lumea sau să rumenească un pui la frigare.

Într-o iarnă, mulţumită unui om de inimă, care se întîmplase să fie şi om cu trecere pe lîngă autorităţile statului, izbutise să pătrundă în corpul privilegiat al hamalilor de la gară. Greutăţile nu-l speriau. Se juca cu baloturile plesnind de încărcate şi cu lăzile de-o sută. Dar în tot lungul celor trei luni de iarnă, cît a răbdat foamea şi gerul pe cheiurile gării, n-a învăţat că trenurile, în limitele fanteziei naţionale, sosesc şi pleacă la ore anumite, şi n-a învăţat mai ales cum să ţie calea pasagerilor grăbiţi, cum să-şi facă loc cu coatele printre tovarăşii de muncă şi cum să pretindă bacşişul sau să arate, cu o singură privire în podul palmei întinse, că nu-l socotea îndeajuns. Primind rar şi oricît, se topea de-a-n picioarele şi-ar fi murit de inaniţie dacă dezgheţul n-ar fi venit mai repede ca de obicei în anul acela.

Primăvara fiind timpurie, grădinăriile de la marginea oraşului s-au găsit pe neaşteptate fără braţele bulgarilor întîrziaţi. Tocmeau pe oricine. S-a tocmit şi el. Două veri de-a rîndul a semănat, a sădit, a plivit, a stropit, a cules cît e ziulica de mare în toiul arşiţei. Dar după doi ani de grădinărit sîrguincios, dacă l-ai fi întrebat : „Ce fel de buruiană e asta, vere Stane ?...“ sau : „Cum îi zice zarzavatului aceluia, deschis ca varza ?...“ Stan Bojoc ar fi căscat la tine ochi mari, profunzi, limpezi şi goi ca adîncul cerului şi, cu un surîs tot aşa de senin ca şi cerul, ar fi ridicat din umeri. Trăia pe pămînt, şi nimic din ceea ce e pe pămînt nu părea că-l interesează. Nici caii, nici florile, nici legumele, nici gătitul bucatelor, nici măcar vreuna din acele mici şi nenumărate îndeletniciri ale oricărei gospodării care, în lipsă de preocupări mai înalte, fac totuşi suportabilă existenţa bieţilor oameni.

Nici oştirea, cît e ea de oştire şi cît se susţine de către unii şi alţii că e o minunată şcoală pentru norod, pe el nu-l învăţase mare lucru. După trei ani de miliţie, pe-

trecuți pe sfert la cazarmă, iar restul, pînă la eliberare, ca ordonanță la un domn sergent-major și numai cîteva zile la un sublocotenent de ață, știa să urle : „S'trăiți !" cînd îi vorbea superiorul, să bată talpa de pămînt cînd trecea pe lîngă gradați, să legene, să adoarmă, să înfașe, să înțărce plodurile — fiindcă cucoana domnului major avea în tot anul cîte unul — și să-și îmbogățească vocabularul lui redus cu cîteva cuvinte exotice, ca : ciucalată și odicolon, fiindcă în odaia ofițerului de ață, aprovizionată cu de toate ca o prăvălie de coloniale, dase de gustul celei dintîi și descoperise uzagiul celei din urmă. Asta era toată învățătura lui. Armata nu-l înzestrase cu alta. Nici ea, nici el, pesemne, nu bănuiau că viața poate să le ofere ceva mai mult.

În schimb, după, ca și înainte de miliție, era bun la orice. Dacă nu era nimeni la îndemîna stăpînului ca să acopere sau să stropească răsadurile în pripă, el le stropea, el le acoperea. Dacă bucătăreasa se sculase cu dosu-n sus, ori, furioasă, trîntea tigăile de pereți și lăsa să ardă mîncările în cratiță, ori era mahmură încă după beția din ajun, el se învîrtea pe lîngă plită, el aduna bucățelele de smalț de pe jos, el turna apă în sosurile înnegrite, el întorcea friptura în sahan sau bătea albușul de ou pînă ce făcea scurtă la mînă, fără să vadă spuma ridicîndu-se în farfurie ca nămeții de zăpadă și topindu-se, de bătută ce era, tot ca nămeții. Bucătăreasa, așa trăsnită și afumată cum era, vedea dezastrul înaintea lui. Cu lingura de supă, cu melesteul, cu tot ce-i cădea în mîini îi dădea în cap. Era singura lui răsplată. Tot ce încerca îi ieșea pe dos. Și nu fiindcă i-ar fi lipsit cumva rîvna sau că ar fi fost leneș sau tembel din fire. Dimpotrivă. Își dădea bietul om toată osteneala din lume ca să intre în voia tuturor. Nu fugea de alergătură. Muncea pînă cădea în brînci. Cînd îl cătai, era veșnic leoarcă de sudoare. Nu-și găsea un sfert de ceas de răgaz din faptul zilei și pînă în noapte. Se scula cel dintîi în curte și se culca cel din urmă. La orice l-ai fi pus, nu crîcnea : să rînească băligarul, să mături coșurile, să bată covoarele, să care apă cu hîrdăul, să spele dușumelele, să verse țucalele, să deșarte latrinele. Cum se întîmplă, însă, adesea printre oameni, cu cît oamenii îi puneau mai multe în spinare, cu atît cereau mai mult de la dînsul. Fiecare îi poruncea. Oriunde ar fi slugărit, în loc să aibă un singur stăpîn, avea zece. Aceștia din urmă, mai nemi-

loşi încă decît cei care îl plăteau. El încerca să-i mulţumească pe toţi. Avea umeri laţi, braţe vînjoase, pieptul păros, ca o bucată de stîncă acoperită cu muşchi. Nu-i era teamă că puterile or să-l facă de ocară. Se bizuia pe ele. Le risipea cu nepăsare. De-a surda ! Nimeni nu-i era recunoscător pentru asta.

„Ce să mă fac, şărăcuţ de maica mea ?" se întreba el cîteodată, amărît că bucătăreasa se zborşise la dînsul, că argatul îl ghiontise, că fata din casă, o pitcoace s-o răstorni cu degetul cel mic de la mîna stîngă, se răţoise la el şi-l scuipase între ochi.

Atunci îi venea să-şi ia lumea în cap şi să se tot ducă aşa, în neştire, oriîncotro o vedea cu ochii. Şi s-ar fi dus, ca un zănatec, dacă nu s-ar fi simţit legat, nici el nu ştia bine cum şi de ce, dar legat pe viaţă şi pe moarte, cu zece noduri, de nevastă, poate de copil i se părea uneori, sau, mai simplu şi mai omeneşte, de îmbucătura de pîine zilnică.

De cele mai multe ori însă nu se gîndea la nimic, nu se revolta de nimic. Se opintea ca boul în jug. Răbda ca un bivol. Sfida şi el soarta, în felul lui. Probabil că asta i-a şi fost mîntuirea. Plictisită de la o vreme de impasibilitatea lui de vită, într-o bună dimineaţă soarta i-a întors spatele. În aceeaşi zi, pentru întîiaşi dată, i-a zîmbit şi lui norocul.

Slugărea de vreo două săptămîni în casele colonelului Hotnog. Nu se tocmise de bunăvoie. Nu-şi alesese stăpînul. Auzise de dînsul. De rău şi cîinos la inimă ce era, îi mersese buhul ca de popă tuns printre toate slugile Capitalei. Nimeni nu-i intra bucuros pe poartă, deşi, la prima înfăţişare şi dacă nu l-ai fi cunoscut din auzite, colonelul părea mai mult ridicol decît de temut. Era mărunt, îndesat, cu burta scoasă înainte, cu umerii daţi îndărăt, aşezat solid, ca un greiere borţos, pe picioarele lui crăcănate, de fost cavalerist. Păşea săltăreţ, aruncînd picioarele în lături ca gloabele nărăvaşe, parcă ar fi căutat mereu să te calce pe bătături, şi purta mustăţile ridicate arţăgos în furculiţă, parcă ar fi vrut să ţi le bage în ochi.

Ieşise de curînd la pensie. Era burlac. Bogat, putred de bogat, pe deasupra. Avînd tot ce-i trebuia ca să trăiască în huzur, departe de grijile şi de vanele agitaţii ale oamenilor, îşi prefăcuse casa şi viaţa într-un adevărat infern. De cum se crăpa de ziuă, i se auzea gura pînă la

capătul străzii. Țipa ascuțit. Înjura surugește. Se sufoca de exasperare pentru că i se servise supa prea rece sau prea fierbinte, cafeaua fără caimac sau cu prea multă drojdie, vinul răsuflat, apa stătută. Nimeni nu putea să-i intre în voie. Iar el se socotea, de bună-credință, victima tuturor. Era sincer convins că în persoana lui, diminuată prin ieșirea din activitate, ordinea era batjocorită, disciplina înfrîntă, autoritatea luată peste picior. Deprins să poruncească la mii de soldați, nu mai avea acum decît cîțiva țivili și două jupînese la îndemînă. Îi mustruluia ca la cazarmă, înjura cît e ziulica de mare de toți sfinții calendarului și de toate odoarele bisericii, scrîșnea, spumega, urla, amenința să bage sabia în ei pînă-n plăsele.

Slugile, firește, se cărăbăneau cu nepusu-n masă. Jupînesele își luau tălpășița fără să-și mai ceară restul simbriei ; feciorii ștergeau putina în toiul nopții ; bucătăresele îl lăsau cu buzele umflate și cu mîncările sleite. El însuși, Stan Bojoc, deși-n subsolul și în curtea lui n-avea mai niciodată de-a face direct cu stăpînul, presimțea, atît pe temeiul celor auzite, cît și pe al vechilor lui încercări și vicisitudini, că o să-și lese și el oasele sub pumnii colonelului ori că n-o să facă nici el multă vreme purici în casele lui.

Cînd iată că, într-o zi, pe la prînz, glasul ascuțit ca o țiuitoare de moși, pe care l-ar fi recunoscut dintr-o mie, a străbătut două caturi și-a ajuns pînă-n fundul pivniței. Stan tocmai tăia niște lemne. Picioarele, fără să le atingă cu muchea toporului, i s-au tăiat și lui de la genunchi. A urcat treptele împleticindu-se. Nu s-a dezmeticit nici pe ultima treaptă, cînd s-a găsit în fața colonelului. De-atîta și-a dat doar seama : că trebuie să stea nemișcat, smirna, cu buricul degetelor simțind vipușca pantalonilor, cu ochii zgîiți în ochii superiorului.

Colonelul l-a privit scurt și încruntat. Apoi i-a spus răstit :

— Ascultă, băiete !... Pe Ifrim (Ifrim era ultimul fecior) l-am trimes în aia a mă-sii. Pînă ce mi-oi găsi un altul, o să-i ții tu locul. M-ai înțăles ?

Stan s-a pomenit strigînd :

— 'Nțăles, s'trăiți !

Colonelul a ridicat, surprins, o sprînceană. Fruntea, tot posomorîtă, i s-a luminat totuși, parcă. În cele din

urmă şi-a încreţit colţurile gurii într-un fel de zîmbet morocănos :

— Bine... bine... o să vedem noi !... Du-te acum să-ţi iei serviciul în primire. Ia seama la ce faci. Beleşte ochii !... Să nu spargi, să nu care cumva să-mi lipsească ceva, că te belesc [şi] pe tine... Ai înţăles ?

Stan a repetat, urlînd cît îi îngăduiau muşchii pieptului :

— 'Nţăles, s'trăiţi !

Deşi nu înţelesese mare lucru s-a pus pe treabă, hotărît, din toată inima, cum făcea tot de ce se apuca. Bucată cu bucată a luat în primire argintăria, a deşărtat sertarele, a golit dulapurile, a ridicat în mijlocul iatacului o movilă cît el de mare de haine, rufe, ghete, halaturi, papuci de noapte, uniforme, ştergare, mondiruri, pampoane, cozondrace şi nenumărate alte insignii, decoraţii şi aurării ostăşeşti. I se luau vederile de atîta mîndreţă şi urechile îi vîjîiau de cît numărase.

— Unsprezece izmene ! striga Ifrim.

— Unsprezece izmene ! repeta el.

— Patru duzini de ciorapi !

— Patru de ciorapi...

— Şase săbii şi una fără teacă !

— Şase săbii fără teacă... mormăia el aiurit.

— Nouă perechi de calapoade !

— Mai avem încă ? întreba el nenorocit.

— Numai dulapul ăsta !... Dă-i zor, frate Stane ! Neapucă noaptea ; şi de te-o găsi tartorul tot aici, cu toate calapoadele astea aruncă după tine... Gata ?

— Gata !

Se aprindeau ici şi colo luminile la ferestrele casei de peste drum cînd au terminat şi cu ultimul dulap. Ifrim i-a izbit vesel uşa cu piciorul, făcînd să răsune toate odăile pînă la subsol.

— De-acum pe-aici mi-i drumul !... Cu bine, vere Stane !... Să-i spui boierului...

Stan n-a mai auzit rulada înjurăturilor, rostogolindu-se o dată cu Ifrim, de-a lungul scărilor. Nu mai vedea, nu mai auzea, nu se mai gîndea la nimic. În spinare putea să ducă şi o sută de ocale. Dar cifrele fugare, invizibile, scăpărătoare, haotice erau prea grele pentru capul lui. Se lăsă, trudit, pe marginea unei canapele. Nu-şi dădea seama că săvîrşeşte o faptă nepermisă. Imagini răzleţe, idei

descusute îi străbăteau molcom mintea. De unde să înceapă ? Pe ce să puie mîna mai întîi ? Cîte izmene a spus Ifrim că sînt ? Dacă-l întreabă boierul ? Răspundea mintal, strîngînd din ochi, repede şi pe acelaşi ton ridicat, ca la cazarmă : „S'trăiţi, dom'le colonel, două izmene !... nouă săbii !... două... nouă... unsprezece perechi de calapoade !..." „Crucea şi dumnezeii mă-tii !" cădea răspunsul boierului, şi calapoadele zburau prin aer. Ferindu-se de ele ca de grindină, Stan se ghemui în fundul canapelei. Ceva cald şi moale îl împresură din toate părţile. I se părea că e într-un leagăn. Telurile se muiau sub dînsul. Catifeaua îl mîngîia. Soba dogorea binişor, fără să-l perpelească numai pe-o parte sau pe alta, ca plita de la bucătărie. Adieri proaspete şi parfumate, cum se ridică din pămînt vara, după ploaie, pluteau în odaie. Fără pizmă, fără mîhnire, Stan se gîndi : „Că bine mai trăiesc boierii, sireacii de ei !..."

În viaţa lui umilită arareori trecuse de pragul grajdului sau al subsolurilor. Cînd, o dată sau de două ori, i s-a întîmplat să se aventureze pînă în sofragerii, nici n-a apucat bine să se dumirească pe ce lume e. De la uşă, cu mîinile la nas, toţi îi strigau :

„Ieşi !... Fugi !... Huo !... Nu vezi că puţi ?"

Cu uşa închisă îndărătul lui, Stan se mirosea şi se crucea el singur :

„Miros a baligă !... Păi a ce-o să miros dacă umblu cu baliga toată ziua ?... Că n-o să put doar a odicolon !..."

Firește, propria lui duhoare nu-l incomoda. Nici huiduielile stăpînilor. Deşi pentru dînşii muncea, deşi pentru dînşii înota în baligă pînă la glezne şi în lături pînă la coate, nu i-ar fi trăsnit prin cap să se ridice măcar cu gîndul, necum cu vorba sau cu fapta împotriva lor. Stăpînul e stăpîn. El îşi are legea lui, drepturile lui. Pe cînd slugile ! Asta îl scotea pe Stan din sărite. De cînd fusese alungat din sufragerii fiindcă „puţea", cîte o slujnicuţă de nimica toată, fîţîită şi izmenită parcă cine ştie ce-ar fi fost de capul ei, îşi lua ifose de cucoană mare, strîmba din nas şi grăbea pasul de cîte ori trecea pe lîngă dînsul. Stan n-o înjura. Nu-i punea mîna în cozi. Se uita numai lung în urma ei şi scuipa în lături, cu scîrbă, mormăind batjocoritor printre dinţi :

„Parcă tu puţi mai bine, fă ? !... Ia !... a ciucalată de ţucal !..."

Multă vreme asta fusese unica lui răzbunare. Nu se gîndise la alta. Nu visase ceva mai crud. De data asta însă şi-ar fi dat bucuros simbria pe-o lună numai să-l vadă fleorţăitele, prin borta cheii, aşa cum sta acum, cu picioarele răscrăcărate şi întinse pînă la gura sobei, ca bimbaşa, cu mîinile sub ceafă, tolănit în fundul canapelei... Caldă mai era canapeaua ! Moi pernele de puf. Şi stăpînă-său, ce om de ispravă ! Stase de vorbă cu el, omeneşte. Nu-şi dusese mîna la nas. Nu-l sictirîse. Nu-i spusese că puţea. Dumnezeu să-i ţie zilele !

Se ruga de Dumnezeu în gînd. Aştepta o minune de la el. Poate că s-o milostivi bunătatea lui şi de dînsul. Poate că l-o lumina pe boier să nu ia pe altul în locul lui Ifrim. Să nu-l trimeată îndărăt la grajduri. Să-l ţie pe lîngă casă. Să-l suduie !... Să-l bată... Ciur şi tobă să-i facă pielea... Numai să-l ţie... Pe toate o să le rabde. Se jura în inima lui că o să-i fie supus ca un rob, credincios ca un cîine. Lua martor pe Dumnezeu. Îi cerea chezăşia. Cum n-o să fie supus ? Cum să nu rabzi şi să nu înghiţi orice, numai să huzureşti aşa, la cald şi bine, ca în pîntecele mamei ?

„Punte m-aş face... se gîndea el. Pămînt m-aş face... Să mă calce în picioare... Să mă taie bucăţele, numai..."

Visa... Zîmbea.

O lumină orbitoare şi-o înjurătură cumplită l-au trezit din visurile lui. Înfipt în pragul uşii, cu mîna pe comutator, stăpînu-său se uita la el. Toate becurile ardeau. Lui Stan i s-a făcut întuneric înaintea ochilor. Colonelul urla :

— Crucea şi dumnezeii mă-tii de slugă ticăloasă !... Parastasul şi evanghelia cui te-au înţărcat !... Aici îmi erai, care va să zică !... Sun de-un ceas. Mă laşi să îngheţ la poartă, şi tu îmi dormi pe canapea ! Las', că te învăţ eu să mai dormi. Te trezesc eu. Îţi scot eu somnul din tine. Anafora, grijania şi patravanghelul cui te-au închinat !...

Plecat din spate, suflecîndu-şi mînicele, colonelul se apropia cu paşi rari, săltăreţi şi tiptili de dînsul. Parcă voia să-i mărească spaima, prelungindu-i aşteptarea. Stan, nemişcat, încremenit, ca într-un vis urît, abia dacă-l vedea venind. Nu se gîndea la nimic. Nu-i mai era nici măcar teamă. Ceva mult mai greu şi mai copleşitor decît frica îi încovoia umerii. Ceva deznădăjduit, care se prăbuşea în-

tr-însul : un gînd... un vis... o nădejde subţire ca un fir de aţă.

De aceea a răsuflat uşurat, ca şi cum o piatră de moară i s-ar fi luat de pe inimă, cînd primul ghiont i-a strămutat falca stîngă. Tacticos, fără să se grăbească, colonelul i-a repezit apoi şi pumnul stîng în falca dreaptă. Capul, zgîlţîit, ca rupt din umeri, i s-a plecat într-o parte. Stăpînu-său i l-a ridicat cu un pumn neaşteptat sub fălci. Pumnii curgeau tot mai des. Ca la paiaţele de la Moşi sau ca o tărtăcuţă într-un vîrf de par, capul lui Stan bîţîia de colo-colo. După fiecare nouă lovitură, în piept, în tîmple, peste ochi, peste urechi, oriunde nimerea mai repede, colonelul mîrîia printre dinţi :

— O să înveţi minte acum ?

Stan răspundea, cu braţele înţepenite de-a lungul trupului :

— 'Nţăles, s'trăiţi !

— O să-ţi bagi minţile în cap ?

— 'Nţăles, s'trăiţi !

— O să mă laşi să mai deger la poartă ?

— 'Nţăles, s'trăiţi !

— Sfinţii şi arhanghelii cui te-au fătat !...

— 'Nţăles, s'trăiţi !

— Să-nţălegi, mă !...

O dîră de sînge, subţire ca firul de aţă al nădejdilor lui, se prelingea de pe buzele lui Stan de-a lungul bărbiei. Colonelul văzu roşu înaintea ochilor. Se înălţă din călcîie, cu amîndoi pumnii ridicaţi în aer :

— Să înţălegi, mă !... că piftie fac din tine. Să înţălegi, m-auzi tu, că pe targă te scot din casă. Ieşi !... crucea şi dumnezeii mă-tii !... Şi spune bucătăresei să dea la masă.

Astfel, în ghionţi şi înjurături, şi-a inaugurat Stan Bojoc noua lui carieră de fecior boieresc.

Şi tot astfel — fiindcă cu cît îl bătea mai des şi mai ţeapăn, cu atît mai vîrtos colonelul avea nevoie de dînsul — a dus-o Stan Bojoc în ghionţi şi pumni, în sudalme şi bătăi soră cu moartea, dimineaţa, la prînz şi seara, peste zi ca şi în tăria nopţii, oriunde şi oricînd se întîlnea cu stăpînu-său, ani şi ani de-a rîndul.

De epoca asta trudită a vieții lui Stan Bojoc, fiu-său, Tănase, și-aducea vag aminte, dar cu uimire și încîntare, ca de un adevărat rai pămîntesc.

O dată pe lună, la început, în toate duminicile și sărbătorile de peste an, ceva mai tîrziu, Stan căpătase învoire de la stăpîn să-și aducă nevasta și copilul.

— Nu vreau să văd copii prin casă !... amenințase hotărît boierul.

— Cum o să-l las în casă, păcatele mele !... se rugase umilit Stan. Din grădină n-o să iasă.

Grădina începea din fundul curții, de la grajduri, și se întindea, neumblată, nestrăbătută, pe patru străzi. De pe vremea tinereților colonelului nimeni n-o mai îngrijise. Copacii creșteau cum apucau sau cum da Dumnezeu ; aleile erau năpădite de bălării ; urzici și cucută umpleau straturile de altădată, și iedere, încîlcite printre coardele de viță-sălbatică agățate de ramuri, ascundeau lumina soarelui. Flori nu se vedeau nicăiri și pămîntul umed mirosea a mucegai.

Așa cum era, însă, cu zidul ei nepătruns de verdeață, cu potecile ei pierdute în scaieții tufișurilor, rai să fi fost și nu i s-ar fi părut mai frumoasă și mai minunată micului Tănase. Duminicile le-aștepta în friguri. De cum intra pe poartă, n-apuca bine să sărute mîna lui taică-său și să-i întindă grăbit fruntea distrată, și-o zbughea în grădină. Mă-sa răsufla ușurată. Tată-său ar mai fi vrut, poate, să-l ție pe lîngă dînsul, dar nu știa cum să i-o spuie. El habar n-avea nici de oftatul uneia, nici de privirile lungi ale celuilalt. Îl aștepta grădina. Grădina era a lui. Lumea era a lui. Putea s-o străbată în lung și în lat, cruciș și curmeziș, să se dea tumba peste cap, să se tăvălească în ierburi, să se urce în pomi după cuiburi pe care le vedea de aproape pentru întîiași dată, să țipe, să zburde, să-și agațe hainele și visurile de mărăcinii care îi ațineau drumurile, de crengile copacilor care împleteau țesătură strînsă de polog între pămînt și cer, deasupra lui. La umbra lor se strecura ca un șarpe, își făcea loc printre vreascuri și bălării, pe dibuitele, ca un orbeț. Tufișurile erau dese. Misterul părea de nepătruns. Singurătatea, pe alocuri, răsuna de trosnete, de freamăte, de scîrțîituri, de gemete,

inexplicabile. Cu sufletul pe buze, cu urechile ciulite, copilul asculta. Un fior oribil şi delicios în acelaşi timp, de spaimă, îi încreţea carnea. Înainta cu groază, în vîrful picioarelor, gata pe fugă. Despica tufişurile din vîrful braţelor întinse. Aştepta un miracol. Nu descoperea nimic. Cîte o şopîrlă arareori ; mai des cozi de tingiri, ţucale găurite, scaune într-un picior, farfurii şi pahare sparte, cioburi de vase sau de oglinzi, tot ceea ce se aruncă şi se adună pe de lături, de-a lungul anilor, în preajma vechilor gospodării. Tănase le strîngea, îşi făcea o duminică de joacă cu ele, le arunca la rîndul lui şi le uita. Era prea crescut pe maidanele unui oraş mare ca să se amăgească el însuşi cu nălucile propriei lui imaginaţii. Abia tîrziu, mult mai tîrziu, estompate de lenta, dar ireparabila scurgere a vremii, înfrumuseţate de perspectiva depărtării, aveau să-i revie, triste sau voioase, întăritoare sau amare, ca toate nostalgiile.

Raiul pierdut, dacă nu e un adevăr teologic, nu-i în nici un caz o simplă ficţiune. Îl purtăm cu toţii în noi. Ne-a răcorit cîndva fruntea. În anii lor de restrişte, în zilele lor de obidă, în vremurile lor de agonie, şi cei mai obijduiţi dintre oameni au poposit, măcar o clipă, în umbra lui.

Micul Tănase Bojoc nu putea, el singur, să facă excepţie la regula asta obştească.

Pentru el raiul pămîntesc existase aievea în zilele cînd, îndărătul zidurilor cu obloane trase, care ascundeau crîncene bătăi şi umilinţa lui tată-său, grădina colonelului Hotnog se întindea neîngrijită, sălbatică, bănuitoare, sumbră, dar radioasă şi vastă, ca tot ce-am apucat să vedem cu ochii copilăriei.

III

Fiindcă în restul zilelor de peste săptămîni şi de peste ani viaţa micului Tănase nu era dintre cele mai variate şi mai vesele. Mă-sa spăla cu ziua. Se scula cu noaptea în cap, ca să ajungă din Dealul Filaretului, unde locuia, cu chirie, într-o magherniţă îngropată pe jumătate în pămînt, pînă în cartierele centrale dintre Domniţa Bălaşa, podul Sfîntului Elefterie şi statuia lui Pache, unde îşi avea, răspîndită ici şi colo, mai ales în casele negustoreşti, clien-

tela obicinuită. Ţaţa Stanca, cum îi ziceau megieşii, Ielea Stanca sau Stanca pur şi simplu, cum o chemau clienţii, era o femeie şi jumătate Nu era mare de stat. Mai curînd mică, slabă, jigărită, uscată ca iasca, dar ca fierul, cu încheieturile bine legate şi cu vinele braţelor împletite solid încheieturile bine legate şi cu vinele braţelor împletite solid între ele, ca fuioarele odgoanelor cu care crîşmarii coboară butoaiele în pivniţe. Cearşafurile ude pîrîiau cînd le răsucea şi le încolăcea ca şerpii pe după braţe. Aproape că nu mai avea nevoie să le zvînte la soare. În trei zile spăla, usca, călca rufăria murdară adunată într-o lună în casele boiereşti, în două şi trei luni de zile în casele chibzuiţilor negustori. Clienţii o apreciau. Ca să n-o piardă, o recomandau arareori la alţii. Numai după ani lungi şi grei de alergătură izbutise să-şi asigure de tain pentru mai toate zilele săptămînii. Unde nu învinsese cu rîvna, răzbise cu gura. De gură n-o întrecea nimeni. S-ar fi putut lua la întrecere, şi l-ar fi răpus, cu orice clănţău de judecătorie. Se trezea vorbind. Adormea vorbind. De cîte în lună şi în soare. De frig, de secetă, de boale, de hoţi, de unde a aflat coana Manda c-o însală ibovnicul, de ce-a păţit popa Gavrilă cu nevastă-sa, de la cine a rămas în şase luni fata lui domnu Sică, angrosistul din gura pieţei, de vii, de morţi, de jafuri, de crime, de tot ceea ce, în sfîrşit, se poate petrece într-un oraş mare, unde oamenii, cu patimile şi păcatele lor, colcăiesc, ca viermii, unii peste alţii. Pe toate le afla, ea cea dintîi, ţaţa Stanca. De toate vorbea. Vrute şi nevrute, în aparenţă. Dar, în fond, cu cîtă socoteală, cu ce instinct sigur, fără greş, în mînuirea cuvîntului ! Nu i-ai fi scos, cu cleştele, o aluzie compromiţătoare la adresa stăpînilor. N-ar fi rostit o vorbă mare să nu meargă, direct, la inima celui care o plătea. Fără să linguşească prosteşte, pe faţă, ştia să aleagă din grămada evenimentelor şi a povestirilor numai ceea ce poate să placă auzului, să măgulească slăbiciunile, să îndreptăţească egoismul, să gîdile amorul propriu. N-avea nici un fel de instrucţie. Abia dacă putea să se iscălească. Geniul ei intim, însă, făcut cam tot pe atît din ghicirea intuitivă a scăderilor omeneşti, cît şi din nevoia să le servească, dacă nu voia să se culce flămîndă, o slujea mai bine decît dacă ar fi fost tobă de carte. Cei care o auzeau vorbind şi cunoşteau, întîmplător, şi pe prostănacul de bărbatu-său se mirau de o aşa nepotrivită împreunare. Ea nu se mira. Nu se întreba de

ce-l luase, cum nu se întreba de ce e primăvară în natură, sau toamnă, sau iarnă. Avusese şi ea o zi de primăvară în viaţa ei. O zi fără rost, fără de lucru, fără pîine.

Era prin postul Sîntei Mării. Boierii erau plecaţi la băi. Ea rătăcea singură, desculţă, mai trudită după săptămîni de odihnă decît dacă ar fi căzut ruptă de osteneală, prin împrejurimile oraşului. Se oprise, întîmplător, lîngă o grădină de zarzavat. Drept la marginea ţarcului, un pepene verde, crăpat aproape în două, cu miezul roş ca sîngele curgînd zămos dintr-însul, i-a aţinut calea. Era lihnită de foame şi cu gura arsă de sete. S-a uitat cu ochi de uliu în jurul ei. Nimeni ! Şovăind, a făcut un pas. A înţepenit însă locului. Nu îndrăznea, nu putea, n-o lăsa inima să fure ; şi nu se îndura să plece. Minutele treceau. Setea şi frica îi uscau gîtlejul. A mai făcut un pas.

Atunci, dintre curpenii bostanilor şi dintre mrejele de mazăre încîlcită, a apărut capul paznicului. Un cap vesel şi bun, în faţa fetei îngrozite. Se uita la dînsa şi rîdea. După ce s-a scărpinat lung la ceafă, neştiind cum să ia o hotărîre, paznicul i-a spus deodată, simplu :

— Ia-l, fată hăi !... Tot e stricat... Decît să-l dăm la porci...

Fata nu-şi credea urechilor. Nu-i venea să refuze şi se temea să primească. Văzînd-o că se codeşte, tot el s-a aplecat, a ridicat harbuzul într-o mînă, uşor, ca pe o minge şi, după ce l-a cîntărit cu chibzuială, săltîndu-l în podul palmei, ca şi cum şi-ar fi cîntărit vorbele, l-a rupt, în sfîrşit, în două :

— O să mîncăm amîndoi... Şi pe mine m-a pălit setea... Ia !

Mîncau tăcuţi. Zeama roşie şi dulce li se prelingea pe bărbie. Dinţii ei albi străluceau, înfigîndu-se adînc în pulpa zămoasă. El o privea, uneori, în faţă, liniştit. Cînd a isprăvit de mîncat şi şi-a şters, cuviincios, gura, cu dosul mînecii, a întrebat-o :

— Pe tine cum te cheamă ?

— Stanca mă cheamă.

— Şi pe mine, Stan.

Şi au tăcut iarăşi. Ea, cu setea potolită, probabil că nu se gîndea la nimic. El se vedea bine că se gîndeşte la ceva. Un roi de viespi îndîrjite bîzîiau în jurul lor. Fruntea i se încreţise. Colţurile gurii începeau să-i zîmbească. Păru, în sfîrşit, că găseşte ce se căznea să caute. Exclamă, rîzînd cu toată gura :

— Asta-i curată minunăție !... Pe tine te cheamă Stanca. Pe mine mă cheamă Stan... Stan și Stanca !

Înveseliți de ciudățenia descoperirii, rîdeau acum amîndoi. Stanca, zgomotos, ascuțit, din toată inima. El, mai așezat, cu oarecare stăpînire și gravitate în glas. Întîmplarea i se părea într-adevăr neobicinuită. Reflecta. Îi mărturisi în cele din urmă, privind-o mai lung în ochi, mai stăruitor și cu glasul sugrumat de verdictul destinului :

— Pesemne c-a fost să ne întîlnim...

„Te pomenești !"... se gîndi fata. Și lumea i se păru, dintr-o dată, mai limpede și mai frumoasă. N-o mai orbea soarele care ardea ca focul. Zăduful, care se ridica valuri-valuri din pămîntul încins, n-o mai sleia de puteri. Sub cerul alb, grădina de zarzavat se întindea verde ca smaraldul, răcoritoare și îmbietoare ca un covor. S-au așezat amîndoi pe-o brazdă răsturnată, la umbra firavă a unui cuib de fasole-țucăr. Și-au povestit, îndelung, viața. Amurgul i-a surprins mînă în mînă. Iar prima stea care a scăpărat viu pe cerul livid ea a văzut-o, el, însă, nu...

La nouă luni după aceea, în marea Săptămînă a Patimilor, cînd toate clopotele bisericilor cîntau ca nebune, chemînd norodul la deniile de seară, s-a născut micul Tănase.

Ce-au fost primii ani ai copilăriei lui și ai tinerei lor căsnicii e inutil să povestim. E vechea, eterna poveste a celor necăjiți. Nouăzeci și nouă la sută dintre oameni o cunosc. Lipsuri, griji, nevoi, amărăciuni, viață bicisnică, certuri interminabile pentru un muc de țigară sau pentru o legătură de ceapă, scîncetul copilului la sînii storși de ultima picătură de lapte, vrajbă, dihonie, cîte mizerii, toate căzînd ca grindina de pretutindeni și nici o rază de speranță de nicăiri.

Ca să-și alăpteze plodul, Stanca trebuia să-l care în cîrcă pe la toate casele pe unde spăla. Stăpînii, chiar și cei mai indulgenți, nu prea erau bucuroși de asemenea oaspeți. Copiii altora sînt totdeauna insuportabili. Ai slugilor, îndeosebi. Nici n-apucase bine micul Tănase să-și deschidă ochii asupra lumii, și lumea, cu impresionantă unanimitate, îl repudia. Casele boierești, și, prin urmare, mai respectabile, scurt, categoric, fără menajamente inutile. Cele sărăcăcioase, mai cu ocoluri, mai cu tocmeli.

Stanca se lupta vitejește. Unde nu răzbea cu darul mieros al vorbei, lăsa din preț, se mulțumea cu tainul pe jumătate. Primea oricît. Se hrănea cu orice. N-avea o privire de imputare, un cuvînt de amărăciune împotriva oricui. Se strecura umilită, se arăta recunoscătoare, se silea să pară veselă. Rîdea față de alții. Dar în adîncul pieptului inima îi era rănită. Tot sîngele din trup i s-ar fi scurs prin rana asta a inimii dacă, din primele zile, n-ar fi umplut-o cu dragoste, o dragoste oarbă, păgînă, sălbatecă, pentru copilul nevinovat, hulit și alungat de toți. Cu cît îndura mai multe pentru dînsul, cu atît îl strîngea mai deznădăjduit în brațe. N-avea pace și odihnă decît lîngă el. Frîntă de oboseală, se scula de zece, de o sută de ori pe noapte, ca să-l pipăie, să-l sărute, să-l dezmierde, să viseze cu ochii treji, ațintiți asupra lui. Toată vitregia soartei o schimba în visuri de mărire pentru dînsul. Fără să aibă știința alchimiștilor, prefăcea în aurul pur al iubirii egoismul oamenilor, toată meschinăria și răutatea lor.

Hrănit mai mult cu sîngele ei decît cu laptele țîțelor ei secătuite, Tănase crescuse repede mare, dolofan, rumen la față, sănătos la trup și vioi la minte. Se legăna în mers ca o rață-leșească și urla și schelălăia pînă ce i se făcea pe voie. Nu știa ce înseamnă constrîngerea sau împotrivirea. Rotund și umflat ca un mușuroi de cîrtiță, trupul lui era numai voință. Din gură abia putea să gîngăvească. Dar cu mîinile, dacă apuca o dată ceva cu ele — o zdreanță, o coajă de pîine, pletele mă-sii — mai lesne ți-ar fi fost să tai cîrpa sau vițele de păr decît să-i desfaci degetele închircite. Cu pletele smulse, cu fața plină de vînătăi și zgîriată peste tot, ochii mamei lăcrămau de durere și de fericire. Nu se mai sătura să-l privească. Cum se putuse, dintr-o stîrpitură de muiere ca dînsa, să se nască un așa voinic de flăcău ! se minuna ea singură. I-ar fi fost o mare ușurare acum să-l lase pe seama gazdei sau în grija vreunei babe din vecini. Nu se îndura însă. Amîna hotărîrea din zi în zi. Trăia cu speranța ascunsă că n-o să se despartă de el niciodată. Uneori i se părea că ar înnebuni de groază dacă l-ar ști, măcar un ceas, pe mîini străine.

Copilul creștea astfel, în vremea asta, între fustele mă-sii și două-trei duzini de bucătării sau spălătorii. Își petrecea zilele făcîndu-și singur de joacă prin colțuri, în unghere mai întunecoase, sau ascultînd, cu amîndouă ure-

chile, glumele, certurile, povestirile, înjurăturile, scandalurile care izbucneau la tot momentul între slugi. Fără să vrea, vedea multe, învăța multe. Oamenii nu se fereau de dînsul. Cînd se împiedicau de el, îi frecau urechile sau îl ridicau, de fundul pantalonilor, pînă în tavan, dacă le ardea de șagă ; iar dacă erau în toane rele, îl repezeau cu atîta brutalitate, încît bietului Tănase îi pierea, pentru restul zilei, pofta de joacă. O dată sau de două ori pe lună, uneori mai des, alteori mai rar, dădea și peste copii de vîrsta lui. Atunci ochii i se aprindeau. Ca o ploșniță se lipea de ziduri, ca o șopîrlă se strecura prin crăpătura ușii. Cîteva ceasuri nu-i mai dădea nimeni de urmă. Mă-sa înnebunea căutîndu-l prin poduri și prin pivnițe, strigîndu-l peste garduri și pe la porțile caselor învecinate, bocind, afurisindu-se și jurîndu-se :

„A morții să fiu dacă nu-l dau la școală. Își face de cap. Într-o zi o să-i culeg oasele de pe drumuri. Numai școala o să-i vie de hac !“

Dar Tănase reapărea în cele din urmă. Zdrențuit ca vai de mama lui, negru la față și pe mîini, ca un coșar, umilit, pleoștit, cu coada între picioare. Cu cine se înhăitase ? Unde se ascunsese ? Prin ce gropi sau maidanuri se încăierase ? Nimeni n-ar fi știut să spuie. Și el mai puțin decît oricine altul. Privea aiurit. Parcă Dumnezeu îi luase mințile. Mă-sii nu-i mai ardea de ocări. În fața copilului, pe care-l socotise pierdut și care-i revenea ca scos din lăzile de gunoaie, mînia i se topea ca ceara. Hotărîrile, la fel. Îl scutura amenințătoare, îl spăla bombănind, îi netezea părul înduioșată, îl strîngea în brațe cu furie, îl săruta ca și cum s-ar fi răzbunat pe el, îl strîngea și-l săruta iarăși. Printre sărutări și sughițuri de plîns îl dojenea :

„Unde mi-ai fost ?... Cum nu ți-a fost milă de mine ?... Mă gîndeam să te dau la carte. Să știi, Tănase, să știi că dacă mai faci o singură dată o poznă ca asta, vorbesc cu tată-tău și te dăm la școală.“

Tănase împlinise nouă ani. Cei de-o seamă cu dînsul erau de mult într-a treia primară. El nu învățase nici buchele. Școala, cu care era amenințat după fiecare nouă șotie, i se părea un loc cumplit de pedeapsă, un fel de pușcărie pentru copiii neascultători. Cîteva zile se purta ca un mieluțel. Căra apă cu donița, muia sineala, încălzea fierul de călcat, ajuta mă-sii să întindă rufele pe frînghie.

Dar ocupațiile astea variate și jocurile solitare în ungherele bucătăriilor nu se mai potriveau pesemne cu vîrsta lui. Începea să se plictisească. Obrajii i se ofileau lîngă plitele prea încinse, în aburii calzi și lîncezi de leșie. Două cearcăne vinete îi mîncau ochii fără expresie. Buza de jos îi atîrna. Trăia într-un fel de toropeală caldă și înăbușitoare. Nici hîrjonelile slujnicelor, nici ghidușiile rîndașilor nu mai izbuteau să-l scoată dintr-însa.

Cînd, deodată, ca porțile unui rai interzis, într-o dulce și umedă după-amiază de primăvară, i s-a deschis și s-a închis după dînsul, cu brațele ei de cucută, de păpădie, de urzici, de mărăcini, de cîte buruieni toate, dar ale lui, numai ale lui în tot cuprinsul lumii, grădina colonelului Hotnog.

IV

Un an și mai bine Tănase a fost suveran unic și absolut peste toată întinderea, cea care i se părea fără de capăt, a grădinii. N-avea să ceară voie de la nimeni pe unde să calce, cînd să se zbînțuie, ce să rupă. Slugile nu intrau bucuros în sălbăticiunea aleilor năpădite de bălării, iar colonelul Hotnog nu primea nici musafiri, n-avea nici copii. E drept că o dată sau de două ori Tănase auzise pe tată-său vorbind cu evlavie de domnișorul Nelu, nepotul stăpînului. Dar numele îi intrase pe-o ureche, îi ieșise pe cealaltă.

De altfel, nepotul colonelului venea rar de tot în casa lui unchiu-său. La Paști, la Crăciun, la alte două sau trei sărbători onomastice. Cobora dintr-o trăsură de piață, slab, palid, tremurînd parcă totdeauna de frig în hăinuțele lui de catifea neagră, și se agăța repede, cu dragoste felină, de brațul mă-sii. Maică-sa era și ea o umbră de femeie. Era soră cu colonelul Hotnog, dar ai fi putut să juri că nu erau din același tată. Pe cît era frate-său de mic, noduros la încheieturi și de voinic, cu toată aparența lui pipernicită, pe atît era ea de naltă, înceată în mișcări, șuie, aproape diafană. Cînd trecea pe străzi, se legăna, parcă o bătea vîntul. În casă nu era mai dezghețată. Colonelul tuna, trăsnea, fulgera, abia apuca să se așeze locului și sărea de pe scaun împins ca de-un resort, căta gîlceavă cu lumînarea și nu-și găsea un moment de liniște și de pace.

Ea ar fi putut să stea ceasuri întregi în fundul jilțului, fără să scoată o vorbă, cu degetele lungi și răsfirate mîngîind alene pletele lui Nelu, cu ochii pierduți printre draperiile ferestrelor ca spre cine știe ce lumi mai atrăgătoare decît lumea în care trăia. Colonelul o deștepta adesea din lînceda moleșeală a visurilor, strigîndu-i exasperat:

— Dar tu nu trăiești pe pămînt, Mălino dragă !

Ea nu răspundea nimic sau ridica din umeri. O singură dată i-a răspuns, cu un surîs amar în colțul gurii și cu ochii ei albaștri, întunecați deodată, ca violetele :

— Dar tu, care trăiești pe pămînt, găsești tu că viața pe pămîntul ăsta, al vostru, e așa de frumoasă... așa de veselă ?...

Colonelul a pufnit de cîteva ori printre buze :

— Poftim !... Poftim !... fără să-i elucideze însă întrebarea.

Nu știa ce să-i explice, cum să-i explice. În capul lui de vechi ostaș intrau toate imaginile vieții, dar nu încăpeau subtilitățile raționamentului. Dacă ar fi fost numai după inima lui, ar fi zgîlțîit-o mai curînd bine de umeri și i-ar fi strigat în față : „Deșteaptă-te odată, femeie ! Trezește-te ! Nu vezi că anii trec ?..." Fiindcă o adora, o diviniza, o plîngea, și nu putea nici s-o înțeleagă, nici s-o admită. Neînțelegerea dintre dînșii dura de mult. Din ziua cînd, împotriva dorințelor lui și-a voinței întregii familii, se măritase cu Azan.

Cu aproape treizeci de ani mai în vîrstă decît soră-sa, colonelul își închipuia sincer că avea drepturi imprescriptibile asupra sentimentelor ei. Cu oricine s-ar fi mărîtat, fără să-și judece mai întîi el cumnatul și să-și dea asentimentul, ar fi fost același lucru. Cu Miron Azan îndeosebi.

Monoclat, spilcuit, elegant, ușuratec, palavragind nimicuri în două-trei limbi occidentale, tînărul boier moldovean putea să placă femeilor, dar nu bărbaților, și mai cu seamă nu unui bătrîn ostaș, scos la pensie. După prima întrevedere, i-a spus, răspicat, soră-sii :

— Mălino, mă opun. L-am descusut. L-am judecat. O să-ți mănînce banii. O să-ți toace averea în cărți și în chiolhanuri. O să te lase pe drumuri...

— Dar...

— Nici un dar ! Știu ce vrei să spui. Îți cunosc gîndurile. E moldovean de-ai noștri. E de neam. Nu vreau să te

contrazic. Nu i-am cerut hrisoavele. O fi boier, cum spui. Cine nu-i boier în Moldova ! Sînt destui. Cît păr în cap. Ăsta, însă, nu-i de tine. Cată-ţi un altul !

— Dar pe el îl iubesc...

— O să-l iubeşti şi pe celălalt !...

Fata a căscat ochii mari la dînsul. Nu era sigură dacă avea în faţa ei un frate vitreg, un tiran absurd ca un monstru. Cu pasivitatea firilor slabe, a lăsat să treacă furtuna, a aşteptat şi, în cele din urmă, a învins. Natura ei cinstită i-a jucat şi festa asta. Cum spunea frate-său: trăia pe altă lume ! Nu credea în rău. Nu suspecta intenţiile şi nu bănuia jocul strîns şi crîncen al intereselor egoiste. Minciuna i se părea mai curînd ceva josnic şi grosolan decît criminal. Era încredinţată că numai oamenii de rînd sau parveniţii pot să mintă. Dacă ţinea să-şi asocieze viaţa unui fiu de boier, era în bună parte pentru asta. Titlurile n-o speriau. Era destul de citită ca să-şi dea seama de modesta valoare istorică şi de autenticitatea mai mult decît relativă a pergamentelor şi blazoanelor noastre nobiliare. Spera, însă, că de la un bărbat cu un pic de sînge albastru în vine, chiar dacă n-o să fie prea scînteietor de inteligenţă sau mare de suflet, o să poată avea cel puţin dreptul să se aştepte la oarecare delicateţă de maniere, dacă nu şi de sentimente, şi de discreţie în manifestarea diverselor lui superiorităţi masculine. De la început, onest, liniştit, în cuvinte potolite, dar fără echivoc, i-a spus lui Miron Azan felul ei de a gîndi. Detesta minciuna. Dispreţuia duplicitatea noastră orientală, făcută mai mult din laşitate decît din ipocrizia convenienţelor sociale. Şi mai presus de toate avea oroare de vorbe tari, de gesturi violente... Revenită de curînd din străinătate, ceea ce o izbise mai ales în ţară, de cum trecuse graniţa, era amestecul acesta bizar, aproape paradoxal, de făţărnicie şi de mojicie. Toţi erau la fel. Nici o excepţie. Acelaşi om, în acelaşi moment, avea minciuna dulceagă pe buze şi înjurătura în fundul gîtului. Ambele expresii se echilibrau, în cantităţi perfect egale, dozate cu dramul, ca otrăvurile în balanţa de pe tejgheaua farmacistului. Ea încercase să-şi explice starea asta de lucruri, ascultase confidenţele prietenelor măritate în lipsa ei din ţară. Surprinsese destule scene penibile în intimitatea familiilor. Văzuse. Auzise. Dar nu pricepea. Trăită mai toată copilăria ei în Apus, deprinsă cu lustrul unei civilizaţii care a pătruns adînc în moravurile societăţilor de veche

cultură, cum ar fi putut ea să înțeleagă noutatea, originalitatea, savoarea exemplarului acestuia unic, deși tras în mii de exemplare, al mitocanului de pe malurile Dîmboviței, spălat la Londra, îmbrăcat la Paris, dar cu sufletul și apucăturile rămase, inalterabile, tot cele de-acasă ? N-avea destul patriotism ca să judece cu părtinire ; nici ochiul exercitat sau amuzat al artistului, care descoperă cu deliciu noi tipuri de umanitate, oricît ar fi de grotești sau de repulsive ; nici grăuntele acela de filozofie care ne face să privim cu oarecare curiozitate și cu multă îngăduință evoluțiile animalului omenesc. Judeca cu inima, ceea ce nu-i totdeauna o garanție de imparțialitate. Și judeca prin comparație, ceea ce sistemul cel mai sigur — ori de cîte ori ne coborîm pe pămîntul realităților severe din sferele abstracte în care se complace fantezia poeților — ca să dăm în gropi, să călcăm în strâchini și să nimerim cu oiștea-n gard.

Nu e de mirare astfel să noblețea lui Azan i se părea tinerei fete singura mai asemănătoare cu lumea pe care o părăsise și unicul refugiu posibil într-o societate de bărbați care, toți, își ascundeau brutalitatea temperamentului sub dulceața surîsurilor stereotipe și, pe înăbușite, înjurau ca frate-său.

Cînd acesta, întîmplător, probabil, fără altă intenție, desigur, decît așa, ca să se găsească în treabă, ca tot românul deprins să clevetească, să bîrfească, să cate nod în papură și pete în soare, și-a exprimat, într-o zi, față de dînsa, îndoielile asupra autenticității nobleței lui Azan, fata n-a reacționat pe dată, n-a ripostat, n-a invocat măcar declarațiile logodnicului ei, într-atît i se părea de absurdă presupunerea și bănuiala de înjositoare. Dacă a vrut să afle, să cunoască tot adevărul, a fost numai pentru dînsa. Într-ascuns, pe furiș de toți, ea, care nu răsfoise pînă atunci decît cărți rare și volume de versuri în ediții prețioase, s-a cufundat în anoste tratate de istorie, în infolii de hrisoave și zapise facsimilate în bălăriile inextricabile, cu suave oaze de frăgezime, din limba cronicarilor, în arhondologii și letopisiți. N-a găsit, firește, ce căuta. N-a găsit dovada filiațiunii directe, așa cum n-ar putea fi descoperită nu cu ochii liberi, dar nici cu lupta și nici cu microscopul pentru mai nici una din odraslele familiilor noastre boierești. A găsit, în schimb, scris negru pe alb că toți Azanii cîți sînt, dacă or mai fi, „se trag dintr-un stră-

moş comun, un Azan, frate al lui Ion, carele a fost domn în Ţara Românească".

Miron, din prudenţă, poate, din neştiinţă, mai sigur, nu i-o spusese. Cu atît mai dulce i-a fost surpriza şi recunoştinţa mai caldă. Cu ochii închişi l-a urmat la altar. Cu ochii închişi l-a ascultat cîţiva ani în şir, îndrugînd nimicuri pretenţioase, bagatelizînd cu admirabilă încredere în sine tot ce e frumos şi bun pe lume, sărind uşor, cu elasticitate de acrobat, de la o idee palidă şi anemică la alta tot aşa de sărăcăcioasă. Şi tot cu ochii închişi, din prima lună a căsniciei, a semnat poliţe, reînnoiri, renunţări, recunoaşteri, tranzacţii, acte şi paraacte, care îi dădeau migrene oribile numai cît simţea mirosul lor fad de hîrtie timbrată. Din fericire, după un ceas de discuţii şi controverse juridice, avea linişte cel puţin cîteva săptămîni. Cu actele în buzunar, Miron, sau Mirel, cum îl mîngîiau prietenii la club şi tovarăşii de sporturi, se făcea nevăzut. Nu mai dădea pe acasă cu zilele. Afla ştiri despre el indirect, prin alţii, prin orişicine, străini, simpli cunoscuţi, cîte-o prietenă mai limbută, care exclama binevoitor :

„Oh ! Ce păcat că n-ai fost şi tu, draga mea, la concursul de rugbi ! Cum nu te-a luat Mirel ? Era într-o performanţă strălucită. Măcar din prudenţă trebuia să vii. Ţi-o spun fiindcă îmi eşti prietenă. Toate femeile n-aveau ochi decît pentru dînsul !"

Bancheri, avocaţi, mari proprietari, oameni politici, unii cu superioară reprobare, alţii cu admiraţie, toţi însă cu simpatie, îi vorbeau adesea de el. Cursa de automobile Severin-Sinaia Mirel o cîştigase. Cupa Auto-Clubului Regal îi scăpase numai prin minune, un adevărat ghinion nemeritat. La hipodrom, în ultima duminecă, făcuse furori şi ravagii.

Alteori, cu toată simpatia unanimă, veştile erau mai triste. Mălina asculta, cu o uşoară strîngere de inimă, ditirambii interlocutorului :

„Ce om ! scumpă doamnă ! Ce forţă ! Ce temperament ! O stăpînire de sine fantastică. Nervi de oţel, nu altceva. Alaltăieri, la «Jokei», într-un sfert de ceas, a pierdut patruzeci de mii de lei. Pe ultima carte a pus tot ce mai avea dinainte. Mă uitam la dînsul. Bancherul avea trei. El a întors cartea. Bac ! Ei bine, n-o să mă crezi, doamna mea, nici un muşchi nu i-a tresărit pe faţă."

Mălina încerca şi ea, eroic, să nu i se vadă durerea pe faţă, dar inima i se strîngea ceva mai tare. Ştia că în aceeaşi seară, a doua zi cel mai tîrziu, avea să-l revadă voios, exuberant, povestind cu înfrigurare evenimentele de la club, noutăţi vechi de-o săptămînă, cancanuri, scandaluri, bîrfeli... şi toate precedînd, cu cîteva ceasuri numai, ora penibilă a hîrtiilor timbrate. Ca să scurteze tortura preliminărilor inutile, îl întrerupea ea singură, fără o nuanţă de imputare în glas, doar mai încet, mai timid, ca şi cum s-ar fi simţit ea vinovată cu ceva :

— Mirel... mi s-a spus că alaltă-seară iar ai pierdut...

— Oh ! exclama Mirel, cu superbă nepăsare. Ieri am pierdut. Mîine o să cîştig. Aşa e viaţa !... Tu nu găseşti, Mălino, că viaţa e un meci pasionat ?

Cuvîntul „pasionat" îi evoca necesităţile momentului. Fără altă tranziţie, se apropia de dînsa. O strîngea uşor în braţe, o ţinea lipită la pieptul lui, o silea cu încetul să-şi ridice capul plecat îndărătnic în pămînt, îi căta ochii. Îşi cunoştea puterea fascinantă a ochilor. Ştia să aprindă într-înşii, ca în fînarele caselor clandestine, o echivocă şi tulbure licărire de dorinţe. Cînd o simţea slăbind printre mîngîieri profesionale şi fraze exagerate, îi murmura singurul adevăr pe care putea să-l rostească fără să mintă pe de-a-ntregul.

— Ce importă restul !... Numai pe tine să nu te pierd, Mălina mea.

În braţele lui puternice, care o îndurerau, o sleiau de puteri şi o înviorau în acelaşi timp, ea se lăsa înfrîntă, mai palidă ca moartea, cu tot sîngele din obraji scurs şi îngrămădit la inimă. Sub privirea lui insistentă, genele îi tremurau, pleoapele i se îngreuiau, ochii i se închideau.

Nu i-a deschis decît o dată, dintr-o dată, şi prea tîrziu, cînd dezastrul era definitiv, iremediabil consumat. Frate-său la care a alergat îngrozită, în loc s-o calmeze, i-a mărit spaima. Străbătînd biroul în lung şi în lat cu pasul lui săltăreţ, strîngînd din pumni, izbind cu piciorul în scaune, în mese, în tot ce-i ieşea înainte, înjura şi urla cît îl ţinea gura :

— Îl omor !... Îl ucid ca pe un cîine !... Şi-a bătut joc de noi !... Te-a furat ca în codru... Cu mîinile mele îl ucid !... Să vedem, cine o să mă condamne? Un ticălos!... Un coate-goale !... Scăp ţara de un nemernic... Din neam domnesc, hai ?... Desculţul !... Netrebnicul !... Ştia numai să-şi dea

ochii peste cap pînă ce ți-a pus mîna pe zestre. Ți-a luat mințile. Te-a pus să iscălești, nu-i așa ? Credea, pesemne, că n-are de-a face decît cu tine ! Uitase că mai sînt și eu pe lume ! Eu o să-i vin de hac !... Îl omor !... Îi zbor creierii !... Revolverul !... Dați-mi revolverul !... Stane, n-auzi ?... Unde ești, crucea și dumnezeii mă-tii !... Dă-mi revolverul !...

Ca în melodramele de prost-gust, Mălina a fost nevoită să se tîrască în genunchi la picioarele lui, să-l imobilizeze cu brațele deznădăjduit încolăcite după dînsul, să plîngă cu hohote, să roage, să implore. Zile și săptămîni întregi — între un frate care zbiera ca un apucat sau mîrîia sinistru printre dinți, mînuind cu frenezie un revolver imaginar, și un bărbat care făcea spirite pe seama creditorilor, persifla pe avocați și portărei, fluiera glumeț a pagubă, admirînd estetica pereților goi, și, întorcîndu-se, ca de obicei, în zorii zilei de la cluburi, chefliu sau mahmur, declama cu patos : „Am pierdut totul, mi-ai rămas însă tu !" — viața ei devenise un chin permanent. Nu și-ar fi închipuit niciodată că plăpînda natură omenească poate să îndure atîtea fără să se frîngă. Ca să nu-i mai vadă nici pe unul, nici pe altul, ca să nu-i mai audă, ajunsese să se complacă în societatea oamenilor de legi și în mirosul fad de hîrtie timbrată. Socotelile și ariditatea textelor o făceau să uite de sufletele lor sterpe. Cît studia dosarele, cît timp se cufunda în cifre, scăzînd, înmulțind, adunînd creanțe vechi, dobînzi acumulate, facturi neachitate, taxe, impozite, despăgubiri, onorarii de avocați, datorii de onoare, lefuri la slugi neplătite cu lunile, nu se mai gîndea la altceva și nu mai simțea povara existenței. Cifrele îi țineau loc de oameni. Și străinii umpleau golul lăsat de-ai ei.

Dar lichidările cele mai laborioase nu pot să dureze toată viața. Într-o bună zi, o dată cu constatarea că pierduse totul — case, moșii, pînă și zestrea ei intimă și cele cîteva giuvaericale, moștenite de la biata maică-sa — s-a regăsit într-un modest apartament luat cu chirie, între cîțiva pereți triști și șearbăzi ca și zilele ei, lîngă un copil prea mic ca să-i poată împărtăși truda inimii, fără nimeni altcineva pe lume decît pe frate-său și pe Mirel.

Colonelul renunțase, ce-i dreptul, să-și mai ucidă cumnatul ; în schimb, îi amăra ei viața și, din exces de dragoste, îi acrea și puținele și rarele ceasuri în care se mai găseau împreună. O ajuta cu țîrîita. Plătea chiria. Îi plă-

tea rochiile. Dădea bani de coșniță. Îngrijea de educația copilului. Mai adăuga ceva mărunțiș de buzunar. Nici o lescaie mai mult. Sfaturile, îndemnurile, mustrările, recriminările, indignarea, iertarea, rînd pe rînd sau toate în același timp țineau loc de bani. Cu aceleași argumente pe care le lua da capo de cîte ori se vedeau și pe care Mălina le știa pe de rost, îi explica datoria lui de șef de familie. Îi sîngera inima, se jura el, dar în propriul ei interes, în interesul copilului, nu putea, n-avea dreptul să procedeze altfel. Ori divorțul, ori șurubul strîns, pînă ce și-o lua el, ticălosul, lumea în cap. N-avea para chioară ? De ce i-a mîncat zestrea ? De ce a furat-o ? De ce i-a aruncat averea pe fereștî ? N-avea cu ce să-și cumpere filfizonul cravate și tutun ? Să dea din mîini. Să dea și el din greu. Să muncească...

Să muncească Mirel ! ! Zîmbetul ei amar se adîncea și mai amar în colțul gurii. Unde să muncească ? Cînd să muncească ? Ca și mai înainte, nu-l vedea decît în zorii zilei, sau, cînd era încolțit din toate părțile, la ora prînzului. Apărea o noapte. Dispărea cu săptămînile. Afla uneori din ziare că a bătut un nou record de dans sau de viteză. Din escapadele astea din urmă se întorcea ars de vînturi, prăfuit de colbul drumurilor, dar viguros, neobosit, încîntat de el însuși și de lume, străin preocupărilor vulgare, superior — oh ! cu ce surîs de suveran dispreț — mediocrelor contingențe materiale. Privindu-l în apoteoza gloriei lui permanente, Mălina nu îndrăznea să se întrebe de unde cheltuia, cum și de la cine își procura banii. Trăind cu groaza în suflet, se grăbea ca să-i avanseze micile sume de care avea vecinic nevoie : pentru plata mașinii care aștepta la scară, pentru un rînd de haine comandat, chipurile, înainte de dezastru, pentru o cutie de havane, o pereche de ghete absolut necesare sau o veche datorie de care-i amintise respectuos portarul sau chelnerul de la „Palace". Pentru sumele ceva mai mari, formula tacit adoptată între dînșii era „împrumutul", iar limba diplomatică : franceza.

— *Passez-moi cinq louis, ma chère...* sau zece, mai curînd... îi arunca el în treacăt în momentul plecării. Ți-i restitui, negreșit, mîine dimineață.

Simplu, doar ceva mai palidă, Mălina îi întindea hîrtiile. Tot așa de simplu, tot așa de natural, el mototolea cu nebăgare de seamă hîrtiile, aruncîndu-le disprețuitor în

fundul buzunarelor. Cu un *„merçi ma petite"*, cu un sărut din vîrful buzelor pe frunte, își achita cu anticipație datoria. Peste două, peste trei zile, putea să repete scena. Cerea tot mai des și sume din ce în ce mai mari. Într-o după-amiază, ca și cum ar fi scotocit în dulapuri și ar fi știut precis cît avea între două rînduri de batiste, i-a cerut trei mii două sute de lei. Mălina a ezitat un moment. Apoi, răzimîndu-se de rafturile dulapului, a îndrăznit să-i spuie, întinzîndu-i banii :

— Sînt ultimii mei...

Dar Mirel n-a lăsat-o să termine. Jignit ca un cavaler medieval în sentimentul lui de onoare, s-a dat cu un pas îndărăt și-a făcut gestul clacis să și-i oprească :

— Nu te forțez, draga mea. Ți i-am cerut cu împrumut... Dacă n-ai încredere... Dacă nu-ți mai inspir încredere...

Cu chiu, cu vai, după explicații și rugăminți nesfîrșite, s-a înduplecat, în cele din urmă, să primească, generos, numai trei mii. Erau ultimele ei economii, strînse gologan cu gologan, de la lumină, de la încălzit, de la tocmeli interminabile cu precupeții, cu băieții de prăvălie, cu birjarii, cu frate-său, cu slugile, cu toată lumea. Le păstra tot pentru el. Ar fi vrut, desigur, să i le dea tiptat. Nu-i părea însă rău că i le dase dintr-o dată.

„Poate că e mai bine așa, socotea și se consola ea singură. Știe acum că nu mai am nimic. Am făcut poate rău că nu i-am spus-o mai dinainte. Îl cunosc îndeajuns. E ușuratec numai. N-are inima rea. N-o să-mi mai ceară de-acum. O să se cumințească. O să renunțe și el la petreceri dacă n-o avea încotro. Parcă-l văd că azi... mîine... o să se întoarcă mai devreme acasă."

Reasigurată astfel, cu inima oarecum ușurată, s-a gîndit în ziua aceea să facă fericiți și pe ceilalți din jurul ei. Din ce-i lăsase Mirel a cumpărat un rînd de straie lui Nelu și un ierbar, legat în piele, la care copilul rîvnea de mult. A mai făcut alte cîteva cumpărături, mărunțișuri pentru fata din casă, pentru bucătăreasă și pentru dînsa și, mulțumită de mulțumirea tuturor, fără ban în pungă, cu sufletul plin, visa în așternut și tocmai se pregătea să stingă lampa, ca să viseze mai bine cu ochii treji pe întuneric, cînd, deodată, pe neașteptate, jovial, cu pălăria dată ușor pe ceafă, Mirel și-a făcut apariția.

Mălina abia a putut să-şi reţie un ţipăt.

Presentimentul n-o înşelase.

Mirel era în pragul uşii. Îşi pusese mîinile în şolduri şi exclama, făcînd în glumă pe scandalizatul :

— Cum ! ! ? În pat la ora asta ! o dată cu găinile ? Dar eşti fenomenală, draga mea !

Fîstîcită de emoţie, pierdută de fericire, ea se ghemuise în fundul aşternutului, făcîndu-i instinctiv, involuntar, loc lîngă dînsa. Plapoma îi alunecase de pe umeri. Sînii mici, tari, rotunzi şi albi, ca două mandarine descojite, apăreau intermitent, în ritmul agitat al respiraţiei, prin deschizătura cămeşii. Proptit de speteaza patului, Mirel o privea surprins. Parcă o vedea pentru întîiaşi dată. Privirea lui de cunoscător aluneca atent, insistent, cu sclipiri de aprobare şi de interes în ochi, de-a lungul formelor perfecte. Nu putu să-şi ascundă uimirea. Cu un larg gest curtenitor, îi mărturisi :

— Eşti într-adevăr frumoasă, draga mea... Ai o linie !... o cădere a umerilor !... Nişte sîni !...

Ruşinată ca în faţa unui străin, ea încercă să şi-i acopere cu braţele încrucişate. El o împiedică, glumeţ, făcîndu-şi rînd pe rînd palma potir în jurul lor :

— Nu... nu... nu-i acoperi. Lasă-mă să-i văd. Sînt într-adevăr impecabili... O rezistenţă ! O elasticitate ! !... Ştii tu, Mălino, că ai o adevărată comoară sub cămăşuţa ta ?... Alta, în locul tău... Ce perfecţie !... Ce frăgezime !... Cum am putut să mă gîndesc la altceva... Orb am fost !... Altul, în locul meu !... Cunosc un bancher care ar pune tot aurul băncii lui la bătaie ca să-i cîntărească măcar o dată, aşa, uşor, în podul palmei...

Sub degetele lui catifelate, ea nu se mai gîndea, nu-i mai analiza cuvintele. O dezmierda muzica lor, o ameţea. Dacă ar fi golit o cupă de şampanie pe nerăsuflate, nu s-ar fi simţit mai sfîrşită. Abia avu puterea să-i apese, lung, mîna uitată pe sînul stîng şi să-l întrebe într-un murmur confuz, în care tremurau temeri, speranţe, visuri, iluzii, toate sărmanele ei dorinţe refulate de atîta amar de vreme :

— Mirel... rămîi cu mine în noaptea asta ?...

Ea aiura. El era treaz de-a binelea. Izbucni vesel, zgomotos :

— Ce idee !... Nici gînd, draga mea. Dimpotrivă, am venit să te iau pe sus. Scoală-te, leneşo. Grăbeşte-te !

Aruncă pe tine ce ai mai bun. Am pus la cale un chef monstru. În noaptea asta o facem latră. Dans ! Şampanie ! Femei !... Cele mai frumoase femei din Capitală... Vreau să te văd printre ele. Nici una n-o să fie ca tine... O să le întreci pe toate... Ah ! ce păcat împotriva frumuseţii pure că nu poţi să vii aşa cum eşti acum !... Ce crimă !... Ce sacrilegiu !... De ce nu mai sîntem pe vremea romanilor ? !... Să apari goală, în agora...

Glumea exuberant, amestecînd aşezămintele grecilor cu ale romanilor în focul entuziasmului. Mălina zîmbea trist. Degetele i se lăsau din ce în ce mai inerte în mîinile lui. Altfel visase ea noaptea asta de reconciliere ! Îl întrebă, resemnată ca totdeauna :

— Cine-o să mai fie ?

— Ce-ţi pasă !... Ce importă !... Pentru mine e destul că o să fii tu... N-avea nici o grijă dinspre partea banilor... De altfel, nu mai am un ban găurit de nichel... Sînt curăţat !... Afifiu !... Ce-mi pasă !... Sîntem invitaţii lui Schwartz, ştii, Alcibiade Schwartz, bancherul... bogătaşul... El ne-a invitat. El plăteşte !...

Cu lux de amănunte, de precizări prolixe, rînd pe rînd, şăgalnic şi duhliu, ca să-i descreţească fruntea, patetic şi insinuant, ca s-o convingă, limbut şi palavragiu, ca s-o ameţească cu vorba, îi descria în culori ispititoare fastul petrecerii proiectate, numărul şi calitatea invitaţilor, palatul amfitrionului, viaţa lui Schwartz, bogăţiile lui Schwartz, aventurile lui Schwartz, cîte amante avusese ; pe sprînceană, tot una şi una, numai din cea mai aleasă societate ; cît le plătise, cum le plătise ; în solitari mari cît nuca, în perle cît oul de vrabie ; şi pentru ce, dragă Doamne ? La ce ?... De ce ?...

— Fiindcă dinspre partea ceea — îi destăinuia el, pufnind singur de rîs — l-a iertat Dumnezeu. Nimic ! Vînt ! Tufă de Veneţia. Nu mă crezi ? Nu-ţi vine să crezi ? Întreabă atunci pe Zoica. Ei ! care Zoica ? Zoica, de ! Fosta ta prietenă, Zoica Armaşu. El a îmbogăţit-o. Colierul de perle el i l-a dat. Şi ştii pentru ce ? N-o să ghiceşti. Pun rămăşag pe ce vrei că n-o să ghiceşti. Nici mie, şi doar îs mai trăit ca tine... nu-s uşă de biserică... am văzut de toate culorile în viaţă... nici mie nu mi-ar fi dat prin gînd dacă nu mi-ar fi mărturisit ea singură, cu gura ei. Ştii

pentru ce, Mălino ? Pentru că, zău dacă te mint, pentru că, o dată pe săptămînă, îl lăsa s-o...

Cuvîntul nu l-a spus. Cu vîrful nasului ridicat, însă, nostim şi mucalit în vînt şi mişcîndu-l repede, ca iepurii de mosc, şi-a complectat indiscreţia. Umflîndu-şi nările ca Schwartz, răsuflînd şi reniflînd ca Schwartz, rîdea din toată inima. Se aştepta s-o vază şi pe ea rîzînd. Dar Mălina nu rîdea, nu zîmbea măcăr. Ceva cu neputinţă de definit, un presentiment obscur, o teamă stupidă şi ridicolă îi sugrumau sufletul. Faţa i se lungise. Pe sub pielea obrajilor, ca şi peste lumina ochilor îi treceau unde tulburi, ca frigul toamnei peste oglinda apelor încreţite de vînturi. Plecat asupra ei, Mirel o întrebă, mai mult mirat decît îngrijat :

— Ce ai ?

— Nimic... Lasă-mă !

— Îmbracă-te atunci !

— Nu mă îmbrac...

— Cum asta ?... De ce ?... încercă el să glumească. Nu-i fi vrînd cumva să mergi aşa goală cum eşti, numai cu cămăşuţa asta pe tine. Ar avea haz !... La o adicătele, de ce nu ?... Fie !... Haidem şi aşa ! Să vedem cine o să mai susţie că Mirel Azan nu e cel mai ultramodern dintre soţi ?

Rîdea singur. Pălăvrăgea singur. Se silea s-o înveselească şi pe ea. O îndemna voios...

— Hai !... Scoală-te, leneşo !... Lasă somnul !... Eşti ca o pisică. Îţi place să stai numai la gura sobei. Răsfăţat-o ! Rîzgîiat-o ! Haidem !... O să torci şi altă dată... Gata sîntem ?

Luptînd încă cu teama şi cu presentimentele rele, Mălina încercă şi ea să glumească :

— Gata, Mirel !

— Săi din pat atunci... Hopa !... Sus !

Blînd, sfios, cu braţele abia întinse spre dînsul, ca într-o rugăciune care nu îndrăznea să se exprime, i-a şoptit :

— Ajută-mă !

Şi cînd Mirel, cavalereşte, fără să se gîndească la rău, i-a întins braţul, ea s-a agăţat de braţul lui, ca o lipitoare s-a lipit de dînsul, ca o iederă şi-a încolăcit braţele după umerii lui, s-a lăsat greu pe spate, cu ochii închişi, cu gura întredeschisă, cu minţile rătăcite. Uitînd de ruşine şi de orice pudoare, căutîndu-i în friguri gura, nu ştia decît să bîiguiască acelaşi şi iar acelaşi cuvînt :

— Mai stai !... Mai stai !...
— Eşti copilă... O să întîrziem...
— Ce-mi pasă !... Mai stai !...
— Ia seama... Îmi şifonezi plastronul.
— Scoate-l !...
— Ei !... Asta-i acum !

Începea să vază limpede. Destul de plictisit şi enervat de prelungirea scenei acesteia intempestive şi cam vulgare, se reţinea, totuşi, şi tot mai încerca să glumească :

— Bine, să stau. Spune tu singură cît să mai stau. Uite, cu ceasornicul în mînă, fixează tu singură cîte minute...
— Minute, Mirel ?
— Nu-i fi vrînd ceasuri ?
— Ba da... O noapte... Numai noaptea asta.
— O noapte ! Toată noaptea ?... Ai înnebunit, draga mea !... Ce vrei să facem, singuri, o noapte întreagă ?
— Să fiu lîngă tine... Să stăm cum stăm acum... Să fim fericiţi, Mirel.
— Fericiţi !... Să zicem că o să fim fericiţi o noapte... Şi pe urmă ?

Braţul ei, trecut pe după gît, îl înăbuşea. Cuta pantalonilor îl incomoda la genunchi. Gulerul scrobit îl gîtuia. Realitatea, brutala realitate, îl pătrundea din toate părţile şi-i amintea să singură ea există în adevăr, cu necesităţile ei inflexibile, în ciuda plăcerilor trecătoare. Crezu că e momentul binevenit să i le reamintească şi ei. Repetă ironic „o noapte !“ şi continuă surd, agresiv, cu atît mai îndîrjit cu cît nu izbutea să-i desfacă braţele prinse şi înţepenite în jurul gîtului.

— Dar mîine ?... Dar poimîine ?... Ce-o să mîncăm mîine ?... De unde o să cheltuim poimîine ?... Eu n-am nimic... Tu nu mai ai nimic !... Nu te-ai gîndit la asta ?... N-avem un ban în pungă şi te gîndeşti la culcare !... N-avem o para chioară în casă şi-ţi arde de dragoste !...

Readusă de data asta şi ea la realitate, a strigat îngrozită :

— Mirel !...

Dar mînia şi exasperarea clocoteau într-însul. Ar fi vrut să strivească ceva în pumnii strînşi. Dacă n-ar fi fost om binecrescut, ar fi luat-o pe ea de piept şi, zgîlţîind-o ca pe-o mortăciune, i-ar fi strigat : „Trezeşte-te, muiere ! Viaţa nu-i o glumă. Te calcă dacă n-o calci în picioare. Te înăbuşă dacă n-o sugrumi. Ia-i-o înainte ! Pune-i mîna în

beregată ! Scutur-o !... Stoarce-o... Domin-o !... Ia-i cît poţi !... Dă-te cui plăteşte mai mult !... Schwartz plăteşte !"

El era însă binecrescut. Nu putea şi n-avea interesul să-i vorbească astfel. De aceea, după strigătul ei unic de revoltă, cu o simplă încordare a nervilor, a izbutit să se stăpînească. Calm, ponderat, în cuvinte măsurate şi alese, dar limpede şi inflexibil, i-a făcut teoria vieţii, nu numai aşa cum o înţelegea el, ci aşa cum o înţelegeau şi o practicau, făţiş sau pe ascuns, toate cunoştinţele lor, toată elita societăţii, femeile cele mai cinstite, din familiile cele mai reputate pentru onorabilitatea lor. Nu i-a ascuns nimic : n-a încercat să se facă mai bun decît era ; nu i-a menajat nici orgoliul, nici iluziile, nici dragostea. Din convorbirea asta supremă dintre dînşii, trebuia să se aleagă într-un fel : ori separaţia, măcar vremelnică, pînă la timpuri mai bune ; ori asociaţia pe viaţă şi pe moarte. Mălina, ea singură, şi numai ea, avea să hotărască.

— Să mă vînd, prin urmare !... Îmi ceri să mă vînd !... Asta vrei ? îi răspundea ea printre strigăte de disperare şi hohote de plîns, frîngîndu-şi mîinile şi îngropîndu-şi în perne capul, de scîrbă, de oroare, de durere şi de ruşine.

Sughiţurile de plîns îi zgîlţîiau tot trupul. Bietul ei trup, strîns, ghemuit, strivit de călcîiul vieţii, aruncat acolo, într-un colţ al aşternutului, epavă solitară în crivatul prea lung pentru dînsa.

Mîrel o privea. Un zîmbet indefinisabil de superioritate, făcut tot pe atît din înţelegerea sărmanelor prejudecăţi omeneşti, cît şi din dispreţ faţă de asemenea slăbiciuni, îi flutură pe buze. Ridică din umeri. Mormăi, pentru el singur : „Curcă plouată !" Apoi, tare :

— Mărturiseşte, draga mea, că în discuţia asta dintre noi, destul de dezagreabilă şi care a durat şi aşa prea mult, n-am întrebuinţat o singură expresie aspră sau jignitoare. Cel mai desăvîrşit gentleman n-ar fi putut să-ţi vorbească altfel. M-am mulţumit să-ţi dezvolt principii, să-ţi aduc argumente. La toate argumentele şi principiile mele îmi răspunzi însă cu bocete. Recunoaşte că în asemenea condiţii o continuare a discuţiei devine extrem de penibilă pentru mine, intolerabilă, mărturisesc, pentru tine şi absolut de prisos pentru amîndoi. S-o curmăm, deci. Voi aştepta, cu resemnare, cînd vei vrea, unde vei vrea, hotărîrea pe care vei binevoi s-o iei...

S-a sculat de pe marginea patului. S-a înclinat uşor, surîzător şi curtenitor, ca la o figură de contradans. Şi, cu paşi egali, fără să se uite îndărăt, a părăsit iatacul.

Mălina nu l-a auzit plecînd. Nu l-a auzit deschizînd şi închizînd uşa în urma lui. S-a simţit numai deodată singură. Spăimîntător de singură. Singură în aşternutul înghemţat. Singură în odaia pustie. Singură între zidurile casei. Singură ca într-un mormînt, închisă de vie, în toată imensitatea, duşmănoasă sau indiferentă, a naturii. Un fior de frig, ca frigul morţii, i-a străbătut trupul. S-a ridicat nebună, cu părul vîlvoi, dintre perne. Cu ochi sticloşi şi rătăciţi a privit în jurul ei. Plecase ! Atunci, cu braţele întinse după dînsul, cu gura deschisă într-un urlet continuu, l-a chemat :

— Mirel !... Mirel !...

Dar Mirel n-a auzit-o. Mirel nu s-a mai întors. Uşa prin care dispăruse sta neclintită ca o lespede. Ca şi cum toată greutatea ei i s-ar fi lăsat brusc pe umeri, braţele i-au căzut, capul i-a alunecat în piept, trupul i s-a frînt. Prăbuşită în aşternutul răvăşit, nu mai plîngea, nu mai avea putere să plîngă. Gemea numai. În iatacul tăcut nu s-au mai auzit o bună bucată de vreme decît gemetele ei înăbuşite. Apoi, scîrţîitul unei ţîţîni şi-un foşnet de paşi tiptili.

Trezit din somn de ţipătul maică-sii, copilul deschisese uşa. Se oprise în prag, somnoros, buimac, alb ca un înger în cămaşa lui de noapte lungă pînă la pămînt, cu mînecile larg ridicate în aer ca două aripi. Ea n-avea cum să-l vadă. El a văzut-o, însă. S-a repezit la ea, pierdut de groază şi de bucurie, cu paşi mărunţi, uşori, ca în zbor. Cu braţele lui mici şi slabe a cuprins-o de mijloc. S-a lipit de dînsa. Şi pe cînd ea, cu un urlet sălbatic, îl strîngea cu furie la piept, îl dezmierda, îl legăna, îl acoperea de lacrimi şi de sărutări, el se ruga binişor de dînsa, alintător şi dulce :

— Măicuţă... Măicuţă... Nu mai plînge, măicuţa mea !... Sînt eu... Nelu... Nelu tău... Rîzi, măicuţă !

V

În ziua de Sfinţii Împăraţi Constantin şi Elena, pe la cinci după-prînz, sub un cer de foc care moleşise asfaltul trotuarelor şi făcea irespirabil aerul încărcat de duhoa-

rea gurilor de canal, ţigănuşii din Sărindar, goi, desculţi, dezmăţaţi, ghiontindu-se şi trîntindu-se între dînşii, au dat deodată buzna în Calea Victoriei, buluc, unii peste alţii, şi ţipînd cît îi ţinea gura :

— Spicială !...

— Idiţie spicială !...

— *Românul,* spicial, cu groaznica catastrofă de la Sinaia !...

Colonelul Hotnog încărcat de pachete, cu pălăria de paie atîrnîndu-i între două degete şi cu batista leoarcă de sudoare în jurul gîtului, tocmai ieşea de la „Capşa". Făcuse diverse cumpărături : un tort, pişcoturi, bomboane, fructe zaharisite şi un calup de îngheţată, pe care băiatul de serviciu îl tîra într-un ciubăr plin cu gheaţă îndărătul lui. Avea pe soră-sa la masă. Era ziua ei. Mălina îşi serba onomastica de Sfînta Elena, fiindcă familia nu-i găsise, printre nenumăraţii sfinţi şi mucenici ai calendarului ortodox, alt nume care să se nimerească mai bine cu numele ei. Colonelul n-o aştepta înainte de 6. Vroia să ajungă însă mai devreme acasă, ca să supravegheze el însuşi aranjamentul mesei, să aşeze florile în vase după gustul Mălinei, să găsească un loc potrivit pentru surpriza obicinuitului dar anual şi să puie în ciubărul cu îngheţată cele două tradiţionale sticle de şampanie. Dăduse el poruncă lui Stan cum şi ce să orînduiască în lipsa lui ; „dar tîmpitul !... idiotul !... crucea şi anafora lui de vită încălţată !..." se gîndea el îngrijorat, cine ştie ce trăsnaie era în stare să mai facă.

Cum se gîndea astfel, profund preocupat şi destul de grăbit, trecu pragul cofetăriei şi se găsi pe neprevăzutele în mijlocul lioatei ţigăneşti, care tocmai năvălea din Sărindar. Trecătorii erau rari. Arşiţa caniculară. Nici un om chiabur n-ar fi înfruntat-o de bunăvoie. Singurul muşteriu posibil, în toată întinderea străzii, părea boierul care ieşea de la „Capşa". Ca un stol de ciori, ţigănuşii au tăbărît asupra lui. Întinzîndu-i maldărele de foi, jilave încă de cerneală, miorlăiau, schelălăiau, se căciuleau, se milogeau :

— Spicială, boiarule !...

— Cumpără, boiarule...

— Dă-mi un gologan !...

— Mînca-ţi-aş, boiarule !...

Din principiu, colonelul Spiridon Hotnog nu cumpăra niciodată ziare, scrise, după părerea lui, de jidani sau, în

cazul cel mai bun, vîndute jidanilor. Le citea la club. Își procura astfel o întreită satisfacție : citea, înjura și nu plătea. Edițiile speciale mai ales îl scoteau din țîțîni. Nu știa ce să admire mai vîrtos : eterna gogomănie a publicului sau diabolicele născociri ale gazetarilor. Cînd vedea ageamii dînd cinci parale, costul unei jumătăți de pîini, ca să afle cu un ceas mai devreme că pămîntul s-a cutremurat în Guatemala, sau că a murit împăratul Chinei, sau că în America, sau la Polul Nord, sau la Polul Sud, cîinii umblă cu colaci în coadă, scrîșnea din dinți și înjura de toți sfinții și odoarele pravoslavnicei noastre biserici, [...] „Ce-i pasă românului de ce se petrece la Ecuator ! ? exclama el cu exasperare. Ce-mi pasă mie acum de ce scrie în foaia lor murdară !...“ Scurt și hotărît, se burzului, prin urmare, la țigănuși :

— Nu cumpăr, mă !

— Cumpără, boiarule !... se gudurau dănciucii.

— Vreți să chem vardistul ?

Dar nici picior de vardist nu se zărea prin partea locului. „Ziariștii prindeau curaj. Colonelul se opri locului :

— Grijania și parastasul vostru de baragladine !... M-auziți, mă ? ! În lături, că intru-n voi !...

Făcu un pas spre dînșii. Un pachet de cofeturi îi scăpă din brațe. Asta îi mări furia. Doi țigănuși se repeziră să i-l ridice. El îi primi cu cîte un picior în moalele trupului. Loviturile nu erau prea grave. Dar puii de cioară, zvîrliți unul de o parte, altul de cealaltă parte a trotuarului, ca și cum s-ar fi vorbit de mai înainte și s-ar fi bătut de ceasul morții, se tăvăleau, se zbăteau, se zvîrcoleau și se văicăreau, urlînd ca din gură de șarpe. O doamnă rîdea la geamul casei de peste drum. Doi-trei gură-cască făceau haz. Liota țigănească încremenise. Colonelul putu să treacă marțial pînă la trăsură, între două rînduri înlemnite și respectuoase, își așeză tacticos pachetele lîngă dînsul, porunci birjarului să mîie. Gloabele apocaliptice, sleite de zăduf și de bătrînețe, își urniră cu greu ciolanele înțepenite. Trăsura, hodorogită ca și mîrțoagele, scîrții, trosni și-o porni din loc. Înainta agale, legănîndu-se pe arcurile moi, ca o corabie. Un țigănuș se luă după dînsa. Apoi altul. În sfîrșit, toată droaia. Unii se agățau de arcurile de dinapoi. Alții, la botul cailor, cu ochii la boier, se zgîiau, cîrîiau, croncăneau, țipau asurzitor :

— Specială !

— Ediție specială !

— *Românul*, spicial, cu catastrofa de la Sinaia ! Cu alai domnesc, ca pe vodă, l-au însoțit așa pînă în Piața Teatrului. Acolo, umbra unui vardist s-a profilat în zare. Puii de cioară s-au risipit ca potîrnichile. În mijlocul pieței n-a rămas decît o țigăncușă, mare cît teancul de gazete pe care-l ținea la subțioară, dar îndrăcită, împielițată, agitată ca un scatiu și înflorită cu zdrențe ca o paparudă. Cînd trăsura a trecut prin dreptul ei, cu foile pe care le ținea în mînă și-a ridicat poalele fustei și, după ce s-a șters cu ele, le-a aruncat, ghem la picioarele boierului :

— Na ! ! boiarule !... și să-ți fie de baftă !

Nici n-a apucat colonelul să se ridice furios în picioare, cu pumnii în aer și cu ochii după vardist, și țigăncușa dispăruse. În huruitul trăsurii nu i se mai auzea decît rîsetul, ca un clinchet de clopoței.

Colonelul Hotnog s-a reașezat locului, mai furios decît se sculase. Cu vîrful ghetei a izbit mototolul de hîrtie. Foile s-au împrăștiat. Una și-a luat vesel zborul, a ezitat un moment între spinarea birjarului și pălăria colonelului și s-a lipit, definitiv, de marginea poclitului, unde fîlfîia ca un steag. Alta s-a agățat de scara trăsurii. O a treia s-a prins de piciorul scăunelului din față. Privind-o cu ciudă, colonelul se gîndea cu vie indignare la destrăbălarea, la anarhia din ce în ce mai accentuată a societății.

Strînga pumnii. Încleșta fălcile. Mîngîia planuri de cumplită teroare. Avea vreme să se gîndească. Drumul pînă acasă era lung. Caii moțăiau în hamuri. Soarele dogorea. Birjarul ațipea pe capră. Numai la hopuri și la hîrtoape, din fericire mult mai dese și mai profunde în zilele acelea decît în vremurile noastre, tresărea, icnea, avea aerul că se trezește, mai punea mîna pe bici, mai îndemna caii cu vorba bună sau trăgînd mînios din hățuri. Legănat în nori de colb și zguduit rînd pe rînd pînă-n măruntaie, colonelul începea și lui să i se urască. Se plictisise de gînduri. Se întreba ce să facă ? Zări gazeta. „Tot n-am plătit-o..." se gîndi el și se plecă s-o ridice.

Gazeta, ca toate edițiile speciale, n-avea decît o singură foaie. O pagină cu anunțuri neplătite. Cealaltă, pe trei sferturi, cu titluri și subtitluri mari de-o șchioapă,

Colonelul le citi dintr-o aruncătură de ochi și fără prea mare interes :

O catastrofă ! ! !
Groaznica nenorocire de pe Valea Prahovei !
Un accident spăimîntător !
Virajul Morții !
Crimă ?... atentat ?... sau nenorocire ?...
Prăpastia fatală ! !
Trei morți !... doi grav răniți !...
Elita capitalei în doliu...

Venea apoi telegrama trimisului expres al ediției speciale, datată din Sinaia, ora 3 p.m. Primele rînduri, umflate, bombastice. O poliloghie cu pretenții literare. Descrierea munților ; pitorescul văilor ; murmurul Prahovei ; șoseaua încovoiată ca un șarpe peste abisuri și poduri suspendate. Pe frondul acesta de *baedeker,* catastrofa ! Două automobile, care urcau vesel suișul, se urmăresc, se ajung, se iau la întrecere, se ating. Într-o scurtă și palpitantă dare de seamă, împestrițată cu termeni tehnici întrebuințați anapoda, se produce ciocnirea. Mașinile, cu cauciucurile uneia intrate în roțile celeilalte, se prăbușesc împreunate. Gura flămîndă a abisului le înghite. Vaietele victimelor trezesc ecoul munților. Autoritățile locale, în frunte cu bravul polițai al orașului Sinaia, aleargă la locul dezastrului. Toți fac miracole de sacrificiu, acte admirabile de abnegație și de altruism. Nici unul nu scapă atenției vigilente a cronicarului profesional. Pana lui măiastră împletește ghirlande masive de flori retorice de-a lungul pomelnicului obicinuit al diverșilor salvatori oficiali: primarul, comisarul, substitutul, subprefectul, subcomisarul, medicul plășii, fiecare citat cu numele lui propriu, cu atribuțiile și calitățile lui excepționale. Poliţaiul, el singur, ocupă două vingalace. Onorurile catastrofei îi sînt rezervate. El a descoperit un bolovan în mijlocul șoselei. S-a rostogolit în urmă ? A fost așezat înainte ? Simplă împrejurare nefericită ? Crimă premeditată ? Atentat ? Gura lui oficială e mută încă. Interesul reportagiului senzațional slăbește. Colonelul își înăbușă cu greu un căscat. E gata s-arunce foaia. Deodată, însă, un nume, un nume cunoscut și paracunoscut, îi sare în ochi. Holbează ochii

somnoroşi. Două rînduri de răcori şi două rînduri de năduşeli îl trec într-o clipă. Abia are putere să citească : „Eroul volanului românesc, tînărul Miron Azan, conducea una din maşini. Două doamne, din cea mai înaltă societate a Capitalei, al căror nume ne scapă pentru moment, se aflau în aceeaşi maşină. Corpurile lor, groaznic mutilate, au fost transportate în grabă la spitalul judeţean. Din nenorocire, toată ştiinţa şi devotamentul medicului nostru şef"...

De data asta colonelul Hotnog nu mai are puterea să citească. Ziarul îi cade din mîini. Primul lui gînd e : „În sfîrşit !" Al doilea : „De n-ar afla Mălina tocmai azi, de ziua ei !" Apoi o mie şi-o mie de alte gînduri îi fulgeră prin cap. Deşi cunoştea pe Mălina, cum pretindea el, aşa cum îşi cunoştea fundul buzunarelor, nu prea era sigur de sentimentele ei. Se întreba cu îndoială : „Îl mai iubeşte încă ? Nu-l iubeşte ?" Femeile sînt aşa de capricioase, aşa de complicate ! Colonelul nu le-a studiat bine niciodată şi nu şi-a dat osteneala să le înţeleagă. Ofiţer de cavalerie, pentru el raporturile cu sexul se rezumau în două comenzi sumare : „Încalecă ! Descalecă !"

Cu Mălina însă era altceva. Mălina îi era soră. Nu e bărbat, oricît de instruit sau oricît de lipsit de prejudecăţi ar fi, care să nu tragă o linie de demarcaţie, bine definită, între mama, surorile şi fiicele lui, de o parte, şi restul femeilor, de alta.. Asemenea tuturor bărbaţilor, colonelul atribuia şi admitea Mălinei toate nuanţele de sentiment, toate delicateţile de suflet, de gîndire, de pudoare pe care le refuza, în bloc şi categoric, femeii în general.

Cum o să primească, prin urmare, Mălina vestea morţii lui Azan ? O să scoată un ţipăt sfîşietor ? O să cadă în nesimţire ? O să izbucnească în hohote de plîns ? O să rămîie în picioare trăsnită, ca o stană de piatră, abia tremurînd şi palidă ca moartea ? O să-şi frîngă mîinile ? O să moară într-un hohot de rîs, aşa cum citise recent într-o scenă îngrozitoare dintr-un roman-foileton că i se întîmplase unei contese ? Colonelul n-avea imaginaţia extrem de fecundă. Moartea lui Azan, însă, îi perinda aievea pe dinaintea ochilor toate posibilităţile astea, şi altele încă, aidoma ca la cinema. Ceea ce-l îngrozea mai ales era rolul pe care trebuia să-l joace el în tragedia asta cumplită. Cu orişice altă femeie i s-ar fi părut floare la

ureche. I-ar fi spus scurt, milităreşte : „Cucoană, ţi-a murit bărbatul...“ Dar Mălinei ? Cunoscîndu-i firea sensibilă, cum ar fi putut să-i spuie : „Ia !... citeşte... Ţi-a murit Azan...“ Ce să-i spuie, atunci ? Cum să-i vorbească? Cum s-o previe ? Azi, de ziua ei ? Cu neputinţă ! Singura ei zi frumoasă de peste an. Masa pregătită. Darurile cumpărate. Florile în vase. Durerea i-ar fi fost îndoită, şi vestea, mai lugubră, căzînd între flori şi şampanie. Să-i spuie la sfîrşitul mesei ? Dacă i se face rău ? La plecare ? Şi s-o lase apoi singură, în toiul nopţii, cu gîndurile ei negre în minte ? O dată cu capul ! Mai bine orice ! Să afle de la alţii, din ziare, pe stradă, la telefon. Soluţia nu prea era eroică. Nu se potrivea cu trecutul lui de ostaş. Tot el trebuia, tot el avea datoria să-i vorbească. Dar cînd ? Cum ? Noroc că mai avea vreme să chibzuiască. Mai avea ? Se uită la ceas. Cinci şi douăzeci. Încă patruzeci de minute. O eternitate ! Asta îl mai linişti. Făcu semn birjarului să cîrmească la stînga, intră pe poartă, sări nerăbdător din trăsură mai înainte de a ajunge în dreptul peronului şi sună o dată, de două, de trei ori, una după alta, părîndu-i-se, după fiecare întrerupere, că aşteptase cu ceasurile. Stan apăru, în sfîrşit.

— Dormeai, hai ? Grijania şi cadelniţa cui te-au închinat ! Ia pachetele astea ! Du-le în sofragerie ! Să nu te mişti de aici, că-ţi strămut fălcile ! Cînd o veni duduca Mălina, s-o pofteşti în salon. În salon, m-auzi, nu în birou, că ieşi pe fereşti !

Stan încearcă să deschidă gura.

— Pliscul !... că te tai ! Nici un cuvînt, că te jupoi de viu. Uită-te bine la mine ! Te-ai uitat ? N-am chef de vorbă azi.

Lăsîndu-l mut şi înlemnit în urma lui, urcă două cîte două treptele scării, deşi avea picioarele crăcănate. Ţinea ziarul strîns în mîini. Se hotărîse să-l citească o dată, cu atenţie ; poate c-o găsi în el vreo inspiraţie. Încruntat, furtunos, se repezi să deschidă uşa biroului. Dar s-a deschis ea singură în faţa lui, şi Nelu i s-a aruncat între picioare. I le strîngea bine în braţe, strigînd voios :

— Mamă !... mamă !... a venit moş Spiridon...

Colonelul n-am mai avut timp nici să se dezmeticească, nici să-şi ascundă sau să-şi schimbe gîndurile. I se părea că e jucăria unui vis urît. Mălina despicase dra-

periile cu amîndouă brațele întinse și-l primea zîmbitoare. El îi vedea zîmbetul, mai întîi vesel, fericit, că-i face o surpriză, apoi nesigur, apoi dureros, apoi sleit pe buzele ca ofilite. Îl vedea și n-avea puterea să reacționeze. Un singur gînd mai avea în cap. Îl pătrundea ca un cui, îi sfredelea creierul. Stan, îi deschisese ușa. Stan îl văzuse urcînd și nu-i strigase din urmă că Mălina era în birou.

— O să-l jupoi de viu, se jura el ; îl belesc, îl omor. Paștele și evanghelia lui de tîmpit !

Cu cît era mai hotărît să-l omoare, cu atît trăsăturile figurii i se întunecau. Mălina îl întrebă alarmată :

— Ce ai ? Ți-e rău ?... S-a întîmplat ceva ?

Neputincios, nenorocit, exasperat, i-a răspuns fără să se gîndească :

— Nimic... A murit Azan.

— Cum ?

— Azan... Miron Azan... Bărbatu-tău... Într-un accident de automobil. Citește !

Îi întinse foaia. Mălina lăsă draperiile să cadă îndărătul ei. Brațele i-au căzut în același timp de-a lungul trupului. Speriat, fără să știe de ce, copilul i s-a ghemuit în poală. Degetele ei înfrigurate i s-au înfipt în plete. Ochii uscați, sticloși, s-au coborît asupra lui. Ea însăși, ca și cum ar fi atras-o irezistibil pămîntul, s-a lăsat în genunchi lîngă dînsul. Îi pipăia trupul. Îi răscolea părul. Îi căta ochii. Și gemu surd, ca pentru ea singură, cu ochii în ochii copilului, dar fără să-l vadă, fără să-l simtă, fără să-l audă :

— Mirel !... Mirel !...

VI

Colonelul și-a ținut jurămîntul. În aceeași seară, pe înfundate, a tras lui Stan chelfăneala făgăduită, un toc de bătaie soră cu moartea.

Numai după aceea, oarecum ușurat, a putut să-și vadă cu mintea limpede de treburi. Avea treburi pînă peste cap. O înmormîntare nu e lucru de șagă. Omul cel mai umil, care, cît a trăit, n-a făcut umbră nimănui, n-a stînjenit, n-a încurcat pe nimeni, nu poate să treacă de pragul lumii acesteia fără mare tămbălău de muzici, de clopote, de bocete, de leșinuri și fără cortegiu de prapuri

şi de popi. Darmite omul bogat sau cel cu oarecare renume !

Miron Azan era printre aceştia din urmă. Deşi nu făcuse cine ştie ce ispravă în viaţă, avea partea lui respectabilă de celebritate. Colonelul şi-a dat seama de importanţa socială a blestematului lui de cumnat din prima noapte. De pe la 7 telefonul a început să zbîrnîie. Telegrame, scrisori, cărţi de vizită soseau cu nemiluita. Cunoscuţi şi necunoscuţi îl încredinţau, în cuvinte emoţionante, de covîrşitoarea durere pe care o împărtăşeau o dată cu inconsolabila familie şi cu greu încercatul automobilism român. Cei care habar n-aveau de raporturile reale dintre soţi, ca şi cei care cunoşteau toate dedesupturile nefericitei căsnicii, deplîngeau la fel soarta Mălinei. Mălina, căzută într-o blîndă şi inofensivă prostraţie, era incapabilă de ceva. El trebuia să le răspundă la toţi. Trebuia să fie în permanenţă acasă şi pe drumuri. De pe vremea cînd, la inspecţii, la parăzi şi la manevre, slujise ţara cu cinste şi credinţă, nu mai desfăşurase o asemenea activitate. Două zile şi trei nopţi n-a ştiut ce-i odihna ; şi somnul nu s-a lipit de pleoapele lui. Era pretutindeni în acelaşi timp, ca un titirez în perpetuă mişcare, de la gară la biserică, de la preoţi la cimitir, de la Belu la telegraf, de la poştă la pompele funebre, de la dricari la fel şi fel de prăvălii specializate în pînzeturi de doliu, coşciuge, imprimate, flori, coroane, colaci, prescuri, colive, lumînări. Dacă ar fi avut cît negru sub unghie simţul subtil al ironiei, ar fi zîmbit el singur de pelerinagiul acesta neprevăzut pe care-l făcea la înseşi izvoarele de inspiraţie ale atîtora din înjurăturile lui zilnice. Colonelul Hotnog era însă un om grav. N-avea darul divin al uşurinţei. Spiritul lui masiv era înclinat mai curînd să vază lucrurile în culori de epopee şi să dea evenimentelor celor mai comune proporţii grandioase. Asemenea importanţilor noştri oameni de stat, care, dintr-o paradă de 10 Mai, dintr-o lege şchioapă sau un discurs cu sintaxa masacrată, fac lesne o pagină de istorie naţională, tot astfel din riturile şi tipicul unei înmormîntări de clasa întîi, el a ridicat repede un piedestal sub picioarele neuitatului Mirel. Sincer începea să-l aprecieze. Ascultînd condoleanţele vagi şi pompoase, le-a crezut mai întîi pe sfert, apoi pe jumătate, în sfîrşit, pe de-a-ntregul. Adăoga de la el acum. Cîţiva reporteri [...] soli-

citîndu-i amănunte din viaţa răposatului, el, în loc să-i ia de perciuni şi să-i dea pe brînci pe scări, cum ar fi făcut, fără doar şi poate, oricînd în alte timpuri, i-a primit solemn şi s-a trezit vorbindu-le de „puşlamaua", de „papugiul" de cumnatu-său ca de un adevărat erou al volanului românesc. Declaraţiile i-au apărut în mai toate ziarele de tiraj. Erau însoţite nu numai de portretul eroului, dar şi de propria lui fotografie, în uniformă de colonel. Cînd şi-a văzut poza la gazetă, colonelul s-a făcut roş ca sfecla. Mişcat pînă la lacrimi, ridicîndu-şi nervos mustaţile în furculiţă, nu s-a putut împiedica să nu recunoască printre dinţi :

„Ai dracului jidani !... Şmecheri, şmecheri !... Dar au şi ei un pic de patriotism..."

Adevărul obiectiv, în afară de orice alte vane consideraţii de rasă sau de credinţă, ne obligă să mărturisim că patriotismul reporterilor avea o cauză sau un obiectiv mult mai explicabil. Parlamentul intrase în vacanţă. Căldurile erau în toi. Pacinica, somnolenta lume burgheză din vremea aceea se pregătea în tihnă să plece la băi, peste graniţă, în munţi sau la moşii. Nimănui nu-i ardea de buclucuri. Emoţiile erau rare. Dulcea şi voluptoasa plăcere de-a trăi înlocuia cu succes goana nebună după senzaţional. Era epoca neverosimilă cînd gazetarul îşi punea capul la tortură şi se scremea un ceas ca să găsească un subiect de articol. Nici tu răzmeriţe ! Nici tu războaie ! Nici lupte de stradă. Nici încăierări şi păruieli în sfatul ţării. Nici crize de guvern sau de regim la tot pasul. Nici vastul zgomot, surd, subteran, ca un cutremur care se apropie, al profundelor zguduiri sociale din zilele noastre. Bogaţii mistuiau în linişte. Glasul flămînzilor nu se auzea încă. Reporterii alergau de-a surda, cu limba scoasă, după ştiri. O sinucidere le dădea material pe-o săptămînă. O deraiere lua sub plaivasurile lor febrile aspecte de cataclism. Moartea năprasnică a lui Miron Azan le-a căzut ca o adevărată mană cerească. Au exploatat-o, au stors-o pînă la măduva defunctului. Ediţiile speciale se succedau. Declaraţii, impresii, interviuri, amintiri, fotografii, din faţă, din profil, la curse, călare, în automobil, pe catafalc, apăreau pe o coloană, pe două, pe pagini întregi. Printre rînduri, într-o fiţuică de şantaj s-au strecurat şi cîteva perfidii, sub formă de întrebări anodine. În ce stare erau conducătorii maşinilor ? De unde veneau ?

Unde se duceau ? Ce se făcuse bolovanul din ziua atentatului ? Cine erau celelalte două victime, faimoasele doamne, „din cea mai înaltă elită a Capitalei" al căror nume scăpa mereu memoriei tuturor confraților ? Fițuica de șantaj nu le dădea nici ea, firește. Nu spunea, pe șleau, că erau două simple și vulgare cocote. Dar, printre rînduri, lăsa să se înțeleagă tot ce dorea cititorul și mai mult decît spera inima lui pură, îngrozită de vițiuri și ahtiată de scandaluri clandestine.

Din clipa aceea, succesul marii întreprinderi gazetărești și funerare a fost asigurat. Gura cafenelei a amplificat cu deliciu zvonurile abia insinuante. Cinstiții burghezi le-au repetat cu stranii sclipiri sub pleoapele lăsate. Femeile oneste le-au șoptit, cu agonii în ochii lor de mironosițe, cu buze arse de voluptatea păcatului. Toți și toate, ca un singur om, au răspuns la chemarea presei.

În ziua înmormîntării, pe-o arșiță caniculară, din Obor pînă la Cotroceni, din Dealul Spirii pînă la Gropile lui Ouatu, lumea după lume, din case, din ogrăzi, de pe maidanuri, din mahalalele desfundate, s-a revărsat spre centrul Capitalei. Trotuarele erau ticsite. Piața Palatului, lungă de șaizeci, lată de treizeci de coți, era, cum au constatat unanim gazetele de-a doua zi, un nemărginit ocean de capete. Cortegiul se desfășura impunător. Doi episcopi, șase arhimandriți, cîrduri de popi în odăjdii strălucitoare pășeau maiestuos în urma tavalelor cu colivă. Călcau apoi marțial, pătrunși de solemnitatea momentului, delegații cercurilor sportive, ai cluburilor și cazinourilor tot atît de sportive. Pe urma lor în pasul tărăgănat al cailor cu antereie pe umeri și cu pampoane între urechi, înaintau, legănîndu-se, carele cu coroane. În sfîrșit, surpriză ! inovație nemaivăzută pînă atunci în România : dricul fără cai. Pe-un autocamion, cernit și vast ca un catafalc ambulant, își făcea suprema lui călătorie, în sforăitul motorului drag, cel care în viața lui pămîntească trăise și murise pentru dînsul. Muzicile cîntau. Clopotele dîngăneau. Steagurile fîlfîiau. Mulțimea admira cu gura căscată. Cortegiul trecuse de mult, și privirile tot căutau încă, nesatisfăcute, întrebătoare. Parcă mai așteptau ceva. O revelație. O destăinuire. Dezlegarea unei enigme. Atunci, ca și cum acesta ar fi fost unicul răspuns demn de curiozitate obștească, într-o larmă asurzitoare de titluri urlate scîlciat, „edițiile speciale" și-au făcut apari-

ţia. Ţigănuşii, cu braţele încărcate, năvăleau din urmă, răsăreau din lături, se aţineau la răspîntii, ieşeau ca din pămînt, foiau de colo-colo, forfoteau şi mişunau ca viermii. Mîini nerăbdătoare se întindeau de pretutindeni. Foile se vindeau ca pîinea caldă.

Pînă şi Stanca, spălătoreasa, din toată sărăcia ei, a scos un pitac de cinci şi-a cumpărat un număr de gazetă care avea pe ea poza boierului.

Arătîndu-i-o lui Tănase, cu gene umede de plîns, cu ochi măriţi de uimire, de extaz, de obscure şi tainice nădejdi, îi spunea :

— Uite pe boierul nostru... Vezi dac-a învăţat carte?... Vezi dac-a mers la şcoală ?... Vorbesc gazetele de dînsul... Uite !... aşa s-ajungi şi tu, dragul mamei...

VII

Că Tănase nu s-a dus la şcoală nici în anul acela, e uşor de bănuit. Că în mintea lui de copil a putut să mijească gîndul boieriei, e greu de presupus. Ceea ce, în schimb, e normal, controlabil şi istoriceşte dovedit e că n-a fost copil mai nenorocit pe lume ca micul Tănase în cea de-a doua săptămînă de la înmormîntarea lui Miron Azan.

Venise, ca de obicei, pe la 10 dimineaţa. Sărutase în grabă mîna lui tată-său şi-o luase în galop spre fundul curţii. N-a apucat însă s-ajungă nici pînă la grajduri şi s-o oprit locului, ca trăsnit. Cu ochi zgîiţi se uita în dreapta, în stînga, în jurul lui, şi nu-şi credea vederii. Cineva îl fermecase ? Sau avea orbul găinilor ? Grădina, grădina lui imensă, nesfîrşită, care-l primea de la poartă scuturîndu-şi amical spre dînsul pletele de întuneric, nu mai era nicăiri. O armată de muncitori desculţi, cu săpi, cu lopeţi, cu greble, cu topoare, cu tîrnăcoape ridicate în aer, dobora copacii bătrîni, spinteca frunzişul, scurma şi răsturna pămîntul, tăia drumuri drepte, ca pumnalele, pînă în inima grădinii. Copilul privea masacrul, ghemuit, lipit de zidul grajdului. Privea fără să înţeleagă.

Şi, totuşi, nimic nu era mai lesne de înţeles. De la moartea lui cumnatu-său, casa şi ogrăzile colonelului Hotnog treceau prin transformări radicale. Mălina se învoise să-şi părăsească apartamentul şi să locuiască cu

dînsul. Colonelul aproape că n-avusese nevoie să insiste. Mălina primea orice. Cu acelaşi zîmbet trist — indiferent sau resemnat — aproba toate ideile, oricît de nesăbuite, toate propunerile, oricît de extravagante, ale colonelului cuprins de-o febră mistuitoare de activitate. N-avea un minut de astîmpăr. Parcă n-avea nevoie nici de somn, nici de odihnă. Tot ce visa noaptea, toate năzbîtiile, cele mai costisitoare, toate năzdrăvăniile, cele mai năbădăioase, ţinea morţiş să le pună imediat în aplicare. De formă, se consulta cu soră-sa.

— Nu crezi, Mălino, că ar fi mai bine să spargem zidul între odaia copilului şi camera albastră ?

— Cred că da... S-ar face mai mare.

În aceeaşi zi, pînă la ultima cărămidă, peretele căzea jos.

— Nu eşti de părere, draga mea, că veranda din stradă ar trebui astupată ?

Mălina se uita lung, gînditor, cu priviri care nu spuneau nimic, la dînsul. Veranda ? Strada ? Ochii ei vedeau ca prin pîclă imaginile evocate. Răspundea blînd :

— Poate că da... Sînt sigură că da... ai dreptate.

În doi timpi şi trei mişcări, meşterii zidari, muştruluiţi ca la cazarmă, astupau veranda.

— Ce-ai zice, Mălino, dacă la apartamentul lui Nelu i-am face o scară separată ?

Făcîndu-i propunerea asta neaşteptată şi cam bizară, ochii colonelului străluceau isteţ şi cu tîlc. Avea planurile lui. Gînduri poznaşe îi treceau prin minte.

Îşi amintea de tinereţea lui zvînturată. N-ar fi fost de mirare ca nepotu-său să-i calce pe urme. Ca mîini-poimîine o să fie şi el cogeamite flăcău. N-o să stea doar cît lumea tot printre fustele mă-sii. Trec anii. Cresc pîrdalnicii ăştia de copii mai dihai decît buruienile. Nici nu ştii cînd le-au dat tuielele mustăţilor. Îi crezi sfinţi nevoie mare, şi într-o bună dimineaţă de trezeşti cu ei că au gustat din mierea ursului, aşa cum se pomenise biata maică-sa cu el, cu el însuşi, colonelul Spiridon Hotnog de astăzi, în aşternutul slujnicei din casă.

Povestea era veche. O cunoştea şi Mălina. O cunoşteau toţi ai casei. Dar colonelului cît era el de bătrîn şi din multe alte privinţe scos la pensie, nu numai din oştire, îi venea şi-acum apa la gură de cîte ori şi-amintea de Mândica. Mai rar aşa pui de fată ! Sprinţară ca un drac,

neastîmpărată și durdulie. Se îndoia ca trestia și pîrîia ca un harbuz cînd o strîngeai în brațe. El îi ațînea calea pe scări, pe coridoare, în pivniță, în cămară, pe oriunde bănuia că ar putea să întîrzie sau măcar să treacă. Somnul nu i se mai lipea de pleoape și cartea o legase de gard. N-avea în gînd decît pe Mândica. Fata nu-i făcea pe voie ; dar nici nu fugea de el. Gemea numai în brațele lui și scîncea înfricoșată :

— Lasă-mă, zău, conașule !... Fugi, conașule !... C-o să ne vadă coana-mare.

Îi țîțîia și lui inima de frica mă-sii, dar făcea pe grozavul. Numai să spuie ea „da" și, într-o singură noapte să nu tragă zăvorul de la ușă, c-o învîrtește și-o aiurește el pe coana-mare.

— Da' de ce să-l trag, conașule ? l-a întrebat fata rîzînd mirată și cu ochii măriți de nevinovăție. Nu-l trag niciodată... De ce să-l trag ? Doar nu-s hoți în casă. Și-apoi, ce vrei să-mi fure ? Cămașa de pe mine ? Mărgelele de la gît ? Sărăcia ? Năravul ?

Atît i-a trebuit lui să știe. Mândica nu trăgea zăvorul. A lui era lumea ! În aceeași noapte, arzînd de nerăbdare și zgîlțîit de friguri ca de frică pînă ce s-au culcat toți ai casei, a coborît tiptil, în vîrful picioarelor desculțe, scara de serviciu care ducea la subsol. Își ținea respirația. Pășea ca pe ghimpi. Nici o treaptă n-a trosnit însă. Nici o ușă n-a scîrțîit. Șmecher lucru mare, avusese el grija să le ungă țîțînele de cu ziuă. Pe dibuite a găsit clanța de la ușa Mândicăi. A apăsat-o. A împins. A trecut pragul. Abia atunci i s-a părut că toată casa vuia în jurul lui ca o scoică de mare, așa îi vîjîiau urechile. Își auzea zvîcnirile inimii. Genunchii îi tremurau. Încremenit în mijlocul odăii, nu mai avea puterea să răsufle, nu mai îndrăznea să facă un pas. Mai mult tîrîndu-se decît mergînd, s-a apropiat de pat. Bîjbîind prin întuneric, a dat de sînii ei dezveliți. Fata a scos un țipăt înăbușit :

— Mata ești, conașule ?... Vai !... ce spaimă mi-ai făcut !... Dac-a auzit cumva conița ! Ce cauți aici ?... Du-te, zău !... Du-te conașule... c-o să dăm amîndoi de bocluc...

Îl ruga să se ducă, îl ținea strîns de mîini și, respingîndu-l speriată, îi făcea loc sub pătură. El avea impresia că se luptă. Se lupta mai mult cu pătura decît cu dînsa. Cînd și cînd izbutea s-o arunce în lături. Atunci o clipă,

simțea răceala sînilor tari, arșița pîntecului. Dar fata, iute ca sfîrleaza, se învelea repede la loc. Lupta reîncepea. Se strîngeau la întîmplare. Se sărutau pe apucate. El din ce în ce mai aprins și mai dîrz ; ea din ce în ce mai slabă. Tocmai o ghemuise într-un colț, cu fața în sus, cu pătura aruncată peste cap și simțea, într-o aiurare de gemete și de vorbe fără șir, cum, încet, pe nesimțite, sub greutatea genunchilor lui, pulpele Mândicăi se dezlipeau, se desfăceau, se deschideau mai dulci și mai calde decît porțile raiului, cînd, un țipăt de groază și odaia luminată ca ziua i-au înghețat sîngele în vine. Dintre sînii Mândicăi și-a ridicat capul vîlvoi. Maică-sa, răposata coana Profira, Dumnezeu s-o ierte, în cămașă de noapte, cu sfeșnicul într-o mînă, cu cealaltă acoperindu-și ochii de rușine și de oroare, înțepenise, ca o statuie, în cadrul ușii.

Ce-a urmat e greu de priceput în vremea noastră. Junele berbant a urcat scările subsolului mai repede de cum le pogorîse. Pantalonii îi cădeau în vine. Șireturile izmenelor îi atîrnau, ca mațele rățoilor, printre picioare. După ce l-a sfătuit, în batjocură, să-și arunce un halat pe dînsul, maică-sa și-a încrucișat brațele pe piept și l-a întrebat, sever :

— Cum ai putut să faci una ca asta, tu, copilul meu ?

El privea nenorocit și țintă în podele.

— Aștept. Vorbește !... Slugilor știi să le vorbești. Mamei tale nu mai știi ? Hai, n-aștepta să te întreb de două ori. Răspunde ! Ce ți-a venit ? Ce te-a apucat ? De cînd ai pus la cale ticăloșia asta ? Te-ai înțeles cu dînsa ?... Cînd ați vorbit ?... Cînd ați hotărît ?...

Vrînd s-o dezvinovățească cel puțin pe ea, el a mormăit printre dinți :

— Nu ne-am înțeles... N-am vorbit... Nu puteam să dorm... Mi-a venit... așa...

— Și cavaler pe deasupra !... Faci pe cavalerul !... Mutră de cavaler !... Uită-te în oglindă !... Un cavaler care minte cu nerușinare, care minte pe mama lui... Halal cavaler !... Dacă ți-a venit... așa... din senin... de ce atunci — nu sta pleoștit !... uită-te în ochii mei cînd îți vorbesc ! — de ce atunci, pe furiș, ca un hoț, ai uns azi țîțînele de la uși ?

Trăsnetul să fi căzut lîngă dînsul, n-ar fi rămas mai uluit. Pămîntul să i se fi deschis sub picioare, ar fi dispărut bucuros într-însul. Dar pămîntul era solid. Coana

Profira, neînduplecată. Şi el, un copil nătîng, care se crezuse deştept lucru mare. Asta nu şi-o ierta. S-a prăbuşit între perne. Plîngea ca un nenorocit. Maică-sa l-a lăsat multă vreme să plîngă. Credea, probabil, că se face. Abia după ce-a văzut pernele leoarcă de lacrimi, a venit şi ea lîngă dînsul. I-a netezit părul, l-a mîngîiat, l-a sărutat pe tîmple, a încercat să-l liniştească. Cum el, însă, plîngea din ce în ce mai tare, cu hohote şi sughiţuri, s-a pornit şi ea pe plîns. Pînă după miezul nopţii, lipiţi unul de altul, au bocit amîndoi. El, ruşinea pe care o păţise ; ea, fecioria lui pierdută.

Ah ! dacă ar fi apucat s-o piardă cel puţin ! Dacă ar fi pierdut-o în noaptea aceea, pe pîntecele de foc şi între braţele de gheaţă ale Măndicăi !

Dar pe Măndica n-a mai văzut-o. Ochii cu dînsa n-a mai dat. Şi-a scuturat prima rouă a adolescenţei aiurea, altă dată, mult mai tîrziu, pe înnoptate, într-un bordel.

A plecat de acolo sătul, îngreţoşat, ca după o supă prea grasă în care ar fi găsit un fir năclăit de păr. Ani de-a rîndul a purtat într-însul regretul obscur al lucrurilor dulci care ar fi putut să fie şi n-au fost. Apoi au venit vîrsta, experienţa, uitarea. Ca atîţia alţii, şi-a trăit şi el traiul, şi-a mîncat malaiul. Chefuri la toartă. Beţii pînă în zorii zilei cu fraţii de arme. Muieri, berechet. Le alegea rar. Le schimba cît mai des. Vorba lui : „Încalecă !... Descalecă !...“ Nemaiputînd să-şi reînceapă altfel viaţa, nu mai dorea nimic pentru dînsul. Dar se gîndea la nepotusău. Visa să-i netezească lui drumul ; să-l scutească de dezamăgiri. Dacă o Măndică i-o ieşi cîndva şi lui în cale, pe drum de seară... Ei ! să-şi facă de petrecanie cu ea cît l-or ţine puterile şi curelele ! îşi spunea el cu zîmbet hîtru. Să-şi facă mendrele cît e tînăr. Frumos e. Bani o să aibă. Deştept o să fie, că doar are cui să semene. Ce-i mai trebuia ? Pe trai, nepoate ! O viaţă are omul ! Şi tinereţea nu se mai întoarce. Numai de scară separată la apartament să îngrijească moş Spiridon ghiduşul. Să nu dea şi el de bocluc, ca dînsul.

Îşi freca mîinile, încîntat de invenţia lui ingenioasă, şi ochii îi sticleau în cap. Mălina nu îi vedea, sau, dacă îi vedea, era prea deprinsă cu apucăturile şi cu trăsnaiele lui frate-său ca să se mai mire. Răspundea apatic :

— Dacă zici tu...

— Dacă zic eu !... Dacă zic eu !... Dar zi şi tu o vorbă. Ai şi tu un cuvînt de spus. Nu sînt numai eu în casa asta. Mi-ai lăsat totul în spinare. Nu mă plîng. Încaltea la case mă pricep, nu zic ba. Nu mă dau în lături. Ştiu ce înseamnă o cărămidă. Ştiu ce-i tencuiala. La cazarmă am învăţat şi meseria asta. Dar la grădini ! De unde vrei să mă pricep eu la flori şi la tot felul de zarzavaturi ? În viaţa mea am comandat oamenilor, nu buruienilor. De o săptămînă mă ţin de tine : „Hai, Mălino, să vedem ce ispravă au făcut grădinarii ăştia... !“ Tu o să stai doar în grădină. Pentru tine i-am pus să taie toţi copacii. Ţie îţi plac florile. De cînd te ştiu, nu te-am văzut decît cu nasu-n ele. Dinspre partea mea !... Cînd cucoanele îmi cereau buchete, trimeteam vistavoiul să le cumpere flori din piaţă...

Ameţită de torentul imputărilor şi amintirilor galante, într-o zi Mălina s-a ridicat obosită din fundul jilţului :

— Bine... bine, dragul meu ! Mergem cînd vrei tu... Haidem astăzi. Cheamă şi pe Nelu. Tot e duminică... o să ia şi el un pic de aer.

Radios, colonelul a bătut o dată din palme şi a strigat sonor :

— Stane !

Dar Stan n-a răspuns pe dată la apel.

„Unde-o fi ?“ se întrebă el uimit şi încruntat. Repetă mai tare :

— Stane !... Stane !... Cru...

De hatîrul Mălinei, şi-a înghiţit de pe vîrful limbii înjurătura. S-ar fi înecat însă cu dînsa dacă n-ar fi bodogănit pentru el singur :

„Dare-ar moartea în tine să dea de ticălos ! Anafora şi catapiteasma cui te-au închinat. Nici n-am apucat bine să întorc capul, şi...“

Întrerupîndu-i monologul, Stan apăru gîfîind.

— Unde mi-ai fost, tîlharule ?

— S'trăiţi... Mi-a venit nevasta, s'trăiţi, domnule colonel !...

— Nevastă ?... Ce nevastă ?... Care nevastă ?... izbucni colonelul. Ce ţi-am spus eu, mă ! De cîte ori vrei să-ţi spun ? Nu ţi-am vorbit românește ? Nu ţi-am spus : eu sînt nevasta ta !... m-ai auzit ?... Eu sînt mama ta !... m-ai înţeles ? Eu sînt amureaza ta ! Paraclisul şi patra...

Mălina își ridică ochii în tavan, zdrobită. Interveni blajin :

— Un moment, dragul meu ! Stane, tu mi-ai spus, mi se pare, că nevasta ta e spălătoreasă.

— Da, săru-mîna coniță.

— Știe să spele albituri mai fine ? Dantele ? Broderii ?

— Păi cum să nu știe ! i-a răspuns colonelul. Ai și tu niște întrebări, draga mea... Dacă ți-a spus că-i spălătoreasă.

Mălina nu insistă. Colonelul porunci în locul ei :

— Cheamă-ți nevasta ! Roagă și pe domnișorul Nelu să poftească în grădină. Vino după noi !

Așa i-a văzut venind, pe tustrei, urmați de tată-său și de mă-sa, micul Tănase, ghemuit tot lîngă zidul grajdurilor, unde încremenise, stingher și paraponisit. Cînd i-a văzut apropiindu-se, s-a lipit și mai speriat de ziduri, parcă ar fi încercat să se facă una cu peretele. Dar ochiul de argus al colonelului, deprins să observe pe-un front de kilometri un nasture lipsă la mondir, îl reperase. Furios, s-a repezit la dînsul :

— Ce cauți aici, mă ? Al cui ești ? Cine te-a lăsat să intri ? N-am spus, o dată pentru totdeauna, că nu vreau să văd picior de pungaș în curte la mine ? ! răcni el, adresîndu-se, peste capetele celorlalți, în special lui Stan.

Stan amuțise. Nu îndrăznea să-i spuie că e copilul lui. Nevastă-sa, mai înfiptă și mai bună de gură, i-a mărturisit ea păcatul ăsta.

— Bine... bine... mormăi morocănos colonelul. Trebuia să-mi spuneți... Eu sînt stăpîn aici... Vreau să știu cine intră... cine iesă... Dacă e copilul vostru, poate să stea... Să se joace... Să nu strice nimic... Nu te freca așa de ziduri, mă plodule, că-mi iei tot varul de pe casă.

Copilul, îngrozit, se feri în lături.

— Pare curățel, observă Mălina, mai mult ca să-l îmbune.

— Ia, o scîrbă... O jigodie... Uită-te la mîinile lui !

— Dar ochii !...

În adevăr, ochii copilului erau extraordinari. Pe fondul peretelui alb, în bătaia soarelui, străluceau viu și negri, ca doi cărbuni aprinși sub cenușă. Ochi de lup încolțit de cîini.

— Cum te cheamă, copilule ? îl întrebă binevoitor Mălina.

Copilul își lăsă capul în piept. Privea pieziș.

— N-auzi ?... Cum te cheamă ? se răsti colonelul. Stanca vru să răspundă ea în locul lui, dar colonelul îi reteză vorba. Afacerea începea să-l intereseze. Îi plăcea să zgîndărească, să constrîngă, să scoată răspunsurile cu cleștele. Mălina, fără să vrea, îi strică și de data asta plăcerea escomptată :

— Nelule, întreabă-l tu ! Ție o să-ți răspundă.

Sfios, timid, Nelu făcu cîțiva pași spre grajd. Ezita. Se opri. Mai făcu un pas. Întrebă încet, cu glas cald, vibrînd de emoție :

— Cum te cheamă ?

Celălalt, posomorît, îmbufnat, la pîndă, gata s-o rupă de fugă sau să sară asupra lui, tăcea. Nelu repetă :

— Cum te cheamă ?... Mama te roagă frumos să-i spui cum te cheamă.

Aceeași tăcere.

Stăteau față în față, în aparență la trei pași pe pămînt, unul de altul, la antipoduri, în realitate ; copilul stăpînilor, firav, plăpînd, alb ca neaua, plăcut la vedere, drăgălaș în tot ce făcea, și copilul slugilor, sumbru, sălbatec.

Descurajat, Nelu se întoarse către mă-sa :

— Nu vrea să răspundă, mamă !

— Lasă-l atunci !

— Mai întreabă-l o dată ! porunci colonelul. Îi arăt eu lui dacă nu răspunde.

Speriat el însuși de amenințarea lui unchiu-său, Nelu găsi în nevinovăția ingenioasă a inimii o idee de geniu sau o idee a vîrstei :

— Spune-mi, te rog... Spune-mi cum te cheamă. Și adăugă repede, în șoapte : Dacă-mi spui, îți dau o cutie cu bomboane.

Celălalt tresări :

— Îmi dai ?

— Am spus că-ți dau.

— Tănase mă cheamă.

— Tănase ?... Și mai cum ?

— Tănase Bojoc.

— Bojoc ? !...

Nelu căsca ochi mari, rîzător, incredul. I se părea o glumă răspunsul copilului, sau că Tănase își bătea joc de dînsul. Repetă vesel :

— Bojoc !... Și se adresă mă-sii : Mamă, spune că-l cheamă Bojoc !... Nu-i așa că nu se poate ?... Ce fel de nume e ăsta ? Bojoc ? Bojoc !...

Privea nedumerit.

Și în ochii lui naivi, fără știrea lui, fără voia lui rîdeau toate incomprehensiunile care, mai vîrtos chiar decît răutatea, sapă, lărgesc și adîncesc prăpăstiile dintre oameni.

VIII

Ca la două săptămîni după aceea, Stanca a venit să spele rufele boierilor. Ceruse voie coanei Mălina să-și ție copilul pe lîngă dînsa, și cucoana se învoise. Micul Tănase trăia acum toată ziua la doi pași de raiul lui pămîntesc de odinioară, dar dacă i-ar fi fost la două poște, nu i-ar fi fost mai departe. Nu că nu era liber s-alerge și să zburde în voie, mai ales cînd stăpînul nu era acasă ; pe el, însă, acum nu-l mai trăgea inima să umble haihui printre rarii pomi bătrîni rămași în picioare, de-a lungul aleilor trase cu compasul, presărate cu nisip galben și mărginite, ici și colo, de flori plăpînde, care și ele parcă își trăgeau sufletul în plictiseala straturilor geometrice. Un grădinar veghea în permanență și-și făcea mereu de lucru printre răsaduri. Copilul nu putea să facă un pas fără să nu-l găsească pe urmele lui. Odată a vrut să rupă o floare. I se păruse ciudată și hazlie. Avea două petale roșii ridicate în sus, ca două coarne de drac, și sub un smoc de mustăți negre scotea o limbă de-un cot. N-a apucat însă bine să-ntindă mîna, și glasul pazniculuí răsună amenințător !

— Ei !... Ei !... băiete !... nu-i voie să pui mîna pe flori...

Nimic nu mai era voie acum. Nu era voie să te urci în copaci. Nu era voie să calci pe iarbă. Nu mai era voie să rupi o frunză, s-alergi după fluturi, să te zbîntui de ramuri, să scormonești pămîntul după rîme și coropișnițe. Trebuia să calci în vîrful picioarelor ca să nu găurești nisipul cu călcîiele și să umbli cu mîinile în buzunare ca să nu dai de bănuit grădinarului. Decît așa grădină, mai bine lipsă. Botos și mofluz, micul Tănase prefera să

stea agățat de fustele mă-sii, sau, cînd și Stanca îi făcea vînt, să se pitească în bălăriile dindărătul grajdurilor.

Locul acesta de refugiu, scăpat ca prin minune de hîrleţul muncitorilor, nu era prea vast, nici poetic din cale-afară. Movile vechi și proaspete de băligar duhneau de-ți luau nasul, și muștele bîzîiau asurzitor. Dar n-avea de ales. Era ultimul și unicul lui refugiu. Acolo cel puțin putea să fie singur. Își așternea sub el foi late de brustur și izbutise să se apere de arșița soarelui, de lăcomia muștelor, de țepele scaieților, ca și de arsura urzicilor, împletind în jurul lui un fel de coviltir făcut din cozi și frunză de cucută. Lungit pe burtă, cu capul încruntat, sprijinit în coate, urmărea ceasuri întregi zborul insectelor și bîjbîielile nesigure, stîngace, ale propriilor lui gînduri.

Copilul începea să gîndească. Își dădea seama de asta fiindcă pentru întîiași dată începea să se simtă nenorocit. Nu știa, nu-și explica de ce. Nu analiza. Nu compara. Nu judeca. Dar ceva nedefinit îi strîngea inima. Avea acum de toate ; și hrană, și locuință, și îmbrăcăminte, și, totuși, parcă îi lipsea ceva. N-ar fi putut să spuie ce anume. Grădina poate ? Jocurile și hoinăreala în nestînjenită libertate ? Și-acestea, desigur. Dar și altceva. Ceva mai mult decît atît.

În gîndurile lui difuze își făcea loc tot mai des copilul boierilor. Îl vedea alb, deșirat, străveziu ca o lumînare. Îi auzea glasul cald și tremurat. Un fel de repulsie fizică insurmontabilă îl depărta de dînsul, și-un sentiment confuz, inexplicabil, îl apropia. Se gîndea la el cu parapon și cu jind în același timp. Îi era ciudă că nu-i răspunsese pe dată cum îl cheamă, că nu se împrietenise și nu se legase cu el de la prima întîlnire ; și regreta amar că nu-i aruncase bomboanele în nas. Ar fi vrut să-i facă un rău mare, s-azvîrle cu pietre după el cînd l-o vedea trecînd spre grădină ; și cînd într-adevăr l-a zărit trecînd într-o seară, s-a luat tiptil după dînsul, l-a urmărit de departe, ascunzîndu-se speriat și prosteşte după pomi, și s-a întors în ascunzișul lui, furios că nu-i ieșise dușmănește în cale și nenorocit că Nelu nu-l văzuse. Tot ce auzea vorbindu-se de Nelu îl durea și-l pasiona. Mă-sa îi povestea minuni. Că domnișorul e cuminte și ascultător. Că umblă la școală, într-a patra primară, și că toată ziua e cu cartea în mînă. Că la toamnă, în loc să se ducă la liceu,

ca ceilalţi copii, or să vie dascălii la el acasă. Că o să ajungă om mare şi învăţat.

— Şi eu o să învăţ..., mormăi el într-o zi printre dinţi.

Dar mă-sa a dat trist din cap. Ştia ea ce se poate şi ce nu. Şi mai ştia că una-s copiii bogaţilor, şi alta copiii celor nevoiaşi. Şcoala nu se ţine cu vorbe de clacă. Trebuiesc bani. Bani pentru cărţi, bani pentru plăci, pentru plaivasuri, pentru caiete şi tot felul de hîrţoage. Bani şi iar bani. De unde să-i scoţi ?

— Barem dacă m-ar angaja şi pe mine boierii cu luna ! ofta ea. Am scăpa de plata chiriei. Am sta împreună cu tată-tău. Am avea de toate. Şi strîngînd de ici, rupînd de colea, ai putea, poate, să mergi şi tu la şcoală.

Tănase ciulea urechile :

— Cînd, mamă ?

— Ştiu şi eu ! S-o îndura bunul Dumnezeu şi de noi. Că n-am făcut nimănui rău pe lume.

Neavînd cu cine să păiăvrăgească şi cui să se spovedească, îi destăinuia copilului bietele ei speranţe. Era sigură că reuşise să se bage pe sub pielea coanei Mălina. Dantele vechi, horbote, de pe vremea bunicii, le spălase şi le zoise de nu-şi mai simţea buricul degetelor, dar le scosese din albie albe ca floarea de lămîiţă. Coana Mălina se minunase ea însăşi. Crezuse că o să i le facă ferfeniţă. I-a mulţumit frumos. Şi ea i-a vorbit la fel. I-a pomenit de răposatul. Şi cînd ochii coanei Mălina au prins să lăcrimeze, ea s-a aşezat binişor, în genunchi lîngă dînsa, şi i-a sărutat poalele rochiei. Cu degetele ei umede de lacrimi, cucoana i-a mîngîiat părul şi i-a spus :

— Mai vino pe la noi, Stanco...

— Cînd ne ducem, mamă ?

— Ştiu şi eu ! Nu mi-a spus cînd să vin. Da' o să mă cheme ea. Mare-i Dumnezeu ! S-o milostivi şi de noi. Să scăpăm o dată de griji. Să fim în rînd cu oamenii. Să creşti şi tu pe lîngă domnişorul Nelu.

La numele lui Nelu, inima copilului s-a strîns, s-a făcut ghem. Ceva neînţeles îl exalta şi-l durea în acelaşi timp. Ar fi vrut s-alerge la el, într-un suflet, să-i spuie cît îl aşteptase, cît îl dorise. Şi-ar fi vrut parcă să dispară, să se ascundă în fundul pămîntului, să nu mai dea ochii cu el niciodată.

Zilele treceau una după alta. Stanca le numărase mai întîi : apoi, obosită de aşteptare, sleită de muncă şi de căldură, renunţase să le mai numere. Nu-şi împărtăşise încă dezamăgirea lui fecioru-său, dar în fundul sufletului ei se resemnase, recunoştea cu amărăciune că nu putea să fie altfel. Boierii au atîtea pe cap ! Atîtea belele ! Averi, acareturi, moşii ! Ai o magherniţă de odaie şi-un plod într-însa, şi tot trebuie să dai din mîini şi din picioare ca s-o scoţi la un capăt. Darmite cînd ai angaralele şi grijile bogaţilor ! Şi-apoi, cu căldurile astea, cui să-i mai ardă de slugi, de făgăduieli...

În adevăr, căldura era spăimîntătoare. De cum se lumina de ziuă, soarele, ca o gură de cuptor, mistuia cerul şi pămîntul. Oamenii abia dacă mai îndrăzneau să iasă din casă. Oraşul era ca mort, iarba chircită printre bolovanii drumurilor părea mai curînd zgură decît verdeaţă. Frunze, făcute ciuculete, uscate sfarog, se fărîmiţau de cum le atingeai cu mîna. Crengile copacilor atîrnau peste zaplazuri, grele de tristeţă, albe de praf, asemenea sălciilor pletoase. Înseşi bălăriile erau arse, învineţite, ca şi cum o divină spălătorească cerească le-ar fi opărit, des-de-dimineaţă, cu leşie.

Din postul cel mare al Paştelor nu mai căzuse o picătură de ploaie. Colbul se aşternea de două degete pe case, pe haine, pe suflete, pe gînduri. Cele cîteva sacale ale primăriei străbăteau, ca o glumă proastă, Calea Victoriei pînă la Palat, Bulevardul pînă la Universitate, alte trei-patru artere locuite de puternicii zilei. În urma lor caldarîmul aburea ca rufele zvîntate peste care trece fierul de călcat, şi aerul, îmbîcsit un moment de miasme jilave, devenea irespirabil ca într-o baie turcească.

Bătrînii nu-şi aminteau de-o secetă mai cumplită. În albia Dîmboviţei, o palmă de noroi, cu irizări opaline de uleiuri şi materii fecale intrate în descompunere, evoca aproximativ proverbiala ei apă dulce de odinioară. Puţurile secau. Izvoarele amuţeau. Păraiele dispăreau. Din tot cuprinsul regatului veştile veneau din ce în ce mai grave, mai alarmante. Ziarele aduceau amănunte oribile, recapitulări dezastruoase. Grîul, podoaba cîmpurilor

noastre și adevăratul vistiernic al statului putea fi socotit ca și pierdut. Porumbul, această totală și unică hrană, pe atunci, mai ca și astăzi, a orătăniilor din curte, a vitelor din bătătură, a porcilor și a românului, era amenințat. Secara, ovăzul, orzul, rapița, lucerna, iremediabil compromise. Din bulgării de țărînă, uscați troscot, nimeni n-ar fi fost în stare să extragă un dram de sevă. Nici plantele, nici dobitoacele, nici oamenii. Lanurile și holdele se uscau în spic. Imașurile ardeau. Și, fapt tulburător, nemaivăzut și nemaiauzit pînă atunci pe pămîntul acesta binecuvîntat, semn al timpului, prevestire timidă a furtunii care aveau să vie : țăranii crîcneau.

Cu toată paza jandarmilor, cu toate rigorile codului silvic, încăpățînați ca din senin, tam-nesam dîrji, încruntați, intratabili, începeau mai pretutindeni să dea drumul cirezilor flămînde în pădurile boierești și pînă și în lăstarii statului.

Colonelul Hotnog, printre cei dintîi, a primit telegrafic înștiințare că sătenii din cele patru comune de pe moșia lui și-au slobozit vitele în crîngul dintre Sălbioara și Opricani. Crîngul n-avea vreo valoare bănească prea mare. Cîteva fălci de stejar, mai mult gîrneață decît stejăriș, restul amestecătură : fagi, paltini, plopi, ulmi, mesteacăni și, cît ținea valea Sălbioarei, pe ambele maluri ale șuvoiului, numai răchită. Să-i fi mîncat vitele tot crîngul, cu pomi cu tot, pînă la rădăcină, și încă paguba ar fi fost suportabilă. Dar colonelul se pregătea tocmai să plece la băi. Cumpărase biletele de tren. Reținuse paturile la vagonul de dormit. Casa era cu dosu-n sus. Saltare deșărtate. Cufere deschise. Straturi de naftalină presărată peste covoare și așternuturi. Aerul era irespirabil. Și Stan, cu tava de argint în mînă, smirna, impasibil, în fața boierului.

Colonelul nu l-a văzut decît pe dînsul :

— Crucea și găoaza mă-tii de trîntor. Hai ! holbezi ochii la mine ? Țara arde și tu-mi stai înfipt în podele ca un par ? Las', că-ți arăt eu ție !...

După ce i-a arătat, din fugă, cîte stele verzi pot să încapă sub pumnii unui vechi ostaș, răcorit, dar nu satisfăcut, a contramandat plecarea, a luat pe rînd ministerele, a protestat, a tunăt și-a fulgerat și a obținut, în definitiv, tot ce dorea, adică înlocuirea telegrafică a ispravnicului,

pe care nu-l avea de multă vreme la stomac, și detașarea în pas gimnastic a unui pluton de jandarmi la fața locului.

Încîntat de el însuși, ceea ce i se întîmpla destul de des, mulțumit însă de data asta și de ocîrmuire, ceea ce i se întîmpla extrem de rar, colonelul a putut să se consfătuiască în liniște cu Mălina asupra celor ce-aveau de făcut :

— Eu cred, Mălino, că cel mai bun lucru ar fi să plecați voi la băi, fără mine...

— Fără tine ?...

— Ei da ! Fără mine. Știu că o să vă vie greu. Dar ce vrei ! Tu mă știi. Sînt omul datoriei. Nu mă răbda inima să-i las pe țopîrlani să-și bată joc de averea noastră. Nu-i numai a mea. E și a ta. E și a lui Nelu. Pe voi vă apăr...

— Bine, dragul meu... dacă zici tu... Păzește-te, însă !... Ia seama !

— Să mă păzesc !... să poftească numai !... Am un pluton de jandarmi cu mine... Și-l am și pe Stan.

— Îl iei pe Stan ?

— Tîmpit !... Idiot !... Știu... Credincios, însă. Credincios ca un cîine.

— Dar noi ?

— Cum voi ?

— Aș lua atunci pe nevastă-sa.

— Ce nevastă ? Care nevastă ?

— Pe nevastă-sa... Stanca... aș lua-o pe lîngă Nelu. Pot s-o iau ?

— Poftim întrebare ! Dar ia, draga mea, pe cine vrei. Cheamă pe cine vrei. Tu ești stăpînă aici în casă. Poruncește numai. Stane !... Stane !... Unde-mi umbli ticălosule ? În galop să-mi aduci pe nevastă-ta... O cheamă coana Mălina... Să nu care cumva !... Ai plecat ?... Te-ai întors ?...

Bineînțeles că Stan nu se întorsese.

Dar așa s-a făcut că Stanca și cu fiul ei, Tănase, cînd pierduseră aproape orice nădejde în nemărginita bunătate divină și nu mai credeau că se vor putea aciui vreodată în casa colonelului Hotnog, au văzut deodată schimbîndu-se rosturile vieții lor — într-atît de mare e puterea lui Dumnezeu și de nestrăbătute căile lui — fiindcă niște pîrliți și necăjiți de țărani, din fundul Moldovei, își sloboziseră vitele la păscut, pe seceta cumplită din vara lui 1905, în lăstarele boierești.

În lipsa colonelului Hotnog și în atmosfera calmă, intimă, a unei stațiuni balneare de la poalele Carpaților, cunoștința dintre cei doi copii ar fi trebuit să se facă repede și să meargă progresînd. Nu s-a făcut, însă, nici așa de repede, cum ar fi cerut logica, și nici fără ciocniri și hărțuieli.

De pricină era mai întîi însuși situația geografică a stațiunii.

Băile Herculane, în epoca aceea, erau așezate peste graniță. Făceau parte integrantă, cu obiceiurile, cu datinile, cu limba, cu eleganța, cu civilizația lor altele decît ale noastre, din ceea ce, printr-un termen generic și invidiat, se numea la noi străinătatea.

Din regat se duceau la Herculane mai numai familiile de protipendadă mijlocie sau cu oarecare dare de mînă. Se ducea cam tot aceiași care în anii buni plecau la Karlsbad sau la Nisa.

Fețele de mese erau imaculate. Tacîmurile spălate și lustruite cu îngrijire. Cearșafurile de la paturi, albe ca zăpada. Paturile fără ploșnițe. Supa și sosurile fără muște în ele. Chelnerii, jupînesele, oamenii cei mai de rînd din serviciul băilor, cuviincioși și binecrescuți ; iar vizitatorii, indiferenți fără aroganță sau amabili fără servilism. Românul care se ducea acolo, deprins cu năravurile și apucăturile din țara lui, se credea pe altă lume, deși Băile Herculane erau numai la o bătaie de pușcă de granița românească. Noul-sosit se uita bănuitor în jurul lui și se crucea în el însuși. Pentru același fel de bucate nu i se cereau zece prețuri deosebite. Mîncările nu erau pretențioase, dar convenabile și la înfățișare, și la gust. De fripturi nu atîrnau fire soioase de păr din pletele bucătăresei și în legume nu înotau gîndaci vîscoși, roși, galbeni, albaștri, de toate mărimile și de toate formele, din fauna inepuizabilă a restaurantelor autohtone. Bacșișul, ca oriunde, era dorit. La plecare, însă, nu se îmbulzeau, claie peste grămadă, zece portari douăzeci de țali, patruzeci de rîndași, cu mîini murdare, în aceeași măsură întinse slugarnic și hrăpăreț. Drumurile erau stropite zilnic, și șoselele, ca-n palmă. Praful nu te orbea și noroaie cleioase nu ți se lipeau de tălpi. Puteai să mergi de la gară la cazino, pe orice vreme, în cipici de lac. La cazino, la co-

fetării, la restaurante, nici înghesuială, nici hărmălaie, nici înjurături în gura mare la mesele vecine. Dacă erai însurat, tineri monoclaţi nu se chiorau la nevastă-ta ; şi honvezii unguri, fără să bată arogant din pinteni, cum şi-i închipuia şi-i descria presa din ţară, se dădeau curtenitor în lături şi te lăsau să le treci înainte.

Românul nostru se freca la ochi nedumerit. Era treaz ? Era beat ? Sau visa ? Unde pierise murdăria cu care era deprins din faşă ? Unde erau înjurăturile cari ţîşneau şi scăpărau permanent sub cerul patriei ? Unde dispăruse el, mai ales el, flcarea şi fudulia grădinii româneşti... unicul exemplar de netăgăduită originalitate pe care l-a dat în decursul veacurilor vîna viguroasă a poporului şi geniului intim al neamului, el, chintesenţă de românism... triplu extract de inalterabilă seninătate în faţa gîndirii, a frumuseţii şi-a ridicolului, el jovialul, cuceritorul, invincibilul, incomparabilul nostru mitocan ? [...]

Nu se vedea nicăieri. Nici picior, nici umbră de mitocan român prin partea locului. Ca o plantă sănătoasă, transplantată într-un teren secătuit, în cîteva zile, în cîteva ceasuri, se atrofia, se evapora, dispărea fără urmă. Pămîntul străinătăţii nu-i priia, pesemne. Nici aerul străbătut de efluviile, pe cît de subtile, pe atît de învăluitoare, ale civilizaţiei.

În ambianţa, în atmosfera asta rarefiată, e lesne de închipuit că apariţia micului Tănase a produs la început oarecare vîlvă, chiar şi în lumea sceptică şi greu de uimit a servitorilor. Străinii se uitau la dînsul ca la un fenomen.

Puiul nostru de valah, născut în inima Capitalei şi crescut pe maidanele Dîmboviţei, rezuma într-însul, cu sinceritatea vîrstei, toate însuşirile şi înclinările rasei. La el acasă deprinderile lui treceau neobservate. În subsolurile Băilor Herculane făceau însă senzaţie. Tănase, de pildă, îşi băga vioi degetul arătător în toate sosurile şi cremele care i se păreau suculente. Cu aceeaşi dexteritate îşi vîra apoi acelaşi deget pînă în fundul nărilor şi, cu superbă imparţialitate, îşi întindea mucii, deopotrivă, pe spetezele scaunelor, pe pereţi, pe muchea meselor, pe şervetele de şters tacîmurile sau pe fundul propriilor lui nădragi. Ştia să scuipe de la distanţă, printre dinţi şi împroşca cu scuipat, ca şi cum ar fi tras la ţintă, fundurile tingirilor de aramă, înşirate deasupra maşinii de gătit.

Se scărpina în cap lîngă copăile cu aluaturi. Experimenta, cu curiozitatea stricătoare a unei maimuțe, tot ce-i cădea în mîini, tot ce i se părea nou și ciudat. Întorcea robinetele de apă pînă ce izbutea să le scoată din ghivent. Trăgea de mînerul closetului, trepidînd de entuziasm cînd cascada improvizată se înfunda în cîrpele și hîrtiile aruncate cu ghiotura. Se agăța de comutatoare și le întorcea în ambele părți pînă ce arcurile plesneau sub degetele lui îndemînatece. Își făcea chivăre din tigăile cu forme bizare și extravagante. Încăleca bideurile cu frenezie, țipînd și chiuind : „Hi ! calule, hi !“ pînă ce calul, recalcitrant, șchiopăta de-un picior sau își lăsa toate potcoavele sub impetuozitatea călărețului. Scobea cu degetul, ca o simplă nare, pîlnia telefonului și, cocoțat pe scaune, intrigat în aceeași măsură de zbîrnîitul soneriilor ca și de apariția și dispariția numerelor pe placa aparatului electric de chemat slugile, încerca să le pătrundă misterul, scociorînd cu toate degetele printre rotițe, bobine și angrenajuri.

Mă-sa, cînd dădea de el, îl lua de-o aripă îi scutura nițel fundul pantalonilor și-l mustra cu blîndețe. Doamna Azan, asaltată de plîngerile personalului, enervată și plictisită, a fost silită să intervie mai energic. A hotărît să-l ție, ziua, pe lîngă dînsa. Hotărîrea, în aparență paradoxală și riscantă, în realitate s-a dovedit eficace.

Pe lunecușul parchetelor, neastîmpăratul Tănase n-a mai cutezat să se aventureze cu aceeași impetuozitate. Înălțimea plafoanelor, solemnitatea odăilor tăcute, severa rigiditate a mobilelor, înseși jocurile lui Nelu, misterioase, inexplicabile, i-au luat piuitul. Nelu, la cîțiva pași de maică-sa, pe-o masă cît toate zilele, plină cu tot felul de catastife și buruieni, alegea, desfăcea, presa, lipea, dezlipea, eticheta ierburi adunate Dumnezeu știe de pe unde. Ceasuri întregi nu scotea o vorbă. Arareori îi spunea blînd, dar distrat : „Adă-mi, te rog, buretele din odaia de baie...“ sau : „Un pahar de apă caldă...“ sau : „Guma arabică de pe etajeră...“

Tănase îi executa dorințele, cu grabă, aproape cu bucurie, ca ordinele unui stăpîn. Se învîrtea pe lîngă dînsul. Aștepta ceva. Nelu îi mulțumea politicos. La atît se reduceau raporturile dintre dînșii.

Zilele treceau. Zile pline de soare, de cîntece, de zgomote tainice, de freamătul pădurii care începea la cîțiva

paşi în spatele hotelului. Dimineaţa, încărcat cu ţoale şi umbrele, trebuia să se ţină de coada boierilor, prin parc, sau în cîmpul dinspre gară, unde Nelu îşi culegea florile pentru ierbar. După-amiezile trebuia să stea închis în casă, între stăpînă-sa care tăcea mereu şi fiu-său care nu vorbea mai mult. Tănase n-avea altă resursă decît să se uite lung pe geamuri sau pereţi. Frumoşi erau pereţii ! Minunate oglinzile. Policandrul de sticlă, atîrnat în mijlocul tavanului, sclipea de-ţi lua vederile. Totul era mare şi frumos în jurul lui. Dar Tănase se uita pe fereşti din mijlocul atîtor bogăţii aşa cum probabil că se uita scatiul printre gratiile coliviei lui aurite. Ar fi luat cîmpii fără doar şi poate dacă, în sfîrşit, într-o bună dimineaţă, doamna Azan n-ar fi rugat frumos pe Nelu să se ducă singur după flori, fiindcă ea se simţea obosită şi nu tocmai bine. Copiii au plecat amîndoi. Nelu, calm şi serios ca de obicei ; Tănase, cu chica în nouri, abia călcînd pe pămînt. De la prima cotitură nu l-a mai răbdat inima.

— Hai şi-om merge în pădure ! ispiti el pe Nelu cu glas dulceag ca şi al mă-sii cînd se vîra pe sub pielea stăpînilor.

— În pădure ?... De ce ?... Ce să facem ?

— Ce facem şi pe cîmp, na !... să culegem flori...

— Flori ?... În pădure nu prea sînt flori...

— Ei aş !... Ştiu eu un loc... Mi-a spus ungurul de la eleftrică...

— Electrică, Tănase.

— De la eleftrică, domnişorule, că este un loc în pădure unde-s numai flori... calci pe flori...

Mînţea cu nerăşinare. Nu vorbise cu nici un ungur. Nici nu se gîndise la flori pînă atunci. Se uita ţintă, fără să clipească, gata să jure, în ochii lui Nelu. Acesta, ispitit, totuşi, se codea :

— Or fi drumurile rele... O fi umezeală... N-am luat ceva mai gros cu noi... şi n-am întrebat pe mama.

— Îi spunem noi, domnişorule, cînd ne-om întoarce. Nu-i totuna ?

Aşa-i ! În definitiv, era totuna. Vorba lui Tănase : ori înainte, ori pe urmă. Nu făcea doar nici un rău. Poate c-o găsi şi flori. Te pomeneşti !

Ispitit de Tănase, s-a lăsat condus de el. Pînă după ora prînzului au colindat pădurea în lung şi în lat. Flori,

firește, n-au prea găsit. Mușchi din toate speciile cunoscute, ferigi și alte cîteva ierburi. Dar, în schimb, ce goană, ce de mai sărituri, ce de libertate ! Suișuri urcate de-a bușilea ; prăpăstii amețitoare ; povîrnișuri moi, lunecoase, așternute cu covor de frunze moarte, în care te puteai da de-a tumba și de-a berbeleacul ; copaci răsturnați, peste care s-au luat la întrecere să sară unul mai sus decît celălalt ; ciuperci într-un picior, mari cît fundul pălăriei și roșii ca para focului ; stînci prăvălite ; lespezi ridicate cu forme bizare de oameni și animale ; rădăcini noduroase și încolăcite ca șerpii și, tocmai cînd rătăceau morți de sete sub bolțile tăcute și sonore ca bolțile bisericilor, deodată murmurul unui pîrîu care-și sălta undele albe de spumă din piatră-n piatră, zburdalnic ca un copil și mînios ca un moșneag cu sprîncenele zbîrlite. Cu ce poftă s-au adăpat dintr-însul ! Culcați pe brînci, sorbeau apa din pumnii făcuți pîlnie și se împroșcau rîzînd nebunește. Niciodată Nelu nu-și închipuise că apa băută în silă din pahare poate să fie așa de gustoasă cînd o lingi, picătură cu picătură, printre degetele murdare.

S-a întors la hotel cu coatele și genunchii înverziți, negru pe mîini ca un coșar, dar cu licăriri de lumină în ochi și îmbujorat la față. Mălina s-a speriat mai întîi cînd l-a văzut intrînd pe ușă ca un pui de bogdaprostului. S-a liniștit, însă, curînd. Ascultîndu-i isprăvile și palavrele, netezindu-i buclele umede de nădușeală, îl dojenea zîmbind :

— Numai să nu răcești cumva, Nelule ! Uite cum ai transpirat.

— Cum să răcesc, mamă !... Era o căldură în pădure...

— Dar hainele !... Hăinuțe noi... Uite în ce hal le-ai făcut...

Copilul o luă de gît și, cu capul culcat pe umerii ei, îi șopti, alintat :

— Lasă, că-mi faci tu altele, măicuță !

— Dar lui Tănase cine-o să-i facă ?... La asta nu te gîndești. El e copil sărac. Vrei să-și strice ghetele și hainele pentru tine ?

Nelu se uită mirat la îmbrăcămintea lui Tănase. N-o văzuse pînă atunci, așa cum era, jerpelită, prea largă pentru el, căpătată parcă de pomană, roasă la coate, descusută la încheieturi, cu pantalonii căzînd în vine și cu

ciorapii lărgiți, lăsați peste ghetele rupte și scălciate. Un sentiment confuz, nu atît de rușine pentru el sau pentru Tănase, cît de stingherealâ, parcă de remușcare, îi înroși fruntea. Se lăsă mai apăsat pe umărul mă-sii, se ghemui mai bine la pieptul ei și-i șopti dulce :

— O să-i faci și lui, mamă... Nu-i așa co să-i faci ?

— Ce idee !... Nici nu mă gîndesc...

— Atunci... Nelu ezită cîteva momente. Șovăia. Sta în cumpănă. În sfîrșit se hotărî : Atunci îi cumpăr eu... din banii mei.

Mălina răsuflă fericită. Inima copilului nu-i înșela speranțele. Nelu era bun. Ar fi vrut să-l știe bun ca pîinea caldă. Avea teamă și oroare de egoismul bărbaților. Tot ce făcea, puținul cît mai putea să facă pentru dînsul, cu puterile ei slăbite, cu sufletul ei dezamăgit, era să-i sădească în inimă un pic de bunătate. Nu-și explica suferințele ei trecute decît prin lipsa minimului acestuia de clemență din partea naturii și-a oamenilor. Ca toate firile slabe, ca mai toate femeile pe care călcîiul vieții le zdrobește, ea se refugiase într-un vag ideal de blîndețe și de altruism, așa cum altele se refugiază în pasivitatea vițiului, în anestezia bisericii, în neantul stupefiantelor. Gîndul că Nelu ar fi putut să moștenească ceva din egoismul lui tată-său o înspăimînta. Și zîmbea fericită de cîte ori i se părea că întrevede măcar o umbră de porniri bune în sufletul copilului.

Nelu i-a zărit zîmbetul. A priceput că-i ghicise intențiile. I-a sărit nebun de gît, a sărutat-o cu foc, i-a repetat de cîteva ori în șir, într-un fel de gîngureală absurdă și stupidă, ca toate bîiguielile copilăriei, ca toate aiurelile pasiunilor : „Măicuță !... măicuța mea dulce !...“ și, sigur de el însuși, cu ochi înseninați, parcă ar fi rezolvat, bătînd din palme, printr-un rînd de haine noi, marea problemă a prieteniei lor viitoare, s-a îndreptat spre Tănase, care aștepta, ascunzîndu-și ochii lui de lup sub pleoape de mironosiță, lipit de ușorul ușii.

XI

Rîndul de haine i l-a cumpărat, și-o pereche de ghete pe deasupra, dar prietenia copiilor n-a mers nici mai bine, nici mai rău pentru asta. Erau amîndoi la vîrsta aceea admirabilă printre toate, cînd cel care dăruiește nu se crede

în drept să pretindă ceva în schimb, iar cel care primește nu se simte obligat la nimic. Tănase a îmbrăcat hainele cu adevărate figuri de nerăbdare și, în prima zi, le-a purtat țeapăn cu un băț, cuminte ca un înger. Nu îndrăznea să facă o mișcare nesocotită, nu-și îngădui un moment de distracție, nu risca un pas necalculat pe luciul parchetelor. Cu nasul în toate oglinzile hotelului, se ferea ca de foc de picioarele scaunelor și de colțurile perfide ale meselor. De-a doua zi, însă, a uitat că avea haine noi pe dînsul, iar într-a treia zi, cînd s-au întors acasă pe înserate, după ce zburdaseră ca mînjii în libertatea pădurilor și se tăvăliseră pe iarbă, în frunze, în prundișuri sau ședeau pe pămîntul gol, cu greu ai mai fi putut deosebi pe dînsul hainele lui vechi de cele noi. Le făcuse albie de porci.

Habar n-avea, însă. Îl preocupau de o mie de ori mai mult toanele lui Nelu sau propriile lui motive de iritare. Nu izbuteau să se înțeleagă. Se certau, se încăierau, se împăcau de zece ori pe ceas. Lui Nelu îi sărea țîfna pentru te-miri-ce și mai nimica. Uita că trebuie să fie bun. În toiul jocului nu mai ținea seamă de sfaturile mă-sii și nici de creșterea sau, mai exact de lipsa de creștere a lui Tănase. Cînd acesta îi punea piedici, se bosumfla. Și cînd primea cîte-un ghiont mai tare în coaste, în loc să fie mulțumit că se oțelește, pleca bufnind, silindu-se din răsputeri să nu-l podidească plînsul. Pleca ferm hotărît să nu se mai joace cu Tănase niciodată. După al cincilea sau al șaselea, începea să și-i rărească. La al zecelea se oprea locului. Întors către Tănase, îi spunea, amenințîndu-l cu degetul :

— Să știi că n-o să mă mai joc cu tine !...

— Pagubă-n ciuperci !

— Și-o să te spun și la mama...

— Poți să spui !... Ce-o să-i spui ?...

— C-ai dat în mine.

— Și tu ai dat.

— Eu ? !... Eu am dat în tine ? Revenea furios, exasperat : Minți !

— Ba tu minți !

— Baa tu !

— Baa tu !

Ca doi cocoși, cu penele zbîrlite, se chiorau unul la altul. Dumnezeu știe ce-ar fi putut să se întîmple dacă tocmai atunci, din fericire, n-ar fi trecut prin aer un bon-

dar, un cărăbuș sau vreo altă gînganie. Cu ochii după ea, copiii o luau la goană. Își uitau de supărare. Se împăcau. Se trînteau. Se bușeau. Se luau iarăși la gîlceavă.

O singură dată cearta a fost mai gravă. Din ce pricină, probabil că nici ei n-ar fi știut să spuie. Destul că nu și-au vorbit aproape un ceas. Nelu se oprise la douăzeci de pași de data asta. Tănase sta nemișcat, neclintit, pe terenul luptei, îmbufnat și țepos ca un arici. Degeaba treceau minutele, degeaba pierdeau bunătate de vreme, înrăiți deopotrivă, nici unul, nici celălalt nu ceda. Abia ca la un ceas după sfadă, Tănase, plictisit pesemne de așteptare și cu oasele înțepenite, și-a cătat și și-a făcut singur de joacă. Cine știe ce găsise printre ierburi ! Se plecase atent și, așezat pe vine, boscorodea, descînta și, din ce în ce mai repede, îi mergeau gura și mîinile ca suveica în războiul de țesut pînză. Nelu i-a surprins mișcările. Nedumerit mai întîi, apoi intrigat, s-a urnit din loc. Se făcea că se îndreaptă în altă parte și fluiera nepăsător. Dar pe nesimțite, cu ocoluri, cu șiretlicuri cusute cu ață albă, se apropia de dînsul. Celălalt își întețea jocul, își înconvoia spinarea, se făcea ghem, se umfla ca o cloșcă peste ceea ce găsise în iarbă. Nelu, nemaiputînd să-și stăpînească curiozitatea, l-a întrebat, în sfîrșit :

— Ce ai acolo ?

— Treaba mea !

— Vreau să știu și eu.

— Nu mai ști ! Cine știe prea multe îmbătrînește degrabă. Eu nu te întreb nimic. Lasă-mă și tu în pace !

— Nu te las !

Glasul îi tremura ușor. Un strop de apă, ca o lacrimă greu de înghițit, îi atîrna de gene. Îl dureau deopotrivă : curiozitatea aținată și nesatisfăcută, cearta prea lungă, izolarea, răutatea lui Tănase. Adăugă, milogindu-se :

— Te rog... Tănase !

— Poți să mă rogi mult și bine.

— Ești rău !...

— Așa sînt eu !

— Ce ți-am făcut ?

— Ce-mi dai dacă-ți arăt ?

Întrebarea a țîșnit dintr-însul neașteptată, neprevăzută.

— Ce vrei tu !... s-a grăbit să-i răspundă Nelu.

Și tot așa de prompt, fără să se gîndească, fără să fi dorit ceva anume, el i-a cerut „o porție de înghețată“ de

la negustorul ambulant care trecea prin parc în fiecare seară.

De ce i-a cerut înghețată ? Ce i-a venit să ceară ? Nu ducea doar lipsă de nimic. Avea de toate. Mînca pînă ce nu mai putea. Stăpîni și slugi îl îmbuibau cu bunătăți. Înghețata din restaurantul cazinoului trebuia să fie, oricum, mai bună decît zăpada colorată din tinicheaua negustorului ambulant. Și totuși, ca și cum ar fi apucat pe Dumnezeu de picior, așa a sărit de gîtul lui Nelu. S-au îmbrățișat, s-au pupat și, braț la braț, voioși și fericiți, sărind și chiuind de răsuna pădurea, au plecat în căutarea înghețatei. Nelu a scos cîțiva gologani din pușculița în care își avea strînse economiile. A scos și în ziua aceea, a scos și în zilele următoare, din ce în ce mai des și sume din ce în ce mai rotunde, fiindcă certurile nu se răriseră în urma porției de înghețată, ba dimpotrivă, și fiindcă, după fiecare împăcare, în inima micului Tănase, înțărcată prematur de toate bunurile lumii, încolțeau acum pofte trezite, dorința invincibilă, așa de copilărească, totuși, așa de omenească, să aibă și el măcar o parte din tot ce visase, ce-abia întrezărise și n-avusese pînă atunci : baloane, săbii, cercuri de lemn, soldați de plumb, mingi, unelte de traforaj, scule de grădinărie, o mie și-o mie de alte minunății care luceau și-i făceau irezistibil cu ochiul din galantarele dughenelor înșirate pe marginea parcului. Le rîvnea pe toate. Pe multe dintre ele le-a avut pe rînd.

Nici sosirea colonelului Hotnog, cît era el de aspru și de temut în cuvinte, n-a întrerupt traficul acesta sentimental de reconcilieri și jucării.

Colonelul venise din țară bine dispus. Învinsese pe mocofani. Pusese cu botul pe labe pe țopîrlani. Cît era ziua de mare povestea soră-sii, cunoscuților, copiilor, oamenilor cu care abia apuca să intre în vorbă ce făcuse, ce dresese, cum dase afară pe primar, cum măturase pe ispravnic, în ce ape se scălda prefectul, ce aflase de la căpitanul de jandarmi, cîți bătuse, cu cîți înfundase pușcăriile, ce-o să mai facă și cum o să-i învîrtească și-o să-i silească pe toți să joace așa cum le-o cînta el. Era radios. Trei săptămîni în șir nu dormise două nopți într-un pat, nu mîncase și nu-și făcuse nevoile decît pe apucate. Dar nu se plîngea. Ieșise pe-a lui. Le arătase el. O să-l ție minte și copiii de țîță. O să-i rămîie numele de pomină în tot județul. De-ar fi numai cîțiva ca el în țara românească —

i-au spus notabilii tîrgului, la plecare — autorităţile ar băga-o pe mînecă şi ţăranii şi-ar găsi naşul !

— Dar nu sînt !... De unde să-i scoţi dacă nu sînt ? se întreba tragic colonelul. Generaţie păcătoasă, dom'le ! continua el, adresîndu-se copiilor sau Mălinei. Parcă n-ar avea sînge în vine, ci apă chioară. I-am văzut la treabă. Toţi dădeau bir cu fugiţii. Deputaţi, prefecţi, militari, magistraţi, nişte şoltici ! Ţi-e şi greaţă să stai de vorbă cu ei, Marţafoi ! Papugii ! Chiulangii !... Ţară ticăloasă !... Ţară nenorocită !... Numai într-ăştia mai ni-e speranţa ! exclamă el, arătînd spre Nelu. Vino-ncoa, măi Nelule, să te joace moş colonelu pe genunchi. Tu eşti generaţia nouă. Tu eşti speranţa ţării. Să creşti mare, măi băiete ! Să mi-i freci de gîlci ! Să le iasă untu dintr-înşii !

Înşfăcat zdravăn de umeri, aşezat călare pe genunchii lui unchiu-său, Nelu se lăsa cît putea mai mult pe spate, cu braţele ţepene, proptite în pieptul colonelului. Era din păcate la vîrsta cînd sentimentele se ascund cu mare greutate. Nelu nu-şi dădea seama că era în interesul lui să-şi menajeze unchiul bogat. Chiar dacă şi-ar fi dat seama, n-ar fi putut să-şi învingă un fel de repulsie instinctivă, mai mult fizică decît sufletească. Barba nerasă a colonelului îl înţepa. Mirosul de tutun al gurii îl sufoca. Poveştile cu bătăile îl inchietau şi-l intrigau în acelaşi timp. Cu toate semnele alarmante ale Mălinei, nu se putea opri să nu întrebe :

— I-ai bătut pe toţi, moş Spiridoane ?

— Pe cîţi am pus mîna... Pe rudă, pe sămînţă.

— Şi cum i-ai bătut ?

Colonelul făcea mare haz :

— Ei, bată-te vina de copil ! Păi cum vrei să-i bat ? Ia ! cum se bate. I-am întins la pămînt. Le-am dat iţarii jos. Şi dă-i şi dă-i, pînă ce-au făcut jandarmii scurtă la mînă.

— Şi de ce i-ai bătut, moş Spiridoane ?

— Ei ! asta-i bună ! De ce să-i bat ? Tu nu ştii, măi diavole, de ce-o să te bat şi pe tine dacă o să-mi faci vreo poznă ? O să te bat, colea, la popo, ca să-ţi vie mintea la cap.

— Spiridoane !... Pentru Dumnezeu !... protesta Mălina, acoperindu-şi faţa cu mîinile.

Dar Nelu nu era încă dumerit. Cunoștea și el proverbul. Un lucru îi tulbura, totuși, judecata. Întrebă, cu îndoială :

— Atunci... moș Spiridoane... pentru ce lui Stan îi dai numai la cap ?

Colonelul se uită la el aiurit. Nu-și credea urechilor. Ce să-i răspundă ?

— I-auzi, plodul naibii !... L-ai auzit, Mălino ?... E dat dracului copilul ăsta ! Deștept, lucru mare ! Nici nu bănuiești cît vede. Vino să te pupe moșu-tău, împieliţatule ! Așa moștenitor mai înțeleg și eu. Să ne trăiască, Mălino !

Sărutîndu-l zgomotos pe amîndoi obrajii, se gîndea în vremea asta și, zărind deodată pe Tănase, exclamă triumfător :

— Știi de ce-i dau la cap, măi diavole ? Îl bat pe tată-său ca să-i vină mintea lui fiu-său. Ai priceput acum ?... Ai înțeles și tu... măi, ăla... cum îți mai zice ?... Ia fă-tencoa', să te văd și pe tine cum arăți la față... Cum te cheamă, mă ?

— Tănase, săru-mîna.

— Pe-a mă-tii, mă, s-o săruți, nu pe-a mea, că nu sînt popă... Neam de neamul meu n-a fost popă. Auzitu-m-ai ? Mie să-mi spui... Lipește călcîiele !... Capul sus !... Zi după mine : „Să trăiți, domnule colonel !...“

— S'trăiți, dom'le colonel ! repetă Tănase înfricoșat, dar înfipt băț în luciul parchetului, parcă mă-sa l-ar fi turnat pe lume cu latul palmelor lipite pe vipușca pantalonilor.

— Așa !... Bine, băiete !... Te văd că ești dezgheţat. Uite-te la el, Mălino ! Umerii dați înapoi. Pieptul scos în afară. Nu-i sfrijit ca Nelu al nostru. Ce mai copil de trupă aș face dintr-însul ! Vrei să fii soldat, măi țîncule ?

— Da ! s'trăiți dom'le colonel !

— L-auzi, Mălino ? Să știi, băiete, că te-au văzut sfinții. Fac din tine un pui de jandarm, să bagi satele în răcori. Carte știi ?

Tănase o sfeclise. De data asta i se înfundase. De unde era într-al nouălea cer, se simți, bușit iarăși la pămînt. Nu știa, barem, ce să răspundă. Cum să spuie că nici măcar buchele nu le cunoștea ?

— N-auzi, mă ?

— Aude, dragul meu, îi explică împăciuitor Mălina. Dar ce vrei să-ţi răspundă ? N-a fost la şcoală. Pricepi şi tu. Oameni săraci.

— Cu-atît mai bine ! proclamă scurt colonelul. N-are nevoie de carte. Cartea încurcă mintile. De cînd cu şcoalele astea, au înnebunit oamenii. Dacă ar fi după mine !... M-auzi, mă ! O să înveţi numai să scrii şi să citeşti. Mălino, pune la toamnă pe-un dascăl de-ai lui Nelu să-l înveţe abecedarul. Atît ! Cît se cere în jandarmerie. Nici o iotă mai mult. Pentru rest, las'pe mine ! Dacă nu fac om din tine, mă !... cuţu să-mi ziceţi ! Stînga-n pre... jur ! Rupeţi rîndurile ! Mai vedeţi-vă de joacă. V-am văzut destul. Mi s-a acrit de voi...

Concediaţi astfel fără alte forme, copiii s-au strecurat pe uşă. Nelu, îngîndurat, întristat, fără să ştie de ce ; Tănase, păşind soldăţeşte, ca la paradă, lîngă dînsul.

Afară se înnoptase. Globurile electrice întindeau asupra parcului o pînză lăptoasă de lumină. Cerul se vedea ca printr-o pîclă. Stelele scăpărau. Ici şi colo, ca ţîşnită dintr-un amnar invizibil, o stea se desprindea din spaţiu şi, lunecînd tăcută, cădea dincolo de dealuri.

— A mai murit un om ! exclamă Tănase. Şi încă unul !... Şi alţi doi !... Că mulţi mai dau ortul popii în seara asta, Doamne, iartă-mă !

Nelu nu-i răspundea. Se simţea slab şi abătut. Ceva nedefinit, dar greu de dus în spinare, îi apăsa umerii. Nu-l copleşea imensitatea naturii. Copiii n-au încă noţiunea infinitului şi nici sentimentul acela deznădăjduitor, de vid şi de nimicnicie, al eternităţii. Altceva îi măcina sufletul. Ceva care era în el şi n-avea nume ; ceva care-l durea, fără să poată spune de ce şi unde. I se părea că se sfîrşeşte. Ar fi vrut să nu mai fie. Dacă ar fi ştiut ce e neantul, s-ar fi pierdut în el, fără durere, fără regrete. Cîţi copii nu dispar aşa, chemaţi de un presentiment tainic, de-o tulbure şi fascinantă preştiinţă a dezamăgirilor existenţei. E aşa de simplă moartea la vîrsta lor. O stea cade în noapte. Un suflet obscur se stinge. Viaţa îşi continuă mersul : zgomot, zîzanii, minciuni, înşelăciuni, făţărnicie, iluzii, năzuinţe, idealuri, vorbe, palavre ! Nelu auzea, indistinct, ca prin vis, un hodorogit monoton de vorbe goale. Tănase declama nopţii :

— Vreau să fiu soldat ! O să am sabie ! Şi puşcă ! Nu ca puşca pe care mi-ai dat-o tu, Nelule. Puşcă adevărată.

Pușcă cu gloanțe în ea. O să trag în dușmani. Pac ! Bang ! Ura ! Eu o să comand. O să merg călare. O să am un cal alb. O să fiu ca domnul colonel : ghenăral !... jandar !... soldat !...

Ultimul cuvînt, prin asociație de idei, îi aminti de-un cîntec pe care-l repetau în cor ordonanțele în subsoluri. Cîntă și el :

— *Ah ! ce frumoasă este viața de soldat !...*

Cînta de-și rupea plămînii. Declama de huiau văile. Urla cu convingere.

Superioritatea incontestabilă a urletelor asupra gîndirii e în faptul că se fac auzite. Forța lor de pătrundere e irezistibilă. Pe-un Kant poți să nu-l auzi. Pe-un France, pe-un Bernard Shaw poți să nu-i urmezi. Cum să nu te convingă, însă, porunca jandarmului, cînd se exprimă în limbajul sonor al înjurăturilor subliniate și punctate cu patul puștii ; cum să nu-ți spargă timpanul urechilor huiduielile antisemiților, vociferările patriotului de profesie, făgăduielile politicianului, declarațiile ministrului ignar, cînd miile de trîmbițe ale presei le reproduc, le comentează, le tălmăcesc și le răstălmăcesc pe înțelesul tuturor. Păstrînd, bineînțeles, cuvenitele proporții, Nelu a fost silit și el să audă perorația lui Tănase. Profitînd de-un moment neașteptat de acalmie, l-a întrebat, trist :

— De ce vrei să te faci soldat ?

Cu mîinile în șolduri, proptindu-se solid pe ambele picioare, Tănase i-a răspuns, superb și lapidar, cum ar fi făcut orice alt puternic al zilei în locul lui :

— De-aia !

Puternicul zilei s-ar fi mărginit la atît. Istoria ni-e martoră. Tănase, însă, era copil. Își bănuia limita puterilor. Nu s-a obstinat, prin urmare, mai mult decît era strict necesar în afișarea aceasta orgolioasă de principii. Propria lui afirmare, măgulindu-i vanitatea, nu-l satisfăcea pe deplin. Simțea că-i mai lipsește ceva ; ceva imponderabil, dar definitiv, așa cum ar fi, bunăoară, asentimentul obștesc, entuziasmul ambiant sau, cel puțin, deocamdată, aprobarea lui Nelu. Un instinct sigur îl călăuzea. Toți triumfătorii vieții, ajunși sau în găoace, beneficiază de instinctul acesta. Asemenea iederii șubrede, care se urcă la înălțimi vertiginoase, cu-o unică și indispensabilă condiție : să-și simtă rădăcinile bine înfipte în scoarța copa-

cilor solizi, ei au neapărată nevoie de reazămul fizic, de complicitatea morală a unui suport pe care, negăsindu-l în ei înşişi, îl caută în afară. Vîrsta nu importă. Un plod de doisprezece ani, înzestrat de natură, se orientează tot aşa de sigur printre asperităţile vieţii ca şi mugurul abia apărut la suprafaţa solului al parazitului vegetal.

Braţele lui Tănase, unduioase şi feline, ca două zvelte ramuri de iederă, dibuiau drumul fără greş. Învăluiau mijlocul lui Nelu ; îl înlănţuiau. În acelaşi timp, glasul lui ascuţit, ca al mă-sii, se făcea dulce şi ademenitor pentru dînsul :

— Zău, Nelule, fă-te şi tu soldat ! Spune că vrei ! De hatîrul meu, spune ! De ce să nu te faci ? Am merge împreună la război. Ne-am bate pe cai mari. Eu pe-un cal alb. Tu...

În termeni naivi, de bună seamă, dar elocvenţi, îi descria viaţa ostăşească, aşa cum o văzuse el însuşi în zilele de parăzi naţionale şi aşa cum şi-o imaginează toţi copiii, plină de strălucirea fireturilor de aur, de zăngănitul armelor, de bubuitul tunurilor, de aventuri minunate sub steaguri tricolore, desfăşurate în vînt, cînd caii nechează, şi tobele bat, şi goarnele sună, în aerul de sărbătoare al uralelor frenetice. Tănase vedea aievea armatele trecînd. Auzea freamătul mulţimilor. Împins ca de un resort, purtat de aripi nevăzute, păşea în tact şi repeta cu ardoare :

— Un... doi... stîngu !... Un... doi... stîngu !

Fără voia lui, Nelu îşi potrivea pasul în pas cu dînsul. Călca mai sprinten. Bătea talpa de pămînt. Cadenţa mersului — ceea ce e ştiinţificeşte constatat şi dovedeşte o dată mai mult, dacă e nevoie, admirabilele însuşiri ale educaţiei militare — îi aşeza, îi echilibra, îi potolea gîndurile prin totala lor anihilare. Nu se mai gîndea la nimic. Nu se mai întreba ce se petrecuse cu el. Ce-l apucase ? Ce i se năzărise ? De ce se bosumflase prostește şi se supărase pe lume ca văcarul pe sat ? Ştia acuma pe Tănase lîngă dînsul. Îi simţea braţul puternic. Mersul eroic, în tăria nopţii, pe pămîntul solid, îi ajungea.

Mergeau voinicește, fără griji, fără ţel. Drumul se aşternea înaintea lor, obscur şi totuşi luminos, ca un braţ din calea robilor, rupt din cer şi aruncat, printre dealuri, pe pămînt. Dar ei nu-l vedeau. Coastele abrupte se ridicau de-a dreapta şi de-a stînga lor, valuri de smoală închegată,

ziduri uriaşe de cetate. Ei nu le vedeau. Cerul, el însuşi, peste capetele lor, îşi flutura miracolul etern al stelelor pîlpîitoare şi căzătoare. Ei nu-l vedeau. Ar fi trebuit un cutremur sau cine ştie ce alt cataclism ca să-i pironească în loc. Nelu ar fi mers orbeşte pe urmele lui Tănase. Tănase repeta din ce în ce mai înflăcărat : „Un... doi... stîngu ! Un... doi... stîngu !..."

Cu toate astea, iată, el cel dintîi s-a oprit brusc.

Un sîmbure de lumină, mare cît o gămălie de ac, a făcut minunea asta. În mintea copiilor cataclismele pot lua formele cele mai neprevăzute. Strîns bine în Nelu, vibrînd de emoţie, îi arăta marginea şanţului :

— Uite !... Uite colo !... O stea a căzut în iarbă.

Nu era o stea, firește. Era un simplu licurici. Tănase nu mai văzuse licurici pînă atunci. Pe uliţele mahalalelor şi în gunoaiele maidanelor, nopţile nu sînt luminate de candelele astea miraculoase. Abia dacă, la rare intervale, fumegă cîte-un felinar. Nelu, el, mai fusese la băi, sau în munţi, la staţiuni climaterice. Citise şi în cărţi. Ştia că stelele nu ard pe pămînt şi că insecte luminoase trăiesc în ierburi. Cît se pricepu mai bine, îi explică lui Tănase taina asta extraordinară. Tănase se crucea :

— Luminează fără să ardă ?

— Fără.

— Poţi să pui mîna pe dînsul fără să te frigi ?

— Încearcă !

— Nu muşcă ? Nu înţeapă ?

— Da'de unde !

— Nu mă minţi ?

— Uite... o să-l iau eu în palmă.

Binişor, cu precauţiuni infinite, Nelu scutură un firicel de iarbă în podul palmei. Licuriciul alunecă şi străluci, între degetele adunate, ca un opal viu, luminat pe dinăuntru. I se vedeau inelele mişcîndu-se. Coada, ridicată în aer, părea umflată de vîlvătaia flăcărilor interioare. În fundul palmei lui Nelu se jucau reflexe de umbre şi lumini, ca în mîinile bine-credincioşilor, la denii, cînd îşi apără flacăra lumînărilor de bătaia vîntului. Tănase privea siderat.

— Stăi, să pun şi eu mîna pe dînsul...

Convingîndu-se că licuriciul nu-l frigea, îl luă și el în palmă. Îl rostogoli cu grijă, îl săltă, îl mișcă, îl admiră cîteva minute în șir. Uitase de soldăție. Uneori atins cu degetul, licuriciul își aprindea toate focurile într-un singur punct ; alteori le risipea, le împrăștia într-însul în valuri lăptoase.

— Ai văzut, Nelule ? observă atent Tănase. Cînd îi pun degetul pe coadă, luminează mai tare.

Repetă experiența de cîteva ori, apoi, vroind probabil să-și explice misterul acesta impenetrabil, apucă licuriciul între două degete. Valuri speriate de lumină se revărsară printre inelele agitate. Nelu tresări :

— Ia seama !... Nu-l strînge așa de tare. O să-i faci rău.

Dar Tănase nu-l auzea. Cu ochii înfipți în podul palmei, urmărea pîlpîirile sîmburelui de lumină. Tot interesul lumii se concentra acum pentru dînsul în zvîcnirile plăpîndei făpturi incandescente. Își apropia degetele, le depărta ușor, le strîngea iarăși. Nelu îi urmărea mișcările cu sufletul pe buze. Se ruga încetișor de dînsul.

— Tănase... Te rog, Tănase... Lasă-l ! Ajunge acum !...

Surd, încruntat și mut, Tănase strîngea. Între degetele lui neîndurate, inelele de opal și de lumină se stingeau unul cîte unul. Nelu le vedea stingîndu-se. Îi venea să plîngă. Îi venea să urle. Nebun de furie, cu-o putere pe care nu și-o bănuia, se repezi cu capul în pieptul lui Tănase, i se agăță de umeri, încercă să-i îndoaie brațul. Surprins de violența atacului, Tănase șovăi un moment. Reuși însă repede să-și elibereze mîna. Apărîndu-se cu dinții, cu coatele, cu picioarele, își ridică brațul liber în aer. Licuriciul mai lumina încă. Părea un far care se stinge. La picioarele lui, cei doi copii se băteau orbește, pe tăcutele. Nelu, cu exasperare. Tănase rînjind. Își recăpătase sîngele rece. Se simțea iarăși cel mai tare. Intenționat, voluntar de data asta, a strivit între degetele lui de fier ultima picătură de materie fosforescentă și vîscoasă.

Lumina pieri.

Nelu a simțit-o mai mult decît a văzut-o pierind.

Ceva cu neputință de exprimat s-a stins și într-însul. Doborît de neputință, covîrșit de-o tristețe iremediabilă și fără nume, cu brațele căzute în jos, cu glasul sugrumat de oroare, de durere, de revoltă, abia a putut să îngaime :

— Tănase !... De ce-ai făcut asta, Tănase ?

Luni şi luni în şir, vreme de cinci ani aproape, acesta trebuia să rămîie unicul strigăt de revoltă al debilului copil de boieri.

Natura omenească e într-adevăr inexplicabilă. Poeţi, romancieri, filozofi, oameni de carte şi de ştiinţă şi-au stors creierul pe pagini nenumărate de in-folii ca să găsească o dezlegare enigmelor noastre sufleteşti şi în acţiunile oamenilor, un grăunte de logică. Trudă deşartă ! Muncă de Sisif ! Cărţile n-au rezolvat, niciodată, nimic. Şi ascuţita perspicacitate a cercetărilor n-a trecut nici ea vreodată mai departe de ţărmurile accesibile, şi totuşi inabordabile, ale evanescentelor aparenţe.

Imitînd pilda atîtor iluştri predecesori, ne-ar fi lesne şi nouă să batem apa în piuă cu convingere, să despicăm în patru firul subţire al motivelor efemere sau durabile, al cauzelor ascunse, intime sau lăturalnice care, în ciuda bunului-simţ şi-a dreptei judecăţi, au determinat, pentru o bună bucată de vreme, natura legăturilor dintre cei doi copii. La ce bun însă ? Şi cui i-ar folosi o asemenea întreprindere ? Cititorul e grăbit. Epoca noastră, fragmentată, trepidantă ca un film, suportă cu greu plictiseala analizelor minuţioase, a consideraţiilor ingenioase, ca şi a deducţiilor trase de păr. Faptele brutale ne ajung. Constatările sumare ne satisfac pe deplin.

Să constatăm şi noi, prin urmare, pur şi simplu, că dacă bunul-simţ cerea lui Nelu, după scena stupidă cu strivirea licuriciului, să se depărteze cu oroare de Tănase, şi dacă logica impunea o răcire, o întrerupere măcar vremelnică a raporturilor de prietenie dintre dînşii, şi logica, şi bunul-simţ, aşa cum se întîmplă mai totdeauna în relaţiile dintre oameni, au rămas şi de data asta de ruşine.

De-a doua zi chiar, Nelu, cel dintîi, s-a apropiat de tovarăşul lui de joacă : cu sfială la început, ca şi cum el s-ar fi simţit vinovat de ceva ; cu avînt, aproape cu recunoştinţă de cum a citit în ochii limpezi ai lui Tănase că acesta habar nu mai avea de ce se petrecuse în ajun. Indiferent sau mărinimos, Tănase l-a lăsat să se apropie. Şi-au vorbit ca de obicei. Din ultimele resturi ale puşculiţei au mîncat împreună, pe ascuns şi fără remuşcări, porţia de îngheţată a reconcilierilor zilnice. Au alergat, au hoinărit. S-au jucat pînă la prînz, pînă seara, şi-a doua zi, şi-a

treia zi, şi zile şi săptămîni de-a rîndul, fără ca o umbră de neînţelegere să se mai ivească acum între dînşii. Tănase comanda. Tănase conducea. Nelu nu mai avea altă grijă decît să-l urmeze şi să-l asculte. Se supunea de bunăvoie, fără să crîcnească. Existenţa se simplificase pentru el, ca o schemă. Vedea prin ochii lui Tănase. Judeca după capul, toanele, ţîfnele, harţagurile şi pîrţagurile lui Tănase. Tot ce spunea Tănase era literă de evanghelie. Tot ce dorea Tănase trebuia executat fără şovăire.

Nici colonelul Hotnog, nici Mălina nu observau repedea schimbare a raporturilor de camaraderie dintre cei doi copii şi, cu atît mai puţin, radicala transformare sufletească a porpriului lor copil şi nepot. Mălina, epuizată de tăria băilor termale, îi privea cu un surîs palid, care părea resemnat pe buzele ei destinse, cînd se jucau prea zgomotos în jurul ei şi, fără să le întrerupă jocul sau să le ceară un pic de linişte, se simţea, oricum, mai mulţumită cînd îi ştia alergînd slobozi pe aleile parcului. Colonelul, din ce în ce mai încîntat de rezultatele scurtei dar victorioasei lui campanii represive, făcea acum şi mîngîia cu voluptate, imprecise încă, dar grandioase, visuri politice.

Găsise la băi cîteva cunoştinţe de altădată. Pe maiorul Cioflan, un vechi camarad de arme, pensionar ca şi dînsul şi veteran din Războiul Independenţei ; pe consilierul Sică Vulpescu, de la Înalta Curte de Casaţie, om grav, solemn, ceremonios, cu umerii încovoiaţi şi cu fruntea teşită, parcă din naştere corpul respectabil al pandectelor i-ar fi căzut peste dînsa ; şi, în sfîrşit, pe coana Raluca, faimoasa coana Raluca, vestită pe vremuri de la un capăt la altul al ţării, tot pe atît pentru frumuseţea ei eclatantă, cît şi pentru aventurile ei clandestine, dar care acum, sub întreita pavăză a vîrstei, a mustăţilor care-i umbreau buzele şi a cărnurilor grase şi moi, care îi umflau corsetul, părea tot aşa de inatacabilă în virtutea ei recentă ca şi o cetate înconjurată cu trei rînduri de bastioane.

Strînşi tuspatru în jurul interminabilelor partide de pocher, făceau ei înşişi, la aceeaşi masă, un inimitabil careu de aşi. Fiecare în felul lui. Colonelul, ridicîndu-şi nervos mustăţile în furculiţă, visînd primejdii neauzite şi proorocind numai răzmeriţe, răscoale şi războaie ; maiorul, mîngîindu-şi tacticos barbişonul şi dîndu-şi respectuos cu părerea numai cînd disciplina ierarhică îi îngăduia să vorbească ; coana Raluca, sufocînd de indignare în balenele

corsetului, împotriva vremii, a aşezămintelor, a contimporanilor, a urmaşilor, a noilor mode şi apucături ; înaltul consilier, onctuos şi hieratic, încercînd să calmeze spiritele cu o vorbă de duh şi să potolească tendinţele anarhice cu un precept rostit pe latineşte :

— *Justiţia fundamentum reg...,* începea el de cîte ori colonelul sau coana Raluca luau foc ca iasca.

— Ce justiţie ! îl întrerupea exasperat colonelul. Ce fundament ! Le-arăt eu justiţie ! Cîte cincizeci de trăgători la fundamentul fiecărui cetăţean, şi dacă nu pun ordine în ţară, consilierule, să-mi razi mustăţile !...

— Bravo, colonele ! exclama exuberantă coana Raluca. Uite, un om aşa ca dumneata ne-ar trebui în fruntea statului. O mînă de fier ! Zău, colonele — adăuga ea cu o ocheadă care vroia să fie fierbinte şi convingătoare — de ce nu te hotărăşti odată, măcar de hatîrul nostru, să faci politică ? Ah ! dacă noi, femeile, am avea drepturi !...

— Bineînţeles... Hm !... ar fi admirabil... aproba maiorul, exprimîndu-şi astfel, cu un minut însă prea tîrziu, consideraţia pe care o avea pentru pumnul de fier al colonelului Hotnog.

Consilierul îi cunoştea meteahna. Ştia că maiorul e vecinic în întîrziere cu o miză, cu un relans sau cu un gînd. Îl interpela, mistificator :

— Cum, maiorule ! şi dumneata eşti pentru drepturile femeilor ?

— Eu ? !

— Ah ! militarii ăştia !... continua el, prefăcîndu-se că nu vede stupoarea întipărită pe faţa veteranului. Ce mai cavaleri !... Ce curtezani ! Chiar cînd sînt ieşiţi la pensie. Din pur cavalerism ar da ţara pe mîna cucoanelor !...

— V-ar fi, oare, aşa de rău ? îl întreba coana Raluca, strecurîndu-şi spre el, prin grăsimea pleoapelor, două săgeţi înveninate de dulceaţa amintirilor.

Consilierul închidea, o clipă, ochii. Printre genele albite i se perindau, valvîrtej, scene din propria lui viaţă. O revedea pe Raluca lui de odinioară, aşa cum îi căzuse în braţe, plînsă, languroasă, ameţitoare de parfumuri violente, la sfîrşitul unui scandalos proces de flagrant delict de adulter. Împotriva legii îi cîştigase cauza. O cîştigase şi pe ea, prin aceeaşi sentinţă, şi-un nou grad în magistratură, pe deasupra. De atunci viaţa i se depănase

lin, armonios, ca o jurubiță de mătasă. Nu, hotărît nu, n-avea nici un motiv binecuvîntat să se plîngă de femei. Sexul îl favorizase. Cu cel mai recunoscător surîs din lume se înclină în fața ei și, sărutîndu-i lung mîinile transpirate, îi mărturisi :

— Aș fi un mare ingrat, scumpă și neprețuită prietenă, dacă n-aș recunoaște tot ce datoresc sexului frumos... Viața mi-a fost clementă fiindcă femeile m-au iubit. Mă iubesc și astăzi... adăugă el cu un zîmbet spiritual după ce, pe deasupra ochelarilor, din treacăt, își aruncă ochii pe carte. Și exclamă, triumfător : Plătește, polcovnice !... Am brelan de dame.

Colonelul trînti furios cărțile pe masă. Avea trei de zece și-o unică damă. Ca să facă ful, schimbase, aventuros sau prostește, o singură carte, și dama după care alergase se refugiase, ca de obicei, în brațele magistratului. Cum să nu fie exasperat ? Ceilalți făceau un haz neînchipuit. Glumele, aceleași glume care, în același moment, la mii și mii de alte mese de pocher, în Capitală, în provincie, la munte, la mare, în salonașele mahalalelor, ca și-n cerdacurile conacurilor boierești, descrețeau frunțile funcționarilor, ofițerilor, bravilor burghezi, matroanelor simandicoase sau tinerilor sclivisiți, într-un cuvînt intelectualității și elitei noastre sociale din vremea aceea, scăpărau și pîrîiau vesel și la masa celor patru români de la Băile Herculane.

— Ai un noroc la dame, colonele !... pufnea de rîs coana Raluca.

— Tinerețele !... ce să-i faci ?... șuguia consilierul.

— Hm !... Hm !... mormăia maiorul, mîngîindu-și barbișonul cu multiple și divergente semnificații, adaptabile ambelor tabere și tuturor situațiilor.

— N-am la cărți, recunoștea colonelul. Dar altminteri... Ehe-hei !... Nu mă dau eu pe-o...

— Laudă-mă, gură !... îl întrerupea coana Raluca, tachinîndu-l pînă în pînzele albe cu vorba, cu cotul, cu revărsarea impetuoasă a sînilor și cu dulceața ochiadelor galeșe.

— Mă laud ?... Spui că mă laud !... Pună rămășag, coană Ralucă...

— Țst !... copiii !... îi avertiză consilierul.

Urmat la distanță de Tănase, Nelu se apropia tiptil, în vîrful picioarelor, de dînșii. Alintat și răsfățat, se freca de scaunul lui unchiu-său :

— Moș Spiridoane...

— Ce-i cu voi, dracilor ? se răstea la ei colonelul, făcînd pe supăratul, dar cu neînvinsă și nestăpînită dragoste în glas. Ce-mi căutați aici ? Nu vă mai ajunge parcul ? Nu vă mai încape pădurea ? V-au făcut cu ochiul gologanii ăștia ? Hai ! Spune că nu-i așa ? Spune că nu ți-am ghicit gîndul ? Nepoate, nepoate, salba dracului ! Vin'să te pupe moșu-tău. Hai, cît îți trebuie ? Un pitac ți-ajunge ?

— Un pitac ! se răzgîia Nelu, întinzîndu-și buzele de-un cot.

— Să zicem doi, atunci !

Nelu își lăsa lingușitor capul pe umărul lui. Se ghemuia bine într-însul. Îi sufla în ureche :

— Cît vrei mata, moșule...

Știa el că e mai cuminte să nu se tocmească. De cînd Tănase, cu ochii zgîiți la purcoaiele de aur și argint care se ridicau pe masa jucătorilor, îi făcuse cu cotul, îl îndemnase și-l dăscălise să ceară și el ceva, Nelu își încercase mai în fiecare zi norocul și totdeauna cu succes. Colonelul îl necăjea și-l sîcîia la început. Apoi, dintr-o dată, fără alte rugăminți, rîzînd din toată inima și strîngîndu-l bine în brațe, îi punea în palmă un leu, doi sau tot mărunțișul de pe masă. Odată i-a dat un ban de aur. Uneori coana Raluca sau consilierul îi strecurau și ei, pe furiș, cîte-o piesă de argint.

De data asta unchiu-său era încă în toane și mai bune. L-a prins între genunchi, l-a scuturat, l-a zgîlțîit, l-a răsturnat pe spate, i-a poruncit să închidă ochii și, cu mîna lui, i-a vîrît în buzunarul pantalonilor un pumn de gologani și de hîrtii. Toți rîdeau nebunește în jurul mesei. Nelu își simțea buzunarul umflat să plesnească.

— Cît ți-a dat ?... l-a întrebat pripit Tănase.

— Nu știu... Nu mi-a spus... Hai să numărăm !

— Colo... în tufiș !... l-a îmbiat Tănase, tîrîndu-l după dînsul.

Așezați turcește pe pămînt, strînși unul în altul, cu ochii cît carboava de cinci lei, așteptau miracolul. Nelu, înfrigurat, nu nimerea buzunarul. L-a găsit, în sfîrșit. L-a deșertat. Pe iarba verde s-au revărsat cîțiva pitaci de

cinci și-o grindină gălbuie de mucuri de țigară. Copiii priveau stupizi. Nu pricepeau. Se uitau prostește cînd unul la altul, cînd la mucuri. Cel dintîi Tănase s-a dumerit. Un mormăit surd, ca un mîrîit, i-a trecut printre buze :

— Și-a bătut joc de tine.

— De amîndoi... se tîngui Nelu, pe cînd un val de sînge cald îi năvălea în obraji.

Obrajii, fruntea, sfîrcul urechilor îi erau roșii ca para focului. Cu buzele strînse, se silea să nu plîngă.

— Nu fi prost !... îl îndemnă Tănase, cu fața iluminată de-o bruscă bucurie lăuntrică. Las' că le-arătăm noi. Așteaptă-mă aici. Nu te mișca. Vin îndată.

Se strecură ca un șarpe printre crăcile încîlcite și reveni mai repede decît făgăduise, gîfîind, dar strîngînd triumfător în mîini o cutie de chibrituri.

— Am găsit, Nelule ! Nu ne vede nimeni aici. Stăi să le alegem mai întîi.

Repede, cu degete agile, punea de o parte țigările arse numai pe sfert sau pe jumătate. Nelu îi urmărea atent toate mișcările, fără să-și dea încă bine seama de ce vroia să facă. Bănuia doar. Începea să zîmbească printre lacrimi. I se părea că e pe punctul să săvîrșească o ispravă eroică. Abia dacă îl mai reținea un rest de teamă, o vagă mustrare de cuget. Întrebă cu îndoială :

— N-o să se supere ? N-o să ne certe, oare, moș Spiridon ?

Tănase se bătu cu palma peste buce :

— N-are decît ! Nu ni le-a dat el ? De ce ni le-a dat ?

Argumentul era peremptoriu.

De la același chibrit, frățește, și-au aprins amîndoi mucurile de țigări. Tănase pufăia, umflîndu-și și dezumflîndu-și obrajii, ca două foale. Nelu s-a înecat de la primul fum. Îi ardea gîtul. Îl ustura limba, parcă ar fi băgat-o în ardei pisat. Flăcări avea în coșul pieptului. Ochii îi ieșeau din cap. Dar fuma. Ca să nu se lase mai prejos decît Tănase, ca să nu se facă de rîs în fața lui Tănase, icnind, scuipînl și lăcrămînd, cu gura amară ca fierea și gata să-și verse și mațele dintr-însul, a fumat țigara pînă ce i-a ars buricul degetelor. Cînd au ieșit pe brînci din tufiș, pămîntul se învîrtea cu dînsul și în cap parcă avea o moară hodorogită. Două porții de înghețată, înghițite pe nerăsuflate, n-au fost în stare să-i ră-

corească gura. În inima lui se jura că n-o să mai pună mîna pe tutun cît o trăi. Dar tainițele sufletului omenesc sînt nepătrunse și fluxurile și refluxurile lui, inexplicabile. În aceeași seară, cu aceeași scîrbă și repulsie, cu aceleași grețuri, icneli, opinteli și ameteli, a fumat altă țigară. Aveau acum o îndeletnicire proprie, alta decît a celorlalți copii, o preocupare a lor, aparte, tainică și superioară. Se ascundeau cu grijă. Se izolau cu deliciu în locurile cele mai neașteptate : pivnițe, poduri, bărăci, mansarde, latrine. De ce nu se refugiau în pădurea care, cu hățișurile și tufișurile ei neumblate putea să le ofere nenumărate adăposturi inviolabile ? Mister ! Tănase alegea ascunzișurile. Cine știe ce ascendență invincibilă i le fixa ! Fără să se simtă incomodați de strîmtoarea locului sau de gama variată a duhorilor pestilențiale, fumau cu înverșunare. Cînd au dat de fundul mormanului de mucuri, Tănase n-a sta multă vreme la chibzuială ce să facă și cum să-și facă rost de alte țigări. Cele două odăi ocupate de colonel la hotelul băilor erau goale mai toată ziua. N-aveau decît să cotrobăiască prin sertare. Nimeni n-ar fi dat de dînșii.

— Dar dacă moș Spiridon le numără ? întreba îngrozit Nelu.

— Cum să le numere ! exclama Tănase. Ia și tu numai două la început. O să vedem noi în urmă. O să vezi !... O să creadă că el le-a fumat.

— Și dacă ne prinde ?

— Cum să ne prindă ? Eu ce păzesc ? N-avea nici o grijă. Poți să intri. Haide, intră o dată ! Nu fii prost. Îți dau eu de veste dacă vine. Stau la pîndă. Cînd oi șuiera o dată, să știi...

XIII

Din ziua aceea Nelu a cotrobăit din ce în ce mai des prin sertarele și geamantanele colonelului. De bani nu se atingea. Se mulțumea, de două, de trei ori pe săptămînă, să-i dijmuiască tutunul. Bani aveau berechet.

Partidele de pocher continuau neîntrerupte ; de multe ori începeau înainte de prînz și nu se sfîrșeau decît tîrziu, după miezul nopții. Sunînd și zornăind, arginții treceau repede de la o mînă la alta, se îngrămădeau rînd pe rînd în dreptul fiecăruia și dispăreau cum veniseră.

Ca toţi ceilalţi, colonelul cîştiga şi el uneori. Nelu prinsese acum mişcarea. Nu se apropia, linguşitor şi alintat, decît dacă vedea movila rotunjindu-se în dreptul lui unchiu-său. Din cîştig, colonelul era mai darnic. Bineînţeles, nu-i dădea totdeauna şi nici sume exagerate. Îi plăcea mai ales să se facă rugat, să-şi necăjească nepotul, să-l mistifice, şi încerca adesea, cu variante şi inovaţii hazlii, să repete farsa cu mucurile de ţigară. Nelu, de bunăvoie de data asta, se lăsă mistificat. Ciupea mai puţin, dar, la urma urmei, tot ciupea. Fiecare meserie îşi are riscurile şi neplăcerile ei proprii. Tănase îl consola, cu adîncă înţelepciune :

— Dacă nu curge, pică. Tot mai bine ceva decît nimic.

Ţigări aveau. Aveau şi de îngheţată. Ce le mai trebuia ? Lumea era a lor. Parcul, munţii, pădurea erau ale lor. Zburau în libertate. Trăiau fără grijă. Pînă la sfîrşitul neverosimil al vacanţelor ar fi putut s-o ducă într-o petrecere dacă, din eroare sau din pură lăcomie, Nelu n-ar fi căzut într-o seară în mijlocul unei partide înverşunate. Văzuse el movila reglementară în dreptul lui unchiu-său. Nu observase însă că o movilă, aproape tot aşa de respectabilă, se ridica în mijlocul mesei. Jucătorii erau înfierbîntaţi. Privirile aprinse. Buzele strînse. Trăsăturile încordate. Colonelul tocmai ceruse carte, Nelu i s-a strecurat între genunchi, şi el i-a făcut loc, din simplă obicinuinţă, aproape fără să-l observe. Coana Raluca împărţea cărţile.

— Două !... a cerut consilierul.

— Una !... a îngăimat maiorul.

Colonelul ezita. Avea trei popi, un as şi un valet. S-arunce valetul ? S-arunce asul ? Să le arunce pe amîndouă ? Aştepta inspiraţia. Ca şi cum i-ar fi ghicit, prin instinct, îndoiala, Nelu s-a ghemuit într-însul. Abia atunci colonelul i-a simţit căldura braţelor încolăcite pe după gît. Înseninat deodată, zgomotos, împotriva felului lui obicinuit de a juca, a cerut două cărţi. În acelaşi timp, săltîndu-şi nepotul pe genunchi, îl întreba în glumă :

— Ce-ar fi dacă te-aş lua şi pe tine la parte, măi chibiţă ? Vrei să joci ? Ia să vedem dacă eşti cu noroc sau cu ghinion. Să ştii că dacă ne vin perechi, îţi dau un pol.

Un pol ! Gîtuit de emoţie, tremurînd de nerăbdare, Nelu urmărea jocul ca şi cum toţi banii de pe masă ar

fi trebuit să-i revie lui. Se ruga în el însuşi, cu ardoare : „Dă, Doamne, să vie perechi !...“ Aştepta să le vază apărînd. I se părea că jocul n-o să se mai isprăvească niciodată. Şi colonelul, şi maiorul, şi consilierul, şi coana Raluca filau cărţile cu-o încetineală exasperantă, parcă ar fi avut degetele paralizate sau unse cu seu.

— Cine are deschiderea ? se înduplecă în cele din urmă să întrebe coana Raluca.

— Eu... mormăi colonelul. Şi strîngîndu-şi cărţile, în care nu văzuse probabil ce-i venise, fiindcă nici Nelu nu văzuse nimic, adăugă indiferent, aproape în silă : Zece lei...

— Plus douăzeci !... anunţă calm coana Raluca.

— Şi plus o sută !... anunţă tot aşa de calm, doar ceva mai apăsat, consilierul, privind impasibil înaintea lui, cu ochi inexpresivi şi impenetrabili.

— Ei drăcia dracului... cum văd, se încurcă rău treaba... se miră colonelul. Dumneata ce faci, maiorule ?

— Eu ? !... Eu ? !... Hm !

După un lung moment de grea cumpănă, de chinuitoare ezitări, care i se citeau nu într-atît pe faţă, cît din felul sacadat cum îşi smulgea firele din barbişon, ca petalele unei margarete, întrebîndu-le pe rînd : „Să merg ? să nu merg ? să bat ? să relansez ?“, maiorul îşi adună nervos cărţile, le netezi pe muchie de cîteva ori cu degete agitate, le desfăcu, le adună, le făcu iarăşi evantai şi, în sfîrşit, cu un profund suspin de regret şi de uşurare în acelaşi timp, le depuse pe masă, resemnat şi tragic, aşa cum şi-ar fi depus sabia pe cîmpul de război.

— Ei ! asta e ! exclamă colonelul. Mă laşi singur, care va să zică ? Dai bir cu fugiţii ? Aşa înţelegi dumneata camaraderia ? Să ne lăsăm bătuţi de-un ţivil şi de-o cucoană ?... O dată cu capul !

Trînti cărţile pe masă.

— Orice-ar fi, orice s-ar întîmpla, continuă el cu sumbră energie, o să-mi fac datoria. Onoarea armatei înainte de toate. Cît ai spus, consilierule ? Plus o sută ? Între noi doi acum. Plus două !

— Plătit !... anunţă scurt, energic şi acru, coana Raluca.

— Şi plus potul... adăugă la rîndul lui consilierul, cu acelaşi calm şi cu aceeaşi faţă indescifrabilă sub fruntea

teşită ca o streaşină lăsată peste licărirea tulbure a ochilor.

— Plus potul ! izbucni colonelul. Ai spus plus potul ? Cîte-ai schimbat ?

— Două...

— De două ori potul, atunci ?...

— Nu plătesc ! E cacialma ! Sînt sigură că-i cacialma ! Am carte mare, dar nu plătesc ! repeta exasperată şi scandalizată coana Raluca. Azvîrli cărţile cît colo. Indignată, se adresă consilierului : Dumneata ce faci ?

Dar consilierul medita. Sub un uşor halo de transpiraţie mai intensivă, se silea să-şi ascundă emoţia jucătorului sub zîmbetul certitudinii victorioase. Avea carte. Avea carte mare. Damele, care îl favorizaseră totdeauna, îl favorizase şi-acum. Săriseră cu toatele, de pică, de cupă, de treflă, de caro, în ajutorul lui. Să plătească, pur şi simplu ? Să relanseze ? Să fugă ? Ce putuse să prindă colonelul ? Schimbase şi el tot două cărţi. Ful ! Careu ? Culoare ? Sau cacialma ?

Pe sub sprîncene şi pe deasupra ochelarilor îşi strecură spre el o privire ascuţită ca un stilet şi iscoditoare ca un sfredel. Privirile însă nu puteau să li se întîlnească. Ca două florete încrucişate, alunecau în tăcere una pe lîngă alta. Opresaţi de importanţa mizei, ceilalţi amuţiseră. S-ar fi auzit şi musca. Tănase împietrise la cîţiva paşi îndărătul lor. Maiorul înlemnise, cu degetele în barbişon. Nelu îşi oprise respiraţia. Coana Raluca gîfîia înăbuşit.

Într-un tîrziu, după un minut de tăcere, lung ca o agonie, consilierul, cu un gest scurt de eroism sau de fatalitate, rosti hotărît :

— Plătesc !... Şi, dînd trei cărţi pe faţă, adăugă dulceag şi mucalit : Trei dame îţi ajung... pensionarule ?

— Ba ! făcu din cap colonelul. Mai dă-ne ceva, Vulpoiule ! De data asta, armata şi biserica merg cot la cot. Pentru cele trei dame ale tale poftim trei popi...

— Dar pentru a patra ? ! scrîşni Vulpescu, trîntind pe masă încă o damă.

— Şi pentru dumneaei ! strigă victorios colonelul. Poftim şi pe-al patrulea ! Tot un popă, sireacul !

În larma, în comentariile, în vaietele, spiritele, întreruperile şi interjecţiile care au urmat, Nelu n-a mai priceput boacă. Cine cîştigase ? Cine pierduse ? Maiorul, în-

grozit numai la gîndul că ar fi putut să intre și el mesa dacă mai prindea un valet, dispăruse aproape, cu barbișon cu tot, sub masă. Consilierul număra nervos potul. Coana Raluca se extazia :

— Ce lovitură !... Ce întîlnire !...

— Pe drum de seară, coană Raluco ! rîdea, încîntat și limbut, colonelul. Cu patru dame și gîtul lui Vulpescu ! Damele l-au iubit ! damele or să-i vie de hac. Vezi tu, măi Nelule, — se adresă el lui nepotu-său, exuberant și dispus să fiolozofeze — să te fereşti de dame ca de foc măi băiete ! Cu una nu faci nici o scofală. Cu două dai de belea. Cu trei îți scuipi și sufletul. Și dacă te-a împins Necuratul să-ți cadă și-a patra pe cap, așa cum a pățit-o nenea Vulpescu, îți dai și pielea de pe tine. Uite un pol, măi chibiță. Aruncă-l ! Cheltuiește-l ! Dă-l pe gîrlă ! Fă ce vrei cu dînsul ! Numai la dame să nu te gîndești. Mai na unul pe deasupra. Și încă unul ! Să nu zici că moș Spiridon nu-i darnic cu banii damelor lui Vulpescu.

Rîdea și făcea haz colonelul cum nu făcuse de cînd nu mai ținea nici el minte. Strîngea pe Nelu în brațe, îl gîdila, îi freca urechile, îl îndopa cu bani și sărutări. A doua zi, de cum l-a zărit prin apropiere, i-a făcut semn cu ochiul să vie lîngă dînsul. L-a prins între genuchi și, cu tot felul de șișeli și de momeli, l-a ținut lipit de el pînă la spartul jocului. Cîștiga acum. Cîștiga mai des și mai gros ca altădată. Într-o săptămînă i-a scuturat de bani pe tustrei. Chiar cînd pierdea, nu-l învinuia pe Nelu, se învinuia pe el : nu jucase ca lumea ; nu-și ascultase prima inspirație ; schimbase iarăși o carte în loc de două, fugise tocmai cînd ar fi trebuit să relanseze. Ceilalți dezbăteau pe larg cu el controversa, fără să-și bată joc de dînsul. Fiecare își avea superstiția lui, fetișul lui. El îl avea pe nepotu-său. Îl ținea în palme ca pe-un ou ; îi satisfăcea toate poftele ; îi căta în coarne în fel și chipuri și izbutise astfel, în cîteva ședințe numai, să-l facă insuportabil. Copilul ar fi vrut și bani cu nemiluita și libertate. Cînd reușea, cu o minciună sau un șiretlic, cusut cu otgonul, să-i scape din strînsoarea genunchilor, alerga glonț la Tănase :

— Uf ! am scăpat !... Credeam că n-o să se mai isprăvească odată. Uite... nu m-am ales decît cu trei lei. Tot e bine și cu atît... Ne-ajunge pe astăzi.

— Ne-ajunge... Ne-ajunge... bodogănea Tănase. Nu puteai să mai rabzi un pic ? Prindeai mușiță dacă mai stăteai locului ! Ce vrei să facem acum cu trei lei ?

Întorcînd monedele pe față și pe dos, cîntărindu-le și găsindu-le ușoare, le privea cu dispreț. Trei lei ! Ce să faci cu trei lei ? Uniforma de husar, care-l urmărea și-n vis de vreo cinci zile încoace, costă singură optsprezece coroane. O văzuse și adinioarea în galantar. N-o cumpărase încă nimeni. Dar dacă pînă mîine, pînă diseară, li-o ia altul înainte ? Așa-i c-or să rămîie amîndoi bătînd din buze ? Cum nu pricepea Nelu atîta lucru ? Ce fel de om era ? Ce avea în cap ? Paie ? Tărîțe ? Înciudat, ar fi vrut să-i dea cu ceva în capul acela sec ; și, neputincios, se milogea de dînsul :

— Zău, Nelule, mai du-te o dată ! Încearcă-ți norocul ! Poate cîștigă... Poate că-ți mai dă ceva... De ce să fii prost ? Vrei să scăpăm uniforma ? Să vezi cum o să ne mai jucăm pe urmă... Am vorbit și cu Puiu. Vine cu noi. I-am spus că-l lăsăm și pe el s-o puie o dată. Acum ce să-i spun ? Zău, Nelule... cum nu pricepi tu atîta lucru !... Cum poate să fie cineva așa de nătîng !... Ah ! dacă aș fi eu în locul tău !...

Dacă ar fi fost în locul lui ! Dacă ar fi avut el un unchi ca moș Spiridon ! Cum ar fi răbdat ! Cum ar mai fi așteptat ! Ce mai de uniforme și-ar fi cumpărat !

Visa cu ochii la vitrine. Amețit, excitat de visurile lui, Nelu începea să viseze și el după dînsul. Se vedea în haină de husar. Se credea de capul lui. Se lăsa împins binișor din spate spre genunchii lui unchiu-său. Îl apucau nopțile, zgribulit, înțepenit, vrăjit de cîștiguri fabuloase, care-i jucau mereu pe dinaintea ochilor și dispăreau vecinic fără urmă.

Aţîţat de Tănase, întărîtat de propriile lui speranțe, se îndărătnicea să aștepte. Și nu-și dădea seama că zilele vacanțelor mari treceau și ele în vremea asta, repezi ca visurile omului, falacioase și amăgitoare ca poturile care treceau din mînă în mînă pe masa cartoforilor, fără să le lese nimic altceva între degete decît gust de cocleală și scrum de țigări.

XIV

Pe la mijlocul lui septembrie s-au întors acasă. Prima săptămînă petrecută în Capitală nu s-a deosebit prea mult de lunile trăite la băi. Casa era valvîrtej. O dezordine încîntătoare. Pretutindeni cufere desfăcute, dulapuri deschise, mese cu picioarele în aer, somiere răzimate de pereţi, haine, albituri, scoarţe, perne, covoare trîntite claie peste grămadă sau scoase la scuturat. Copiii se piteau şi se pierdeau printre ele ca într-un labirint. Jocurile puteau fi împrospătate la fiecare ceas. Săbiile şi chipiurile colonelului, draperiile de la uşi, macaturile de la paturi, şalurile sau mantelele Mălinei le serveau pentru toate travestiurile imaginabile.

Abia către sfîrşitul săptămînii, o dată cu ultimul lăicer bătut şi reaşternut la locul lui, lucrurile au început să se cam schimbe. Lui Nelu îi mirosea a carte. Colonelul era mai grav. Maică-sa, înduioşată. Aveau dese convorbiri împreună şi se închideau cu tot felul de domni străini în biroul lui unchiu-său.

— De nu m-ar da intern !... Ce ne facem dacă mă dă intern ? se consfătuia, la rîndul lui, Nelu cu Tănase.

Tănase ridica din umeri. La toate avea răspuns. Dinspre partea cărţilor, însă, şi-a şcolii, noţiunile lui nu erau dintre cele mai limpezi. Numai din pur optimism răspundea încrezător :

— Poate că nu te dă...

— Poate !... Dar dacă mă dă ?

— Om vedea atunci !... De ce să ne batem capul degeaba ? Hai mai bine şi ne-om juca ! Ai adus ţigări ?

Nelu îşi golea buzunările în palmele lui Tănase. Alegînd cu atenţie încordată praful de tutun şi ţigările rupte dintre sfori, creioane, peniţe, nasturi, arşice şi-o duzină încă de alte articole cu destinaţie nedeterminată, uitau de carte în vremea asta. Şcoala, ea însă, nu-i uita. Cum se întîmplă totdeauna cu bieţii oameni, fără ştirea lor şi peste capetele lor, destinul înnoda pentru dînşii iţele lui încîlcite.

Aşa s-a făcut că, într-o bună dimineaţă de duminecă, Nelu a fost chemat în biroul lui unchiu-său. Colonelul era solemn. Maică-sa îi zîmbea printre genele umede. Cu blîndeţe, dar şi cu hotărîre, l-au prevenit amîndoi că vacanţa se sfîrşise, că făcuse destule nebunii şi că o eră nouă, de

muncă, de învățătură, începea pentru dînsul. Se gîndiseră mai întîi să-l dea intern sau semiintern la vreo școală a statului. Pentru o serie de motive binecuvîntate renunțaseră la ideea asta. Se gîndiseră apoi să-l dea extern. Pentru aceleași motive, sau altele, respinseră și ideea aceasta. Se hotărîseră, prin urmare, să-l ție acasă. Avea să aibă doi dascăli — doi profesori din cei mai cu renume în oraș — un preparator și-o institutoare franceză. Sacrificiul era mare. Nelu nu mai era copil. Era doar cogeamite elev de liceu. Putea să judece prin el însuși. Putea să-și dea seama de importanța sacrificiului. Ei nu-l precupețeau. Îl făceau din toată inima. Cu-o singură condiție numai : dacă Nelu le făgăduia să fie cuminte și ascultător acasă, tot așa cum ar fi fost silit să fie și la internat. Îi atrăgeau în special atenția asupra institutoarei franceze. O chema domnișoara Roger. Era o persoană onorabilă și foarte pricepută. Fusese guvernantă la Palat. Ea făcuse educația prințului moștenitor. Primise, după mari stăruințe, să se ocupe și de educația lui Nelu. Spre binele lui, avea datoria s-o asculte, să nu-i iasă din vorbă, să-i poarte considerație și respect. Domnișoara Roger avea să locuiască împreună cu dînșii. I se rezervase o cameră vecină cu iatacul lui. Îl rugau să n-o supere, să nu facă prea mult zgomot, să fie drăguț cu dînsa, așa cum știa el să fie cînd vroia cu tot dinadinsul.

— Îmi făgăduiești, Nelule ? îl întrebă Mălina, mîngîindu-i blînd fruntea și părul.

Cum să nu făgăduiască ! Le-a făgăduit tot ce-au vrut. Nu numai din gură. Din fundul sufletului era hotărît să-și ție jurămîntul. Scăpase de internat. Scăpase și de liceu. Chiar dacă o învăța acasă toată ziua, tot o să aibă, printre picături, și cîteva ceasuri de jocuri, de libertate. Poate că și lecțiile o să și le facă o dată cu Tănase. Adică de ce n-ar învăța carte și Tănase ? Moș Spiridon îi făgăduise. N-avea decît să-i aducă aminte. Îl întrebă, cu ochi care picurau mierea ademenirilor dintr-înșii :

— Dar Tănase, moș Spiridoane ?

— Ce Tănase ! Ce-i cu Tănase ? Ce amesteci pe Tănase în daravera asta ?

— Ai spus astă-vară că o să învețe și el carte.

— Eu ? !... Am spus eu ?

— I-ai spus, dragul meu, i-ai spus, interveni Mălina, amintindu-și de făgăduială.

— Am spus ?... Dacă am spus, n-are decît să învețe... Eu nu-l opresc. Vorbește tu, Mălino, cu domnișoara Roger. Să hotărască ea cum e mai bine.

Lui Nelu nu i-a trebuit mai mult. Într-o goană a dus vestea cea mare lui Tănase. Tănase a primit-o cu același entuziasm. Știa pînă și el — cum știe, de altfel, orice pui de român — că nimic nu e mai bun, mai dulce și mai frumos pe lume ca o franțuzoaică. Luminate de zîmbetul ei, cu-atît mai fermecător cu cît era mai necunoscut, perspectivele vieții li s-au părut delicioase. Prima zi de studiu nu le-a dezmințit.

Domnul Elefterie Burlan, profesor de istorie la Liceul „Sfîntul Sava", om gras, pîntecos, cu fața roșie și rotundă ca luna plină, dar jovial și sprinten parcă ar fi avut teluri sub burtă, sub gușă și la toate încheieturile mîinilor și picioarelor, i-a lăsat încîntați. Cele două ceasuri de literatură, de geografie și de istorie, obiecte pe care își luase sarcina să le predea lui Nelu, au trecut pe negîndite. Avea darul vorbirii și povestea cu mult haz. Împestrița cu anecdote mărețele fapte de arme ale strămoșilor noștri ; împerechea cadența gravă a versurilor cu scene interesante din viața scriitorilor ; și însăși geografia, arida și insipida geografie, lua în gura lui aspecte vesele de pîraie zglobii, de bîlciuri zgomotoase, de orașe duduind de viață într-o permanentă atmosferă de sărbătoare.

Tănase era entuziasmat. Pînă seara nu i-a mai tăcut gura. A amețit pe Nelu cu visuri și proiecte. A uitat de jocuri. Cartea i se părea mai atrăgătoare decît toate jocurile cunoscute pînă atunci.

Din nefericire, la cursul de-a doua zi nu i-a fost îngăduit să asiste. De cum s-a strecurat pe ușă, domnul Ilarie Țibă, suplinitor de limbile clasice la Liceul „Lazăr", s-a întors răstit către dînsul și l-a întrebat ascuțit :

— Dumneata ce cați aici ?... Mi s-a vorbit de-un elev, nu de doi. N-am nevoie de public. Te rog să ieși.

Cu coada între picioare, Tănase a fost silit să închidă ușa pe dinafară. Nelu l-a auzit multă vreme mormăind și învîrtindu-se pe coridor. Îmbufnat și el, nu-l trăgea inima s-asculte cu atenție și răspundea anapoda. E drept că nici limbile moarte, așa cum le preda domnul Țibă, nu erau făcute să inspire un interes exagerat.

Domnul Ţibă era ardelean. Cu cîţiva ani în urmă trecuse Carpaţii, ca să nu fie înhăţat de temniţele ungureşti. Patriot convins, martir al Memorandumului, se aşteptase, descălecînd în capitala vechiului regat, să fie primit ca un erou naţional. Cu chiu, cu vai, după alergături şi ploconeli nesfîrşite pe la sfinţii zilei, cu-atît mai largi în făgăduieli cu cît erau mai indiferenţi în fond, abia putuse să capete un loc de suplinitor, primit ca să nu crape de foame şi aruncat ca un bacşiş. Martirul nu se resemnase încă. Privea cu oroare uşurateca societate românească, făcea răspunzătoare toată suflarea vechiului regat de nepăsarea sau bizantinismul cîtorva şi de propriile lui dezamăgiri şi impunea bieţilor copii atîta latinească şi elinească, încît intransigenţa lui rigidă părea mai mult izvorîtă dintr-o haină sete de răzbunare decît din calda şi senina rîvnă a apostolatului. Aşa interpretau cel puţin mofluzii liceeni corigenţele lor repetate, inexplicabile altfel.

Fără să-i cunoască faima şi trecutul, călăuzit numai de instinctul firilor blînde, Nelu i-a ghicit sufletul acrit. Vorbindu-i cu ciudă de dînsul, fericindu-l că scăpase de corvoada lecţiei de dimineaţă, i-a fost lesne lui Nelu să consoleze pe Tănase. I-a fost cu atît mai uşor cu cît putea să-i aducă şi vestea cea mare : domnişoara Roger îşi anunţase sosirea. Trebuia să vie înainte de masă, la 7 seara. Îşi expediase bagajele. Un cufăr, trei geamantane, o cutie de pălării şi-un vraf de cărţi. Nelu le văzuse. Răsfoise cîteva. Cărţi franţuzeşti, cu poze minunate. I le descria lui Tănase. Se înfierbîntau unul pe altul, închipuindu-şi în fel şi chipuri pe stăpîna cărţilor, frumoasă, bună, miraculoasă ca şi ele. Ziua li se părea nesfîrşită. Numărau ceasurile, minutele. Pîndeau la fereşti. În sfîrşit, a venit.

Şi-a făcut apariţia exact la 7, cînd toate luminile erau aprinse şi cînd nici o umbră propice, oricît de firavă, n-avea de unde să cadă ca să-i ascundă mutliplele dizgraţii. Fără să fie prea naltă, părea interminabilă, fiindcă era deşirată şi uscată ca un harac de viţă americană. Un fel de pelerină, nesfîrşită ca şi dînsa, îi atîrna de umeri, agăţată ca într-un cuier. Fustele îi bălăbăneau de colo-colo, la largul lor, ca şi cum ar fi îmbrăcat o coadă de mătură. În loc de ghete, avea în picioare două corăbii, care alunecau fără zgomot pe parchet, şi în loc de ochi,

două geamuri negre, încălecate pe ghebul unui nas coroiat și subțire ca o undiță de prins pește.

Copiii o priveau înlemniți : Nelu cu gura căscată, Tănase, cu degetele în nas. Profitînd de neatenția generală, binișor, în vîrful cipicilor, Tănase s-a cărăbănit pe ușă. Nelu a rămas, fiindcă n-avea încotro. I-a suportat cu resemnare mîngîierile, i-a răspuns cuminte la întrebări, s-a așezat la masă lîngă dînsa și-a trebuit să ridice furculița, să strîngă coatele, să ție cuțitul cu vîrful degetelor întinse, să mestece și să înghită așa cum blajin, dar cu inflexibilă insistență, îl îndemna ea. După ce s-a servit cafeaua și după ce, cu coada ochilor spre ușă, și-a făcut îndelung de treabă prin colțuri și îndărătul canapelelor, a încercat s-o șteargă și el pe furiș. Tocmai pusese mîna pe clanță. Colonelul vorbea aprins. Mălina asculta îngîndurată. Domnișoara Roger era întoarsă cu spatele. Nimeni nu se gîndea la dînsul, și domnișoara n-avea cum să-l vadă. Cum l-a văzut, totuși, dacă n-avea ochi la ceafă, Nelu nu putea să-și explice. De cîte ori era gata să treacă pragul, domnișoara Roger, cu un surîs suav fluturîndu-i sub undița nasului, îl rechema lîngă dînsa. Ca să-l intrebe cîți ani are, sau dacă i-au plăcut Băile Herculane, sau cîte ceasuri sînt. La 9, punct, s-a sculat de pe scaun.

— Puteți să mai stați, domnișoară ! Ne-ar face mare plăcere. Nu ne culcăm niciodată așa devreme... stăruia colonelul.

Dar domnișoara Roger, cu un surîs modest pe buzele ei subțiri și cu priviri smerite, ridicate pînă-n tavan, peste doliul ochelarilor negri, a suspinat :

— Ah ! domnule colonel, vorbiți de plăceri... Vai ! mie nu mi-e îngăduit să le gust. Vă închipuiți cu cîtă plăcere aș sta și eu într-o atît de distinsă companie... Cum să împăcăm însă plăcerile noastre cu datoriile vieții ? Avem o datorie față de acest copil... E tîrziu... Micuțului trebuie să-i fie somn...

— Nu mi-e somn ! protestă energic Nelu.

— O să-ți fie, copilul meu... O să-ți fie cînd ți-i lăsa căpușorul ăsta cuminte și ascultător pe perne... Haidem !... Ia-ți noapte bună de la mămica dumitale... și de la domnul colonel... Așa... Vino acum !

Și l-a dus să se culce. Pe cînd, în urma lor, colonelul exclama voios și oarecum mirat : „Halal femeie !... Tu

ce zici, Mălino ?... Ai văzut la ea ce simț al datoriei ? !... Să mai aud eu pe cineva susținînd că toate franțuzoaicele sînt niște deșucheate !..." Nelu străbătea coridoarele paraponisit, trăsnit, lăsîndu-se mai mult tîrît de guvernantă, și exasperat, și amărît că nu putuse să schimbe măcar o vorbă cu Tănase.

Cum nu l-a văzut însă în seara aceea, nu l-a mai văzut nici în zilele următoare. De cum deschidea ochii, se trezea cu domnișoara Roger la căpătîiul patului. La cursuri era lîngă dînsul. La mese, lîngă dînsul. Pînă la 9 seara, zilnic, neîntrerupt, atentă, vigilentă, plină de bunăvoință și de solicitudine, numai și numai lîngă dînsul. Dacă l-ar fi bruscat cel puțin. Dacă ar fi ridicat glasul. Ar fi avut un pretext să-i facă în ciudă. Dar nu ! N-avea nici măcar norocul ăsta. Domnișoara Roger îi vorbea încet, afectuos, insistent, îi bîzîia la ureche în franțuzeasca ei dulce ca și cum ar fi vrut mereu să-l adoarmă cu un cîntec de leagăn ; îl sfătuia cu încredere oarbă în sentimentele lui bune ; îl mustra cu durere. Ori de cîte ori îi interzicea ceva — și, slavă Domnului, trei sferturi din zilele lui Nelu erau făcute acum mai numai din interdicții : „Asta nu e bine, copilul meu ! Asta nu se poate, îngerașule scump !... Asta nu e corect !... Asta nu se cuvine !... Asta nu se face !..." — ea părea că suferă de-o mie de ori mai mult decît dînsul de toate bunurile și libertățile pe care trebuia să i le îngăduiască. Iar cînd îi tolera sau îl îndemna la ceva, cu tot dinadinsul, o făcea în numele unor principii atît de înalte, în cuvinte așa de vaste — Dumnezeu ! patrie ! credință ! familie ! respect ! datorie ! societate ! — încît Nelu se simțea copleșit de ele, turtit sub povara lor și uluit, ca omul care ascultă rezonanța poloboacelor care sînt cu atît mai zgomotoase cu cît sînt mai mari și mai goale.

O asculta smerit. Mălina o privea cu ochi uimiți și neînțelegători. Singur colonelul exulta :

— Bravo ! Admirabil ! Așa înțeleg și eu. E tocmai ce voiam să-i spun. Mi-ai luat vorba din gură, domnișoară !

Bravul colonel găsise, în sfîrșit, pe cineva care să-i exprime gîndurile ca și cum ar fi fost ale lui și să-i traducă lămurit convingerile solide. Tot ce crezuse el o viață întreagă, fără să poată lega în cuvinte, domnișoara Roger rezuma simplu, în cîteva fraze, pe înțelesul tuturor. Viața n-avea semne de întrebare pentru dînsa. Societa-

tea, de așișderea. Legi statornicite o dată pentru totdeauna, principii imuabile și imprescriptibile răspundeau natural, de la sine, oricînd și la orice. Franceza ei clară le făcea și mai accesibile judecății. Colonelul sesiza lesne ceea ce i-ar fi venit poate mai greu să priceapă pe românește. Îi sorbea înțelepciunea de pe buze. O aproba fără discuție.

La prînz și la mesele de seară, după ce se juca un moment cu nepotu-său, tîrnăindu-l printre scaune, scuturîndu-l zdravăn de umeri sau de fundul pantalonilor, se informa, bine dispus, cu încredere ilimitată în verdictul ei :

— Ei ! cum au mers azi treburile, domnișoară ?

— Mulțumitor... răspundea domnișoara Roger, învăluindu-și elevul într-o diafană privire de dragoste, ca într-o plasă de păianjen.

Nu răspundea niciodată : „Excelent sau execrabil". Aprecierile exagerate nu cadrau cu sistemul ei de educație.

— Dar tu, diavole, ești mulțumit ?

— Mulțumit... ofta Nelu, cu ochii țintă la domnișoara Roger, dar cu gîndurile la orice, afară de dînsa.

O singură dată, într-o sîmbătă seara, a îndrăznit să mai adauge :

— Aș vrea să mă joc și eu oleacă... moș Spiridoane.

Se gîndea la Tănase. Nu-l văzuse de-o săptămînă. A doua zi era duminecă. Fusese cuminte. Își învățase toate lecțiile. Nu mai avea nimic de făcut. Dacă s-ar putea... dacă nimic nu s-ar opune... dacă domnișoara Roger i-ar da voie un ceas, măcar un ceas, s-alerge slobod pe aleile grădinii.

— Să te joci ! Dar cine nu-ți dă voie să te joci ? îl întrebă colonelul vesel, fericit că putea, din propria lui autoritate, să-i dea cea mai ușoară dintre încuviințări. De ce nu spuneai, măi netotule ? Pentru cine crezi tu c-a lăsat Dumnezeu dumineca, măi brînzoiule ? Pentru mine ?... Pentru noi, bătrînii ?... Pentru voi, spînzuraților !... Întreabă și pe domnișoara Roger ! Nu-i așa domnișoară, că are voie să se joace ?

— Dar poate încăpea măcar discuție în privința asta ? întrebă franțuzoaica, cu un surîs adorabil de uimire și de inocență în colțul stîng al buzelor ei trase în jos, ca și cum ar fi vrut astfel să pară că sînt în mai strînsă le-

gătură cu inima. Cînd eram la Palat — continuă ea ceva mai grav, cu conştiinţa că de hatîrul colonelului comitea o mare indiscreţie — constrîngeam aproape pe alteţelelor să se joace. În sistemul meu de educaţie jocurile ocupă un loc de predilecţie. Credeţi-mă, domnule colonel, jocurile trupului sînt sănătatea sufletului. Chiar zilele trecute am cerut doamnei Azan autorizaţia să cumpăr materialul necesar pentru unele jocuri de societate. Doamna Azan a binevoit să mă autorizeze. Comanda a şi sosit. Nelu nu ştia. Nu se aştepta la surpriza asta. Vroiam să i-o rezerv pentru prima zi de duminică. Să vezi, Nelule, ce-o să ne mai jucăm, ce mai de nebunii o să facem mîine împreună.

— Nu vreau să joc jocuri de societate ! mormăi Nelu.

Zîmbetul se adînci în colţul buzelor domnişoarei Roger, dureros şi trist de data asta :

— Oh ! Nelule !... Se poate să ne vorbeşti astfel !... Tu, copilul nostru adorat, să spui : „Nu vreau !...“ Dar, dragul meu copil, unde-ai auzit că un copil are dreptul să spuie : „Nu vreau !... Nu fac !...“ ? Un copil, îngeraşul meu scump, face ceea ce doresc părinţii lui. Un copil ascultător şi cuminte vrea ceea ce vor cei mai mari decît dînsul.

— Natura !... bineînţeles... aprobă tulburat colonelul. Însăşi Mălina crezu de cuviinţă să-l dojenească :

— Nelule !...

— Oh ! vă rog... vă rog mult să-l iertaţi — interveni alarmată şi împăciuitoare domnişoara Roger. Nelu e cuminte. Nelu e înţelegător. Vă asigur că nu s-a gîndit bine. S-o fi gîndit la altceva. El singur o să ne spuie ce jocuri ar vrea să jucăm. Nu-i aşa, Nelule, că o să ne spui ? Spune, micule ! Răspunde, îngeraşule !

Dar îngeraşul nu răspundea. Cu cît stăruiau mai insistent cu toţii de dînsul să răspundă, cu atît se încăpăţîna să tacă. În tăcerea lui dezastruoasă, un singur nume avea pe buze, care striga, care urla într-însul, şi pe care, fără să ştie nici el de ce, simţea bine că nu putea să-l spuie, că n-avea cum să-l destăinuiască. Unchiu-său şi maică-sa, cu infinită răbdare, încercau să-l îmbie :

— Vrei să mergem mîinile la curse ?... Vrei să mergem la circ ?... Vrei un ierbar ? Vrei să-nveţi călăria ?... Spune, Nelule, ce vrei !...

La toate întrebările însă, la toate ademenirile, Nelu făcea „nu" din cap. O singură dată numai, sîcîit prea mult, sau poate obosit, a rămas nemişcat, cu pleoapele lăsate ca două perdele grele peste gîndurile lui tăinuite. Colonelul îl întrebase :

— O fi Tănase atunci ?... Vrei să te joci cu Tănase ?...

Şi cum copilul, bănuitor, nu răspundea nici da, nici ba, el continuă, triumfător :

— Ştiam eu ! Asta îl doare !... Aici e buba... De ce nu spuneai, măi şolticule ? Te-ascunzi de noi, hai ? Parcă nu ştie moş Spiridon ce ghiduşii clocesc în căpuşorul ăsta îndărătnic ? Puteai să ne spui, coţcarule ! Doar n-o să se facă bortă-n cer dacă te-i juca din cînd în cînd, duminica, de pildă, cu blestematul cela de Tănase. Şi domnişoara Roger ţi-ar fi dat voie. Nu-i aşa, domnişoară Roger ?

— Ce Tănase ?... Care Tănase ?... întrebă naiv domnişoara Roger, stropşindu-i delicios numele pe frunţuzeşte printre dinţii strînşi, parcă i-ar fi fost străpeziţi cu zeamă de lămîie.

— Un copil !... ia, un copil de vîrsta lui !... se grăbi să-i explice Mălina. S-a jucat cu el la băi astă-vară. S-au împrietenit... Ţine de casa noastră.

— Copilul spălătoresei ? !... exclamă guvernanta, cu îndoială, cu nedumerire, cu un accent în glas care-i sili şi pe colonel şi pe Mălina să-şi bage nasurile în farfurie. Oh ! Doamne !... Natural... bineînţeles... eu n-am nimic împotrivă... urmă ea, cu savoare de miere înăcrită în intonaţii şi intenţii. Dacă doamna şi domnul colonel cred că asemenea camaraderii se potrivesc pentru copilul lor, natural, eu n-am nimic de obiectat. Dumnealor ştiu mai bine decît mine ce se cade şi ce nu se cade în... ţara... în casa dumnealor. Dumnealor au ultimul cuvînt. Noi toţi ceilalţi, şi Nelu, şi eu, nu putem avea altă mulţumire decît să le facem pe voie. Cel mult, dacă mi s-ar face onoarea să fiu consultată, mi-aş permite doar să observ că asemenea tovărăşii nu sînt totdeauna prea fericite. La noi, în Franţa, le evităm pe cît ne stă în putinţă...

— În democratica Franţă ?... observă spiritual colonelul, încîntat în fond de principiile ei solide, dar vrînd astfel să schimbe discuţia.

Domnişoara Roger îi zîmbi cu tîlc :

— Domnul colonel, ca vechi şi glorios ostaş, ştie mai bine decît mine că precum camaraderia de arme nu în-

seamnă că soldatul are dreptul să se aşeze la masa colonelului, tot astfel şi democraţia, care presupune egalitatea, nu implică numaidecît şi promiscuitatea. Vă rog să mă credeţi ! La noi, în Franţa, ca şi dumneavoastră, apreciem, respectăm munca servitorilor. Nu ne amestecăm însă cu dînşii. Credem că în propriul lor interes, pentru propria lor demnitate, e mai bine ca fiecare dintre noi să-şi ocupe locul lui bine determinat pe scara socială. Stăpînii pe-o treaptă. Pe treapta cealaltă, slugile... şi copiii lor.

Ultimele cuvinte, învăluite într-un surîs serafic, i-au şuierat totuşi printre buze. Colonelul, fără să le aprobe zgomotos, le-a apreciat justeţea. Lui Nelu îi înotau ochii în lacrimi. Nu înţelesese totul bine. I se părea însă că ceva dureros, o jignire nemeritată, o mare nedreptate era pe cale să se săvîrşească. Cu ochii la dînsul, Mălina a încercat, timid, o vagă justificare :

— Oricum... vei recunoaşte şi dumneata, domnişoară că un copil are nevoie de viaţă... de mişcare... în sfîrşit, de jocurile celor de-o seamă cu dînsul.

— Dar mai încape discuţie, doamnă !... Fără îndoială, doamnă ! Eu însumi am fost mirată că Nelu n-are nici un coleg, nici un prieten printre copiii de familie bună. Cu toate astea, în frumoasa dumneavoastră Capitală sînt atîtea familii onorabile. Am avut fericirea, la Palat, să fiu prezentată cîtorva. Desigur că dumneavoastră cunoaşteţi mai multe. Am putea, împreună, să alegem printre ele, să filtrăm cu prudenţă ce relaţii s-ar potrivi mai bine pentru îngeraşul nostru. Dacă doriţi... Dacă sînteţi de acord...

— Ba bine că nu !... se pronunţă energic şi categoric colonelul.

Şi de-a doua zi chiar, îmbăiat, pieptănat, dichisit, înţolit în haine noi, care îl strîngeau la încheieturi şi nu-i permiteau, aproape cît şi privirile domnişoarei Roger, să facă o mişcare mai slobodă, Nelu a fost condus la primul bal de copii. Acolo a făcut cîteva cunoştinţe. În cursul iernii a făcut altele. Întocmai ca oamenii din lumea bună, primea şi el acum invitaţii, se ducea la sindrofii, invita la rîndul lui. La trei-patru dumineci o dată, casa colonelului Hotnog răsuna uşor [de] rîsete şi ţipete reţinute. Erau numai copii binecrescuţi. Dindărătul grajdului, cu privirile înrăite, cu sufletul ros de pizmă, Tănase îi vedea coborîndu-se din echipagii luxoase, palizi, cu paşi măsu-

rați, întovărășiți, ca și Nelu, de guvernante stafidite sau slute ca păcatul, și dispărînd în gangul de la intrarea principală, ca umbre fericite, atrase de-un rai abia întrevăzut, cu neputință de imaginat. Nelu vorbea cu ei ceremonios, se juca cu ei, sub paza cîtorva rînduri de ochelari vigilenți, în jocuri de societate oneste, searbăde și triste. Numai în jurul meselor, încărcate cu tot felul de bunătăți, limbile se mai dezlegau. Guvernantele îmbucau pe nerăsuflate, mestecau cu atenție cofeturile variate, uitau de copii. În momentele astea de răgaz, Nelu încercase să se apropie de cîțiva dintre noii lui camarazi. Nu știa el însă cum să-i întrebe ? Nu se pricepea el să-i descoase ? Dar de la atîția copii, într-atîtea dumineci și sărbători ortodoxe, n-a aflat nimic de la dînșii. Unii îi vorbeau de familiile sau de hăinuțele lor, alții de-o jucărie nouă, de-o guvernantă bună sau nesuferită, de ultima petrecere la care văzuseră pe cutare sau pe cutare și nu fusese invitat un al treilea fiindcă nu era din lumea lor. Cei mai mulți nu vorbeau nimic. Se mulțumeau să se îndoape, să rîdă, să-și facă schime pe ascuns, să se ciupească, să-și dea ghionți pe furiș și să pufnească iarăși de rîs după fiecare strîmbătură sau după fiecare ghiont. Cînd toți laolaltă, guvernante și copii, ca la un semnal, se sculau să plece, în zgomot de scaune mutate din loc, în vuiet și larmă, treziți, în sfîrșit, înviorați, parcă viața adevărată abia de-aici înainte avea să înceapă pentru dînșii, fiindcă schimbau o plictiseală pe altă plictiseală. Nelu răsufla și el ușurat. Singur ! Singur, numai cu domnișoara Roger. N-o iubea mai mult decît în prima zi. Se obicinuise însă cu dînsa. O lăsa să vorbească. O asculta fără s-o audă. Putea să stea ceasuri întregi nemișcat, cu ochii țintă în ochii ei, fără să deslușească o vorbă, fără să desprindă un înțeles, fără s-o simtă, fără s-o știe, fără s-o audă, așa cum morarul nu mai aude ropotul apelor, așa cum pădurarul nu mai aude freamătul frunzelor, așa cum pescarul nu mai aude foșnetul vîntului trecînd printre trestiile de baltă. Răspundea cînd și cînd : „Da, domnișoară, nu, domnișoară !...“ din deprindere, din bună-cuviință, dar cu capul gol de gînduri mai totdeauna, sau, uneori, cu gîndurile aiurea.

Atunci, dintre vorbele franțuzoaicei, printre formulele ei inalterabile, ușor, tiptil, se desfăcea, palidă mai întîi, apoi mai clară, vioaie, turbulentă, cu șapca pe ceafă și cu țigara în colțul gurii, umbra lui Tănase. Dintr-o săritură

era lîngă dînsul. În părul zburlit avea fire de paie şi în surtucul rupt în coate miros de grajd şi de pădure. Sărea ca un ied. Zburda ca un ţap. Pereţii cădeau în jurul lui. Aer proaspăt năvălea în odaie. Raze de soare i se jucau în plete, şi şotii, şi glume, şi cîte drăcii toate, pe buzele cărnoase. Domnişoara Roger putea să boscorodească, putea să trăncănească acum. Cine mai avea vreme s-o asculte ! În inima lui Nelu vorbea Tănase.

De două sau de trei ori a aflat veşti de la el şi altfel decît visînd cu ochi deschişi. O dată, pe scara cea mare, s-a întîlnit cu Stanca. Grăbită s-ajungă mai repede la biserică, domnişoara Roger o luase înainte. El a putut să-ntrebe din fugă :

— Tănase ?... Ce face Tănase ?

— Săru-mîinile, domnişorule ! E bine. Vorbeşte mereu de domnişorul nostru.

Altă dată a dat de Stan. Feciorul nu-l simţise venind. Tocmai desfunda closetul. A amuţit de groază cînd l-a văzut pe domnişor închizînd cu cheia uşa closetului pe dinăuntru. Noroc că apa clocotea şi bolborosea cu zgomot, revărsîndu-se în canal. Pe apucate, în fraze descusute, tras de limbă şi trăgînd mereu de mînerul rezervorului, speriatul Stan i-a spus că Tănase creştea văzînd cu ochii, că domnişorul nu l-ar mai fi recunoscut, aşa se făcuse de cuminte, că din mila coniţei avea de toate şi umbla acum şi la şcoală.

— Să-i spui, Stane, că mă gîndesc mereu la dînsul.

— Cum să nu-i spun, domnişorule !

— Şi să-i mai spui că aş vrea să-l văd.

— O să-i spun, conaşule !

— N-ai putea, odată, să-l aduci aici ?

— Văleu ! se văita Stan. Cum să se poată una ca asta, domnişorule ! Mă omoară... mă jupoaie de viu boierul dac-o afla.

— Cum o să afle ?... De unde să afle ?

— Asta aşa-i... mărturisi Stan, scărpinîndu-se încurcat la ceafă. Dacă zici dumneata... Eu o să-i spun, conaşule ! Zău că-i spun ! Să facă cum e mai bine. De cînd umblă la şcoală, ştie doar mai multe decît mine. Facă el cum o ştie.

I-a spus ori nu i-a spus Stan, mai probabil e că nu i-a spus, fiincă o bună bucată de vreme după aceea, nu numai că Nelu n-a mai primit nici o ştire de la dînsul,

dar şi feciorul îi ocolea privirile şi, de cum îl zărea singur, dispărea parcă l-ar fi înghiţit pămîntul.

Abia de sărbătorile Paştelui catolic, într-o dimineaţă cu soare şi cîntece în aer, cum sta dus pe gînduri, răzimat de uşorul uşii, prin care tocmai dispăruse domnul Ţibă şi avea să revie, o dată cu efluviile primăverii, domnişoara Roger de la biserică, Stanca a ţîşnit de sub scară, a trecut glonţ pe lîngă dînsul şi, din fugă, i-a strecurat în mînă o hîrtiuţă mototolită. Fără să i-o spuie, Nelu a ştiut de la cine e. Inima i-a zvîcnit. Genunchii i s-au muiat. Nici mai tîrziu, cînd a început să aştepte şi să primească cele dintîi bileţele de dragoste, nu şi-a simţit inima într-o strînsoare mai dureroasă şi mai dulce. A urcat scările zburînd şi, de teamă sau ca să poată fi numai el singur cu bucuria lui, s-a încuiat în privată. Acolo, pe îndelete, a putut să descifreze ieroglifele lui Tănase. Pe-o foaie de hîrtie liniată, cu litere de-o şchioapă, încălecate unele peste altele, Tănase îi scria :

„Conaşu Nelu Doresc manainte de tot camica Me epistolie sete găsească în momente cele ma fericite a vieţi dumitale ve şti de spre minecă din mila coniţe umblu la şcoală cuminte casă ajung omare şi sarumana supus serv Tanase.“

Nelu citea şi-i recitea epistolia. Căta în frazele fără cap, fără coadă, fără punct şi fără virgule, aşternute cu migăloasă aplicaţie pe hîrtie, un cuvînt, o silabă care să-i vorbească ceva despre Tănase. Nu găsea nimic. Îi sucea şi-i răsucea în mîini scrisoarea, o recitea poate pentru a zecea oară, se simţea fericit şi vroia să fie fericit, dar o teamă obscură, un fel de presentiment ciudat şi absurd îi umbrea parcă fericirea. I-a răspuns, totuşi, înflăcărat. A primit şi el alte bileţele. Pe scara particulară, construită de unchiu-său cu gîndul viclean şi poznaş că va servi odată şi odată nebuniilor adolescenţei, năbădăioaselor friguri şi aventuri ale tinereţilor zvăpăiate, urcau şi coborau în mare taină, în inutilă taină, misive din ce în ce mai impersonale şi mai reci. Nelu le aştepta acum fără nerăbdare, le citea fără să-i mai zvîcnească inima în piept. Se întreba uneori, cu tristeţă :

Unde era Tănase ? Tănase cel de astă-vară ? De ce-i scria altfel de cum îi vorbise ? Cine-i purta mîna pe hîrtiile liniate ? Cine îl prefăcuse ? Cine i-l schimbase ?

Nu-l regăsea, cu un zîmbet dezabuzat, decît arareori, cînd, în două rînduri scrise parcă de altă mînă, strecurate într-un colţ, pe dosul paginilor, îi cerea bani sau tutun. Îi trimetea cît putea mai des. Îi răspundea mai rar. Se silea să se gîndească la dînsul, fără să izbutească totdeauna.

În ajunul vacanţelor celor mari a aflat, totuşi, din însăşi gura lui unchiu-său, fără mirare, cu multă şi sinceră bucurie, că Tănase nu numai că luase premiul întîi cu nota zece la toate materiile, dar că se pregătea să treacă în toamnă şi clasa a doua.

— Dacă nu te grăbeşti, o să te ajungă !... — glumi colonelul.

— Se pare că e cel mai cuminte şi mai sîrguitor din toată şcoala, adăugă Mălina.

— Copiii servitorilor sînt adesea foarte buni elevi... recunoscu, condescendent şi sentenţios, domnişoara Roger.

Cu toate astea, buzele ei subţiri nu mai erau trase spre colţuri de-un zîmbet acru. Institutoarea era mai tare într-însa decît femeia. Consimţi, fără să fie rugată prea mult, ca o întîlnire, cu daruri şi felicitări, să fie pusă la cale între cei doi copii.

Întrevederea a avut loc în biroul colonelului, destul de solemnă, destul de scurtă şi exact cît trebuia de afectuoasă. Nelu pregătise două cutii mari de bomboane şi-un pachet de prăjituri. Mălina, un rînd de haine noi. Colonelul, vreo duzină de reglemente militare, frumos legate în pînză. Tănase a intrat în odaie cu coroana de stejar pe cap, păşind ţeapăn şi neştiind ce să facă cu braţele. Îndărătul lui, opriţi lîngă uşă, lipiţi de uşă, Stan şi Stanca, cu palmele la gură, cu noduri în gît, cu feţele schimonosite de emoţie, strîngeau din fălci, ca să nu-i podidească plînsul. Cu tot protocolul stabilit din vreme, Nelu n-a putut să-şi stăpînească firea. S-a repezit la Tănase. Strîngîndu-i bine şi cald mîinile, a apucat să-i şoptească :

— Nu te-am uitat, Tănase !... Mi-eşti drag, Tănase !...

Tănase, după o scurtă, fugară, imperceptibilă sclipire a ochilor, s-a eliberat binişor de dînsul. Cu privirile în pămînt, cu braţele încărcate de daruri, modest, sfios, cuviincios, cu glas subţire şi pe acelaşi ton, a început să recite :

— Onorate domnule colonel și prea onorată și mult stimată binefăcătoare, eu, Tănase Bojoc, sluga dumneavoastră devotată, am venit etc... etc...

XV

Tănase învăța pe brînci.

În toamna lui 1906, cînd țara întreagă, de la vlădică pînă la ultimul vardist, sărbătorea cei patruzeci de ani de domnie ai regelui și-ai clicii lui boierești asupra obiditului norod ; cînd cerul Filaretului pîrîia de focul artificiilor, iar ulițele înguste, murdare și prost pavate primeau, cu egal alai, caleștile oficialității ca și cavalcadele de Moși, harnicul Tănase, orb și surd ademenirilor străzii, își trecea cu succes examenul de clasa a doua primară.

Cuvenita dispensă nu fusese așa de ușor de obținut. O serie întreagă de măriri și de autorități se mișcaseră pentru micul fecior de slugă boierească. Mai întîi directorul școalei, care, vrînd să-și aibă intrări motivate și asigurate în casa bogatului colonel, intervenise personal pe lîngă proteguitorii firești ai copilului. Apoi colonelul, care, stimulat de Mălina, strecurase la club o vorbă mai stăruitoare unui vechi prietin, senator și om cu trecere în sferele guvernamentale. Apoi secretarul general cu care vorbise senatorul. În sfîrșit, o sumedenie de alte și alte fețe simandicoase : inspectori, revizori, șefi, subșefi, contopiști, care, o dată puși în mișcare, ca rotițele unui mecanism de precizie, nu s-au mai oprit decît după ce rezultatele cercetărilor, investigațiilor, rapoartelor și referatelor lor, sprijinite pe texte, confirmate de precedente, consemnate pe nenumărate pagini de coli ministeriale, au dus la legiuita autorizație.

Șaizeci de zile împlinite durase gestația asta administrativă, însoțită de varii comentarii, întovărășită și străbătută de intenții, de dorințe, de interese care n-avcau nici în clin, nici în mînecă cu soarta copilului.

Gudurîndu-se pe lîngă boieri, gîndindu-se la micile lui trebușoare, directorul afirmase :

— Protejatul domniilor-voastre, elevul Bojoc Tănase, vă face mare cinste. Mulțumită bunătății dumneavoastră, prea stimată doamnă, elevul meu o să ajungă...

— Te pomenești ! se gîndea colonelul. Mai știi de

unde sare iepurele ? ! Ar avea haz să scot dintr-însul un ofițer de jandarmi.

— Bojoc !... Bojoc !... repeta senatorul, zîmbind subtil pe sub mustață. Mare crai și colonelul nostru ! Al lui trebuie să fie de stăruiește atîta pentru dînsul. Cine știe cu ce mahalagioaică din Popa Nan sau din Făgădău l-o fi turnat.

Iar çonțopistul, scriindu-i numele cu cele mai rotunde cursive din stilul lui caligrafic, reflecta cu jind și amărăciune : „Recomandat personal de domnul ministru... Încă un protejat al regimului !...“

Trei sferturi din legendele care circulă printre oameni n-au altă origine și nici alt temei. Unii beneficiază larg de ele. Alții se perpelesc și se prăbușesc sub greutatea lor. Cum avea să se descurce micul Tănase, prin ce contorsiuni sau minuni de echilibristică avea să se învîrtească, să-și facă propice sau fatală coada legendei pe care de la primii lui pași în arena tumultuoasă a vieții o tîra după dînsul, mare meșter cine-ar fi putut s-o spuie. La vîrsta lui, arcanele viitorului sînt încă incerte și tenebroase. Dacă avea speranțe, nu i le știa nimeni. Dacă avea ambiții, puteau fi perfect rezumate într-un singur cuvînt : cartea.

Învăța pe capete.

Silabisea zi și noapte. Bucherea pe întrecute. Înghițea pe nerăsuflate : catehisme, gramatici, aritmetici, reguli de sintaxă, principii de morală, tot ce pedagogia modernă a lăsat cu toptanul să subsiste din vechea știință a învățămîntului, care, de-a lungul veacurilor, a abrutizat frageda inteligență omenească sub un noian de cunoștințe inutile sau direct vătămătoare. Buchile tipărite se imprimau în caractere indelebile pe pielița cenușie a creierului lui virgin. Era în stare să repete pe dinafară, din scoarță în scoarță, cu puncte, cu virgule, cu semne de exclamație și de întrebare, cu numărul paginilor, cu greșelile de tipar sau de acord între subiect și predicat, cu platitudinile, cu aberațiile, cu spăimîntătoarea lor lipsă de frumuseță și abundență de tîmpenii, toate cele cinci sau șase manuale de clasa a treia primară.

— Tu, Iliescule, interoga domnul institutor, să-mi spui care e „țara românului“ ?

— Țara românului !... se repezea precipitat elevul Iliescu. Țara românului este... este... care este...

Iliescu se mai repezea de cîteva ori, icnea, transpira, se înroșca pînă în vîrful urechilor, ca și cum l-ar fi strîns cineva de beregată, se avînta iarăși, repeta cu glas strangulat „țara românului... țara românului este... care este..." și se poticnea definitiv, cu gura căscată, cu țidva goală, cu ochii vizi, zgîiți la domnul institutor.

Ca și dînsul, Georgescu Tudor, Avramescu Ghiță, Constantinescu Neacșu, strigați din bancă unul după altul, se repezeau vitejește și se poticneau la fel. În toată clasa, printre toți Ioneștii, Georgeștii și Popeștii mahalalelor, numai două degete, răscrăcărate, albe de cretă sau vinete de cerneală, degetele lui Tănase, se ridicau și se coborau ritmic, ca mercurul în manometrele locomotivelor. Domnul institutor le zărea, în sfîrșit :

— Spune-le tu, Bojoacă, dobitoacelor, vitelor astea încălțate, care e țara românului.

Cu glas pițigăiat, fără să se oprească la virgule și puncte, deși le avea pe toate în cap, Tănase recita :

„Care-i țara ta, române ?
Unde este ? Spune, știi ?
E Craiova, Severinul ?
Ori a Oltului cîmpii...
Ori e țara de la Tisa,
De la Molna, de la Prut ?
Ori la Dunăre, pe unde
Neatîrnarea ne-a trecut ?
Țara tot așa de mică !
O ! copile, nu se poate !
Țara ta e mult mai mare,
Sînt aceste locuri toate !" [1]

— Bravo ! Bojoacă... Bine ! Bojoacă.... sublinia domnul institutor fiecare strofă. Ai nota 10, Bojoacă... Vouă, boilor...

De la înălțimea catedrei, privirea de vultur a domnului institutor se rotea, domina, străbătea pînă la ultima bancă. Cu glas de tunet, ca al lui Dumnezeu irascibil și inflexibil, rostea :

— Nota 1 la toată clasa !

[1] Pag. 82 din *Exerciții de compunere și gramatică pentru cls. a III-a primară* de Ioan I. Teodoru, *fost inspector*, Matei M. Dobrovici, *institutor*, Ioan I. Onu, *director de școală normală*. Cartea *aprobată* de onor, Minister al *Instrucției Publice*, cu Ord. nr. 33 916 din 1906 și cu alte patru ordine ulterioare ! ! (n.a.).

Clasa scăpăta cu un centimentru. Umerii se încovoiau. Capetele alunecau între umeri. Nu se ridicau, răzbunătoare, decît în îmbrînceala și hărmălaia de la ieșire. Cei mai îndrăzneți profitînd de îmbulzeală, se înghesuiau în Tănase, îi repezeau un ghiont în coaste sau căutau să-i puie piedică. Fricoșii, de departe, scandau în cor :

— Bojoc !... Bojoc !... Bojoc !... Bojoacă !...

Numele lui îl urmărea, astfel, de cîte două ori pe zi, de-a lungul uliței, pînă ce obosea lioata copiilor sau el însuși dispărea la o cotitură. Încercase, în cîteva rînduri, să le ție piept. Ioneștii și Popeștii erau însă prea mulți. Se alesese cu zgîrîieturi, cu vînătăi, cu cărțile și cu hainele sfîșiate pe dînsul, dar și cu o rezervă de ură în fundul inimii, echivalentă cu un tezaur de înțelepciune. Învăța să-și urască semenii. Începea să-și dea seama că există și-o altă armă, mai puternică decît pumnul, ca să-i înlăture sau să-i doboare : cartea. O sorbea din ochi. Ar fi mîncat-o. Citea pînă ce se învălmășeau rîndurile și se întunecau paginile pestrițe. Repeta aceeași frază în gînd mai întîi, apoi tare, cu glas din ce în ce mai tare, o dată, de zece, de-o sută de ori, pînă ce, și din somn dacă l-ai fi trezit, ar fi putut să continue :

„Doisprezece apostolii,
Unsprezece stihiile,
Zece porunci dumnezeiești,
Nouă cete îngerești,
Opt milele Domnului,
Șapte tainele creștinești,
Șase crini al Precistei“ [1]

Domnul institutor nu-i cerea altă știință.

Dascăli, preceptori, preparatori n-avea ca să-l învețe.

Închis în subsolul caselor boierești, cu coatele pe masă, cu cartea înaintea ochilor, învăța cum îl tăia capul. Lumea se rezuma pentru el în cîteva manuale tipărite. Și nimic din ce se petrecea în jurul lui nu ajungea pînă la dînsul.

Cu toate astea, vremurile erau bizare, dacă nu erau prea mari. În primele zile ale anului 907, societatea românească, amețită de fastul și banchetele serbărilor jubiliare, tresărea cînd și cînd, era intermitent străbătută de zvîcniri, de convulsiuni ciudate, ca trupul agitat de visuri incoerente al unui bețiv.

[1] Pag. 46, *op. cit.* (n.a.).

Pe bulevarde, pe Calea Victoriei treceau exaltate cete studențești. Oratori improvizați perorau la răspîntii. În Piața Teatrului, pentru un motiv ridicol în aparență, o gravă încăierare avusese loc. Forța publică, firește, triumfase. Ordinea părea restabilită. Armatura statului jubiliar, neștirbită încă, putea să considere acalmia ca definitivă. O acalmie grea, tăcută, apăsătoare, ca somnul după o noapte de beție, ca aerul imobil cînd se apropie furtuna.

Și furtuna a izbucnit. În două zile uraganul s-a dezlănțuit de la un hotar al țării la altul. Focul aprins în nordul Moldovei a răbufnit la Severin. Trenurile nu mai circulau decît sporadic, pe apucate. Hambarele pline cu rodul pămîntului ardeau cu vîlvătaie de flăcări pînă la cer. Ca vulgare șire de paie, ca stoguri de fîn, se mistuiau conacurile boierești. Vești cumplite, umflate de panică, deformate de groază, aruncau stupoarea în sufletele pacinicilor tîrgoveți. Factorii responsabili, faimoșii factori responsabili din vremea aceea, adunați la „Capșa", la cluburi, sau în Dealul Mitropoliei, se priveau unii pe alții, speriați de proporțiile dezastrului, mirați de sălbătăcia norodului. De patruzeci de ani își cunoșteau turma cuminte, supusă, necuvîntătoare, purtată între baionetele jandarmilor, fără să crîcnească, de la munci grele la sălile de vot, din snopeala căzărmilor la coarnele plugului, și n-o mai recunoșteau. Ce-o schimbase ? Cine le-o înnebunise ? Unde erau „junii semănători", cîntați de poet ? Unde era voioasa Rodică a veselului Alecsandri ? Asemenea cîinilor turbați, mușcau acum mîna stăpînului care-i mîngăiase, care-i hrănise, care-i slăvise în admirabile discursuri parlamentare sau în grave tratate de economie politică. „Talpa țării" distrugea totul în calea ei. Juna Rodică purta pe umerii ei albi-rotungiori, în loc de cofiță, bidoane de păcură. Scene oribile, povestite în șoapte, treceau din gură în gură : Un mare latifundiar, cunoscut pentru patriotismul lui luminat, fusese sfîșiat în bucăți. O doamnă din protipendadă, proprietară a cîtorva mii de pogoane, bună, cucernică, filantroapă, cu dragoste de sătenii „ei" și cu frică de Dumnezeu, fusese arsă de vie. Copii nevinovați spintecați fără milă. Arendași trași în țeapă. [...] Orașele erau asediate. Capitala amenințată. Din ceas în ceas telegraful anunța că la Bolintin țăranii au pus stăpînire pe primărie ; că la Snagov au intrat cu plugurile

în semănăturile moșierului ; că jandarmul din Periș fusese schingiuit și ucis în bătăi ; că din Cocani, din Fierbinți, satele răsculate, cu studenții și cu iconarii în frunte, porneau în cîrduri spre Capitală. Edițiile speciale dădeau alarma. Clopotele bisericilor sunau. Școlile se închideau.

Numai după ce s-a izbit cu nasul de poarta cea mare a școalei, ferecată și închisă cu lacăt, Tănase Boïoc a aflat că în țară era răzmeriță. Cîțiva copii, care au uitat de rîndul ăsta să-și mai bată joc de numele lui, i-au povestit în pripă ce prinseseră și ei cu urechea de pe străzi și de-acasă. Le mergea gura ca melița. Erau veseli. Jucau și zburdau de bucurie. Cine știe cît o să rămîie școala închisă. Poate că n-o să se mai deschidă niciodată !

Tănase și-a simțit inima topindu-se.

În zilele acelea, cele dintîi ale răscoalei, numai inimile marilor proprietari și inima micului Tănase s-au strîns de durere. Își repeta cu groază : dacă e adevărat ce spuneau copiii ? Dacă școala o să rămîie închisă pentru totdeauna ? Dacă n-o să mai poată umbla la învățătură ?

Pămîntul îi fugea de sub picioare. O pîclă i se așternea pe ochi. Visurile lui !... Premiile lui !...

Ca un cîine alungat, deși de data asta nu-l huiduia nimeni, s-a depărtat de zidurile școalei. Multă vreme, cu capul între umeri, cu privirile în pămînt, a rătăcit pe ulițe. Nu s-a întors decît tîrziu acasă.

Casa era mută. Porțile zăvorîte. Nici țipenie de om nu se zărea prin curte. Slugile alunecau, se strecurau pe scări, de-a lungul pereților, în vîrful picioarelor. Parcă un mort ar fi fost în apartamentele de sus. Nu era mort. Nu era moartea. Era ceva mai temut decît morții și decît moartea. Era tăcerea. Era necunoscutul.

Boierul, de cînd se sculase în zorii zilei, nu vorbise cu nimeni, nu bruftuluise pe nimeni. Nici pe Stan măcar nu-l bătuse. Se închisese în odaia lui de lucru. Chemase pe Mălina și pe Nelu lîngă dînsul. Trîntit, doborît, ca trăsnit pe fotoliul din fața biroului, citea și recitea telegramele ispravnicului, sosite cu mare întîrziere și toate în același timp. Veștile erau sinistre. Administratorul dispăruse. Vătășelul, mîna lui dreaptă și singurul în stare să înfrunte urgia țăranilor, fusese spînzurat de cumpăna fîntînii, coborît și urcat din puț ca o ciutură, batjocorit și înecat. Fiarele sălbatice dădeau foc pătulelor în vremea asta și-i strigau vătășelului, în derîdere, să scoată apa cu

gura din fîntînă ca să stingă focul. Din conac nu mai rămăsese piatră peste piatră. Pădurile ardeau. Valea Sălbioarei era o mare de flăcări.

Cu ochii uscați, ca și cum dogoreala jăratecului de la Opricani le-ar fi secat și scurs toată seva dintr-înșii, colonelul citea și recitea telegramele ispravnicului, fără să le mai înțeleagă, fără să mai știe ce citește. Un glas monoton gemea și se tînguia într-însul : Pădurile lui !... Acareturile lui !... Bogățiile și munca lui !...

Mălina își zvînta din cînd în cînd colțul pleoapelor cu marginea batistei. Domnișoara Roger, în genunchi, lîngă peretele dinspre răsărit, se ruga, făcînd cruci mari și rare cu latul palmei. Nelu tăcea.

Pricepea despre ce este vorba. Își dădea seama de întinderea dezastrului. Ar fi vrut din toată inima să ia parte la durerea alor lui. Se silea să fie trist, să pară îngrozit, să-și stoarcă o lacrimă.

Și nu putea.

XVI

Represiunea a venit repede, crîncenă, implacabilă. Pușca „Manlicher", împotriva coaselor și parilor rupți din garduri, a făcut minuni de vitejie. În mai puțin de o săptămînă, unsprezece mii de țărani, dintre sutele de mii care cereau pămînt și „lot universal" — lotul acela universal de care stîlpii regimului aveau să facă atîta caz și haz mai tîrziu — au primit pe vecie unicul lor lot de pămînt. Simplu, fără inutile considerente de drept și de umanitate, sate întregi au fost rase cu tunul. Bisericile, pe-alocuri, școlile, unde nu se ridicau prin apropiere curți boierești, primăriile, pe unde nu erau nici școli, nici conacuri, au fost prefăcute în tot atîtea așezăminte de justiție sumară. Operația era expeditivă. Proprietarul acuza. Ofițerul judeca. Soldatul executa. Dreptatea sau, în lipsa dreptății, măcar tradiționala și inofensiva milă creștinească nu erau îngăduite nimănui. Ordinele de la centru erau explicite, categorice.

În fruntea statului se găsea atunci un om capabil să le dea și să le aplice. Cum e foarte puțin probabil că posteritatea o să-i păstreze amintirea, e folositor să-i schițăm aici portretul, nu de dragul lui, firește, dar fiindcă întrupa admirabil într-însul însușirile și scăderile clasei conducătoare românești din zilele acelea.

Îl chema Ion I. C. Brătianu.

Era un bărbat nalt, spătos, greoi în mişcări, leneş în mers. Din trupul lui voluminos ieşea, la zile mari, o voce piţigăiată şi subţire ca dintr-o ţiuitoare de iarmaroc. Avea o cultură generală destul de întinsă, nu pentru vremea lui, ci pentru ţara lui. Citise, fără îndoială, *Vieţile...* lui Plutarh, memoriile oamenilor de stat celebri, cîteva opere clasice şi istoria neamului. Era bogat. Avea vii, moşii, păduri şi interese bine stabilite în principalele ramuri de activitate ale industriei şi finanţei naţionale. În familie, ca şi în cercul restrîns al rarilor prieteni şi-al numeroaselor slugi politice de casă, era fermecător. Ştia să îndulcească asperităţile dintre partizani, să potolească duşmăniile, să irite sau să înfrîneze ambiţiile, să satisfacă poftele, să facă loc vanităţilor, să fie în acelaşi timp, cu nuanţări imperceptibile sever şi împăciuitor. Inspira tot atîta dragoste cît teamă şi devotament. Cînd eternii ministeriabili ieşeau plouaţi de la dînsul exclamau în ei înşişi cu durere : „Ah, Ionel !...", continuau cu amare imputări : „Mi-ai făcut-o, Ionel !...", dar tot ei se grăbeau să adauge, cu sinceră uimire, cu resemnat fatalism : „Cum să rezişti însă lui Ionel ? !..." Iar numeroasele doamne din elită, învinse fără luptă, languroase după posesiune, suspinau : „Ah ! Jean !..."

De mărunta plevuşcă politică, de clienţii cluburilor, de mesele profunde şi haotice, de anonimii vieţii, de umanitatea aceea vagă şi confuză, care trăieşte totuşi şi-o fi avînd şi ea sărmanele ei nevoi şi năzuinţe, nu se ocupa. Plutea, senin sau indolent, în fumul gros de tămîie al adulaţiilor oficiale, deasupra contingenţelor. Îşi iubea ţara cu sacră pasiune. O iubea cum atîţia alţi mari proprietari stabiliţi pe Coasta de Azur îşi iubeau moşiile strămoşeşti arendate. Îl emoţionau crucile de lemn, primitiv sculptate, ridicate la răspîntii de mîna tot pe atît de neîndemînatecă, pe cît de pioasă, a evlavioaselor generaţii de altădată. Îl încîntau piscurile sălbatice ale Carpaţilor, văile înflorite, murmurul izvoarelor, molcoma legănare a lanurilor de grîu, pierdute în zarea infinită. Bisericuţe străvechi, care n-aveau altă frumuseţă decît poezia trecutului sau o modestă legendă locală, îl mişcau pînă la lacrimi. Le ridica cu grijă, le aşeza frumos în parcul moşiei lui de la Florica. Punea să se strîngă cu aceeaşi rîvnă fote ţesute în fir, marame tivite cu aur, icoane de argint,

hrisoave îngălbenite, cusături, broderii, scoarțe, ulcele, toate hîrburile și, cioburile, toate peticile și zdrențele care, prin izvoadele lor moștenite din moși-strămoși, fac mărturia netăgăduită a unui unitar trecut național. Trăind mai mult printre ele, nu observa însă că viața se retrăsese dintr-însele ; și că bisericuța din care au pierit cîntecele și credința e vană adunătură de scînduri, de lemne și de șindrile moarte. Născut spre sfîrșitul unei epoci și în preziua unei mari ere noi, care avea să zguduie din temelii și să schimbe pe de-a-ntregul structura și însești bazele milenare ale omenirii, micul potentat cu aliuri occidentale și cu apucături asiatice de la gurile Dunării n-a înțeles și poate că nici n-avea cum să înțeleagă că o țară nu e făcută din munți, oricît de vertiginoase le-ar fi înălțimile ; din plaiuri, oricît de bogate le-ar fi holdele ; din fluvii și lacuri, oricît de adînci le-ar fi apele ; din kilometri pătrați, ori peste cîte suprafețe s-ar întinde ; din văi, din torente, din peșteri, din cascade, din mormintele eroilor, din datinile și oasele strămoșilor. El nu știa și, chiar de-ar fi știut, n-ar fi putut să creadă, că puterea statelor stă mai puțin în întinderea granițelor și mulțimea baionetelor decît în imponderabilul sufletului și inteligenței omenești.

Inteligența omului îi era însă incomprehensibilă. Iar sufletul norodului îi era străin. Din toată tragedia unui popor care se răscoală, el n-a văzut decît mîna instigatorilor, ca și cum flămînzii ar mai avea nevoie și de alt instigator decît foamea ; și n-a reținut decît faptul brutal al rebeliunii, împotriva căreia a dezlănțuit, cu inimă ușoară, cu pumn masiv, urgia ororilor inutile.

Sub guvernarea lui, din imboldul sau păsuiala lui, în anul de la Cristos 1907, „ororile inutile“ n-au fost două cuvinte de polemnică deșartă. Răscoala fusese înfrîntă de mult. Glasul tunului înăbușise și ultimele strigăte de deznădejde. Ordinea, o ordine mută, ilimitată, întinsă ca un giulgiu asupra țării, domnea nestînjenită. Nimeni nu mai îndrăznea să ridice capul. Singură, neîmpăcată, răzbunătoare, represiunea continua. Țăranii erau prinși în bordeiele lor subterane ca bestiile în vizuine. Fugarii erau urmăriți ca fiarele sălbatice. Și unii și alții erau uciși, pe tăcutele, ca vitele aduse la junghiere. Sau schilodiți în chinuri și bătăi. După inspirație sau putere de imaginație, li se rupea carnea cu cleștele, li se smulgeau unghiile, li

se ardeau tălpile picioarelor. Într-un cătun din Oltenia au fost puşi, pe îndelete, sub privirea impasibilă a ofiţerului, care îşi fuma liniştit ţigara, să-şi sape singuri gropile, să-şi cioplească crucile şi să le înfigă cu propriile lor mîini pe mormintele în care aveau să fie îngropaţi. În judeţul Buzău, patru sute de săteni — babe, moşnegi, copii, de-a valma — legaţi, din ordinul prefectului, între caii călăraşilor, au fost tîrîţi în galop, cale de două poşte, pînă la scările prefecturii. Pe drumul străbătut de dînşii, dîrele de sînge erau neîntrerupte. Şi cînd au poposit la prefectură, de oblîncuri atîrnau buturi informe, trunchiuri bizare, cu fluierele picioarelor bălăbănind albe printre zdrenţe de cărnuri şi de ţari.

În vremea asta justiţia ancheta. Birourile autorităţilor, cabinetele judecătorilor de instrucţie gemeau sub povara denunţurilor. Trei mii de mari proprietari îşi denunţau adversarii : învăţători, plugari mai dîrzi, muncitori socialişti, studenţi, intelectuali. Nici un surtucar pripăşit la sate nu scăpa de bănuială. Instigatorii erau la ordinea zilei. Justiţia îi căta cu lumînarea. Proprietarii îi descopereau.

Printre aceştia, colonelul Hotnog era neobosit. Anticamerele ministerelor răsunau de ameninţările lui. Procurorii nu mai pridideau înregistrîndu-i plîngerile. Autoritatea lui era cu atît mai mare cu cît, personal, nu cerea nimic pentru dînsul. Spaima îi trecuse. Pagubele materiale nu-l mai interesau. Mai ales că ştiri ulterioare, controlate la faţa locului, infirmaseră în bună parte textul alarmant al primelor telegrame. Nici conacul nu-i fusese ars din temelie. Nici pădurea nu căzuse pradă flăcărilor. Nici vătăşelul nu pătimise prea mult. Satul răsculat se mulţumise să-l coboare de cîteva ori, legat butuc de ciutură, în apa îngheţată a fîntînii, ca să-i răcorească entuziasmul servil. Cîţiva flăcăi, mai şugubeţi sau dornici de petrecere, pătrunseră apoi în conac şi scoseseră în mijlocul ogrăzii un jilţ sculptat, două canapele, scaune, mindire, nişte tablouri care reprezintau vederi de la staţiunile balneare din străinătate şi-un piano cu coadă, de pe vremea răposaţilor. Tolănindu-se cu trupurile lor butucănoase pe arcurile moi, desfundaseră canapelele ; şi atingînd clapele pianului cu degetele lor noduroase, îi plesniseră mai toate coardele. Paguba nu era decît ireparabilă. Numai la gîndul, însă, că mîinile spurcate ale mocofani-

lor se atinseseră de lucrurile lui, de bunurile lui sfinte, colonelul vedea roşu înainte ochilor. Crima i se părea monstruoasă. Profanarea, de neiertat. Le-ar fi spălat, bucuros, în sîngele satului. Dacă n-a făcut-o, nu e fiindcă i-au lipsit dorinţa şi puterea. Singură raţiunea l-a împiedecat. Venea primăvara. Îşi dădea seama, cu amarnice regrete, că de braţe o să aibă imediată nevoie pe moşie. Recunoştea, scrîşnind din dinţi, că barem pentru muncile cîmpului ţopîrlanii tot erau buni la ceva. Neputînd astfel să-i suprime pe toţi ai lui, denunţa pe-ai altora. Şi fiindcă n-auzea vorbindu-se în conversaţiile oamenilor cu răspundere, în declaraţiile primului ministru, în discursurile parlamentarilor decît de instigatori ; şi fiindcă nu citea în ziarele partidelor de ordine decît despre instigatori ; şi fiindcă e mai lesne şi mai util să descoperi un ţap ispăşitor decît să te răfuieşti cu propriile tale vini, căta şi el instigatori cu înfrigurare, cu tenacitate, părîndu-i-se că se izbeşte de ei la tot pasul, pretutindeni, pe stradă, la club, la cafenele, în însăşi incinta ministerelor, în propria lui casă. Visa instigatori. Respira aerul otrăvit de miasmele instigaţiei. Indolenţa birocratică a slujbaşilor îl punea pe gînduri. O privire chiorîşă îi dădea de bănuit. O vorbă în doi peri îl scotea din sărite. Dacă prindea pe Stan şoptind îndărătul uşii cu fata din casă, îşi ieşea din minţi. Ca în vremurile bune, cînd nu era Mălina să-l audă, urla şi înjura :

— Patravanghelul şi cadelniţa cui te-au închinat !... Unelteşti, hai ?... Slugă ticăloasă !... Borfaşule !... Instigatorule !...

Cînd mîrîia printre dinţi sau rostogolea cu zgomot silabele „ins-ti-ga-to-ru-lui", punea în neologismul acesta, încetăţenit de curînd, accentul, savoarea, plenitudinea sudalmelor naţionale. Se gargarisea cu ele. Le scanda ameninţător. Dimineaţa, dacă nu putea să-şi facă mustăţile în ghetele lustruite ca oglinda. La prînz, dacă ciorba era prea fierbinte sau cafeaua prea rece. Peste zi. Seara. Oriunde. Oricînd.

Rostindu-le cu semnificaţia lor misterioasă, nepătrunsă de vulg, ca pe nişte formule cabalistice, grele de primejdii necunoscute, băgase spaima în slugi şi dezorganizase gospodăria casei. De teama instigatorilor, bucătăreasa spiona mişcările rîndaşului ; rîndaşul pîndea intrările şi ieşirile

vizitiului ; argatul se certase la cuțite cu jupîneasa Anca [1], deși i se scurgeau ochii după ea și ar fi făcut moarte de om pentru dînsa, iar Stan, bătutul și bruftuitul Stan dintotdeauna, uluit acum ca vai de capul lui, ajunsese să se întrebe dacă nevastă-sa nu-l pîra cumva boierilor. Pînă și micul lor Tănase n-a scăpat, în zilele acelea de dezordine și suspectare universală, de închizitoriala privire a stăpînului.

Colonelul observase, în adevăr, fără prea mare atenție la început, apoi cu sentimente de uimire străbătute de strașnice bănuieli, că de la o bucată de vreme încoace Nelu nu mai era același. Răspundea morocănos la întrebări. Venea fără tragere de inimă, parcă în silă, de cîte ori îl chema lîngă dînsul. Stătea țeapăn între genunchii lui, cu coatele strînse, cu capul dat pe spate, parcă s-ar fi ferit de mîngîierile lui. Unchiu-său continua să-l răsfețe, fără să se sinchisească de toanele copilului. Într-o zi, însă la masă, privirile li s-au întîlnit. Pentru nu-și mai aducea aminte ce greșeală, colonelul aruncase cu-o farfurie după Stan. Farfuria se sfărîmase într-o mie de țăndări, izbindu-se de pieptul servitorului. Servitorul nu se clintise. Dar Nelu sărise el în picioare, palid, galben ca moartea.

— Ce este ?... Ce ai ?... îl întrebau alarmați cu toții.

— Nimic !... a răspuns tîrziu copilul, cu ochii pironiți în ochii lui unchiu-său.

Bizar !... Privirea aceea l-a urmărit pe colonel cîteva zile de-a rîndul.

Într-o altă zi, era pe înserate. Nelu răsfoia, cuminte, un volum mare, cu ilustrații, desfăcut pe genunchi. Colonelul străbătea odaia în lung și-n lat, cu pași săltăreți. Stan asculta, smirna, ordinele stăpînului.

— Mîine iau baia la 7... Să nu care cumva să-mi mai dai halatul ud ca de rîndul trecut... Vezi dacă a mai rămas apă de colonie în sticlă... Spune... Trecînd pe lîngă nepotusău, lăsă baltă poruncile și-l întrebă, cu interes : Vezi ce citești acolo, măi mînzule ?... O să-ți scoți ochii... Vrei să-ți aprind lampa ?

— Dacă vrei, moș Spiridoane... Vedeam și-așa...

— Vedeai !... Vedeai !... Așa vă stricați voi ochii !...

— Stane, aprinde lampa !

Stan răsuci un comutator.

[1] În ediția întîi : *Safta* (n.ed.).

— Nu candelabrul, boule ! urlă colonelul. Ce ţi-am spus eu ? Lampa !... Lampa de masă, tîmpitule !... idiotule !... Uite-o colo... Nu aia, mă !... Cealaltă !... Grijania şi parastasul cui te-au fătat !...

Cu pumnul ridicat, se repezise la dînsul. Fără să ştie cum, dintr-o săritură, Nelu s-a trezit între dînşii. Cu părul vîlvoi, cu pumnii lui mici proptiţi în pieptul lui unchi-său, striga înverşunat :

— Nu da !... nu da !... De ce dai într-însul ?

Dacă din mijlocul tavanului candelabrul s-ar fi prăbuşit la picioarele lui, colonelul n-ar fi rămas mai trăsnit. Se uita la nepotu-său. Repeta, uluit :

— Hai ! ?... Tu ! ?... Îndrăzneşti, tu ? !... Mucosule ! Puţoiule !...

N-avea puterea să se înfurie. Stupoarea era prea mare. Îi paraliza mînia. Se silea aproape să rostească vorbe grele, să pară de temut. Mai mult din deprindere, ca în jocurile lor obicinuite, îl înşfăcă cu o mînă de ceafă, cu cealaltă de fundul pantalonilor, scuturîndu-l şi zgîlţîindu-l zdravăn. După fiecare scuturătură, repeta aceeaşi ameninţare goală :

— Mucosule !... Sfrijitule !... Tu să mă-nveţi pe mine ?... Te-ai găsit tu să-mi dai lecţii ?... Dacă te-oi lua de-o aripă şi-oi da cu tine de pămînt ?...

Cu ochii în ochii lui, cu aceiaşi ochi din ziua cînd farfuria se sfărîmase în ţăndări de pieptul lui Stan, Nelu răspundea dîrz :

— Da !...

Fireşte că putea să dea. Avea şi dreptul, şi datoria, şi puterea să dea într-însul. Cu toate astea, colonelul n-a dat în el. O mie de gînduri îi clocoteau în cap, anihilîndu-i voinţa, paralizîndu-i braţele. Ce se întîmplase ? Ce se petrecea în jurul lui ? Cine-l învăţase ? Cine-i schimbase şi-i stricase nepotul ? Cine uneltea sub ochii lui, în casa lui ? Dascălii ? Slugile ? Guvernanta ? Cum nu observase el că ceva necurat se punea la cale sub propriul lui acoperiş ? Orb fusese ? Surd fusese ? Nu văzuse că el, de la o vreme încoace, Nelu nu mai era acelaşi ? De ce nu-l întrebase ? De ce nu-l iscodise, pe departe ? Ce aşteptase ? Revolta ?... „Revoltă, hai ! ?... Las' că vă arăt eu revoltă ! Vă pun eu mîna în beregată ! Îi învăţ eu minte pe instigatori ! Mustăţile să-mi radă dacă nu-i belesc de vii !"

Cu ideea sumbră a instigatorilor, înfiptă şi răsucită în creier ca un şurub, colonelul s-a pus pe lucru. Se prefăcea că uitase neghioaba răzvrătire a copilului. Îl iertase. Se juca şi glumea cu el ca şi mai înainte. Îl urmărea, însă, îl pîndea pe ascuns. Îi spiona toate mişcările.

Munca nu era tocmai uşoară, dar nici prea grea. Împrejurările îl favorizau. Gospodăria era dezorganizată. Viaţa familială, ca şi viaţa publică nu reintraseră încă în făgaşul lor tradiţional. Un fel de incertitudine, făcută tot pe-atît de marasm, din descurajare, cît şi din agitaţie sterilă, plutea în aer. Profesorii lipseau uneori de la cursuri. Domnul Ţibă, preparatorul, grăbit fără motiv, îşi scurtă lecţiile. Domnişoara Roger, înfricoşată încă de sălbăticia poporului român, nu-şi revenise pe deplin în fire. Mai în fiecare dimineaţă se ducea la biserică. Cu sufletul ei speriat de primejdiile prin care trecuse, îngenunchea în toate colţurile casei şi uita de Nelu în conversaţiile ei interminabile cu Dumnezeu. Supravegherea slăbise.

Profitînd de ceasurile lor libere, încurajaţi de lipsa unui control riguros, Nelu şi Tănase îşi scriau tot mai des. În bileţelele lor vorbeau de şcoală, de dascăli, de Băile Herculane, care nu le mai ieşeau din minte, de visuri naive pentru viitor, de răscoală cîteodată, cu însufleţire sau cu ciudă, şi, permanent, cu infrigurare, de proiectul unei întîlniri pe furiş. Tănase visa şi el o întîlnire. Nelu nu se gîndea decît la asta. Făcea planuri peste planuri. Chibzuia, organiza. Într-o sîmbătă seara l-a înştiinţat că totul era gata. Profesorii nu veneau duminica. Domnişoara Roger îşi ceruse voie să lipsească pînă la prînz. Maică-sa era cam bolnavă de vreo cîteva zile. Unchiu-său, ca de obicei, pe la 10 pleca în tîrg. Nimeni nu putea să-i surprindă. Tănase ar fi putut să se urce şi pe scara cea mare. Numai din exces de prudenţă îl sfătuia să se furişeze pe scara separată, care, din stradă, ducea la apartamentul lui. Ar fi putut să se întîlnească oriunde, şi în biroul lui unchiu-său dacă ar fi vrut. Numai din exces de precauţiune alesese privata. Nu era prea mare ; destul de încăpătoare, însă, pentru amîndoi. Se întîlnise şi cu Stan într-însa. Nimănui nu i-ar fi trăsnit prin cap să-i caute acolo. Puteau să tragă zăvorul, să stea pitiţi, să se sfătuiască în liniştă, fără teamă că o să-i tulbure cineva.

După ce-a încredinţat scrisoarea lui Stan, ca şi cum i-ar fi încredinţat sufletul, Nelu s-a închis în odaia lui.

Asemenea tuturor îndrăgostiților, simțea nevoia să fie singur. Prelungea emoțiile întîlnirii, savurîndu-le cu anticipație. Se gîndea la Tănase. Visa cu gîndurile la el.

Nici cu gîndul n-a visat însă că, la aceeași oră, închis, ca și el, în biroul lui, în halat, în papuci și cu ochelarii încălecați pe nas, unchiu-său își descifra epistolia. Explicația era totuși simplă. Tragedia banală. Ca absolut în toate comploturile românești, în care complotiștii sînt mai numeroși decît doi, adesea decît unul singur, cel de-al treilea trădase.

Stan, fără remușcări, cu cugetul împăcat, aștepta lîngă ușă. Colonelul citea și mîrîia :

— Aha ! care va să zică de ăștia îmi erai, marțofoiule ! Întîlnire, hai ?... Las', că vă dau eu întîlnire ! Moș Spiridon pleacă la 10 ?... V-arăt eu cum o să plece ! Ți-ai făcut socotelile, bobocule, fără dînsul. Știam eu ! Bănuiam eu cine e capul răutăților ! Uneltire, hai ? Răzvrătire ? Vă scot eu pe nas răzvrătirea. Te-nvăț eu să mai unelteşti... trîntorule !... ticălosule !... instigatorule !... Ia scrisoarea asta, Stane. Du-i-o lui fiu-tău. Să nu te împingă însă Necuratul să-i spui că mi-ai dat-o mie mai întîi s-o citesc, că-ți culeg creierii de pe pereți. M-ai înțeles ?

— Nțeles, s'trăiți !

— Mîine mă scoli dis-de-dimineață. Ieși !

Dimineața aceea a fost minunată. Sub un cer schimbător de april, spălat de ploi, nori albi și repezi se jucau de-a v-ați ascunsele printre razele soarelui. Liliacul era în floare. Păsările, înnebunite de dragoste, bete de lumină, ciripeau și țiuiau în frunzișul copacilor. Din pămîntul jilav se ridicau efluvii leneșe, calde, parfumate. Se tîrau în aer. Se revărsau, ca o apă, printre ferestrele deschise. Se amestecau, în nasul colonelului Hotnog, cu mirosuri insistente, persistente, de petrol, de creuzot și de latrină. Cu urechea lipită de ușa privăției, colonelul asculta fără să piardă un cuvînt. În șoapte grăbite, întrerupte de chiote înfundate, copiii își comunicau tot ce-aveau să-și spună de-un an și mai bine de cînd nu-și mai vorbiseră. Nu-și povesteau cine știe ce lucruri importante. Nimicuri ! Ce-a făcut Nelu. Ce-a învățat Tănase. Pe cine văzuseră. Pe unde umblaseră. De Băile Herculane. De domnul Țibă. De domnișoara Roger. De jocuri. De nebunii. O singură dată au dat prilej colonelului să tresară :

— Ai o țigară, Nelule ? întrebase Tănase.

— Am ! Cum să n-am ! Ţi-am adus două pachete.

„Aha ! se gîndi triumfător colonelul, neîndrăznind să-şi frece mîinile de bucurie. Fumezi, hai ? îl înveţi şi pe Nelu să fumeze ! Las', că-ţi arăt eu ţie fumat, spînzuratule !... Pe gît o să-ţi bag ţigările aprinse."

Continua să înjure în gînd, mai ales că nu mai auzea nimic. Copiii tăceau. Nu mai aveau nimic să-şi spună ? Sau fumau amîndoi ? Enervat, nerăbdător, mulţumindu-se şi cu jumătatea asta de victorie, colonelul se pregătea tocmai să pună capăt experienţei, cu pumnul ridicat în aer, gata să-l izbească în uşă, cînd, în tăcerea closetului, glasul lui Nelu tremură cald, rugător :

— Cînd ne mai vedem, Tănase ?

— Ştiu şi eu !... Cu şcoala !... Cu răscoalele astea !...

Colonelul îşi opri pumnul din zbor. Ciuli urechile. Încremeni cu tîmpla lipită de scîndurile uşii. „L-am prins ! se gîndi el. Am pus laba pe dînsul ! Tîlharul ! Năpîrca ! Anarhistul ! Instigatorul !"

— Ai văzut ce-a fost ?... întrebă Nelu după un lung moment de aşteptare.

— Ba bine că nu !... Cum să nu văd ? Trei săptămîni a stat şcoala închisă... Credeam că n-o să se mai deschidă !... Ce mă făceam eu ? Gîndeşte-te şi tu ! Dacă n-aş fi putut să mai învăţ ?...

— Bieţii ţărani !... l-a întrerupt Nelu. Ai văzut cîţi au ucis ?

— Ucigă-i toaca !... Cine i-a pus să se răscoale ?... pe dracu l-au vrut ? Pe dracu l-au găsit.

Un protest timid tremură în liniştea closetului :

— Tănase !... Cum poţi să vorbeşti aşa, Tănase ?... Aşa nu vorbeşte decît moş Spiridon...

Era glasul lui Nelu. Era, fără putinţă de tăgadă, glasul lui Nelu. Unchiu-său l-a auzit. Nu putea să nu-l audă. Sîngele i-a clocotit în vine. Obrazul i-a plesnit de ruşine. Pe ce lume trăia ? Ce zile apucau bătrîneţile să-i vadă ? S-ajungă un plod, o stîrpitură, un desculţ crescut din mila stăpînilor, un fecior de slugă boierească, să aibă mai multă minte în cap, mai multă judecată şi înţelepciune decît el, Nelu, vlăstar din neamul lui, ţinut în vată, îndopat cu carte, crescut cu risipă de dascăli, de guvernante, de preceptori ?

Ce păşteau dascălii ? Ce-mi făcea guvernanta ? La ce li-era bună învăţătura ? Un neisprăvit fecior de slugă ştia mai multe decît dînşii !

În closet conversaţia continua. Colonelul nu mai ţinea s-o asculte. Îşi strîngea ochii ca să nu vadă. Şi-ar fi băgat pumnii în urechi ca să nu mai audă. Şi-ar fi oprit respiraţia ca să nu mai simtă mirosul cald de primăvară, amestecat cu efluviile insistente de creuzot şi de latrină.

XVII

Copiii nu şi-au explicat niciodată de ce şi cum, cu începere din dimneaţa aceea parfumată de april, au putut să se vadă tot mai des, să se întîlnească, cu temerară îndrăzneală, pînă şi sub nasul ascuţit al domnişoarei Roger, fără să-i vadă nimeni, fără să dea de bănuit nimănui. Parcă toţi aveau orbul găinilor în jurul lor. Mălina nu-şi mai dojenea odorul, cu o lungă şi blîndă privire care-l ierta de mai înainte, de cîte ori întîrzia seara să se instaleze la căpătîiul patului şi să-i continue lectura romanului francez întrerupt în ajun. Unchiu-său nu-l mai întreba, sîcîitor, unde-o şterge, ce blestemăţii mai pune la cale, de cîte ori se scula grăbit de la masă, o dată cu sosirea cafelelor. Domnişoara Roger, pînă şi domnişoara Roger trecea pe lîngă dînşii, poate ceva mai înţepată, poate cu vîrful nasului ceva mai subţiat, dar fără să-i vadă, fără să-i simtă, cu ochelarii ei negri traşi peste ochi ca obloanele prăvăliilor în zilele tulburi de manifestaţii populare.

Lăsaţi în plata Domnului, copiii îşi vedeau, liniştit, de treburile lor mărunte. Jocurile nu-i mai pasionau. Sub impulsul lui Tănase, Nelu stătea şi el ceasuri întregi cu cartea în mînă. Învăţa în felul lui. Răsfoia volumele alene. Frunzărea de ici, de colo cîte-o idee, cîte-un fapt care i se părea mai interesant. Începea o pagină. O lăsa baltă. Deschidea altă carte. Descoperea deodată un vers sonor sau cîteva rînduri care, într-o clipă, pe aripi nevăzute, îl purtau prin Asia, prin Africa, printre piramidele Egiptului sau stelele cerului. Încerca, vibrînd de entuziasm, să i le citească şi lui Tănase.

Dar Tănase, scurt, aproape răstit, îi făcea semn să tacă. El învăţa aplicat, studios, cu pumnii strînşi, cu fruntea încruntată. Înainta încet de-a lungul buchilor negre, ca

plugul care răstoarnă pe îndelete, dar adînc, brazda înțelenită. Repeta aceeași frază de zece, de-o sută de ori pînă ce-i intra bine în cap. Punea pe Nelu să-l asculte. Nelu îl întreba uimit :

— De ce înveți așa ?... Ce-o să folosești dacă îi știi cartea pe de rost ?... Hai mai bine să citim din Eminescu.

Tănase îi răspundea acru.

— Citește-l tu !... Tu poți să-ți pierzi vremea. Ai de toate. N-ai nevoie să muncești. Eu trebuie să învăț.

Superioritatea sistemului acestuia de învățămînt, consacrat de pedagogia oficială, s-a dovedit la examene. Nelu, cu doi dascăli, cu preparator, cu guvernantă, abia a putut să se strecoare într-a doua de liceu. Tănase a luat încă o dată premiul întîi. Domnul director l-a felicitat. Familia colonelului Hotnog l-a sărbătorit, Nelu, cu mîinile lui, care-i tremurau parcă de-o confuză emoție, i-a înmînat cutia cu bomboane. Tănase a avut satisfacția supremă s-audă, cu urechile lui, pe domnul colonel dîndu-l ca exemplu lui nepotu-său. Rîvna i s-a întărit. Ambiția i-a crescut. Ajungea repede din urmă pe nepotul boierului. Visa să-l și întreacă. I-ar fi luat-o la sigur înainte dacă rigide regulamente școlare nu l-ar fi împiedicat să sară cîte trei patru clase într-un an.

„Tot o să-l ajung !... își jura Tănase. Era cu cinci clase înaintea mea. A rămas cu două. La liceu o să-l întrec... La liceu o să-mi schimb numele."

Știa acum că numele nu e legat, ca o coadă, de trupul omului. Domnul inspector, el însuși, îl îndemnase să și-l schimbe. Mai toți copiii și-l schimbau. Chiar cei care aveau nume vechi, cu rădăcini adînci în datinile, în credințele, în meșteșugurile de altădată. Operația era simplă ca bună ziua. Pe tată-său îl chema Stan. O să-și zică Stănescu. E drept că o droaie de Stănești erau în școală. Aproape tot atîția cîți Ionești și Popești. Ușor ar fi putut să fie confundat cu dînșii. Dar mai era și Tănase la mijloc. Tănase Stănescu nu mai era nici unul. Numai pe el îl chema Tănase. Tănase !... Tănase !... repeta amărît copilul. Nici numele ăsta nu i se părea din cale-afară de strașnic.

Pe toți grăjdarii, pe toți rîndașii îi chema Tănase. Ce să facă ? Cum să iasă din încurcătură ?

Cum să se cotorosească în același timp și de Bojoc și de Tănase ? N-avea cu cine să se sfătuiască. Cu Nelu, cu

el singur ar fi putut să pună ceva la cale. Dar tocmai lui Nelu îi venea mai peste mînă să i se spovedească. Îşi amintea ca de-o rană veche, rămasă tot deschisă, de-o mirare, de-o exclamare, făcute cîndva, într-o zi cu soare, pe undeva, pe lîngă grajduri...

„O să găsesc eu şi fără dînsul, mormăia el cu năduf, cu-o exasperare vecină cu ura, printre dinţii strînşi. Să învăţ numai carte !... Să ies întîiul în toate clasele !"

Învăţa pînă ce cădea pe brînci. Devora manualele aride, greu de înţeles, cu atît mai lesne însă de memorat cu cît erau mai absurde. Cucerea premiile unul după altul. Pînă într-a patra de liceu nimeni n-a putut să-i ţie piept. Nici un elev nu se încumeta să reţie lecţiile şi să le recite papagaliceşte ca dînsul. Îi făcea praf pe toţi la matematici, la ştiinţe, la literatură, la declinări pe latineşte, la conjugări pe elineşte. Ajunsese pe Nelu. Se pregătea serios să-l întreacă. Către sfîrşitul primului semestru şi-a cumpărat cărţile de-a cincea. Le cîntărea. Le răsfoia. Îşi încorda puterile.

„Încă o săptămînă de răgaz, îşi acorda el un ultim termen de păsuială, şi mă pun pe ele. Cum s-o sfîrşi semestrul..."

Începutul celui de-al doilea semestru coincidea, în anul acela, cu începutul primăverii. O primăvară prematură, după o iarnă scurtă şi grea, surprinzătoare ca o veste bună, caldă ca o mîngîiere, lenească şi parfumată ca o curtezană. Copacii, abia treziţi din letargia somnului hibernal, îşi întindeau într-un căscat braţele înflorite. Pe drumul de la şcoală la casa colonelului Hotnog, braţe la fel de albe se strecurau printre muşcatele ferestrelor. Capete zburlite sau rîzătoare de copile apăreau cînd şi cînd printre flori. Zîmbete străluceau. Priviri îl urmăreau. Miresme dulci pluteau în aer. Pe pămînt, de-a lungul uliţelor, se tîrau dorinţe, langori, gînduri fără ţel, şi fără nume.

Tănase grăbea pasul. Nu vroia să vadă. Nu vroia s-audă. Încruntat, îndîrjit, reîncepea pentru a zecea oară fraza învăţată în ajun. Dar fraza nu se lipea de dînsul. Cuvintele alunecau, se împrăştiau din capul lui, împroşcate care-ncotro, ca stolurile speriate de vrăbii. O oboseală, o sfîrşeală necunoscută îi apăsau fruntea. Oasele îi erau zdrobite. Carnea îl durea. Repeta cu energie deznădăjduită : *Digni autem sunt amicitia quibus in ipsis inest causa...*

Causa !... Causa !... ce venea după *causa ? !* Cuvîntul îi umbla prin cap. Îl avea pe limbă. Şi nu-l găsea. Făcea eforturi supraomeneşti ca să-l găsească. Se oprea prosteşte în mijlocul uliţei sau mergea în bobote. Strîngea pumnii. Strîngea fălcile. Se chinuia. Îşi punea capul la tortură. Zadarnic ! Cuvîntul nu-i venea în minte. Un gol imens îi umplea ţeasta. Cuvîntul se evapora în gol.

Cu un trist surîs de mulţumire, nu-l regăsea decît tîrziu, noaptea, în aşternutul care-l dogorea ca focul, pe cînd degetele unei singure mîini i se mişcau repede, înfrigurat, sub aspra pătură soldăţească. După cîteva momente de luciditate, cădea într-un somn greu ca plumbul. Se deştepta mahmur. Îi era silă şi lehamite de toate. Avea ca un cerc de fier în jurul frunţii. Cu cartea înaintea ochilor, îi alunecau privirile de-a lungul rîndurilor, fără să le vadă, fără să le mai reţie. În clasă nu-şi mai ridica degetele din bancă. La tablă stătea cu creta în mînă, învîrtind-o, frecînd-o pînă ce-i albea toată palma, pe cînd tabla neagră se mărea, se lăţea, se adîncea sub privirile lui stupide, imensă şi profundă ca bezna nopţii.

— Ce-i cu tine, băiete ?... îl întrebau dascălii miraţi.

Unii adăugau, sever :

— Uite... azi nu-ţi pun notă rea. Nu-ţi pun nici o notă. Ar trebui să-ţi pun un unu, sau un zero cît tine de mare. Ar fi o ruşine pentru toată clasa. Să nu te mai prind, însă m-auzi tu ?... să nu te mai prind cu lecţia neînvăţată, că...

Aceştia erau cei mai buni, cei mai umani.

Ceilalţi îl ignorau. Aveau alte griji. Viaţa e scurtă. Şcolarii sînt mulţi. Dacă dascălii şi-ar pune mintea cu fiecare elev în parte ! Din treacăt îl sfătuiau, părinteşte, să se lase de învăţătură.

Domnul Axente, întîmplător, din simple şi banale necesităţi băneşti, profesor de algebră, dar în realitate fire poetică, blînd cu elevii, izolat printre ceilalţi colegi, trăind retras într-o modestă căsuţă de mahala, cu rafturi pînă-n tavan pline de cărţi, l-a chemat într-o după-amiază la el acasă, l-a descusut cu abilitate, l-a făcut să vorbească cu încredere şi, după ce l-a îndemnat să se arate mai întîi unui doctor, l-a sfătuit şi el, ca toţi ceilalţi, să se lase mai bine de carte decît să înveţe aşa cum învăţase pînă atunci.

Tănase l-a ascultat, cum îi asculta pe toţi, cu capul între umeri, cu privirile în pămînt. Doar că de data asta un

zîmbet rău i-a înflorit nu pe buze, ci în fundul inimii. Apucase să vadă cărțile din rafturi. Domnul profesor nu și le arsese pe ale lui ! Pe el îl îndemna să se lase de dînsele ! Să nu mai învețe. Să nu mai fie întîiul în clasă. Să nu-l mai întreacă pe Nelu. Să i-o ia Nelu înainte. Să rămîie de rîs și de botjocură. Mai bine moartea ! Orice ! Să crape muncind ca vita în jug. Să rîcîie cărțile cu unghiile. Să tocească pînă ce n-o mai vedea înaintea ochilor.

Cu puteri înzecite s-a pus pe carte. În resursele infinite ale nervoasei energii omenești a regăsit o aparență de forță. A putut s-o ducă astfel pînă la sfîrșitul anului școlar. A putut să-și dea și examenele. A izbutit să treacă într-a cincea. Nu întîiul, de bună seamă. Nici măcar printre premianți. Ci tocmai hăt ! la urmă, în rîndurile codașilor : al douăzeci și șaptelea.

Saltul, de-a-ndăratele, era prea mare, prea scandalos. Domnul colonel l-a privit de sus, cu vădită reprobare. Domnișoara Roger și-a ridicat vîrful nasului. Nelu n-a mai avut ocazia să-i ofere tradiționala cutie cu bomboane. În schimb, cu ce precauțiuni, cu cîtă simpatie, izvorîtă tot pe atît de înțelegerea instinctivă a suferinței cît și din dorința de mîngîiere, de alinare, s-a apropiat el însuși de Tănase.

De trei ani aproape nu-și mai vorbiseră decît de lucruri indiferente : de geometrie, de geologie, de zoologie, de botanică, de toate științele sau noțiunile care ar putea în adevăr să facă farmecul copilăriei și savoarea adolescenței dacă arta pedagogică nu le-ar fi transformat în tot atîtea motive ridicole de premii, în mijloace aprige și lamentabile de căpătuială. Neavînd nevoie să-și cîștige existența, Nelu avusese norocul să treacă printre ele ca printr-un parter înflorit. Admirase economia lor, culesese, la întîmplare, ici un prilej de emoție, colo un învățămînt ceva mai durabil și simțise, poate, mai mult decît pricepuse în chip conștient, că fiecare lucru, oricît de neînsemnat, oricît de ingrat în aparență, își are totuși poezia lui intimă, pe care numai multă știință și un grăunte de filozofie pot s-o releve. Dar știința nu se recoltează pe băncile școalelor și nici filozofia în rafturile bibliotecilor. Nu-i e de ajuns omului să aibă ochi, ca să vadă, și urechi, ca să audă. Cei mai mulți dintre noi sîntem asemenea grădinarului care-și trăiește zilele lui printre florile pămîntului, sub miracolul etern al cerului, cu soarele, cu luna, cu hlamida lui de

stele, și care totuși nu vede altceva în lume decît năpasta buruienilor sau rentabilitatea morcovilor și-a ridichilor de lună.

Nelu, cu ochii lui mari de copil, deschiși, uimiți și încîntați, asupra aceleiași lumi, vedea grădina. Ar fi vrut, din adîncul inimii, să știe pe Tănase lîngă dînsul, să-i poarte pașii, să-l îndemne, să-l îmbie, să i-o arate. Cu premiantul întîi din toate clasele îi fusese greu să stea de vorbă. Îi închidea repede gura cu premiile lui. Cu un Tănase, însă, căzut, umilit, ajuns al douăzeci și șaptelea, lucrurile trebuiau să meargă mai lesne.

Au mers, dar nici așa de repede, nici așa de simplu cum par cînd le scrii sau le citești.

Tănase era mohorît. Ca un animal rănit, căta singurătatea. Privea bănuitor. Asculta cu nerăbdare. Răspundea în silă. Nelu, deși îl vedea umblînd pe picioare ca omul sănătos, avea de multe ori impresia că e lîngă patul unui bolnav. Abia cu vremea, după ce-au trecut zile și săptămîni lungi de odihnă, după ce s-a colbăit amintirea lecțiilor învățate pe de rost, a ceasurilor rînd pe rînd de friguri și de prostație din toiul examenelor, a eșecului și dezastrului final, parcă o pîclă grea ca un giulgiu i s-a luat de pe ochi, și Tănase, cu convulsiuni, cu contorsiuni, ca insecta care se zbate ca să iasă din crisalidă, și-a scuturat umerii și, trezit, ca omul care se deșteaptă dintr-un somn letargic, a privit surprins în jurul lui. Punea întrebări acum. Găsea răspunsuri. Începea să rîdă. Odată i-a cerut și țigări. Atunci Nelu a ghicit că era la căpătîiul unui convalescent. Și-a îndoit puterile. Și-a întreit atențiile. Îl întreba vioi :

— De-a ce ne jucăm azi, Tănase ?

— De-a orice !... Cum vrei tu.

— S-aduc mingea ?

— Ad-o !...

Băteau mingea. Sărea într-un picior dintr-un patrat al șotronului în alt patrat. Alergau cu limba scoasă după țurcă. Jucau poarca.

Cînd cădeau rupți de oboseală, se refugiau la umbra rară a copacilor tăiați și înșirați ca soldații în front din ordinul domnului colonel. Grădina nu mai era raiul pe care-l cunoscuse cîndva Tănase. Se și micșorase parcă. Tot mai avea, însă, pe-alocuri, cîte-un ascunziș. Lungiți în iarbă, cu ochii pe jumătate închiși, copiii ascultau murmu-

rul vîntului bătînd din frunze sau urmăreau, printre ramuri, conturele schimbătoare, capricioase, ale norilor vagabonzi. Îi interesa bizareria formelor. Descopereau asemănări stranii cu oamenii şi lucrurile de pe pămînt.

— Uite-l pe cel de colo, arăta Nelu cu degetul. Nu-i aşa, Tănase ? Parc-ar fi o cetate, cu turnuri, cu metereze, cu soldaţi agăţaţi de ziduri.

Tănase abia apuca să vadă cetatea.

Limbi de flăcări lingeau cerul. Turnurile se prăbuşeau. Soldaţii cădeau. Din vălmăşagul norilor se desprindeau formei noi, neprevăzute.

— Uite, Tănase !... uite bine într-acolo !... îi arăta Nelu, pufnind de rîs. Un colţ de cer... vezi pelerina ?... Vezi ochelarii ?... Vezi cum se întinde şi se subţiază nasul...

— Franţuzoaica !... exclama Tănase.

— Leită ea !

Copiii se tăvăleau de rîs în iarbă. Domnişoara Roger, cu pelerina ei atîrnîndu-i de umeri ca de-un cuier, cu nasul ei de prins peşte, proiectîndu-se întreagă, din vîrful penelor răshirate pe tîrtiţa pălăriei pînă la corăbiile picioarelor, pe candoarea cerului albastru, îi înveselea pentru restul zilei.

Alteori, o tristeţă dulce, o tristeţă fără motiv, făcută din descurajări cu neputinţă de definit, din dorinţe cu neputinţă de exprimat, îi cuprindea pe amîndoi. Grădina era aceeaşi în jurul lor. Doar că printre frunzele imobile nu mai sufla nici o adiere. Ramurile păreau sleite de puteri. Aerul, ca fundul unei ape. Singur pămîntul, dogorit de arşiţa soarelui, răcorit de furtunul grădinarului, exala în calmul naturii moarte mirosuri suave, iritante, ca şi cum în fiecare floare ar fi fost pitită o cădelniţă aprinsă.

Tolăniţi, aproape aţipiţi în iarbă, copiii îşi lăsau să le-alunece gîndurile obscure, privirile adormite spre zarea împurpurată. Nori rari se tîrau alene, între pămînt şi cer, ca iazuri fără ţărmuri, ca stepe de nisipuri, ca porturi depărtate cu pînzele corăbiilor atîrnînd desfăcute de catarguri. Se destrămau pe nesimţite. Se refăceau in forme noi, imprecise.

— Parc-ar fi un om purtat de ape... murmura Nelu.

— Un om... Un om... repeta Tănase, încercînd să dea liniii netede conturului nesigur. Nu-i un om, Nelule... Uită-te bine !... Mai curînd... stăi... mai curînd o fată... Uite rochia... şi pletele.

— Așa-i... O fată !

— Cum or fi oare făcute fetele, măi Nelule ?

— Cum să fie !... Ca și noi, pesemne... Aproape ca și noi.

Cădeau amîndoi pe gînduri. Norii se încolăceau, se depărtau, se împreunau în atingeri leneșe, languroase. Aveau rotunzimi diafane, reflexe la ivoriu sau de carne omenească. Florile fumegau din casolete misterioase. Pămîntul se înfiora.

Tănase întreba încet, tainic, întru tîrziu :

— Tu ai văzut vreodată, Nelule ?... Ai văzut vreuna goală ?

Nelu se înroșea pînă la rădăcina părului. Un val de căldură i se ridica în obraji :

— Nu... n-am văzut... Ba mint... Am văzut odată... o singură dată... Într-o carte a lui moș Spiridon.

— Într-o carte ?

— Da... într-o carte.

— Mi-o arăți și mie ?

— Ți-o arăt, de ce nu ?... O s-o caut... Trebuie să fie tot acolo... Numai s-o găsesc.

Nu i-a fost greu s-o găsească.

Biblioteca colonelului Hotnog încăpea toată în patru rafturi. Printre opere severe de tactică și strategie militară, se rătăciseră într-însa cîteva romane franțuzești cu scoarța galbenă, un volum de versuri, căzut acolo Dumnezeu știe cînd și cum, și vreo duzină de albumuri. Mai toate cuprindeau vederi de pe la diferite expoziții internaționale. Unul singur, legat în pînză roșie, avea o aproximativă valoare artistică. E cel pe care-l căuta Nelu.

Cu el pe genunchi, închiși cu cheia în iatacul lui, îmbujorați la față, muindu-și nervos degetele în buzele arse, întorceau filă după filă, cu regret că se despart de-o imagină, nerăbdători să vadă pe celelalte. În mai puțin de-o săptămînă, educația lor estetică a fost aproape tot așa de desăvîrșită ca și educația lor sexuală. Cunoșteau toate grațiile, toate muzele, toate afroditele din pinacotecile europene ; și cunoșteau în același timp, pînă în vecinătatea ascunzișurilor ei cele mai intime, anatomia corpului femeiesc. Rotunzimea divină a sînilor le înfierbînta imaginația : îmbinarea delicată a pulpelor, sub molcoma arcuire a pîntecului, îi hipnotiza. Serile mai ales, la lumina lampei, figurile din albumul colonelului Hotnog parcă trăiau. Afro-

ditele culcate respirau printre buzele răsfrînte. Sînii palpitau. Pulpele se întredeschideau.

Într-o seară Tănase a stins și lampa. Prin ferestrele deschise luna plină își revărsa pe podele, ca un văl spectral de mireasă, valurile de lumină. Adieri de aer cald le mîngîiau frunțile. Nici un zgomot, nici un cîntec nu întrerupeau misterul nopții. Undeva, departe, vuietul prelung al orașului ținea isonul tăcerii.

Culcați pe-o coastă, cu capetele sprijinite în coate, întinși unul lîngă altul pe covor, sub ploaia de raze care le lumina cartea, copiii întorceau rar paginile fosforescente. Vorbeau tot așa de rar. Aveau aceleași gînduri. Aceleași visuri. N-aveau nevoie să și le comunice. Sub ochii lor cu cearcăne vinete, accentuate de argintul lunii, se perindau imagini tulburătoare. Femei goale, ținîndu-se de mijloc. Copile abia involte deznodîndu-și sandalele. Diane plecînd la vînătoare în cămeși străvezii, prin care se ghicea ușoara bulbucătură a sînilor și încordarea coapselor băiețești. Fauni. Nimfe. Sirene. Naiade. Un satir cu picioare de țap cîntînd din nai unui efeb pe care-l ținea strîns bine între genunchii lui jăroși. O Ledă răsturnată pe spate, desfăcîndu-și larg pulpele voluptoase. O Veneră, pe-o pagină întreagă de album, ascunzîndu-și pudic virginitatea alarmată.

Palma ei, rotunjită ca un ghioc, era mai evocatoare decît toate goliciunile. Nelu nu se mai îndura să-și ia ochii de la dînsa. Tănase nu mai putea să-și moaie degetul în gură și să întoarcă pagina. [...]

XVIII

Două zile Nelu nu l-a mai văzut pe Tănase. Își făcea de treabă singur : îl ocolea cu grijă ; se ferea ca de foc de toate locurile pe unde știa că ar fi putut să treacă. Nu-și plîngea inocența pierdută. N-avea, poate, nici noțiunea că pierduse ceva iremediabil. Nu-și căta justificări. Nu-și învinovățea prietenul. Dar îi era scîrbă și rușine. Îi pleznea obrazul de rușine numai la gîndul că maică-sa ar fi putut să se uite mai lung în ochii lui, că domnișoara Roger ar fi putut să-l întrebe ce făcuse în seara aceea, că moș Spiridon ar putea să-i citească în gînduri, ca într-o carte. Îi era teamă de gînduri și greață de el însuși. Își spăla de-o

sută de ori pe zi mîinile : şi i se părea că sărutările lui Tănase îi lăsaseră lipit de cerul gurii un fir năclăit de păr. Se căznea să-l dezlipească cu vîrful unghiei şi îşi jura, pe ce-avea el mai sfînt, să nu-l mai vadă, să nu-l mai lase în iatacul lui, să nu-i mai dea voie să se întindă sau să se apropie măcar de dînsul.

„Chiar dacă l-oi vedea — îşi spunea el în dimineaţa zilei de-a treia, abia deşteptat din somn, cu trupul şi gîndurile încă moleşite de căldura nopţii şi-a aşternutului — o să mă fac că nu-l cunosc... O să trec pe lîngă el... O să mă uit în altă parte."

Cum să se uite ?... Le ce să se uite ? Lesne de spus ! Dar dacă o fi cineva prin apropiere ? Dacă l-or vedea slugile ?... unchiu-său ?... domnişoara Roger ?... N-o să le dea oare de bănuit ? N-o să-l întrebe ? N-or să-l descoase ? Ce să le spuie ? Cum să se îndreptăţească ? Şi dacă Tănase, Tănase el însuşi, va veni spre dînsul ? N-o să vie ! îşi repeta el cu convingere, ghemuindu-se sub plapomă, înfundîndu-şi capul în perne, simţind cum îl trec, de teamă, valuri-valuri de năduşeli. N-o să vie ! Dacă ar fi ţinut să vie, ar fi venit pînă acum. De două zile nu mai dăduse nici el vreun semn de viaţă. E drept că o dată sau de două ori i se păruse lui Nelu că cineva umblă îndărătul uşii. În ajun, pe înserate, clanţa scîrţîise. El încremenise în mijlocul odăii. Nu se clintise din loc. Tăcuse chitic. Dar clanţa nu se mai mişcase. I se păruse numai ? Se înşelase ? Nu fusese nimeni ? Nici Tănase ? Poate că nici el nu mai îndrăznea să dea ochii cu dînsul. Poate că şi lui îi era acum ruşine de ce făcuse.

Asigurat întrucîtva de presupunerea asta din urmă, Nelu s-a coborît în dimineaţa aceea pînă în ogradă. Tănase nu era în ogradă. După amiază s-a coborît în grădină. Tănase nu era nici în grădină. Nici pe aleile centrale. Nici în chioşcuri. Spre seară, prinzînd curaj, încredinţat că nu mai avea să se teamă de nimic, s-a abătut pe aleile lăturalnice, a iscodit tufişurile, a căutat pînă şi în scaieţii şi bălăriile dindărătul grajdului. Nimic ! Nici urmă de Tănase. Cu un mare răsuflet de uşurare, s-a oprit lîngă o bancă singuratecă şi s-a lăsat, obosit, pe dînsa. Ridicîndu-şi ochii spre cer a căzut o stea palidă pîlpîind, singură, ca şi dînsul, în imensitatea văzduhului. Cîteva frunze moarte, îngălbenite prematur, foşneau în jurul lui. O cioară

rătăcită croncănea jalnic deasupra copacilor. Minutele treceau încet, interminabil.

Unde era oare Tănase la ora aceea ? Ce-o fi făcînd ? Îi părea şi lui rău ? Avea remuşcări ? De ce nu venea ? Ar fi putut totuşi să vie ; să se explice, să-i vorbească. Cu tot ce se petrecuse urît între dînşii, cine ştie, poate că tot ar mai putea să se înţeleagă împreună. I-ar fi fost, desigur, greu lui Nelu, la început, să-l ierte ; aşa de uşor, însă, aşa de dulce în urmă...

Dar Tănase nu venea.

Noaptea venise în locul lui. O noapte de august caldă, lîncedă, culcată în alcovul jilav al pămîntului ca o convalescentă arsă de friguri, sub plapuma ei neagră, brodată cu stele. Fiori reci treceau prin aer. Efluvii subtile se tîrau pe aleile grădinii. Înlănţuiau ca iedere picioarele copilului, îi mîngîiau gleznele, îi învăluiau trupul, îi forfoteau pe piele ca o armată de furnici, îi moleşeau gîndurile şi i le întărîtau în acelaşi timp.

„De-ar veni Tănase !“ se gîndi el.

I se părea acum că nimic n-ar fi fost mai normal, mai natural decît să-l ierte. Ceea ce i se păruse monstruos numai cu două ceasuri mai înainte, îl ispitea, îl atrăgea acum. Sub broboada complice a nopţii, vedea lucrurile cu totul altfel decît la lumina brutală a zilei.

Optica întunericului e mai înşelătoare decît miragiul.

Actele cele mai absurde, cele mai hidoase, intenţiile pe care le-am respinge cu oroare în toiul zilei ni se par, noaptea, fireşti, logice, necesare, perfect chibzuite, uşor de realizat. Judecata omului matur rezistă arareori logicii acesteia speciale a întunericului. Dar încă mintea unui copil !

Nelu se întreba, tot aşa de sincer ca în cursul celor trei zile, ce-avusese cu Tănase ? Cu ce-i greşise ? Ce i se năzărise împotriva lui ? De ce-l ocolise ? Noţiunea păcatului nu-l mai speria, nu-i mai repugna. Nu se mai gîndea măcar la iertare. Ce să ierte ? De ce să-l ierte ? De-ar veni numai ! Era singur. Se simţea părăsit şi singur. Inexplicabila solitudine a vieţii, sub miracolul stelelor, printre frumuseţile pămîntului, îi strîngea inima. Sufletul îi era gol. Sîngele îl ardea. Carnea îi era încinsă. Ar fi vrut pe cineva... pe oricine... pe Tănase... lîngă dînsul.

Dar Tănase nu venea. Minutele treceau. Ceasurile, poate, treceau şi ele. Stelele se înmulţeau. În fund, de-

parte, dincolo de grajduri, felinare aprinse se legănau, străbătînd ograda. Îl căutau pe dînsul, Stanca, cea dintîi, l-a găsit. Linguşitoare şi limbută, se minuna :

— Mata eşti, conaşule ?... Vai, conaşule, pe unde nu te-am căutat ! Boierii s-au pus de mult la masă. Domnu colonel e necăjit tare pe conaşu. Coana Mălina e îngrijată. Nimeni nu ştia unde e conaşu nostru. Ne-a spus Tănase că trebuie să fii prin grădină. Cui să-i dea prin cap că nu ne minte, ca de obicei...

— Tănase e-acasă, Stanca ?

— Păi unde să fie, conaşule ! E-acasă, vezi bine, cu noi, în bucătărie. Vii, conaşule ?... Să spun boierilor că vii ?...

— Da... Nu... Nu, Stanco, spune-le mai bine că nu vin. Nu mi-e foame. Mai stau aici. Dacă vrei... cheamă pe Tănase... roagă pe Tănase să vie şi el.

— Bine, conaşule... Îl chem, conaşule... cum să nu-l chem, păcatele mele !... Ce-aşteaptă, afurisitul !... Da' zău, conaşule, ai face mai bine să vii matale... Zău că nu vii ?...

— Stanco, ţi-am spus... lasă-mă !...

— Bine... bine... conaşule... Să nu se supere conaşu. Dacă conaşu nu vrea să vie, îi spui lui Tănase... i-l trimit într-o fugă.

— Trimite-l, Stanco !

Nelu îl aştepta ca pe jăratec aprins. Tănase întîrzia. Tănase se lăsa aşteptat. Cînd l-a zărit, în sfîrşit, în mijlocul aleii, dincolo de grajduri, cu capul în piept, tîrîndu-se în silă, făcînd un pas înainte, oprindu-se, mai făcînd încă unul, oprindu-se iarăşi, parcă cineva l-ar fi tras cu boii, inima lui Nelu i-a bătut mai tare în piept şi s-a strîns în acelaşi timp de-un presentiment inexplicabil de rău şi de dureros. Ar fi vrut să-i sară el înainte. Şi n-avea puterea nici să se ridice de pe bancă. Genunchii îi tremurau. Grădina se învîrtea cu dînsul. Abia a putut să îngîne.

— Tănase !... Bună seara, Tănase !

— Bună !... i-a răspuns Tănase scurt, dar din vîrful buzelor. La ce m-ai chemat ?

La ce ? De ce ? Se întreba şi el acum, umilit, nenorocit, la ce-l mai chemase. Nu ştia nici el. Nu putea, n-ar fi avut ce să-şi mărturisească. Dacă Tănase nu pricepea atîta lucru, că era singur, că se plictisea fără dînsul, că

de trei zile nu-şi mai vorbiseră, cum să i-o spuie, ce să-i spuie ? L-a întrebat, timid :

— Nu vrei să stai oleacă cu mine ?

— Să stau !... La ce să stau ? Îi fi crezînd, poate, că n-am şi altă treabă ?

— Numai oleacă, Tănase...

Şi-a ridicat şi şi-a îndreptat spre dînsul ochii rugători. Tot adîncul, toate tainele, toate dorurile nopţii se reflectau într-înşii. Tănase nu le vedea, nu le simţea. Bodogănea, morocănos, ca pentru el singur :

— Ieri n-ai vrut să ştii nimic de mine. Nici alaltăieri. Boierul făcea nazuri !... Conaşul se închidea cu cheia !... Şi acum, aşa tam-nisam, l-a pălit dorul !... Nu stau !

— Te rog, Tănase !

— Poţi să mă rogi mult şi bine !... Nu stau !... Şi dacă stau ?... Ce-mi dai dacă stau ?

— Ce vrei să-ţi dau, Tănase ?

— Să-mi dai... Să-mi dai. Un pachet de tutun şi cinci lei... Îmi dai ?

Nelu îl privea nedumerit. Nu înţelegea bine sau îi era teamă să înţeleagă. Ceva încă frumos şi, cu tot ce se petrecuse între dînşii, curat totuşi îi murea în suflet. Zîmbea trist. Îşi lăsă capul în pămînt. Ar fi vrut să tacă. Un glas mai puternic, însă, decît voinţa lui, decît toată tristeţea lui se ridica într-însul, vorbea pentru dînsul. Făgădui, ca în vis :

— Îţi dau, Tănase !...

XIX

De-atunci, cu intermitenţe mai lungi sau mai scurte, cu intervale de dezgust, cu tresări[ri] de revoltă, cu căderi şi capitulări necurmate, copii s-au întîlnit adesea. Pe scara particulară, visată şi croită de colonelul Hotnog pentru încîntătoarele aventuri ale amorului romantic, se urcau, tiptil, bocăncile lui Tănase.

Pînă în postul Crăciunului, nici o piedică, nici un eveniment neprevăzut, altele decît cele izvorîte din propriile lor simţuri exasperate sau refulate, n-au venit să tulbure misterul practicilor lor solitare, schimbate, pe nesimţite, în obicinuinţă. Nelu, cu fierbinţeala sîngelui oarecum potolită, îşi păstra mintea limpede pentru sur-

prinzătoarele frumuseți ale științei și ale artei pe care începea să le descopere. Tănase, după o lungă vacanță de odihnă, studia cu rîvnă și spor. Profesorii își urmau regulat cursurile. Domnul Țibă își vedea, tot acru, dar resemnat, de lecții. Domnișoara Roger își ridica din ce în ce mai des nasul ascuțit spre cerul intangibil, care, singur, o mai consola de dezamăgirile existenței. Viața continua pentru toți, pentru cei mari ca și pentru cei mici, în tihna ștearsă, mohorîtă, dar binefăcătoare prin siguranța ei, a mediocrității traiului zilnic.

Atunci, însă, pe neașteptate, sub înfățișarea burlescă a unui nou personagiu, ridicol în aparență, redutabil în fond, a survenit în viața celor doi copii evenimentul grav care avea să modifice radical raporturile dintre dînșii și, poate, însuși viitorul lor.

Vechea bucătăreasă, pentru motive comune tuturor gospodăriilor, fusese concediată. Colonelul, sătul de lături, cum spunea el, și vrînd să mănînce și el ca lumea măcar de sfintele sărbători, după laborioase investigații și serioase recomandații, tocmise o alta. Noua bucătăreasă s-a prezintat la post cu vreo două săptămîni înainte de Nașterea Domnului. O chema Safta sau, mai exact, madam Safta, așa cum din prima zi, cu unanim respect pentru formele ei impozante, i-au spus servitorii.

Madam Safta era o femeie de cincizeci de ani bătuți pe muche, grasă că de-abia intra pe ușă, dar — din pricina grăsimii care-i rotunjea obrajii, a cărnurilor care îi umflau brațele ca jamboanele, țîțele ca cimpoaiele și pulpele ca două butii — părînd mai tînără cel puțin cu cîteva primăveri. Avea privirea imperioasă, gesturile hotărîte și energice, un neg cu păr în bărbie, deasupra gușii, și două rînduri de mustăți bărbătești deasupra buzelor. Slufetește și trupește era făcută să domine. Era croită din stofa dictatorilor.

Din prima zi a pus ordine și disciplină nu numai în bucătărie, dar și în toate încăperile, coridoarele și chichinețile subsolului. Privirea ei ageră mergea pînă în inima lucrurilor și descoperea repede cauza inițială a tuturor relelor. Vedea dintr-o aruncătură de ochi ceea ce nu vedea nimeni : praful de-un deget pe polițele de sus ; gunoiul uitat sub scară ; murdăria de muște pe bliduri sau ferești ; cuiburile de ploșnițe mai pretutindeni : în scîndurile de la paturi, în cercevelele de la ferești, în

ramele cărţilor poştale ilustrate, bătute în cuie de-a lungul, de-a latul, cruciş şi curmeziş, în chip de floare, de inimă sau de alte figuri geometrice, mai în toţi pereţii, pînă şi în chenarele icoanelor.

Măturoiul cel mare şi-a făcut apariţia. Apa clocotea în cazane. Cu poalele sumese, cu mînecile suflecate, jupînesele scuturau, frecau, opăreau zidurile şi podelele. Madam Safta n-avea nevoie să poruncească sau să ridice glasul. Era de-ajuns să-şi înfigă bine pumnii în şolduri. Opoziţia amuţea. Treaba mergea strună. Fiindcă şi răsplata era mare. Neam din neamul lor, slugile casei boiereşti nu trăiseră cum au trăit în zilele „lui" madam Safta. Cafea cu lapte dimineaţa. Bucate din belşug la prînz. Gustare pe la toacă. Ospăţ în toată regula după ce se culcau stăpînii. Ea singură, madam Safta, mînca cît zece. Nu-i tihnea însă mîncarea dacă vedea pe alţii lihniţi de foame în jurul ei. Oamenii i se păreau numai cu oasele şi pielea pe dînşii. Cînd se uita la Tănase, îi plîngea de milă. Din ţîr nu-l mai scotea. Îl silea să ia de cîte trei ori din acelaşi fel. Îl îndopa cu ciorbe şi sarmale. Îi rezerva şi alte bunătăţi.

În odaia ei avea un dulap plin cu resturi de plăcinte, cu borcane de dulceaţă, de şerbeturi, de compoturi, cu gărăfi pe jumătate golite, cu zaharicale şi conserve de tot felul. În cursul zilei se abătea adeseori pe la dulap. Atunci mesteca singură. Noaptea, însă, împărtăşea bucuros şi cu alţii. Comunicativă din fire şi suferind de insomnie, îi plăcea să stea la taifas, dacă s-ar fi putut, cu cafeluţa dinainte şi aprinzînd ţigară de la ţigară, pînă la ziuă. La lumina chioară a lămpii de gaz, în nori groşi de fum să-i tai cu cuţitul, în mirosuri amestecate de ceapă prăjită, de unt topit, de oţet aromatic, de vanilie, de scorţişoară şi de alte condimente culinare, ea plutea, asemenea unei zeităţi binefăcătoare, printre maldăre de perne şi ţîţe revărsate, în mijlocul patului. Rîndaşi şi jupînese, pe rînd ca la moară, se înfruntau din bunurile ei. Într-o zi a căzut norocul şi pe Tănase.

Era într-a doua zi de Crăciun. Precum e datina creştinească, stăpînii benchetuiau în vecini, iar slugile erau învoite în tîrg sau sforăiau pe sub mese, ghiftuite de mîncare şi de băutură. Singură madam Safta era trează în toată pustietatea casei. Ea şi Tănase. După ce l-a îndopat cu bunătăţi, i-a dat să guste din şipuri cu forme ciudate,

din sticle cu conținut și etichete multicolore. Picăturile roșii, galbene, verzi, violete îi ardeau gura și-i aprindeau mintea. Sub înrîurirea licorilor colorate, începea să vază lumea în roz și viața în albastru. Odaia sordidă i se părea frumoasă ca-n basme, iar madam Safta, ca pîinea caldă. Prinsese și mîncărime de limbă. Trăncănea de cîte-n lună și-n soare.

— Știi că ai haz, țîrule ! se minuna bucătăreasa. Cine te-a învățat să vorbești așa, ca din carte ?

— Nimeni !... Eu singur !... se lăuda trufaș Tănase.

— Minți, țîrule !... Asta s-o spui mutului !... Pe mine nu mă legi la gard, așa, cu una, cu două.

— Zău, madam Safta.

— Te mai și juri încă !... Ia seama !... O să-ți taie popa limba.

— Să mi-o taie dacă mint.

— Da' cîți ani ai, piciule ?

— Cincisprezece !... Merg pe cincisprezece !...

— Nu se poate !... Iarăși minți !... Minți de la obraz... Ia fă-te mai încoa'... Pe mine nu mă încînți cu migdale amare... O să-ți spun eu acuși cîți ani ai !

Tănase încercă să se ridice țanțoș în picioare. Podelele se clătinau sub dînsul. Pereții se apropiau și se depărtau. Căzu mai mult decît se lăsă pe marginea patului, cu capul răsturnat pe umărul bucătăresei. Madam Safta îl scruta atent cu privirea, îi trecea buricul degetului, ca vîrful unui caltaboș, pe deasupra buzelor.

— Așa e !... mărturisi ea uimită. Ți-a dat puful, țîrule... Te pomenești că-i fi avînd păr și pe piept !

— Mai știi !... Și de ce nu ?... rîdea Tănase.

— Ia să vedem...

Sub degetele ei groase, dar repezi și abile, care îi dezbugheau nasturii jiletcii, îi desfăcu cămașa, îi pipăiau pielea ca și cum ar fi întins în pripă foi diafane de plăcintă, Tănase, gîdilat, rîdea și se zvîrcolea, răsturnat pe spate. Madam Safta nu mai isprăvea să se mire :

— Uite un fir... Și altul... O să fii păros ca un țap, țîrule !... Om, nu glumă !... O să bagi fetele în draci... Haz ar avea să-ți fi dat tuleiele și-acolo !...

— Ba bine că nu !... Afirmă orgolios Tănase, gîlgîindu-și rîsul.

Ca să se convingă, madam Safta îşi strecură braţul, ca un enorm şarpe boa, de-a lungul cămeşii, pe sub cureaua pantalonilor. [...]

XX

Ca altădată lui Nelu, îi era rîndul lui Tănase acum să-i fie scîrbă şi greaţă. De cîte ori se trezea dimineaţa în aşternutul soios şi cleios ca o cîrpă de bucătărie, şi-ar fi borît şi maţele dintr-însul. O zbughea pe uşă ca piatra scăpată din praştie. Cu aceeaşi viteză, însă, revenea în fiecare scară. Nu fiindcă madam Safta ar fi avut cine ştie ce farmece ascunse sau fiindcă ar fi cunoscut taine inedite în arta milenară a amorului, ci, natural şi simplu, fiindcă la vîrsta ei, cu experienţa ei, ştia să preţuiască şi să răsplătească darul tinereţii. Căptuşită cu aur să fi fost, n-ar fi deschis mai larg băierile pungii. Tot ce visa Tănase pe băncile şcoalei, în ceasurile anoste şi interminabile ale zilei, găsea noaptea, fără eforturi, fără bătaie de cap, între mamelele ei lăptoase. Bani de tutun. Bani de tramvai. Bani de cinema. Bani de aruncat pe gîrlă şi pe fereşti, după pofta schimbătoare a inimii, după toane şi inspiraţie. De la Nelu ciupise el, cînd şi cînd, ba cîţiva gologani, ba şi cîte-o piesă de cinci lei. Dar trebuia să ceară, să se căciulească. Uneori şi umilinţele astea erau de prisos. Nelu n-avea de unde. Madam Safta avea. Din piatră seacă, adică de la coşniţă şi de la măruntele, dar nenumăratele învîrteli ale meşteşugului, scotea bani pentru dînsul. Îi dădea fără să ceară. Îl îndemna ea însăşi să cheltuiască. Îi descoperea nevoi, îi inspira trebuinţe la care Tănase, singur, nu s-ar fi gîndit, poate, niciodată. Cu miile de necesităţi ale existenţei, născocite zilnic şi uşor de satisfăcut, îl lega astfel mai solid de dînsa decît dacă l-ar fi prins în laţurile efemere ale amorului. Ceasornicul cu lanţ de argint de la brîul lui Vasilescu, briceagul lui Constantinescu Amedeu, cu plăsele de fildeş, cu cinci lame şi cu foarfeci de tăiat unghiile, ghiozdanul de piele al lui Stănescu Tancred, condeiul care scria singur al tîmpitului şi înfumuratului cela de Ionescu-Bîrloagă, toate obiectele inutile şi strălucitoare care, de cînd lumea, au răscolit poftele oamenilor, fie ei bărbaţi în toată firea, capete seci de muieri sau suflete zvăpăiate de copii, şi pe care Tănase le văzuse

la alții, le jinduise, le crezuse pînă atunci partea celor născuți în zodia porcului, vedea acum, cu surpriză, că pot fi și ale lui numai după cîteva nopți de muncă, nu tocmai plăcută, desigur, dar în definitiv, nici mai plicticoase, nici mai respingătoare decît atîtea altele. Cînd Stan purta pe brațe, de pildă, de-a lungul coridoarelor, ca un potir țucalul domnului colonel, Tănase găsea că între îndeletnicirile lui tatu-său, exercitate la lumina zilei, și propriile lui îndeletniciri nocturne, deosebirile, dacă erau, erau cu toatele în favoarea lui. Era și mai bine plătit. Avea și mai puțină treabă. Și nimeni nu-i cunoștea izvoarele prosperității. Asemenea milionarilor, care inspiră obștească stimă fiindcă norodul bănuiește arareori cît de spurcată e originea mai tuturor averilor, putea și el să spere că încet-încet o să crească în văzul și respectul lumii.

De fapt creștea repede. În cîteva luni numai, de la Bobotează, cînd s-a întors la școală cu ceasornic și lanț de argint în buzunarul jiletcii, și pînă în sărbătorile Paștelui, cînd a tratat din punga lui mai toată clasa la cofetăria din piața lui Matache Măcelarul, a făcut salturi prodigioase. Ceea ce nu izbutise în ani de muncă, cu premii peste premii, obținea acum dintr-o dată, cu cuțitașe, cu genți de piele, cu creioane de metal, la masa cofetăriilor sau în grupurile compacte din preajma alvițarilor. Ionescu-Bîrloagă, călcîndu-și pe inimă și pe ifose, i-a cerut să facă schimb cu tocul lui. Constantinescu Amedeu nu-l mai scotea din „dragă Tănase". Iar într-o zi, fiind mai grăbit și avînd nevoie urgentă de cîțiva gologani cu împrumut, i-a spus, scurtîndu-i numele : „Dragă Tase". Feciorul lui Stan a avut, auzindu-și numele mutilat, ca un fel de revelație : „Asta e !" și-a spus el. Și repeta de-a lungul drumului: „Tase... Tase !... sună mai bine, orișicum, decît Tănase... Tase... Tase Bojoc."

Era mulțumit și nu prea. Simțea el că-i lipsește ceva, că ar fi de adăugat ceva, dar neștiind ce anume, s-a resemnat să-și iscălească de-aci înainte bilețelele, strecurate în clasă pe sub bănci, scurt și amical : *Tase*. Înainte de sfîrșitul anului școlar, toată clasa, tot liceul nu-i mai spuneau decît pe noul lui nume. Tase în sus, Tase în jos. Tase pe ici. Tase pe dincolo. Tănase era definitiv uitat. Singur Nelu se încăpățîna să-i rostească numele, cum apucase, pe de-a-ntregul. Dar pe Nelu îl vedea din ce în ce mai rar.

Deprins cu mîngîierile lui madam Safta, cocoloşit, îndestulat şi supt de dînsa, nu-l mai atrăgeau practicile rudimentare, fără variaţie şi fără folos, din iatacul boieresc. Rărea întîlnirile. Îşi croia drumul aparte. Se simţea în stare să zboare pe propriile lui aripi. Cînd şi cînd doar, dintr-un exces de prudenţă sau impus de nevoi, după ce-i lăsa vreme destulă lui Nelu să-şi rotunjească economiile, îi acorda momente scurte de bucurie, tot mai pasive, tot mai triste. Nelu ajunsese şi el să nu le mai dorească. Îşi căta consolaţii aiurea ; şi începea să le găsească, cu uimită încîntare, cu-o beatitudine aproape tot aşa de istovitoare ca şi voluptatea fizică, în cărţile poeţilor. Descoperise în acelaşi timp pe romantici, pe naturalişti, pe simbolişti, pe Faust, pe *Candide* şi pe ruşi. Îi citea de-a valma. Îi adora deopotrivă. N-avea încă eclectismul vîrstei sau al snobismului. Trecea de la Voltaire la d'Annunzio, de la Byron la Dostoievski, de la Ibsen la Mallarmé. Trecea cu aceeaşi uşurinţă de la o stare sufletească la alta. Reuşea să îmbrăţişeze aproape simultan şi să împace în acelaşi sentiment de divină adoraţie concepţiile cele mai opuse, toate contrastele, toate exagerările, toate divagaţiile din lumea poeţilor, lumea aceea etern grandioasă şi puerilă, ordonată ca mecanismul orologiilor cu grote şi figuri din clopotniţele catedralelor gotice, simplă şi complicată, reală şi himerică, vecinic absurdă şi totuşi fermecătoare. Cu aceiaşi ochi cu care golea pînă la drojdie cupa amară a dezamăgirilor din paginile lui Leopardi, privea cerul transparent ca o lacrimă înduioşată şi ironică din versurile lui Heine, zîmbea cu rictus satanic în tovărăşia lui Baudelaire, vedea galere şi trireme vîslind tăcute pe ape imobile, în ritmurile dezabuzate, şi obosite ale ultimilor decadenţi, rîdea blînd cu Shelley, aiura cu Verlaine.

Cînd, pe aleile grădinii, recita mintal, abia mişcîndu-şi buzele : *„Baiser la rose trémière au jardin des caresses"*... lumea se deschidea într-adevăr pentru dînsul ca o imensă roză triumfătoare şi simţea trecînd prin aer dîre epuizante de sărutări. Visa o dragoste imposibilă şi îmbrăţişări imateriale. Confunda lumea strălucitoare a poeziei cu proza penibilă a vieţii. Nu vedea deosebirile. Nu-i vedea acesteia din urmă nici abjecţiile, nici trivialul. Călca pe pămînt, şi bulgării pămîntului, şi caldarîmul dur, şi sufletele aspre se aşterneau lin sub paşii lui, ca un covor de mătasă.

— Tare mă tem, Mălino, că copilul nostru umblă cu capu-n nori, dacă nu cumva şi-o fi scrîntit capul de-atîta învăţătură !... îşi dădea cu părerea bravul colonel Hotnog, îngrijorat şi alarmat de apucăturile copilului.

Îl surprinsese, într-o seară, în odaia lui de lucru. Nelu îşi adunase acolo, în cîteva rafturi, cărţile citite şi răscitite. Le dezmierda cu privirea. Le mîngîia cu degete pasionate, aproape senzuale. I se părea că măcar o părticică din viaţa scriitorilor, din sufletul poeţilor palpita într-însele. Adesea ar fi vrut să le poată spune şi el ceva, să le vorbească, să le exprime, să le arăte printr-un semn, printr-o ofrandă pioasă, chiar dacă ar fi fost pur convenţională sau de-a dreptul ridicolă, imensa gratitudine care-i umplea inima.

Într-o zi a găsit.

Domnişoara Roger avea pe măsuţa ei de noapte un vas plin de boabe de smirnă şi tămîie. Se servea de ele pentru respectabilele ei practici religioase. Nelu a luat cîteva grăunţe. Sacrilej fără să-şi dea seama de-a ars în odaia lui de lucru, în faţa bibliotecii, ca dinaintea unui altar. Din cădelniţa improvizată, fumul albastru se ridica în rotocoale diafane şi parfumate. Învăluia volumele. Le căptuşea cu azur. Cinicii şi scepticii, ateii şi poeţii blestemaţi, Voltaire şi Rimbaud pluteau, asemenea Tatălui nostru ceresc, în nori groşi de miresme. Nelu îi tămîia dimineaţa, peste zi şi seara, de cîte ori îşi simţea sufletul debordînd de-o amploare, de-o plenitudine a vieţii cu neputinţă de conţinut. Impulsia era naivă. Gestul copilăresc. Ar fi fost pe de-a-ntregul grotesc sau scandalos dacă intenţiile nu i-ar fi fost pure şi inima curată.

Colonelul n-avea, însă, de unde să i le cunoască. Surprinzîndu-şi nepotul în atitudinea preotului care oficiază în biserică, şi-a făcut cruce cu amîndouă mîinile şi s-a furişat îngrozit, pe uşă :

— Copilul nostru şi-a pierdut minţile !... repeta el Mălinei. A căpiat ! O să ia cîmpii ! Cărţile i-au sucit capul !

Înjura în gînd de smirnă, de tămîie, de toate ustensilele şi odoarele bisericii ; şcoala, învăţătura, cărţile, dăscălimea. Regreta amar, în faţa soră-sii, că nu-l băgase de mic în şcoala militară. Instrucţia cazonă i-ar fi scos gărgăunii din cap. Miliţia i-ar fi venit de hac...

Tănase, el, încaltea, n-a fugit. Cînd şi-a surprins prietenul cu cădelniţa în mînă, a uitat că venise să-i ceară

cîţiva lei cu împrumut şi, ţinîndu-se de burtă, abia putea să exclame printre hohote de rîs :

– Popă !... Te-ai făcut popă, Nelule !

– De ce rîzi ?... Ce găseşti de rîs ? îl întreba Nelu mîhnit şi totuşi intimidat şi ruşinat ca şi cum ar fi fost surprins făcînd o faptă de ocară.

– Mai întrebi încă !... Nu te vezi ?

– Ce să văd ?

– În faţa cărţilor !... Cu cadelniţa în mînă... Parcă ai fi un ţircovnic ! Uită-te în oglindă ! Nu-ţi lipseşte decît potcapul !... Să tămîiezi tu nişte cărţi !...

– Nu tămîiam cărţile.

– Ce atunci ?

– Îmi place mirosul de smirnă. Tămîiam pentru mine.

Mintea. Îi părea rău că trebuie să mintă. Ar fi vrut să-şi destăinuiască cuiva, măcar şi lui Tănase, ceea ce avea pe suflet, ceea ce-i umplea inima, ca un potir, în serile lung de singurătate, cînd stelele, una cîte una, se aprind pe cer, cînd versuri uitate revin şi ne cîntă în minte, cînd sub mensitatea spaţiului, copleşit de frumuseţea şi de vrednicia lucrurilor, simţim în noi înşine nevoia să ne îndomnim genunchii, să credem, să sperăm, chiar dacă speranţele ar fi amăgitoare, iar credinţa, slăbiciune sau rătăcire a minţii. Cum să-i spuie, însă ? De unde să înceapă ? Cum să-l înţeleagă, cînd nici el însuşi nu se mai înţelegea? Încercă, evaziv :

– Şi chiar dacă aş fi tămîiat cărţile !... Ce vezi tu caraghios în asta ? Cînd ai şti tu. Tănase...

– Ţi-am spus să nu-mi mai spui Tănase... Spune-mi şi tu Tase, ca toată lumea...

– Bine, Tase... Cînd ai şti tu, Tase, cîte frumuseţi... cîte minuni...

Cîta cuvinte rare, profunde, emoţionante. Le cîta zadarnic. Din tainicele comori ale simţirii cine-a putut vreodată să extragă măcar a mia parte ! Şi cîţi dintre cei care se luptă cu fraza se pot lăuda că n-au simţit, pînă şi în clipele cele mai fervente de inspiraţie, inanitatea cuvintelor ! Tănase, sau Tase, aştepta ca pe ghimpi :

– Ei, spune odată !... N-o fi aşa de greu de spus dacă-i aşa de frumos... Ce naiba ai mai găsit în hîrţoagele astea ?

– Da, Tase... Am găsit... Ascultă !...

Noaptea îi învăluia. Fereastra era întredeschisă. Perdelele tremurau uşor. Respiraţia vastă a pămîntului agita

draperiile şi sufletul lui Nelu. Glasul îi tremura şi el. Vibra cald în noapte. Renunţase la propriile lui cuvinte. Renunţase să le mai caute. Spunea din Arghezi :

„De tot ce nu cunosc mi-e dor,
Şi dorul tremură în mine..."

Tase sau Tănase asculta interlocat. Se temea că Nelu vrea să-şi bată joc de dînsul. Se silea să înţeleagă, să simtă. Şi-l pufnea rîsul. Ce dor ascuns avea Nelu ? De ce-i tremura dorul ? Ce-avea dorul lui de-a face cu cărţile şi cu tămîia ? Asta era tot ce găsise el în cărţi ? Pentru asta făcea atîtea nazuri şi-şi lua ifose de nesuferit ? Pentru cîteva cuvinte goale, care nici măcar nu sunau din coadă ? Apoi, dacă era vorba de versuri, ştia şi el vreo două. Şi le reaminti, strîmbîndu-se de rîs. Le declamă cu emfază, silindu-se să imite accentele pasionate ale lui Nelu :

„Foaie verde trei sarmale,
Mooor !... de dorul dumitale..."

Declama, urla, rîdea cu hohote. Se tăvălea pe pat de rîs. Printre sughiţuri, ca de plîns, zvîrcolindu-se în aşternut, îi găsi mîna. Se agăţă de dînsa :

— Zău, Nelule... spune-mi şi mie de ce ţi-e dor.
— Lasă-mă, Tănase !
— Tase, Nelule.
— Lasă-mă, Tase !
— Nu te las ! Trebuie să-mi spui !
— Ce vrei să-ţi spun !
— De ce ţi-e dor ?
— Nu ştiu !... lasă-mă... nu mai mi-e dor de nimic acum.
— De nimic ?... De nimic ?... Uită-te în ochii mei.

Îi căta privirea. Nu mai rîdea. Se potolise. Calcula. Nelu se uita îndărătnic în altă parte. El îi repetă întrebarea :

— De nimic ?... Spui drept că de nimic ?...
— Lasă-mă. [...]
— Bine !... Să ţii minte !... O să mă ţii minte... Una la mînă.

XXI

Înstrăinaţi sufleteşte unul de altul, despărţiţi şi trupeşte, adolescenţii se vedeau totuşi din cînd în cînd, din

obişnuinţă sau prin forţa împrejurărilor, deşi nu mai aveau nimic să-şi spuie şi nici o dorinţă să-şi împărtăşească. Ca oamenii care trăiesc fără voia lor pe aceeaşi uliţă sau în aceeaşi casă, se întîlneau, se salutau, îşi vorbeau de lucruri indiferente şi aflau mai curînd prin alţii de ce fac sau pun la cale, fără prea mare interes însă, fără resentimente, dar şi fără simpatie. Nelu ştia astfel că Tănase ducea o viaţă zvînturată, că adeseori nopţile nu dormea acasă şi că fusese văzut, de cîteva ori, în tovărăşii echivoce. Colonelul înjura şi ameninţa :

— O să-l dau afară !... Ne necinsteşte casa !... O să-i dau pe toţi afară... şi pe el, şi pe lipitoarea ceea de mă-sa, şi pe dobitocul de Stan !

Nelu le lua partea. Îi apăra mai mult de formă. Ştia el că unchiu-său, de l-ai fi tăiat bucăţele, nu s-ar fi putut lipsi de serviciile „dobitocului". Pe cine ar mai fi putut el să stîlcească în bătăi ? Asupra cui să-şi mai reverse focul şi mînia ? Zîmbea îngăduitor de slăbiciunile colonelului şi de isprăvile lui Tănase. La urma urmei, ce-aveau cu dînsul ? De bine, de rău, îşi vedea de carte ; tîrîş-grăpiş, îşi dădea examenele. Dacă o avea norocul să se suprime a opta, cum era vorba şi cum era foarte probabil — fiindcă la fiecare schimbare de guvern, marea reformă a învăţămîntului nostru secundar, atunci ca şi astăzi, începea şi se termina cu adaosul sau cu suprimarea unei clase — Tănase o să-şi poată lua în toamnă bacalaureatul. Tănase, bacalaureat ! Tănase, student ! Ce puteau să pretindă mai mult de la feciorul lui Stan ? Şi cine ştie ce-i rezerva şi lui viitorul ?

Mai curînd decît şi-ar fi putut imagina el însuşi şi spre marea surpriză şi confuzie a bravului colonel, evenimentele s-au însărcinat să dea dreptate lui Nelu.

Era în epoca aceea cam spre sfîrşitul războiului balcanic. Ţara era agitată. Cafenelele clocoteau. Guvernul se clătina. Opinia publică descinsese în stradă. [...] Steaguri tricolore şi pancarte întinse de la un trotuar la altul purtau, deasupra valurilor furtunoase ale mulţimii, inscripţii eroice :

„Vrem război !... Moarte trădătorilor !... Jos guvernul !..."

Colonelul Hotnog era mai agitat, el singur, decît tot restul ţării. Nu-şi mai găsea astîmpăr. Pleca de zece ori pe zi în tîrg după ştiri şi se întorcea acasă zdrobit de de-

primare sufletească sau turbat de exasperare. Pe cîţi văzuse, cu cîţi vorbise, la club ori la „Capşa“ — deputaţi, senatori, prefecţi, comandanţi de trupe, diplomaţi, miniştri — toţi bîţîiau din capete, toţi ridicau din umeri, doreau războiul, voiau războiul, dar nici unul nu îndrăznea să-l ceară sau să-l impună. Vodă nu vroia. De frica neamţului de pe tron, sfetnicii Coroanei tremurau ca piftia. Discutau, la Londra, se tocmeau la Viena, precupeţeau drepturile noastre sacre şi imprescriptibile mai rău decît chivuţele în gura pieţei. Pălăvrăgeau în loc să scoată sabia. Trăncăneau, în loc să treacă Dunărea. N-aveau inimă. N-aveau un pic de demnitate naţională. N-aveau o picătură de sînge românesc în vine. N-aveau...

Ca să nu spuie ce n-aveau, pe şleau, în faţa Mălinei, colonelul izbea cu pumnul în masă, de săreau în aer cuţitele şi paharele. Era îngrozit de laşitatea politicianilor. Vedea cu ochii cum ne ducem de rîpă. Zilele treceau. Momentele prielnice, cu care statele, ca şi oamenii, nu se întîlneau de două ori în viaţă, treceau şi ele. Grecii ne-o luau înainte. Sîrbii ne lăsau în urmă. Rîdea de noi Europa. Rîdeau şi curcile. O să ajungem de rîsul şi batjocura lumii. Pînă şi bulgarii începeau să ne ia peste picior. La gîndul că zarzavagiii de peste Dunăre o să-şi poată bate joc de noi în voie, colonelul se oţerea şi musteţile în furculiţă i se umflau, i se resfirau ca penele curcanului. Exasperarea îi era cu atît mai mare cu cît operaţia i se părea mai sigură, pleaşca mai excepţională. Desena pe faţa de masă, cu scobitori, cursul Dunării. Îndrepta cuţite, linguriţe, pahare, tunuri, corpuri de armată spre şiragul de scobitori. Explica Mălinei, domnişoarei Roger, lui Nelu, lui Tănase, oricui era silit sau avea vreme să-l asculte :

— Urmăriţi-mă cu atenţie !... Pe-aici trecem !... În flancul stîng avem marea. În flancul drept avem pe sîrbi. Sîntem apăraţi din toate părţile. Nici o primejdie. Nici capul nu ne doare. Trecem Dunărea fluierînd. În două zile de marş forţat sîntem la Sofia. Intrăm în inima bulgarilor ca în caşcaval. Îi facem marţ. Praf şi pulbere s-alege dintr-înşii. Numai să vrem ! Colonelul ofta din băierile inimii : Asta e, însă că nu vrem. Ne tocmim. Ne codim. Ne scărpinăm la ceafă. Ne întrebăm ce-o să facă Austria ?... Ce-o să zică Europa ?... Austria ? !... Europa ! ?... Pe Europa şi pe Austria mă...

Ca să nu spuie în gura mare, în fața Mălinei și a domnișoarei Roger, ce-ar fi făcut el pe Europa și pe Austria, își mușca limba și-și ridica brațele neputincioase în tavan. Ca să-și răcorească năduful, își lua pe Mălina și pe Nelu cu dînsul și, în străvechea și încăpătoarea caleașcă a familiei, legănat pe arcurile ei moi, ca într-o corabie pe valuri, se ducea la Șosea. Era sătul de politică. Îi era lehamite de politicieni. Se înăbușea la club. Vroia să respire. Visa aer curat.

La Șosea, însă, între cele două rînduri de tei pleoștiți, arși de secetă, năpîrliți de vînturi, în coada automobilelor care stîrneau nori de colb în urma lor, aerul nu era mai respirabil și nici atmosfera mai senină.Un soare trist, umflat ca o bubă coaptă, roș ca o rană îndoielnică, scăpăta îndărătul hipodromului. Scheletele rarilor copaci, strîmbi și negri ca măselele găunoase în gura bătrînilor, se profilau lamentabil pe cerul mohorît. Bărăganul, pe atunci aproape ca și astăzi, începea de la porțile orașului.

Plictisit, stenahorisit, colonelul dădea ordin vizitiului să întoarcă spre casă. Calea Victoriei era cel puțin stropită. La umbra zidurilor mucede, nu te sufoca zăduful, nu te îneca praful.

Astfel, într-o după-amiază, pe la asfințitul soarelui, se întorceau agale, în trapul obosit al cailor, dinspre capul Podului. Trăsurile se țineau lanț. Pe asfaltul ud roțile huruiau înăbușit. Pietonii erau rari. Strada părea moartă. Din cînd în cînd șiragul de trăsuri se oprea, pornea din loc, se oprea iarăși. În dreptul Ministerului de Finanțe, după cîteva opinteli zadarnice, a înțepenit definitiv. Caii băteau nerăbdători caldarîmul. Mașinile sforăiau. Nervos, colonelul s-a ridicat în picioare, în spatele vizitiului. Cît putea să cuprindă cu ochii, nu vedea decît coșuri de trăsuri. Un vuiet surd, neîntrerupt, venea dinspre centrul orașului. Zărind un vardist, l-a apostrofat furios :

— Ce este, mă ! Ce mă-ta faci acolo de nu ne faci loc să trecem ?

Smirna, cu palma la cozorocul chipiului, vardistul, care-l cunoștea, cum îl cunoșteau toți vardiștii Capitalei, i-a răspuns militărește :

— E manifestație... s'trăiți, domnule colonel !

— Ei și ?!... dacă e manifestație ? !... Tu ce pești ? N-o să m-apuce noaptea în stradă fiindcă e manifestație. Hai ! Ce mai aștepți ? Mișcă-te ! Ia caii de dîrlogi și fă-ne loc !

Vardistul n-a așteptat să-i poruncească de două ori. Și-a înfipt pumnul lui solid în căpestrele cailor. Smucind zdravăn de ele, a izbutit să-i scoată din rînd și să-i ducă, printre proteste viguroase și recriminări acerbe, cu ciocniri și izbituri nenumărate, pînă în dreptul Ateneului. Vuietul creștea în vremea asta. De la „Nestor", cît vedeai cu ochii, cum au mărturisit sincer ziarele de a doua zi, Piața Palatului era o mare de capete, din care se ridicau, asemenea talazurilor tumultuoase ale oceanului, steaguri, pălării, bastoane, pancarte, umbrele, șuierături stridente, clamori entuziaste. Un cordon subțire de jandarmi, întinzîndu-se și îndoindu-se ca un gumilastic după cum îl împingeau din spate oiștile trăsurilor sau îi sufla în față elanul mulțimii, încerca să bareze drumul. Cîțiva ofițeri, amabili, surîzători, executînd probabil un consemn tot așa de elastic ca și cordonul de jandarmi, afirmau totuși imperativ :

— Nimeni nu trece !

— Ei, asta e !... O să mă opriți voi, mucoșilor, să trec dacă vreau ?... Aș vrea s-o văd și pe asta ? tună colonelul.

De fapt, însă, impresionat de proporțiile manifestației, nu prea ținea nici el din cale-afară să treacă. Parlamenta mai mult din principiu.

— Eu sînt colonelul Hotnog !...

— Am onoarea să vă cunosc, s'trăiți, domnule colonel... i-a răspuns primul ofițer, un locotenent, lipindu-și disciplinat și elegant călcîiele.

— Atunci ?... Dacă mă cunoști !... Cred, domnule locotenent, că ordinul nu e pentru mine...

— Natural !... Bineînțeles... Ordinul, firește, nu e pentru dumneavoastră... Dar doamna ?

— Doamna ?... Ei și ? Ce-are a face doamna ?

— Vă luați dumneavoastră răspunderea... domnule colonel ?

— Răspunderea ?... Hm !... Adică cum ?

Tulburat, își îndrepta mustețile căzute de emoție. Se uită la soră-sa. Mălina era mai mult moartă decît vie. Se uită la Nelu. Copilul era palid și străveziu ca foaia de țiplă. De el uitase. Uitase de propriul lui curaj. Nu se mai gîndea decît la dînșii. De hatîrul lor se pregătea tocmai să cedeze stăruințelor tînărului locotenent, să renunțe la drepturile lui cetățenești, cînd, deodată, dindărătul cordonului de jan-

darmi, se ridică un glas ascuțit, strangulat, dar răsunător ca șuieratul unei locomotive :

— Trăiască colonelul Spiridon Hotnog !

Colonelul s-a simțit lac de sudoare la subțiori. Sîngele i se opri la inimă. Fără să aibă timp să mai cugete, să ia o hotărîre, ca într-o scăpărare de fulger, a văzut cum mulțimea, atrasă de țipătul strident se repezea, buluc, într-o singură direcție. Într-o învălmășeală de nedescris, printre urlete, gemete, vociferări, strigăte, urale din ce în ce mai frenetice : „Trăiască eroii neamului !... Trăiască colonelul Hotnog !...", valurile ei impetuoase s-au izbit de cordonul jandarmilor. Jandarmii, în momentul acela, își căutau locotenentul. Unul a scăpat pușca din mîini. Altul a alunecat și-a căzut pe spate. Prin zidul spart de baionete, asemenea puhoaielor umflate de ploi, cînd cad zăgazurile șubrede, norodul se revărsa de pretutindeni. Liceeni, studenți, pensionari, simpli și pacinici mahalagii, beți de entuziasm patriotic, năvăleau potop, înconjurînd vechea caleașcă. Făcîndu-și vînt din fruntea manifestanților, un liceean sări pe scara trăsurii. Era Tănase ! Cu șapca în vînt, țipa cît îl ținea gura :

— Trăiască eroii neamului !... Trăiască colonelul Hotnog !... Fraților !... Viteazul colonel Hotnog, la șapșapte, a luptat la Plevna ! a trecut Dunărea !... Știe pe unde se trece !... Cunoaște calea !... Fraților !... să ne-o arăte și nouă !

— Să ne-o arăte !... Să ne-o arăte !... repeta frenetic poporul. Mergem după dînsul !... Trăiască colonelul Hotnog !... Noi îl ducem !... Înainte !... Ura !... Deșteptați caii !...

În mai puțin timp decît e nevoie pentru consemnarea pe reci pagini de hîrtie a momentului acestuia vibrant și memorabil din istoria neamului, caii au fost deșteptați, studențimea română înhămată în locul lor, bătrîna caleașcă urnită din loc, luată pe sus, purtată pe aripile avîntului național pînă în mijlocul pieței. Piața întreagă urla, delira :

— Trăiască colonelul Hotnog !... Să vorbească colonelul Hotnog !... S-auzim !... S-auzim !...

Sprijinit pe Tănase, urcat de Tănase, care-l ținea de subțiori, colonelul se instalase pe capra trăsurii. Picioarele lui crăcănate, proiectate pe zidurile Fundației „Carol", păreau făgăduiala arcurilor de triumf viitoare. Cu un pumn

ridicat spre cer, cu celălalt bătîndu-se în piept, colonelul se adresă poporului :

— Fraţilor !...

— Ura ! !... i-a răspuns într-un glas mulţimea.

— Fraaaţilor ! ! !... a repetat, mai cald, mai pasionat colonelul.

— Uraaa !... Ura ! !... i-a răspuns delirant norodul.

Ar fi vrut să mai adauge ceva. Îşi simţea capul clocotind de idei. Vedea Dunărea. Auzea bubuitul tunurilor de la Plevna. Ştia acum ce trebuie să le spuie. Un cuvînt numai ! Un semnal !...

Dar norodul n-asculta. Unii răguşeau strigînd : „S-auzim !... s-auzim !...“ Alţii urlau : „Trăiască colonelul Hotnog.“ Un grup de studenţi începu să cînte. Şi piaţa întreagă [...] cînta în cor după dînsul :

„Deşteaptă-te, române ! din somnul cel de moarte
În care te-adînciră barbarii de tirani,
barbarii de tirani !“[4]

Cocoţat pe capra trăsurii, crăcănel, cu-amîndouă braţele ridicate în aer şi bătînd involuntar tactul muzicii, colonelul Hotnog părea, în clipa aceea supremă, unicul şi miraculosul capelmaistru al redeşteptării noastre naţionale. Soarele, apunînd, îi lumina fruntea inspirată. Sudoarea îi scălda faţa. Lacrimi de sfîntă, de invincibilă emoţie îi umezeau ochii. Simţea, din adîncul sufletului, ridicîndu-se dintr-însul o gratitudine infinită şi orgolioasă către cerul care-l făcuse român. Văzînd de departe pe prefectul Poliţiei Capitalei străbătînd repede gloata şi venind direct spre dînsul, pe cînd valurile furtunoase ale mulţimii se despicau respectuos în calea lui, a crezut, un moment, că-i aducea pe tipsie patalamaua de cetăţean de onoare al naţiunii sau mandatul de arestare. Le-ar fi primit bucuros, cu aceeaşi nobilă linişte sufletească, pe oricare din amîndouă. Totul i se părea acum egal. În faţa patriei, ce puteau să mai însemne : oprobriul sau răsplata, apoteoza sau martirajul ?

Prefectul, însă, nu-i aducea nici recunoştinţă, nici ameninţări. Venea în calitatea lui de om al stăpînirii, iniţiator al manifestaţiei, dar responsabil de ordinea publică. Neştiind ce braşoave spune golanilor, vroia să-l potolească. Întrevederea dintre ei a fost scurtă, dar demnă de reţinut pentru posteritate. Înălţîndu-se pînă la urechea colonelului, prefectul i-a şoptit repede, jumătate pe franţuzeşte :

— *Mon colonel...* e inutil să mai insişti... Nu-i mai aprinde !... Nu mai turna gaz peste foc !... Dă-i în aia a mă-sii... Declaraţia de război e gata !

— S-o văd ! i-a replicat, incredul şi patetic, colonelul.

— *Ma parole d'honneur, mon cher !*

— De-ajuns !... Te cred !... Dă-mi mîna, Costache !

Şi-au strîns viguros mîinile ; s-au îmbrăţişat scurt, ostăşeşte, sub privirile, aplauzele, aclamaţiile, uralele pieţei. Aerul vibra. Caldarîmul se cutremura. Momentul era istoric.

Atunci, fără să fi dat nimeni vreun semnal, [...] a ţîşnit, a crescut, s-a umflat, s-a revărsat, ca un muget de orgă, ca un prinos de recunoştinţă către Cel-de-Sus, ca un etern: *Ave Cesar* !... către Molohul căruia în curînd avea să-i dăruiască tot sîngele altora, himnul larg, sumbru, macabru :

„Trăiască regele
În pace şi onor !...

Gurile căscate urlau neîntrerupt spre cer. Steagurile se înclinau. Colonelul îşi ştergea fruntea brobonită de sudoare.

În aceeaşi seară, în ediţiile speciale ale ziarelor, şi-a citit discursul reprodus *in extenso,* după note stenografice, şi însoţit de poza lui, vechiul clişeu, în ţinută marţială de cavalerist, de la moartea lui Mirel Azan. Şi-a citit discursul, şi l-a recitit, fără să obosească, fără să se satură de dînsul. Îl învăţase pe de rost. Putea să-l rostească cu ochii închişi. Negru pe alb scria la gazetă :

„În momentul acela îşi făcu apariţia echipagiul gloriosului veteran din Războiul Independenţei, colonelul de cavalerie Spiridon Hotnog. Mulţimea îl recunoscu la moment. Aplauze furtunoase izbucni din toate piepturile. În numele organizatorilor manifestaţiei patriotice, tînărul Tase Bojoceanu îl rugă să vorbească.

«Fraţilor ! — îşi începu discursul înflăcărat viteazul colonel, ridicat pe umerii cetăţenilor — fraţilor ! sînt treizeci şi cinci de ani de cînd, sub comanda Marelui Căpitan, trecînd peste valurile Dunării îngheţate, pînă în inima Balcanilor, am implîntat stindardul României pe redutele lui Osman-paşa. Cunosc drumul, fraţilor ! În treizeci şi cinci de ani nu s-a schimbat. Inimile bulgarilor [...] şi au rămas şi ele neschimbate. Ce mai aşteptăm ? Pînă cînd, cum spunea strămoşii noştri, romanii, vom permite să abu-

zeze de răbdarea noastră ? Ajunge fraţilor ! Funia ne-a ajuns la os. Dunărea ne cheamă. O cunosc ! Am trecut-o ! După mine, fraţilor. »

Salve de aplauze, aclamări vijelioase, îndelung repetate, subliniau fiecare cuvînt, întrerupea frază cu frază, accentele sublimei peroraţii."

Colonelul se întrerupea şi el din citit. Auzea încă o dată mugetul de valuri al mulţimii. Asemenea bubuitului de tunuri de la Plevna, glasul presei îi gîdila plăcut auzul. Se minuna în sinea lui de perspicacitatea ziariştilor. Nu-şi amintea, bineînţeles, exact tot ce spusese în Piaţa Palatului. Îşi recunoştea, însă, rînd după rînd, slovă cu slovă în proza tipărită, gîndurile lui inexprimate, toate gîndurile lui, cele mai intime, cele mai patriotice.

„Cum naiba fac, dom'le, pîrliţii ceia de gazetari de-ţi ghicesc gîndurile ?" se întrebă el, cu candidă sinceritate.

Totul îl uimea, de altfel, în peripeţiile zilei aceleia miraculoase. Viaţa lui începea să i se pară o înlănţuire inexplicabilă de evenimente, unele mai prodigioase decît altele. În fitece lucru, în fitece amănunt al epocalelor întîmplări de peste zi vedea degetul Providenţei. Ea îl alesese. Ea îl călăuzise. Se dusese la Şosea. Putea să nu se ducă. Putea să se întoarcă mai devreme acasă sau mai tîrziu. Putea să se abată din drum, să se coboare la vreo prăvălie, să se oprească la club. Putea să nu se ia la colţi cu vardistul sau să nu fie recunoscut de mulţime. Dacă Tănase nu-l zărea ?

Numele lui Tănase, imaginea lui Tănase i-au cam răcorit entuziasmul. Strîmbă uşor din nas. Alungă gîndurile inoportune. Alunecă asupra lui. Cătă pe celălalt. Se opri la celălalt. Îi regăsi numele în gazetă. Repetă, ca să nu-l uite, ca să-i mulţumească la ocazie : „Tase... Tase Bojoceanu".

Parcă şi numele ăsta îi spunea ceva. Parcă-l mai auzise cîndva. Era sigur că-l auzise. Nu ştia, însă, nici cînd, nici unde. Nu izbutea să şi-l reamintească. Nu-l recunoştea.

XXII

Tînărul Tase Bojoceanu, în două luni numai de dezordine naţională şi de acea firească răsturnare a valorilor pe care războiul o tîrăşte totdeauna după dînsul, a făcut cîteva salturi pe treptele ierarhiilor sociale pentru care

nici doi ani poate că nu i-ar fi fost de ajuns în vremuri așezate și normale. Scria la gazete. Reportagiul lui înflăcărat asupra marelui miting din Piața Palatului plăcuse deopotrivă direcției, ca și marelui public. Sosit cel dintîi la redacție, cu foile umede încă de cerneală, fusese adoptat cu entuziasm, mai ales fiindcă nu pretindea nici un fel de remunerație. Semna cu încredere. Scria despre orice. De vremea bună sau rea, de pace sau război, de mode, de curse, de teatru, de arte, de știință, de politică, de literatură. Nepricepîndu-se, în special, la nimic, era bun la toate. Avea nevoie secretarul de noapte, în grabă, de confirmarea unei știri, de cîteva vingalace sau de-o coloană întreagă? În pustietatea redacției nu dădea decît de Tănase.

— Dragă Tase !... Dragă Bojocene ! dă, te rog, o fugă pînă la Interne... Sau dă-mi cîteva rînduri despre orice... despre ce vrei tu !

Tase nu ezita. Nu-și pierdea vremea să se gîndească. Avea gata, în imaginația lui fertilă de începător : recenzii, dări de seamă, note, impresii, interviuri. Interviurile, îndeosebi, îl scoteau din toate încurcăturile. Nu-i cereau să-și stoarcă creierul. Întrebări și răspunsuri îi veneau de-a gata. Îi aduceau și mici foloase. Actrițele îi zîmbeau grațios. Politicianii îi strîngeau amical mîinile. Mîinile lor nu erau totdeauna goale. Adesea îi lăsau în palmă cîte un sutar. Pînă și oamenii mari, celebri — miniștri sau profesori universitari, sau savanți cu renume academic — se lăsau interviați cu vădită mulțumire. Nu se uitau la vîrsta lui. Nu-i incomoda ignoranța lui. Răspundeau grav. Așteptau, provocau : interjecțiile de admirație, exclamările de uluitoare surpriză. Cu cît erau mai sus puși, cu atît aveau o mai nepotolită sete de adulație. La început, tînărul gazetar, neexperimentat, nu prea îndrăznise să-și exagereze sentimentele. Îi era parcă teamă și rușine să spuie omului de la obraz : „Domnule general Iliescu, ești mai mare decît Napoleon"... sau : „Domnule Marghiloman, uite, tocmai așa ar fi vorbit și Bismarck"... sau : „Domnule Take Ionescu... domnule ministru... domnule cutare... excelență... ce vervă ai ! ce talent ! ce geniu !"...

Apoi, în cîteva săptămîni de contact strîns cu necesitățile administrative ale gazetei și cu măririle țării, se deprinsese și cu asta. Tămîia cu amîndouă mîinile. Fecior de popă să fi fost, n-ar fi învățat mai repede să mînuiască

și să zornăiască respectuos cadelnița admirației sub nasurile puternicilor zilei. Chiar dacă din naștere, prin creștere, prin educație, n-ar fi fost predispus să servească mereu și pe oricine, meșteșugul gazetăricesc i-ar fi îndoit pe nesimțite șira spinării și l-ar fi silit, cu o dulce și constantă presiune, să-și moaie pana în cerneala incoloră a aprecierilor măgulitoare. Vorbea gudurîndu-se. Scria cum vorbea. Natural, scria mai mult cu picioarele decît cu mîinile. Dar asta nu era un neajuns. Mai curînd o calitate. În România mică din vremea aceea, aproape tot atît cît și în România mare de astăzi. scrisul, această oglindă fidelă a sufletului și-a minții, reflecta admirabil nivelul intelectual al clasei noastre conducătoare. Gramatica, sintaxa, legile elementare ale acordurilor dintre predicat și subiect, dintre substantive și articole erau călcate vitejește în picioare sau ținute într-o tacită și unanimă desconsiderare. Fiecare vorbea cum gîndea, scria cum vorbea, și toți scriau lamentabil de prost. Excepțiile puteau fi numărate pe degetele unei singure mîini. Erau socotite ca adevărate monstruozități. Simplicitatea, claritatea lor speriau lumea ; iar gîndurile în care își aveau obîrșia o înfricoșau. Instinctiv, oamenii își căutau un reazăm, o proptea în proza celor care cugetau la fel cu dînșii. Proza lui Tănase, geniul lui Tănase nu puteau să bage în sperieți pe nimeni. Numele lui apărea din ce în ce mai des în coloanele ziarelor. Semna cu inițiale transparente : *T.B.*, sau cu pseudonimul tot așa de străveziu : *Tabo ;* sau cu tot numele lui întreg, recent, dar triumfător : *Tase Bojoceanu.* Cercurile politice începeau să-l cunoască. Cafeneaua începea să-l aprecieze. Faima lui zilnică — purtată din Sărindar pe aripile pestrițe ale presei de picioarele desculțe și murdare ale țigănușilor pînă în fundul palatelor și-al bordeielor celor mai umile — trebuia să ajungă într-o zi, nu se putea să nu ajungă și la urechea colonelului Hotnog.

Descoperindu-i într-o bună dimineață numele pe prima pagină a unei răsunătoare ediții speciale, colonelul a bătut vesel din palme :

— Asta e !... Am pus mîna pe dînsul. Așa îl cheamă. Mi-aduc bine aminte. De data asta nu-mi mai scapă. Trebuie să-i dau de urmă. Trebuie să-l caut. Trebuie să-i mulțumesc.

L-a căutat, prin urmare. Cum se întîmplă mai totdeauna în viața oamenilor care caută mereu în alții, sau

aiurea, sau în nouri, sau în lună ceea ce le-ar fi așa de lesne să găsească în ei înșuși, sau la doi pași de ei, pe pămînt, așa i s-a întîmplat și bravului nostru colonel. În loc să-și caute eroul în subsoluri sau în grajduri, l-a căutat la redacția ziarului cu pricina. Mare i-a fost surpriza, și nu mică dezamăgirea cînd, într-o chichineață dosnică dintr-o magherniță sărăcăcioasă și ieftină, îmbîcsită de mirosul acru al tutunului amestecat cu duhniri grele de clei, de cerneală, de cămeși neprimenite cu săptămînile, de picioare nespălate cu lunile, printre cîțiva mucoși de seama lui, s-a trezit nas în nas cu Tănase. Dacă n-a înjurat surugește și n-a trîntit furios ușile în urma lui, e numai și numai fiindcă n-a avut timpul material strict necesar ca să se gîndească. Prea cădea dintr-al nouălea cer. Stupoarea i-a luat piuitul. Tănase a profitat de situație. L-a primit ca pe Mesia. Cu avînt și, totuși, cu nesfîrșite ploconeli, l-a recomandat confraților ca pe adevăratul inspirator și autor al victoriosului nostru război cu bulgarii. Confrații, de altfel, îl cunoșteau sau aveau aerul că-i cunosc pe degete vitejiile fără seamăn. Se linguseau. Îi băteau în strună. Îl ridicau în slăvi. Unul i-a cerut, *stante-pede*, un interviu. Altul i-a solicitat colaborarea. Un articol, de pildă, sau, mai bine, un șir de articole, de studii critice, tactice, strategice, imparțiale, asupra fazelor și învățămintelor ultimei campanii. Opinia publică, îi afirmau cu toții, era teribil de îngrijorată. Războiul, deși norocos, pusese în evidență atîtea lipsuri, o nepregătire, o incurie atît de mare, încît pînă și cetățenii cei mai disciplinați, care votau totdeauna cu guvernul, se întrebau îngroziți ce-ar fi fost dacă dușmanului i-ar fi trăsnit cumva prin cap să ne reziste. Din fericire, bulgarii nu trăseseră nici un foc de pușcă. Nici un viteaz soldat român nu murise de gloanțe. Singură holera secerase cîteva mii. Cu musafirul acesta nepoftit nimeni nu-și făcuse socotelile. Intrase în rîndurile falnicei noastre oștiri ca-n satul lui Cremene, ca într-un sat fără cîini. Făcea hecatombe de jertfe inutile. Amenința, la rîndul ei, să treacă și ea Dunărea. Opinia publică striga alarmată..

Colonelul Hotnog a sesizat, dintr-o dată, gravitatea și repercusiunile inchietudinii acesteia obștești. Avea printre vechii lui camarazi de arme, destui rivali. Toți cîți îi luaseră înainte, pe vremuri, la inspecții, la manevre, la galoane, la decorații, îi fuseseră și-i rămăseseră dușmani

de moarte. Nu-i uitase. Nu-i iertase. Putea, în sfîrșit, să-i arate cu degetul, să-i denunțe vindictei publice. Nu-și răzbuna amărăciunile trecute. Își răzbună patria. În numele patriei, care e deprinsă să înghită orice, să scuze orice, își dădea violent cu părerea, prindea cheag la limbă, perora, vărsa foc pe nări, făgăduia băieților să le scrie.

— Cu spada !... Ca la Plevna !... l-a întrerupt măgulitor un reporter.

Colonelul s-a răsturnat pe speteaza scaunului, rîzînd încîntat, ca și cum ziariștii l-ar fi gîdilat la subțioară. Se simțea la largul lui. Băieții îl ascultau cu gurile căscate. Ciuleau urechile, de altfel răscăcărate de la natură. Erau numai ochi, cam puchinoși, e drept, dar atenți și respectuoși. Venise și directorul. Atrași de zgomot sau, ca mușteleș, de mirosuri specifice, imperceptibil nărilor profane, se strînseseră cu toții : redactori, administrator, reporteri, secretari, corectori de zi și de noapte. Colonelul le oferea, grațios, țigări din propria lui tabacheră. Le-a plătit și cîteva rînduri de halbe. [...] La plecare, după un sfert de ceas de congratulări reciproce, a declarat, important și răspicat, că de-aci înainte îl pot considera ca făcînd parte din corpul redacției.

Uu reporter, mai ușuratic, a pufnit de rîs în urma lui.

Dar directorul, înfigîndu-i în ochi o privire ascuțită ca un vîrf de peniță, a luat pe Tănase la o parte și l-a întrebat, discret :

— Dumneata ești așa de bine cu ramolitul ăsta de colonel ?

— Da ! s-a grăbit să răspundă Tănase. Apoi, presimțind, ceva, dar neștiind încă unde voia să ajungă directorul, a adăugat, mai prudent : Destul de bine, domnule director.

— Și-i așa de bogat cum se spune ?

„Aha ! s-a gîndit imediat Tănase în sinea lui. Aici e buba ! Asta te doare ! Ți-a mirosit a ceva lei noi, jupîne !...“ Și tare, cu-o explozie de entuziasm :

— Bogat ? ! domnule director... putred de bogat !

Directorul îl mîngîia cu privirea. Începea să se intereseze de soarta lui :

— Ce leafă ai dumneata... la gazetă ?

— Leafă ! a exclamat Tănase, rîzînd într-însul, pe cînd pleoapele i se lăsau smerit în jos. Leafă, domnule director ? N-am nici o leafă.

— Rău... Foarte rău... Trebuia să-mi spui... Omul nu trebuie să muncească fără leafă... Dumneata eşti muncitor... Sîntem cu toţi mulţumiţi de dumneata. Şi adresîndu-se administratorului, un evreu gras, buhav, cu pielea întinsă şi sleioasă sub grăsimea rîncedă, căruia i se potrivea numele ca nunca-n perete : Domnule Miereanu, fii bun, te rog, să treci în stat pe domnul Bojoceanu cu... şaizeci... ori mai bine cu optzeci de lei pe lună... Dă-i şi un aconto dacă vrea... Vrei ? Ai nevoie de ceva ?

Tănase părea radios. Se silea să exulte de fericire. Deşi n-avea nevoie de nici un aconto, deşi optzeci de lei pe lună erau un mezelic pentru dînsul pe lîngă ceea ce ciupea la ziar, pe de lături, şi-a exprimat, emoţionat, recunoştinţa :

— Aş avea... Cum să n-am !.. Dacă sînteţi aşa de bun... Nu ştiu, zău, nu ştiu cum să vă mulţumesc, domnule director...

— Lasă mulţumirile !... O să-mi mulţumeşti mai tîrziu... Cu noi, dacă o să fii băiat deştept, o să mai cîştigi... O să vezi !... Deocamdată ţine-te scai de colonelul ăsta... Ia-i mai întîi un articol. Vezi să fie tare, şi nu prea tare... Ştii dumneata... Nota gazetei... Şi dacă lucrurile merg bine... uite !... fac ceea ce nu fac pentru oricine... Deşi nu eşti de-ai noştri, ne eşti la toţi simpatic... Uite ! Ţine minte !... Ai zece la sută din tot ce ne aduci.

Tănase n-a înţeles, pe dată, cum venea asta şi ce putea, şi cum putea să cîştige zece la sută dintr-un articol neplătit şi scris de altul. În scurta lui viaţă de ziarist nu pricepuse el multe la început. Văzuse, însă, atîtea ! Nu se mai mira. Făgăduindu-şi să fie cu ochii în patru, şi-a spus, vorba jupînului, că deocamdată ce-avea mai bun de făcut era să se ţie scai de colonel.

Din fericire, n-a avut nevoie să alerge după dînsul. De cum s-a întros acasă, mai devreme ca de obicei, a aflat din gura slugilor speriate că boierul îl căutase şi întrebase în cîteva rînduri de el. L-a găsit instalat la birou, cu toate luminile aprinse, pierdut, disperînd între vrafuri de cărţi, de hărţi, de broşuri, de ziare, de hîrtii răvăşite. Scria pe capete. Scria aceeaşi frază, prima, pe care reuşise s-o cioplească, s-o netezească, să-i puie virgulele şi punctul final. O copiase de nenumărate ori. De cîte ori se poticnea de începutul frazei de-a doua,

relua fraza dintîi şi, cu mici modificări de punctuaţie, cu neînsemnate înfloriturі de stil, o recopia pe altă coală de hîrtie. Adunase un maldăr de coli, abia deflorate, în dreapta lui. Ceaiul fierbinte aburea. Aburii îi învăluiau fruntea umedă de sudoare. Cu tîmplele în palme, gemea, îşi muşca sfîrcul mustăţilor, înjura :

— Crucea şi mama lui de condei !... Cerneală-i asta ?... Peniţă-i asta ?... Vascrisul, precista şi parastasul cui le-a născocit !..

— Nu vă supăraţi, domnule colonel... Îl sfătuia, timid şi modest, Tănase. O să vă pierdeţi şirul ideilor... Spuneţi-mi mai bine mie ce vreţi să scriţi...

— Uite, mă, ce vreau să scriu...

Prolix, încîlcit, amestecînd nume de regimente, de rîuri, de munţi, de generali, de cetăţi, de vechi resentimente, de proaspete ambiţii, într-un talmeş-balmeş inextricabil de fraze fără şir, fără cap şi fără coadă, colonelul i-a explicat ideile lui. Tănase nu pricepea boacă. Bîţîia însă mereu din cap :

— Bine !... Foarte bine !... Minunat !... Admirabil !... Limpede ca lumina zilei... Cu asta îi facem marţ !... Numai să le punem pe hîrtie... Eu o să scriu... Daţi-mi voie să iau note... Dumneavoastră dictaţi-mi !

Cu un profund răsuflet de uşurare, colonelul i-a cedat locul la birou. Condeiul în mîna lui Tănase zbura, parcă avea aripi. Într-un sfert de ceas i-a dat gata articolul. L-au citit cu glas tare. Colonelul nu-şi recunoştea toate expresiile. Îşi recunoştea, însă, toate ideile, pînă la una. Se minuna el însuşi. S-au minunat şi alţii, cei care îl cunoşteau personal, cînd i-au citit proza pe primele coloane ale ziarelui de-a doua zi.

Fără să facă prea mare vîlvă, articolul n-a trecut totuşi neobservat. Oficioasele opoziţiei l-au relevat cu satisfacţie. Gazetele guvernului l-au combătut cu vehemenţă. Un ministru l-a interpelat, amical, la club :

„Ce ai cu noi, colonele ?... Cu ce ţi-am greşit ?"

Iar Pherekidy, vulpoiul de Pherekidy, vechiul lui adversar la toate mesele de bacara, trecîndu-i mîna în toiul unei partîde înverşunate, i-a strecurat în ureche :

„Bravo, colonele !... Am văzut cu plăcere că mînuieşti pana cu aceeaşi măiestrie ca şi spada... Aşteptăm urmarea !"

Asta l-a ameţit. Laudele grecoteiului, cunoscut tot pe atît pentru perfidia cît şi pentru cinismul lui abominabil, l-au îmbătat ca un vin dulce de Parnas.

A dictat, în repezeală, al doilea articol.

Spre marea lui surpriză, însă, nici a doua zi, nici în dimineaţa următoare nu şi-a găsit numele la gazetă. Tănase, chemat telefonic, a intrat în birou constrîns, umilit, cu coada între picioare. De la uşă şi-a ridicat braţele în tavan. Nu se putuse. Nu se putea. Articolul era prea tare. Directorul se speriase. Administratorul se speriase. Retururi şi scrisori anonime de ameninţare soseau cu ghiotura. Riscau să-şi piardă un mare număr de cititori în cercurile militare. Aveau de furcă şi cu acţionarii. Printre acţionari erau şi cîţiva generali. Pe sfînta dreptate, oricît de simpatic le era la toţi domnul colonel, oricît ar fi dorit cu toţi să-l servească nu puteau să-şi pericliteze interesele ziarului numai de hatîrul lui. Cititorul nu vrea să ştie de nimic. Cu acţionarii nu te joci. Sînt intratabili. Cum să le reziști ? Ah ! dacă domnul colonel ar fi avut şi el, acolo, barem cîteva acţiuni !...

— Cîte, mă ?

— Nu ştiu... N-am întrebat... Cred însă că zece... cincisprezece actiuni...

— Şi cît costă hîrţoagele astea ? [...]

— Scump, domnule colonel... Foc de scump ! O sută de lei bucata.

— [...] Vrea să-mi sugă tot sîngele pentru un articol !... Nu dau !... Spune-i că nu dau !... Să-şi cate altă gîscă de jumulit.

Înjura de templu, de Moise, de *Tablele legii*. Spumega de furie. Devenea iarăşi antisemit. Dar ghimpele gloriei îi zgîriase pielea. În cursul zilei, tot înjurînd şi pufnind, s-a gîndit mai matur. Zece acţiuni ! O mie de lei ! Pe ce n-arunca el o mie de lei ? Pe-o damă, la pocher. Trăgînd peste cinci, la bacara. O să-şi scoată paguba la cărţi. O să tragă o cacialma lui Pherekidy. Grecul o să plătească[...]. Cu gîndul ăsta vesel în minte, rechemă pe Tănase. Îi numără zece hîrtii de cîte o sută. Peste o jumătate de ceas Tănase îi aducea, fîlfîind triumfător, nu numai acţiunile, dar şi două bumaşte [...] Se tocmise cu el ţigăneşte. I le scoase cu optzeci de lei bucata. Se jura că altă dată o să i le scoată şi mai ieftin.

— Dar articolul ? a întrabat colonelul.

— Se culege !

În adevăr, articolul a apărut şi, de data asta, vîlva a fost mai mare. Un general era atacat pe nume ; alţi cîţiva erau vizaţi în chip destul de străveziu. Scandalul lua proporţii. Rufele murdare, spălate în mica albie a României de altădată, făceau deliciile publicului cititor. Numele colonelului începea să fie pe toate buzele între „Capşa" şi Palat. Un ministru i-a strîns solid, pe furiş, mîna. Ceilalţi îl salutau ei cei dintîi, de la distanţă. Opoziţia jubila. Colonelul călca pe pămînt ca pe nouri. Se umfla în pene. Visa roluri politice. Plănuia o gazetă a lui proprie. Dicta pe capete. Ar fi dictat toată ziua. Articolele apăreau regulat. Nu-l mai costau aşa de scump. Tănase îi procura acţiunile cu reduceri amicale şi fanteziste. Îi dădea mîna. Tocmindu-se cu directorul, blestemîndu-şi soarta, afurisind zgîrcenia colonelului, i le rupea cu douăzeci de lei bucata. Le revindea cu şaizeci, cu cincizeci, cu şi mai puţin chiar, cu cît putea mai mult să smulgă zgîrceniilor intempestive sau inexplicabilelor toane boiereşti. Sugea astfel de la două vaci. Îşi păcălea şi pe stăpîn şi pe jupîn, fără să le facă rău la nici unul, ba dimpotrivă. Cu bani buni, cu bani gheaţă, directorul îşi vindea maculatura. Iar colonelul, pe te-miri-ce şi mai nimica, avea gloria.

Trăia în glorie. Plutea în glorie. Respira în gloria cea mai beştelită, dar şi mai rîvnită dintre toate, cea care e făcută din teama condeiului, din panica adversarului.

Cum nimic, însă, nu e pe deplin desăvîrşit şi mulţumitor pe lumea asta, în fumurile lui de glorie, avea şi el, totuşi, o racilă ascunsă, o profundă şi inconsolabilă mîhnire. Ai lui nu-l înţelegeau. Vechea zicală că nimeni nu e perfect în casa lui se adeverea încă o dată. Mălina tremura şi îngălbenea citind articole furibunde sau notiţele veninoase din presa guvernamentală. Nu-i mai tihnea somnul. Nu-i mai priia mîncarea. Se temea şi de umbra ei. Îl ruga, îl implora să se astîmpere, să se lase de scris. Iar nepotu-său parcă trăia pe altă lume. Degeaba le citea şi le recitea el, la prînz şi la masa de seară, replici violente, ţîşnite tot pe atît din peniţa agresivă a lui Tănase, cînd scria sub semnătura altuia, cît şi din geniul propriilor lui înjurături : Mălina pălea, Nelu n-auzea. Cu-o carte rămasă deschisă pe faţa de masă, ridicîndu-şi în silă ochii de pe dînsa, se uita ţintă în ochii lui unchiu-său, cu sufletul străin, cu

gîndurile aiurea fără să-l înțeleagă. Unchiu-său avea dreptate. În simplicitatea lui ghicea ceea ce durea mai mult și n-avea puterea să priceapă. Nepotu-său trăia pe altă lume. Ca mulți din generația lui, adăpată la cultura veacului, trăia într-o lume aparte. În lumea aceea largă, senină, toleranță gîndurilor noi, ca și rătăcirilor omenești, zîmbitoare în somptuozitatea civilizației ei ajunse la apogeu, ușoară, fericită, sceptică, strălucitoare și pe care azi, cu sufletul sfîșiat de regrete tardive, nici nu mai sîntem în stare să ne-o închipuim cum putea să fie și cum a fost în realitate pe la începutul anilor una mie nouă sute paisprezece.

Pacea domnea pe pămînt. Cele cîteva încăierări izolate, localizate cu grijă la periferiile lumii burgheze — în sudul Africii, pe țărmurile Asiei, în fundul Balcanilor — se terminaseră și ele. Omenirea respira liniștită. Științele făceau progrese uluitoare. Undele heriziene străbăteau spațiul. Primele aripi își încercau zborul. Nobila frunte a lui Curie se sfărîmase, e drept, de caldarîmul Parisului, dar forța radiantă a materiei era găsită, și sufletul ei, vizibil în bombardamentele atomilor, supraviețuia corpului inert. Artele înfloreau. În zarea unei umanități care părea, în sfîrșit, împăcată cu ea însăși și stăpînă pe propriul ei destin, se ridica, radios și cald, *Sărutul* lui Rodin. Ca altădată, în epoca fecundă a Greciei antice, o societate infinit mai vastă, dar tot așa de înțelegătoare, își îngăduia luxul suprem să conceapă eternitatea liniilor pure, să se pasioneze pentru o idee, să creadă în frumos. Sub vana și sterpa agitație a competițiunilor politice locale, bătea, încă timid aceeași inimă, scăpărau, din ce în ce mai intens, inteligențe învesmîntate ca în azur de caracterul universalității. Pămîntul începea să facă un singur tot. Oceanele nu mai constituiau piedici invincibile; munții nu-și mai înălțau coame sălbatice și orgolioase cu neputință de străbătut ; granițele erau lesne de trecut. De la un stat la altul schimburile de mărfuri, de grîne, de materii prime sau confecționate, de mode, de opinii, de credințe, de convingeri, de idealuri se făceau cu o ușurință care nu părea nimănui excepțională fiindcă intrase de mult în ordinea stabilită a lucrurilor. Era pe atunci mai simplu să oferi iubitei un mănunchi de flori proaspete, aduse în două zile de la Nisa, decît să-i dăruiești astăzi o ramură înflorită la marginea capitalei. Elita își spăla cămeșile la Londra, își aducea blănurile scumpe din ghețurile Siberiei sau din pampele Americii

de Sud, își procura hainele pe măsura trupului și noțiunile pe măsura creierului direct de la Paris. Articolele de preț nu știau de vămi, sau așa de puțin, artele, științele, poezia n-aveau hotare. Nimic din ceea ce era omenesc la poluri, la Ecuator, pe platourile Tibetului, în junglele Indiei, în tenebrele trecutului nu era străin. Acordurile lui Beethoven umpleau lumea. Disonanțele lui Wagner răsculau pasiuni și uri implacabile. Blocul enorm de marmură și de gînduri al lui Balzac își avea partizanii lui aprigi, adversarii lui ireductibili pînă și pe meleagurile Dîmboviței românești.

Nelu trăia în lumea asta sonoră, luminoasă, neverosimilă, reală și factice, cu toată candoarea vîrstei cu toate avînturile și impetuozitatea tinereții. Se înscrisese la Litere. Legase cunoștințe. Își făcuse repede un cerc restrîns de prieteni, care împărtășeau aceleași visuri, alergau după aceleași himere. Se întruneau la el acasă, la ei, în fundul cafenelelor, pe băncile grădinilor, oriunde găseau o carte, o revistă abia sosită din străinătate, un prilej de discuții și de gîlceavă literară. Îi apuca de multe ori ziua discutînd. N-aveau două idei la fel, n-aveau un singur criteriu de judecată, comun tuturora sau ceva mai statornic : și se înțelegeau de minune. Doctrinele puteau să-i divină. Teoriile pluteau să-i dezbine. Viața, cu necesitățile ei aspre, putea să-i dsepartă. Îi reunea o pagină profund gîndită. Îi potolea cadența unui vers. O fustă îi împăca.

În cenaclul lor instabil și zgomotos, domnișoara Evlampia Mladian, sau, mai pe scurt, duduia Pia, așa cum i-au spus cu toții din prima zi, purta, cu asentimentul tacit al tuturor colegilor și în grația fustelor ei vaporoase, gravele insigne ale președinției inamovibile. N-avea nevoie să ridice glasul. Toți o adorau. Era și delicioasă !

Figură stranie și dulce, enigmatică și încîntătoare, de studentă emancipată din vremea aceea. Venise de departe. Din liniștea patriarhală a unei vechi familii de răzeși din nordul Moldovei. Nu cunoștea viața. Nu umblase la școlile statului. În orășelul ei provincial aproape că nu trăise printre bărbați. N-avea nimic băiețesc într-însa. Nici părul tuns, nici țigara în colțul gurii, nici poalele sumese pînă mai sus de genunchi, nici aroganța atitudinii, nici priviri dezabuzate sau impertinente. Era un pui de femeie vioi și adorabil, cum sînt atîtea. Cu toate astea, în finele ei trăsături feminine, în ochii mari,. umezi și albaștri ca floa-

rea de cicoare cînd roua dimineţii întîrzie pe dînsa, în fruntea netedă, dar înveselită de zburdalnici cîrlionţi de păr bălai, avea, netăgăduit, ceva grav şi viril, sever şi patetic. Era, poate natura ei intimă croită astfel. Sau răsunau profund într-însa ecourile cărţilor citite. Citise mult. Citea admirabil. Versurile poeţiior cîntau pe buzele ei înroşite de plăcere, rotunjite de voluptate, cu sunet argintiu, cu înţelesuri nebănuite. Mallarmé părea luminos ca ziua cînt stihurile lui obscure treceau printre dinţii ei albi. Cînd citea studenţilor din Baudelaire, adolescenţii vedeau aievea trupuri goale de femei damnate, procesiuni lungi de efebi cătînd zadarnic în porturi cu miros de smoală, de peşte, de tamarini şi de portocali, viziunea ţărmurilor depărtate spre care aleargă vecinic, fără să le atingă niciodată, paşii omului rătăcitor. Şi deodată, ca prin miracol, zidurile odăilor se surpau în jurul lor, oraşele se năruiau, cerurile se deschideau, clinchete de clopoţei treceau prin aer, ciripit de paseri, foşnet de frunze, susuri de mătase şi şoapte de iubire urcînd pe-o rază de lună sau tremurînd pe-o coardă de vioară, cînd le citea din Verlaine.

Nelu se mira în sufletul lui cum de se făcea că nu simţise, că nu pricepuse niciodată aşa de bine versurile poeţilor ca atunci cînd le sorbea de pe buzele ei. Adevărul e că într-însa totul trăia. Operele altora, ca şi propriile ei avînturi. Nu vorbea prea mult. Dar o vorbă, o privire, un simplu clipit de gene evocau lumi, inspirau gînduri, caracterizau tipuri, situaţii, împrejurări.

Într-o seară i-a fost dat lui Nelu să-şi verifice convingerile la lumina unui unic cuvînt. În cercul lor, ferit totuşi de priviri indiscrete, căzuse Tănase. Îl căuta pe dînsul. Era zorit. Trebuia să plece. Dar a stat. Două ceasuri buchite nu s-a urnit de pe scaun. Prins de-o vervă subită, perora, exuberant şi strălucitor. Nu se uita prea insistent la domnişoara Pia, dar se vedea de la o poştă că vorbea numai şi numai pentru dînsa. Era inspirat. Impresiona. În atmosfera pură, dar calm lîncedă a cenaclului, aducea parcă cu dînsul aerul rece şi înviorător al luptelor de afară. Vorbea de ziare, de partide, de politicieni, de miniştri, de intrigi, de cabale, de averi făcute peste noapte, de pasiuni născute şi îngropate într-o singură zi, de chefuri nesfîrşite, de duşmănii ucigătoare, de tot ceea ce nu ştiau, nu presupuneau măcar studenţii că e cu putinţă să existe şi auzeau, poate, pentru întîiaşi dată. Tinerii îl ascultau sur-

prinşi şi fermecaţi. Unul nu s-ar fi îndurat să-l întrerupă. Domnişoara Pia tăcea. Nelu asculta şi el, tăcut. Un sentiment bizar, amar, dulce şi dureros în acelaşi timp, îi înţepa inima. Era fericit de succesul lui Tănase. Începea să fie mîndru de vechiul lui tovarăş. Şi sufletul îi tremura. Din cînd în cînd, cu coada ochiului, se uita la dînsa. Ce credea ? Ce gîndea ? Cum îl judeca duduia Pia ? N-ar fi îndrăznit s-o întrebe. Îi era teamă s-o întrebe. De mai înainte îl durea răspunsul. Nici după ce Tănase şi-a luat rămas bun de la ei toţi, făgăduind să mai revie, nu s-a uitat în ochii ei. Dar a auzit-o murmurînd, simplu, cu o nuanţă de infinită compătimire în glas, ca pentru ea singură; în urma lui :

— Sărmanul !

Dacă Nelu n-o iubise de la început, din clipa cînd pentru întîiaşi dată li se întîlniseră privirile, dacă n-o adorase îndeajuns în ceasurile lungi de reculegere, sub vraja poeziei, cînd ritmuri şi rime picurau de pe buzele ei, măsurînd eternitatea, ca tic-tacul unui ornic, a iubit-o cu patimă înăbuşită, cu izbucniri nebune de orgoliu, cu dorinţe umile de renunţare, de anihilare la picioarele ei, din clipa aceea.

Bineînţeles, nu i-a mărturisit nimic. Nu venise încă vremea declaraţiilor repezi, în galopul simţurilor, printre grijile accelerate ale existenţei. Dar o căta. O căta pretutindeni. Nu-şi găsea astîmpărul inimii decît lîngă dînsa. Nu se simţea trăind decît în preajma ei. Avea invenţii subtile în diabolica lor inocenţă, ca s-o atragă în cursa discuţiilor interminabile. Autori indescifrabili ! Texte susceptibile de interpretări variate ! Probleme greu de rezolvat ! Mai toate cursurile le preparau acum împreună. Îşi împrumutau cărţi. Îşi comunicau impresii. Zilele treceau în cercetări pline de surprize, în descoperiri pline de încîntare. Într-o singură lună ea a descoperit pe Nietzsche ; el pe Shaw şi pe Anatole France.

Cu ei trei, aproape tot atît cît cu ei înşişi, au trăit zile şi nopţi de luciditate intelectuală mai clară decît apa izvoarelor, mai amară decît valurile oceanului. Li se atingeau febril degetele întorcînd una după alta paginile incendiate de verbul lui Zarathustra. Li se împreunau frunţile, grele de gînduri, peste foile risipite, cu-o blîndă şi dezolantă înţelepciune, în grădina lui Epicur. Li se strîngeau mîinile, dezamparate şi îngrozite de rictusul sardonic al eroilor lui Bernard Shaw.

Luptînd cu tustrei, cu el însuşi, cu teama, cu iubirea, cu îndoiala, străbătut de fiorul dorinţelor, tot aşa de puternic ca şi fiorul morţii, Nelu murmura :

— Evlampia !...

— Evlampia ! ?... Ce ţi s-a năzărit ?... Ce te-a apucat să-mi spui acum Evlampia ?

— Nu ştiu... Iartă-mă !... Mi se părea mai potrivit... E un nume de soră, de maică... Aş fi vrut să-l rostesc ca într-un templu... Mă tem, Pia, că lumea asta în care trăim numai templu nu mai este...

— Ce este atunci, Nelule ?...

— De unde vrei să ştiu !... Nu mai pricep nimic... Poate că e totuşi bună... Poate că e iremediabil rea... Poate că sînt eu de vină că n-o mai înţeleg... Poate că tu, Evlampia, lipseşti din ea...

— Cum asta ? îl întreba fata, cu surpriză prefăcută, dar în fond măgulită şi încîntată. Nu sînt şi eu pe lume ?... Nu sînt lîngă tine ? Nu mă vezi ?

— Ba da !... Ba da !...

Dar nu ştia să-i spuie, nu ştia cum să-i spuie că dacă o vedea lîngă el, n-o vedea şi într-însul, că dacă o simţea în preajma lui, n-o simţea a lui, toată şi definitiv a lui, în carnea lui, în sîngele lui, în lumea lui arsă, scormonită, răvăşită tot pe-atît de gîndurile altora cît şi de propria lui pasiune. Revenea, cu avîntul şi naivitatea tinereţii, la vechile, la eternele întrebări pe care oamenii şi le-au pus de cînd lumea şi pe care el credea că le pune pentru întîiaşi dată :

— Ce este viaţa ? Ce este universul ? Ce este societatea ? Unde sînt legile care conduc omenirea ? Unde e fericirea ? Şi ce fel de ordine socială desăvîrşită e aceasta pe care o pun mereu în cumpănă sarcasmul poeţilor şi cugetarea filozofilor ?

Vorbea astfel fiindcă iubirea nemărturisită era într-însul, fiindcă ironia lui Shaw şuiera biciuind pămîntul, fiindcă geniul lui Nietzsche zguduise şi prăbuşise în el temeliile credinţelor şi certitudinilor de altădată, fiindcă zîmbetul lui France trecea peste el mai pustiitor decît vîntul deşertului, mai dezesperant decît deşertăciunea Eclesiastului.

Erau acestea prin luna mai. Primăvara fusese prematură. Soarele dogorea binefăcător. Fără să le pese de în-

chietudinele adolescenţilor intelectuali, olteni cu coşurile încărcate abia duceau pe umerii lor puternici povara poamelor şi legumelor timpurii. La toate răspîntiile se aţineau chivuţe smulse, zdrenţuite, dar cu obraji în floare şi cu braţele pline de flori. Pămîntul vibra. Aerul răsuna de strigătele vînzătorilor :

— Hai la fragi şi la căpşune !...

— Cireşe !... Cireşe !

— Vişine şi drăgănele de Piteşti !

Natura, ca şi cum ar fi presimţit dezlănţuirea furtunii apropiate, înduioşată şi milostivă bieţilor oameni, îşi deschisese coapsele într-o supremă eflorescenţă de sunete, de parfumuri, de fructe, de culori. Din ierburi, ca şi din caldarîmul străzilor, se ridicau formele voluptoase ale vieţii. Pe sub arbori, ca şi pe sub streşinile caselor, rătăceau perechi înlănţuite. Darurile lumii păreau inepuizabile. Universul părea un miracol realizat. Din oaza lui vremelnică şi precară, ridicîndu-şi ochii spre cerul clement, omul putea, în sfîrşit, să-şi spuie, măcar o dată în scurgerea veacurilor, în tragedia zilelor lui triste :

„Ce dulce e viaţa !... Ce bună şi ce divină e plăcerea de a trăi..."

CARTEA A DOUA

I

Peste lumea asta liniștită ca un întins adînc de ape, ca două trăsnete din cer senin, la interval numai de-o lună, a căzut vestea atentatului de la Saraievo și textul ultimatumului austriac.

Chiar și cei care au apucat zilele acelea cumplite cu greu ar mai putea să retrăiască azi cu imaginația momentele de panică, de stupoare, de prostrație, de sălbatecă și deznădăjduită revoltă prin care a trecut atunci omenirea. N-a fost, probabil, om, oricît de redus la suflet, oricît de mărginit la minte, care să nu fi resimțit atunci, măcar o clipă, undeva, în inima lui, oricît de înrăită, dacă nu zadarnica bunătate și frumusețea vieții sub pumnul brutal al destinului, cel puțin teama oarbă și spasmul de răzvrătire al vitei tîrîte la abator.

Un moment, un unic moment de nobilă speranță, cei mai buni sau mai nebuni dintre oameni au putut să creadă că baioneta încredințată proletariatului se va întoarce împotriva provocatorilor și conducătorilor războiului. Nu s-a întors, însă. Social-Democrația germană s-a tăvălit pe brînci la picioarele Kaizerului. Un glonte a spart țeasta lui Jaurès. Noaptea s-a lăsat asupra pămîntului.

Noapte grea ca plumbul, vîscoasă și neagră ca smoala, străbătută de fulgerarea oțelului, spintecată de trăsnetul tunurilor, împurpurată de flăcările incendiilor, roșii ca sîngele care țîșnește din răni. Catedralele ardeau. Școlile ardeau. Bibliotecile ardeau. Bruma de știință omenească, adunată în rafturi de-a lungul veacurilor, își îndeplinea pentru ultima dată misiunea ei inutilă, mistuindu-se sub cerul de funingine, sub privirile întunecate ale popoarelor, în limbi de foc și de lumină. Era singura lumină a vremii.

Deşi România nu intrase încă în hora masacrului, întunericul se lăsa şi se întindea treptat şi asupra ei. Ziarele nu mai aveau altă preocupare. Cetăţenii nu mai aveau alte gînduri. Pe stradă, la cluburi, în cafenele, în berării, în sferele guvernamentale, ca şi în intimitatea familiilor, unicul subiect de conversaţie posibil, unica îngrijorare a sufletelor, chiar şi cînd gurile, luate de curentul mărunţişurilor zilnice, vorbeau despre altceva, era războiul.

În aparenţă, natural, nimic nu se schimbase. Viaţa continua ca şi mai înainte. Restaurantele erau ticsite. Tarafurile de lăutari erau tot aşa de numeroase. Balurile, seratele, chefurile, zaiafeturile se ţineau lanţ. Ba se poate spune că erau încă şi mai dese, şi mai zgomotoase. Orăşenii petreceau cu înfrigurare, cu un fel de veselie exasperată, ca şi cum le-ar fi fost teamă de precipitarea evenimentelor, sub biciul destinului, că nu vor apuca să-şi golească paharele pînă la fund. Şampania curgea. Cupele se ciocneau. Dar negurile războiului, ca şi fumurile beţiei, se întindeau zi cu zi între hotarele României neutrale, peste sufletele şi peste minţile împăingenite.

Semne imperceptibile mulţimii anunţau viitorul. Teatrele se goleau. Expoziţiile tînjeau. Revistele, anemicele noastre reviste de artă şi literatură din toate timpurile, expiau. Cui îi mai ardea de litere şi de arte în asemenea vremuri ! Cine să-şi mai piardă ceasurile numărate ale neutralităţii cu măzgăliturile pictorilor, cu aiurările poeţilor ! Firele cele mai entuziaste cedau pe nesimţite sau îşi schimbau direcţia entuziasmului. Frunţile cele mai idealiste se înclinau.

Din cenaclul lor de odinioară, Evlampia, cea dintîi, s-a lăsat tîrîtă de curentul universal. Cu Nelu după dînsa, alerga la mitinguri, organiza manifestaţii gălăgioase, semna cu amîndouă mîinile moţiuni războinice în sălile Universităţii, transformate în permanente săli de întruniri. Îşi înmulţea zilnic numărul discipolilor, ciracilor, adoratorilor. Studenţimea naţionalistă o adora. Cînd cîrlionţii ei de păr bălai se învolburau ca pălălăi de flăcări deasupra tribunei, zidurile se cutremurau de ropotul aplauzelor. Nelu o asculta surprins şi trist, emoţionat şi sumbru. Ar fi vrut-o numai a lui. Şi-acum era a tuturor. Ar fi vrut-o ca altădată, în pacea înserărilor, pe-o bancă din grădină, în focul discuţiilor, sau ceasuri întregi, tăcută, cu-o carte uitată pe genunchi. Dar unde mai erau acum cenaclul lor, cărţile

şi disputele lor, versurile şi filozofia, febra cercetărilor, mirajul descoperirilor, misterele ştiinţei şi visurile, şi liniştea, şi frumuseţea, şi primele gîngăviri de dragoste în limba stihuitorilor ! Se iroseau una cîte una, se risipeau şi se împrăştiau, cînd mai încet, cînd în ritmul precipitat al epocii ; se destrămau şi se spulberau în uraganul care sufla neîntrerupt, cu oarbă mînie, cu egală furie, de la miazănoapte ca şi de la miazăzi, din foalele morţii.

Moartea rînjea la hotare. Zgomotul armelor domina gîndirea izolată. Glasul patrioţilor creştea, se umfla pe pieţele publice. „Reprezentanţii fireşti ai năzuinţelor neamului" : studenţi, popi, pensionari, avocaţi fără clienţi, scribi fără cititori declamau la răspîntii. Vociferările lor ignorau sfaturile prudenţei. Tumultul străzii acoperea calculele raţiunii. Judecata limpede era înăbuşită. În presă domina scrisul lui Tase Bojoceanu. Vremea cugetării trecuse. Venea, se apropia văzînd cu ochii, vremea lui Tănase.

Junele Tănase, înflăcăratul şi vajnicul Tănase, era infatigabil. Scria la gazete, perora în cafenele, tuna în văzul şi auzul lumii contra guvernului, solicita subvenţii patriotice în penumbra anticamerelor ministeriale, descoperea izvoarele de propagandă ale legaţiilor, agita studenţimea, trezea mahalalele, lua conducerea ghedeniştilor, se bătea cu poliţia, informa Siguranţa, avea întrevederi diplomatice, conciliabule misterioase, capul plin de proiecte întortocheate şi contradictorii în aparenţă, practice şi solide în realitate, buzunările din ce în ce mai pline şi mesele de seară asigurate în casa colonelului Hotnog.

În casa colonelului, ca într-un microcosm, se reflectau toate pasiunile şi toate curentele care dezbinau atunci pe români.

Mălina suspina pentru Franţa. Romanele cu scoarţă galbenă, tot pe-atît cît şi inima ei de mamă, îi inspirau o aversiune aproape fizică împotriva nemţilor, care tăiau mîinile pruncilor. Cînd caleaşca lor se încrucişa, la Şosea, cu automobilul lui von Busche, coatele ei se ridicau, instinctiv, în aer, ca şi cum ar fi vrut să apere trupul şi mîinile lui Nelu. Exclama cu ciocare :

— *Ah, ces Boches !... ces sales Boches !...*

Colonelul o aproba, cu jumătate de glas, însă cu un fel de mîrîit surd şi imprecis. Inima lui era împărţită. Adora, bineînţeles, Parisul. Se baladase şi el pe marile bulevarde. În tinereţile lui chefuise şi el în Montmartre.

Făcuse de multe ori să roșească, pînă în vîrful nasului ei ascuțit și candid, pe domnișoara Roger, povestind la masă, în gura mare, ravagiile lui de român țeapăn în inimile franțuzoaicelor sensibile de la „Maxim's" și din Place Blanche. Le evoca, față de alții, cu rățoieli de cucoș cuceritor. Și le reamintea, în el însuși, cu oarecare tristețe, cu oarecare amărăciune, cu vagi regrete și remușcări. Pasionatele franțuzoaice îi devoraseră, regulat, într-o lună, cîștigul pe doi ani al moșiei. Iar una, mai cu moț ca toate celelalte, un puști de fată, pariziancă pînă în vîrful unghiilor ei roze și agresive, năzuroasă, lasciva, sprințară, indiferentă, felină, agățată într-un zori de zi și între două cancanuri la „Moulin Rouge", îi lăsase pe deasupra, colac peste pupăza portofelului gol, în semn de etern suvenir, o blenoragie. [...] Săltîndu-și reminiscențele, la încheietura pantalonilor, cu gestul dezinvolt și clasic al cavaleristului de profesie, colonelul găsea Franța prea coruptă, Parisul prea degenerat, civilizația Apusului prea descompusă și efeminată ca să nu treacă victorios peste ele pasul masiv, cu talpa bătută zdravăn de pămînt, al imperialelor armate nemțești.

— Dar Montmartre nu e Parisul !... Și Parisul nu e Franța !... replica, cu acră suavitate, domnișoara Roger.

Colonelul se înclina, curtenitor :

— Așa-i așa ! Recunosc că sînt și excepții onorabile... Dar cu o floare, domnișoară, ca dumneata, nu se face primăvară.

Complimentul direct, greoi ca un bolovan, n-o tulbura cîtuși de puțin pe domnișoara Roger. Continua, cu aceeași suavă acreală :

— Vă rog să mă credeți că nu cunoașteți îndeajuns Franța. Nu cunoașteți provincia. Nu sînt unica de felul meu. Ca mine sînt mii și sute în fiecare colțișor al frumoasei noastre Franța.

— Aș vrea s-o cred, pentru victoria Franței, răspundea incredul colonelul.

„Văleu !... te pomenești că are dreptate !" exclama în sinea lui, Tănase, simțind cum urîțenia domnișoarei Roger îi lua de pe inimă și ultimele resturi de francofilism.

„Ce importă asta ! Ce importă familia, morala, societatea, existența sau inexistența atîtor domnișoare Roger, trase și răspîndite în milioane de exemplare pe scoarța răbdătoare a pămîntului !..." Își spunea Nelu, cu inima

zdrobită, cu sufletul răzvrătit numai la gîndul că, în vremea asta, armatele Kaizerului devastau muzee, ardeau biblioteci, amenințau Parisul, care văzuse înflorind printre lespezile lui de piatră, între cheiurile lui somptuoase sau sordide, de-a lungul a doua veacuri, rîsul lui Voltaire și surîsul lui Anatole France. Orașul iluminat de zîmbetul înțelepciunii nu poate să cadă sub brutala cizmă prusacă, își repeta el cu oarbă încredere, împotriva evidenței evenimentelor de-atunci, împotriva temerilor lui unchi-său, împotriva socotelilor lui Tănase, împotriva însăși a domnișoarei Roger, cu urîțenia și lamentabila platitudine a gîndurilor ei exprimate, ca în derîdere, în suculenta limbă a lui Rabelais, împotriva știrilor care soseau din ce în ce mai dezastruoase de pe toate fronturile de luptă, dar care, fiindcă erau răspîndite mai ales de „Wolffbureau", i se păreau lui Nelu, în naiva lor exagerare tendențioasă, tot așa de stupide ca și bruta prusacă, și tot așa de grotești ca și pretențiile Kaizerului. Nu putea să creadă în triumful răului, în victoria nemților. Credea în geniul Franței. Credea în sufletul umanității. Era convins că, de hatîrul artelor și literaturii, oamenii de pretutindeni, cu mic, cu mare, pînă la ultimul negru din mijlocul Africii, se vor scula și vor sări în ajutorul Franței. Citea acum ziarele cu pasiune. Aștepta în fiecare dimineață o nouă declarație de război. Intervenția Italiei l-a făcut să plîngă de fericire că patria lui Petrarca nu-și dezmințea trecutul, de rușine că România rămînea iarăși de căruța statelor civilizate.

— Dar nemții au și ei o civilizație !... îl combătea Tănase, silindu-se să-l puie în contradicție cu el însuși. Au și ei teatre, muzee, muzică, literatură. Dacă armatele franceze vor fi victorioase, cine o să le împiedice să treacă Rinul, să devasteze Germania, să meargă la Berlin ?...

— Mai va ! mormăia colonelul.

— Oh, da !... suspina Mălina.

— La Berlin !... La Berlin !... se agita domnișoara Roger.

— A nu !... Asta nu !... protesta Nelu.

Vroia război, vroia ultimul război împotriva barbariei. Dar nu voia răzbunare. Tot așa cum credea în geniul Franței, credea în generozitatea ei. Era încredințat că țara care dăruise odată lumii drepturile omului, răsturnînd imperii, spulberînd tronuri, zdrobind pe tirani sub pașii desculți ai armatelor ei revoluționare, va dărui și de data asta lumii egalitatea între oameni și pacea între națiuni. Își

imagina copilărește pe Joffre cu sufletul lui Jaurès și pe Foch meditînd, între două planuri de atac, asupra mijloacelor celor mai sigure de adus înfrățirea între popoare și fericirea pe pămînt. Nu-și dădea seama că de la epoca marii revoluții pînă la epoca marelui capitalism trecuse un veac și mai bine. Nu putea să creadă că de la un veac la altul totul se schimbă, totul se preface : clase, așezăminte, condiții materiale de existență, interese, ideologii. În entuziasmul lui fervent confunda pe Clemenceau cu Danton, pe Albert Thomas cu Mirabeau, pe Poincaré cu Robespierre. Nu vedea deosebirile dintre clasele în numele cărora vorbeau. Nu vedea prăpastia dintre vremea celor dintîi și vremea celor din urmă. Vedea pacea. O pace largă, îngăduitoare, justă, echitabilă, idilică, semnată de Krupp sau impusă de Creusot, tot așa ca și cum ar fi impus-o și-ar fi semnat-o, prin punere de deget, ultimul *sans-culotte*.

Tănase îl asculta cu nerăbdare, ridica din umeri cu disprețuitoare compătimire. El nu umbla cu capul în nori. Călca pe pămînt. Trăia printre oameni. Îi auzea vorbind. N-avea urechile astupate. Știa ce au în burtă. Idealism ? Justiție ? Generozitate ? Haida-de ! Gogoși ! Vorbe de clacă ! Nu era el de-alde ăia care se îmbată cu apă chioară. Dacă vroia războiul, ca și Nelu, dacă-l cerea pe toate glasurile și pe toate drumurile, la gazetă ca să salte tirajul, la tribune ca să smulgă aplauzele mulțimii, îl voia cu socoteală, îl cerea la vremea lui. Să vedem mai întîi cine învinge. Apoi cine dă mai mult. Învinge Franța ? Ura ! De trei ori ura ! Mergem cu Franța. Își dezleagă nemții băierile pungii ? Adică de ce nu ? Văzînd și făcînd. De ce să ne pripim ? De ce să dăm vrabia din mînă pe cioara din par ? Ce pierdem așteptînd ? Nu e toată lumea mulțumită ? Cînd a mai fost atîta bănet în țară ? Ce nu le vindem nemților : untură rîncedă, benzină cu apă pe din două, boi numai cu pielea și oasele pe dînșii, porumb încins, mazăre cu gărgăriță, grîu stricat. La noi nu le-ar mînca nici porcii ! Nemții le mănîncă. Să le fie de bine ! Să mai ție războiul. Și să mai cumpere !

— Nu credeți, domnule Bojoceanu, că sînteți prea materialist ? l-a întrebat într-o zi domnișoara Pia, cu ochii ei calzi și umezi, întunecați de dezamăgire.

— Sînt, domnișoară Pia ! Recunosc că sînt materialist ! Și bătîndu-se cu pumnul în piept, a adăugat : Sînt mate-

rialist, domnișoară ! E adevărat că sînt materialist. Dar nu pentru mine. Ci pentru țară !

Replica nu era a lui. Putea să și-o însușească, însă, fără remușcare. Era a lui Brătianu. Era, cu variante sau atenuări ipocrite, a tuturor oamenilor noștri de stat. Toți vroiau războiul, ca și Tănase. Toți așteptau ceasul României, ca și Tănase. Îl pregăteau pe îndelete, tîrguindu-se cu rușii, tocmindu-se cu Franța, precupețind cu ambele tabere dușmane neutralitatea noastră *usque ad finem*, intervenția noastră, grînele noastre, păcura noastră, idealurile și viețile noastre.

II

Pregătită astfel sufletește, la ora fixată tot pe atît de priceperea factorilor ei responsabili, cît și de paradoxalul ei destin, România s-a aruncat în vîltoarea războiului mondial. După entuziasmul primelor ceasuri, peste care au căzut, ca un duș rece, proclamarea stării de asediu și instalarea cenzurii, au venit repede înfrîngerile, retragerile, invazia, bejenia, refugiul armatelor decimate, al politicianilor valizi, al clasei conducătoare, scăpată intactă din dezastru în fundul Moldovei. Patruzeci de ani de domnie glorioasă, de împilare și abrutizare obștească s-au răzbunat în cîteva zile. Nici împenetrabilele trecători ale Carpaților n-au oprit puhoiul nemțesc. Nici faimosul Cadrilater strategic n-a împiedicat pe bulgari să treacă. Nici valurile Dunării n-au înecat hoardele dușmane. Cu vurta și cu toptanul, pămîntul României cădea prada cotropitorilor. Trenurile, scurgîndu-se spre nord, gemeau de jalea noastră și de greutatea bogățiilor : mobile, covoare, blănuri, argintării, poloboace de vin și de țuică. Iar drumurile, desfundate de ploi, plîngeau de mila copiilor prinși cu arcanul, luați cu miile de prin sate și semănați de-a lungul șanțurilor, flămînzi și goi, pînă ce moartea, mai clementă decît stăpînirea, se îndura, în sfîrșit, de dînșii.

Șanțurile, de-o parte și de alta a drumurilor, erau pline de care răsturnate, de tunuri împotmolite, de răniți, de hoituri, de copii. Nelu le-a văzut cu ochii lui.

Plecase la război nu numai ca toți cei de-o vîrstă cu el, dar ca toți maiorii, coloneii, generalii, căpeteniile de oameni și de oștiri din vremea aceea, ca la paradă sau la

nuntă. Credea că războiul e o defilare mîndră de uniforme strălucitoare, în muzica fanfarelor, în bubuitul tunurilor, în apoteoza actelor individuale de eroism.

La Turtucaia a întrevăzut primul aspect al războiului românesc : nepregătirea totală, vitejia inutilă a soldatului, incapacitatea și lașitatea șefilor.

Pe drumurile retragerii i-a cunoscut și cea de-a doua înfățișare : dezordinea, dezorganizarea, haosul, foamea, mizeria, rușinea vagoanelor încărcate de bunătăți, trecînd pe sub nasul regimentelor desculțe și flămînde.

La Bîrlad, în sfîrșit, unde poposise vremelnic Marele Cartier și unde a ajuns după trei luni de fugă rușinoasă mai mult decît de luptă voinicească, i-a cunoscut și ultima ipostază.

Pe strada principală, în dreptul cofetăriei de lîngă pod, cum rătăcea căutînd zadarnic un cvartir pentru noapte, s-a întîlnit, nas în nas, cu Tănase. Vechii prieteni aproape că nu s-au recunoscut. Nelu era negru la față, cu obrajii scofîlciți, cu gîtul slab, ieșind ca un maț din gulerul tunicii. Tănase abia își încăpea în piele, sub uniforma nouă-nouță, străbătută de firețuri, încinsă cu tot felul de curele, înzorzonată cu brandenburguri, zornăind de paftale și eghileți. Cel dintîi, trebuie să recunoaștem adevărul, spre cinstea lui, el a ridicat brațele în aer, el a exclamat, cu strigăt pornit sincer din inimă :

— Nelule !... Tu ești, Nelule ?... Ce-i cu tine, mă ? De unde vii în halul ăsta ? Vino să te strîng în brațe, dragul meu !... Nu poți să-ți închipui ce plăcere îmi face să te revăd... Te credeam mort... Două săptămîni am bătut telegrame după tine pe la toate unitățile... Ai tăi te cred dispărut... prizonier... poate și mai rău... Nimeni nu-ți știa de urmă. Ai dezertat, mă ?... Tiii ! ce bucurie o să-i faci colonelului cînd te-o vedea !

— E aici ? întrebă Nelu pe negîndite. Apoi, rușinat că-i vorbea de-ai lui fără să se intereseze mai întîi de dînsul, s-a grăbit să rectifice : Dar tu ?

— Eu ? !... Cum mă vezi ! Sănătos tun. Tu mă cunoști. Știi că-mi prilește munca. Belele și bucluciri cîte vrei. De răspunderi nu-ți mai vorbesc. Știi cum e la miliție. Cei mai mari cu folosul ; cei mici cu ponosul. Mă strecor și eu cum pot. Să nu vorbesc într-un ceas rău ; pînă acum mi-a mers strună. E drept că muncesc cît zece. Ție pot să-ți spun. Dacă n-aș fi eu, nu știu, zău, ce s-ar face fără mine

cei de la Marele Cartier. Eu îi duc în spinare. Eu îngrijesc şi văd de toate. Nu mă plîng. Cheresteaua e solidă. O duc la tăvăleală. Rezist. Mă învîrtesc. O să fie bine. Chiar dacă n-o fi ca mai înainte, ce vrei, dragul meu, la război nu e ca la mama acasă... La război, ca la război !...

Rîdea zgomotos şi jovial. Îşi luase camaradul de braţ şi-l tîra după dînsul. Îi vorbea cu ochii fugindu-i în toate părţile. Saluta pe unii, rîdea altora, schimba o vorbă, două, în treacăt, cu fiecare. Cunoştea tot oraşul. Toţi îi erau prietini. Figurile se luminau, braţele se întindeau în drumul lor. Ceva din simpatia obştească se revărsa şi asupra lui Nelu. Îl prezinta radios, elocvent, ca pe-un erou al războiului. Eroului îi şoptea la ureche, după fiecare prezintare :

— Un imbecil... un înfumurat... un trădător !... L-ai văzut ?... Ăsta a fugit de pe front... Dacă nu era mătuşă-sa, coana Sultana, ştii, cea care a trăit cu vodă, dădea ochii cu Curtea Marţială...

Ca o gazetă vie, îi destăinuia amănunte din viaţa fiecăruia, îi povestea vrute şi nevrute, intrigi, bîrfeli, clevetiri, tot ce văzuse, tot ce auzise, de-a valma, unele peste altele, cu tot ce făcuse, cu tot ce se petrecuse de patru luni aproape de cînd nu se mai văzuseră.

— Mi-ar trebui o noapte-ntreagă ca să te pun în curent ! îl asigură el exuberant. Ştii ce ? Mîncăm împreună, sau nu... La popotă n-o să fim singuri... n-o să putem vorbi... Unde stai ?

— Unde ? îi repetă Nelu întrebarea. Nici eu nu ştiu.. Tocmai căutam, cînd...

— Căutai !... Asta e bună !... Asta le întrece pe toate !... Ăsta eşti tu întreg, din cap pînă-n picioare !...

Se oprise în mijlocul străzii şi rîdea de-i zăngăneau decoraţiile şi eghileţii pe piept. Se uita sincer la Nelu, ca la un fenomen. Se izbi cu palma peste frunte :

— Tu eşti !... Te regăsesc, în sfîrşit ! Mă întrebam eu, ce s-a schimbat în tine ? Nimic ! Acelaşi ! Cu capul tot în nouri... Nici războiul nu ţi-a deschis ochii... Dar, dragul meu — urmă el înţelepţeşte, părinteşte, cu un ton ceva mai confidenţial în glas — n-aveai decît să baţi la prima uşă ieşită în cale. La uşa unei case mai bune, mai arătoase. Un jupîn cu caftan şi perciuni ţi-ar fi ieşit înainte. [...] „Bucuroşi de oaspeţi, jupîne ?“ îl întrebi tu. Îţi răspunde : „Bucuroşi“ !

N-ai decît să intri în casă. Iți răspunde că-i ocupat ? Faci vînt jupînului pe ușă, balabustei pe fereastră... afară doar numai dacă de !... ca românului... nu-ți zice inima s-o oprești pe frigul ăsta ca să-ți încălzească așternutul...

— N-aș vrea să... încercă Nelu să-l întrerupă.

Tănase nu-i lăsă timp să-și termine gîndul :

— Nu vrei ?... Te înțeleg... Dar fiecare cu gustul lui. Toate gusturile sînt în natură... Nu vrei, prin urmare ? Bine ! Fie !... Hai !...

Se opri un moment. Ezita. Apoi, hotărît :

— Hai la mine atunci !... Ești oaspetele meu.

— N-aș vrea să te supăr...

— Ce să mă superi !... Nu fi prost...

— De altfel... se scuză Nelu, n-o să te supăr decît o noapte. Mîine, în zorii zilei, plecăm...

— O noapte !... Zece !... cît vrei, dragul meu. Am pus mîna pe tine. Nu te mai scap. N-am decît două odăi. Și nici alea ale mele. O să-ți explic eu... Patul e larg. O să ne strîngem cum om putea... Ce dracu !... Am mai stat noi într-un pat !... Nu ne cunoaștem doar de ieri, de alaltăieri... Vino, mă !... O să fie bine... Ți-o fi foame... Am de toate.

Avea, în adevăr, de toate în odăile lui încăpătoare, dar ticsite de provizii, ca magazia unei popote ofițerești : lăzi de zahăr și de conserve, saci de făină, de orez și de cafea, pachete de șocolată peste cutii de sardele, munți de șunci și drugi de salam. Stînjenit oarecum la început printre ele, Tănase și-a revenit repede în apele lui. Făcea glume sărate și pipărate, scoțînd din cufere tot ce-avea mai bun pentru Nelu ; poruncea lui Oprea, vistavoiul, să puie sticlele la gheață și să nu lase pe nimeni să intre în casă, oricine ar fi, bărbat, gradat, gheneral sau muiere, așeza tacîmurile, aprindea lumînările, trăgea perdelele. Făcîndu-și singur de treabă, învîrtindu-se agitat prin odaie, se simțea mulțumit de el însuși, fericit, profund fericit, ca și cum ar fi ospătat la dînsul pe-o cucoană din lumea mare. Sentimente confuze, reminiscențe, visuri, gînduri uitate îi reveneau și-i înfloreau în suflet. Se uita, cald, la Nelu. Îl învăluia cu-o largă și bună privire maternă. Ar fi vrut să-l sărute, să-l îndoape, să descopere pentru el bunătăți rare, necunoscute. Nelu mînca tăcut.

— Șampania, Opreo !... Adă șampania !... Un pahar de șampanie, Nelule !.. Dezgheață-te, mă, ce naiba !... Lasă

gîndurile, dracului ! O viață are omul. Bea, Nelule !... Să bem primul pahar în cinstea prieteniei noastre !

— Să trăiești, Tănase !

— Țase ! Nelule... Zi-mi și tu Țase, ca toată lumea... Tănase a murit ! Nu știai că a dat ortul popii ? A murit, săracul. A murit în război, ca un erou, într-un șanț, în primele rînduri... Bea Nelule !... Încă un pahar în memoria lui Tănase.

Glumind pe seama lui însuși, cu cinism, cu candoare, rîdea cu hohote, golea pahar după pahar și descreța treptat fruntea lui Nelu.

— Bea, Nelule ! Bea pentru Tănase dacă nu vrei să bei pentru mine. L-ai cunoscut și tu. Ți-a fost și ție drag.

— Drag, Tănase.

— Bea atunci !... Ți-aduci aminte, mă ?...

— Mi-aduc !... Cum să nu-mi aduc aminte...

Evocau copilăria. În fumul de tutun și în fumurile șampaniei, în mirosul greu, rînced, care ce ridica din movilele de șunci și de cîrnați, treceau anii limpezi, se perindau imagini, întîmplări, peisagii, nume, emoții, amintiri...

Băile Herculane...

— Îți mai aduci aminte, Nelule !...

Prima țigară...

— Cînd te înecai și-ți scuipai și sufletul

Moartea licuriciului...

— Ce ți-a venit ?... Ce te-a apucat ?... Să te bați tu cu mine, mă !

Domnișoara Roger...

— Slută mai era, mamă !

Latrina...

— Ghemuiți unul în altul... La strîmtoare... În duhoare... Ce fericiți eram atunci !

Ca firul de lînă care se-nvîrte din caier, ca borangicul case se desface din gogoașă, se desprindeau, se despleteau și se depănau amintirile. Evenimente vechi numai de-un an, întîmplări petrecute cu șase, cu patru luni în urmă li se păreau depărtate, pierdute în haosul războiului, ca și cum s-ar fi petrecut cîndva, în vremi imemorabile, sau nu s-ar fi petrecut niciodată.

— Și grădina...

— Cine-o fi stînd acum pe banca noastră ?

— Dar domnul colonel !

— Și Pia !... Unde-o mai fi Pia acum ?...

— Aici.

— Cum ? Unde-ai spus ?

Nelu sărise de pe scaun. Buzele îi tremurau. Privirile îi ardeau ca focul. Fumurile şampaniei i se luau de pe minte, Tănase încerca să-şi revie în fire. Nelu îl zgîlţîia :

— Ai spus c-aici ?

— Aici... A fost pe-aici...

— Cînd ?...

— Odată... Pe la început... Mai de mult... Am zărit-o, dacă o fi fost ea... Cred că era ea... Sigur că era ea.

— Şi-acum ?

— Nu ştiu... De unde vrei să ştiu !... N-am mai întîlnit-o... N-am mai zărit-o pe nicăieri... O fi plecat. S-o fi dus şi ea, cum pe rînd s-au dus cu toţii. Cine ştie pe unde-o fi, dacă o mai fi... Dar ce-ţi pasă ! Ce-ţi mai pasă acum de femei ! Ea sau alta... O fustă ! Sînt atîtea !... Cîte vrei !... Pe toate drumurile... Ele te cheamă. Ele îţi aţin calea. N-ai decît să faci un semn. Pe care-o vrei ! Ia !... Alege !... Nu te mai gîndi la dînsa !... Bea mai bine !... Bea, Nelule !... O viaţă are omul. S-o trăim. Uite-n faţa ta, paharul e plin... Cu şampanie ca asta n-o să te mai întîlneşti... Bea, mă !... Cînd ne-o fi mai rău, să ne fie ca acum.

Nelu, recăzut pe scaun, murmură deznădăjduit :

— Cine ştie !

— Ehei !... Aşa-i că nu mai ştii nici tu acum ? Aşa-i că ai venit la vorba mea ? Ce-ţi spuneam eu ! Vroiai războiul ! Cereai război ! Uite unde am ajuns...

Cu un gest larg al braţelor vru să arate în dreapta, în stînga lui. Se izbi, cu dosul palmei, de muchea unei lăzi de zahăr. Rectifică, simplu:

— Uite unde-a ajuns ţara...

Dar umbra lividă a războiului, evocată o clipă, trecu peste capetele lor. Le apăsa, le pleca frunţile. Sub povara ei mută, tăceau, imobili. Într-un colţ se auzea ronţăitul unui şoarec. Zgomotul vieţii redeşteptă în Tănase simţul realităţii. Îşi scutură umerii puternici. Îşi scutură gîndurile funebre. Apucă, de gît, altă sticlă şi-o trînti, hotărît, pe masă. Dopul de plută sări voios în aer, tîrînd după dînsul, ca un penaj de general, un smoc de spumă albă.

— Ia seama... Se varsă... O s-o verşi toată, observă Nelu, cu privirile ţintă înaintea lui.

— Verse-se !... Ce-mi pasă !... Curgă... ! Ducă-se ! Risipească-se !... Am destulă !... Am cîtă vrei.

Şampania îl încălzise. Se înfierbînta vorbind. Limba începea să i se împleticească :

— Nu mă crezi ?... Nu crezi tu pe Tase al tău ?... Vrei să mă jur ? Pe ce să mă jur ? Ce să mă mai jur !... Uite colo !... Vezi tu lăzile alea ?... Toate-s pline. Şi podu-i plin. Şi pivniţa... Am, mă ! să vă înbăt pe toţi, să-ţi îmbăt tot regimentul... Nu mă crezi ? Spui că nu-s ale mele ?... Ei şi ?!... Ce-mi pasă dacă nu-s ale mele ! Cine le bea ?... Eu le beau !... Asta-i războiul !... La război ca la război. Ce-i al tău e şi-al meu. Bea, măi Nelule... Bea, măi frate-meu... Să bem pînă ce-om cădea morţi-beţi... Să spui şi tu, pîrlit de ofiţer ce eşti, că ai băut din şampania lui Iliescu...

— Iliescu ?... Care Iliescu ?

— Ei, care Iliescu ! Parcă cazi din lună !... Pe ce lume trăieşti ?... Unu-i doar tata Iliescu în ţara românească... Iliescu, de !... Iliescu-Turtucaia...

— Cum ?... ale lui ?

— Ale lui... ale mele... Ce-ţi pasă ! Bea şi taci. Las' pe mine. Tata Iliescu să trăiască. Eu sînt omul lui. Aşa cum mă vezi, numai în Tase Bojoceanu se încrede. În nimeni altul. Fac ce vreau dintr-însul... Pe mine mă întreabă. Cu mine se sfătuieşte. Eu sînt mîna lui dreaptă. Eu tai şi spînzur. Eu îi dau totul de-a gata. Vrea şampanie ? Poftim şampanie !... Vrea muieri ?... Na muieri ! Vrei trese, Nelule ? Vrei decoraţii ? Spune o vorbă. Decretu-i gata. Eu îl fac ! Eu iscălesc ! Eu sînt cheia şi lăcata. Fac din tine om dacă vreau... Şi vreau, Nelule... Ţi-o jur că vreau... Pe ce vrei să mă jur, mă, că vreau ?...

Se pleca spre dînsul, peste masă, răsturnînd tacîmurile, vărsînd paharele. Avea beţia plîngătoare şi duioasă. La beţie se spune că se cunoaşte omul. Inima lui recunoscătoare se exprima în fraze incoerente, în accente pasionate. Suspina din adîncul pieptului. Cu cît suspina mai des şi vorbea mai mult, cu atît se înduioşa mai tare. Se simţea mişcat pînă la lacrimi de propriile lui cuvinte, de făgăduielile solemne, de poezia amintirilor dulci, dezordonate :

— Ai tăi au fost buni cu mine... Coana Mălina mi-a dat odată, pe ascuns, o piesă de cinci lei... Pe moş colonelu numai eu ştiu cît l-am ciupit... Nici tu n-ai fost mai rău ca alţii... Mi-ai făcut şi tu un pic de bine... Munte cu munte se întîlneşte... Oameni sîntem, bre !... Obraz avem !... Acum mi-a venit şi mie apa la moară... O să vezi şi tu cine sînt

eu... Unu-i Tase Bojoceanu !... Spuneai că pleci ?... N-o să pleci !... Jură, mă, că n-o să pleci !... Jură, hai !

Se agăţase de mîneca lui Nelu. I-o scutură şi se ţinea de dînsa, ca să nu cadă. Capul îi aluneca mereu spre masă. Tresărea. Icnea. Se oţerea. Sughiţa şi bolborosea din ce în ce mai surd, mai confuz :

— Jură, mă !... Dacă mă iubeşti... Fac om din tine... Eu sînt Tase !... Tase Bojoceanu... Eu te ataşez... Mîine dimineaţă... Adu-mi aminte, Opreo !... Unde eşti, Opreo !... Crucea şi dumnezeii mă-tii !... Adu-mi aminte, mă !... Te ataşez la Marele Cartier.

III

De trei luni Nelu nu se mai culcase pe saltea de lînă, între cearşafuri albe, mirosind a proaspăt.

După ce, cu ajutorul lui Oprea, şi-a dezbrăcat camaradul, desfăcînd şi dezhodînd zece rînduri de copci, de nasturi, de curele, de fel de fel de fireturi şi paftale, s-a întins şi el în aşternut. Cîteva minute s-a simţit bine, ca într-o baie caldă, sub plapoma de mătase şi între pernele de puf. Credea c-o să doarmă dus. A închis ochii cu deliciu. A încercat să nu se mai gîndească la nimic. A izbutit s-alunge gîndurile. Dar, deşi strîngea cît putea din ochi, somnul nu i se atingea de pleoape. Plapoma îl înăbuşea. Zidurile îl opresau. Casa răsuna în jurul lui ca o cutie sonoră. Şoarecii ronţăiau în toate colţurile odăii. Tase sforăia lîngă dînsul, grav şi neîntrerupt, ca hogeagul vetrei în toiul iernii.

Pe la 5 dimineaţa, tocmai cînd i se părea că o să aţipească în sfîrşit, a auzit ca prin vis, depărtat şi lung, un sunet de goarne. Mai întîi nu şi-a dat seama de unde vine, ce este, ce înseamnă. Se lupta cu somnul. Apoi deodată, ca şi cum o rachetă luminoasă i-ar fi străbătut creierul, şi-a adus aminte : „Războiul !... Deşteptarea !... pleacă regimentul !...“

A sărit ca ars din aşternut. În friguri, dibuind prin întuneric, şi-a căutat uniforma. Din grabă, a răsturnat un scaun. Trezit pe jumătate, Tase a mormăit :

— Tu eşti, mă ?

— Eu... Eu sînt.

— Spune lui Oprea...

S-a întors pe partea cealaltă. A răsuflat greu de cîteva ori. A mai mormăit printre dinți :

— Adă-mi aminte !... Spune-i să-mi aducă aminte ! Te fac om... Să știi, mă... te fac... te așez...

Ultimele cuvinte i s-au pierdut într-un gîlgîit care prevestea sforăitul.

Afară ploua cu găleata. Mijea de ziuă. Aerul rece pătrundea în plămîni, dur ca oțelul, curat și binefăcător ca un sloi de gheață pe pieptul unui bolnav. Pe-o treaptă a cerdacului Oprea văcsuia cizmele. Sculîndu-se zmirna în picioare, l-a întrebat, uimit :

— Plecați pe-o vreme ca asta, domnule sublocotenent ?

— Da, Opreo, plec. Să spui lui stăpînă-tău că i-am lăsat un bilețel pe masă. Nu se vedea bine în casă. Nu știu cum l-am scris. Să-i spui și tu, din gură, că-i mulțumesc și că o să-i mai scriu.

Nu i-a mai scris. Iarna grea și nesfîrșită din 1916 a înghețat nu numai izvoarele apelor, dar și mîinile și sufletele oamenilor.

Moldova părea un mormînt. Nici bubuitul tunurilor, nici vaietele răniților, nici aiurările bolnavilor de febră recurentă și de tifos exantematic, nici durerea, nici compătimirea nu izbuteau să întrerupă tăcerea vastă care se întindea, ca un al doilea lințoliu de zăpadă, peste pămîntul înghețat și amuțit sub teroarea Curților Marțiale. Viața românului nu mai avea preț. Mureau mai mulți de foame, de boale, îndărătul frontului sau în fața plutoanelor de execuție, decît de gloanțele dușmanului. Spitalele erau inutile. Camioane după camioane descărcau vii și morți, unii peste alții, fără alegere, fără zadarnică pierdere de vreme, pe marginea șanțurilor. Dintre mormanele de hoituri se ridicau fețe livide, priviri înnebunite, pumni încleștați spre cer. Moartea trecea. Nu cu secera în mînă, nu cu coasa, așa cum e arătată în legendele poeților, ci cu tăvălugul, cu năvodul și cu plasa. Oamenii mureau ca muștele. Cei mai mulți mureau de inaniție. Hambarele erau goale. Depozitele sleite. Cuptoarele stinse. În țara grîului lipsea pîinea. În țara porumbului mămăliga ajunsese un lux. În țara păcurii nu mai era gaz nici pentru păduchi.

Nici pe front lucrurile nu stăteau mai bine. Dacă ofițerii mai aveau hrană din belșug și îmbrăcăminte caldă,

trupele erau desculțe, dezbrăcate, hrănite cu lături. Pîinea mucedă și mazărea cu gărgăriță erau unicele bunuri pămîntești care mai ajungeau pînă în tranșeele soldaților. Soldații le rumegau pe încetul, între fălcile lor puternice și mute. Deprinși din moși-strămoși să mănînce ceapă cu mămăligă, puteau la nevoie, să se mulțumească și cu coajă de copaci. Asta făcea uimirea celor cîțiva ofițeri francezi, risipiți în primele rînduri, și orgoliul șefilor naționali. Recapitulînd învățămintele războiului, în aplauzele unanime și îndelung repetate ale unei Camere brătieniste, un cogeamite general de corp de armată avea să peroreze mult mai tîrziu : „Ce-i trebuiesc românului puști, tunuri, mitraliere și merinde, cînd pieptul lui e de aramă și brațele lui de oțel !"

Nimeni n-a plesnit în față pe acest general cu propria lui sabie, pe care și-o zăngănea trufaș în culoarele Camerei, pe scările ministerelor, în saloanele potentaților, refuzînd-o celor de pe front ; nimeni nu i-a smuls-o de la șold ; toți l-au aplaudat.

Dar ceea ce pricepe sau înghite românul nu e dat oricui să înțeleagă. Ofițerii francezi, îndeosebi, deprinși cu stările din țara lor, nu și le explicau pe ale noastre. Colonelul Audon, printre alții, deși străbătuse, sau tocmai fiindcă străbătuse tot frontul, de la Galați pînă în munții Bucovinei, interesîndu-se despre toate, vorbind cu toți, ispitind cu vorba, iscodind și trăgînd de limbă, în românească lui aproximativă, nu numai pe șefii oștirii, dar și pe gradații de rînd și, mai ales, cu predilecție, pe soldați, mărturisea cinstit lui Nelu, descurajat ca în fața unei probleme insolubile, că nu mai pricepea nimic.

Cu Nelu se împrietenise din prima seară cînd poposise la Oituz. Îl judecase în cîteva zile. Nu-și ascundea simpatia pentru ofițerașul acesta timid ca o fată mare, la popota ofițerilor și care nu redevenea bărbat decît în tranșee. Și-l apropiase sufletește. Îl îndemna să vorbească. Îi plăcea să-l asculte. Discutau ceasuri întregi, în nopțile nesfîrșite, întrerupte cînd și cînd de lumina spectrală a rachetelor, zguduite rar, intermitent, de bubuitul tunului.

— N-aveți patriotism... N-aveți pic de patriotism... Nu vă iubiți țara. Asta e !... Asta le explică pe toate... îi spunea colonelul Audon.

— N-avem patriotism ?! exclama Nelu cu ochi umezi, plini de imputare. Dar soldații !... domnule colonel. Soldații noștri care luptă și care mor...

— *Voyons !.. Voyons !... mon ami...* Nu m-ai înțeles, sau nu m-am exprimat eu bine. Pe soldați îi cunosc, îi știu. Nu mă gîndeam la dînșii. Îți vorbeam de patriotismul conducătorilor... al oamenilor voștri de stat... al acelora, în definitiv, care poartă pe umerii lor și gloria, dar și răspunderea propășirii unui popor.

— Oh ! aceștia...

Pe „aceștia" Nelu se simțea dispus să-i părăsească, să-i sacrifice cu inima ușoară. Începea și el să-i cunoască. Cu toate astea, din pură și tolerantă echitate, încerca să-i explice și pe „aceștia". Vechea, eterna explicație. Sîntem un popor tînăr. Am trăit, veacuri de-a rîndul, sub corupta ocîrmuire turcească. Peste noi au trecut valuri-valuri de barbari. N-am avut așezămintele stabile. N-am avut școli. Conducătorii neamului au fost siliți să-și caute noțiunile elementare ale științei peste graniță. Ne-am adăpat, în pripă, la cultura Parisului. Știință rudimentară. Maimuțăreală de cultură. Diplome bune pentru Orient. Savanți cu mari pretenții și cu cunoștințe mediocre. Miniștri ignari. În cincizeci de ani de asemenea pospăială de cultură nu puteam să ajungeam prea departe și-ar fi exagerat să ni se pretindă un nivel de civilizație egal cu al țărilor occidentale. Printre țările occidentale chiar, cîte sînt la același nivel ? Anglia și Franța de o parte, cu tradițiile, cu umanitățile lor aproape milenare ; de partea cealaltă, restul Europei, cufundată încă în vestigiile barbariei medievale. Imperiul britanic și-a dat Marea Chartă a drepturilor cetățenești cu veacuri în urmă. Franței i-au trebuit cinci secole de războaie, de revoluții, de spăimîntătoare zguduiri interne și externe ca să ajungă la noțiunea modernă a patriei. României i se cere să facă saltul ăsta mortal într-o jumătate de veac.

— E nedrept, domnule colonel, susținea Nelu cu tărie și cu oarecare amărăciune.

Și termina glumind : Franța își avusese de mult pe Voltaire cînd românii abia își descopereau graiul strămoșilor și scandau, în versuri mișcătoare poate pentru noi, dar deplorabile :

„Mult e dulce şi frumoasă
Limba ce vorbim ;
Altă limbă-armonioasă
Ca ea nu găsim."

— Dar sîrbii ? îl întrerupea insitent colonelul Audon. După cîte ştiu, sîrbii n-au avut nici ei o altă soartă. Au trăit şi ei sub turci. Au pătimit şi ei de invazii. N-au avut şcoli. N-au nici astăzi bruma de civilizaţie cu care se laudă românii. Şi cu toate astea...

— Sîrbii ! recunoştea Nelu, lăsîndu-şi umilit nasul în jos.

Îl durea profund permanenta comparaţie cu sîrbii. I se părea cel puţin prematură. Aştepta verdictul viitorului. Îşi ridica nasul, încet, timid :

— Să-i vedem şi pe ei mai tîrziu, domnule colonel. În război şi-o brută poate să fie eroică, poate să pară nobilă. În vremi de pace e mai greu. Să-i vedem şi pe dînşii după ce-o trece furtuna... cînd s-or potoli apele...

Colonelul Audon ştia lucrurile astea mai bine decît Nelu. Ştia că, în paginile istoriei, nenumărate sînt mărturiile de popoare care, după ce s-au bătut vitejeşte, după ce-au învins, s-au întins, s-au revărsat ca puhoaiele şi-au răsturnat totul în calea lor, au dispărut deodată, ca şi puhoaiele, nelăsînd altă urmă decît ruine din trecerea lor pe pămînt. La porţile vieţii, pentru indivizi, ca şi pentru neamuri, sînt mulţi chemaţi, puţini aleşi. Dar era prea francez în inimă, îşi iubea prea mult ţara, aşteptase prea mult de la intervenţia României, ca să-l mai interese ce-o să fie după potop. Deocamdată nu vedea decît primejdiile care îi ameninţau patria, şi inexplicabilul dezastru al României. Cum a fost cu putinţă, se întrebă el, ca în cîteva luni de război, fără lupte ca pe Marna, fără rezistenţe ca la Verdun, fără retrageri glorioase ca ale armatelor sîrbeşti, fără să facem metereze din trecătorile Carpaţilor şi, din fiecare cot de rîu sau muchie de deal, tot atîtea cetăţi inexpugnabile, să fi pierdut totuşi, în goană şi fugă neobosită, mai mulţi flăcăi în floarea vîrstei decît alte popoare în trei ani de măcel ? Nu ne ierta, mai ales, părăsirea Capitaliei. Era cetate, chipurile, dragă Doamne ! Era încinsă cu un brîu mîndru de forturi. Ani şi ani de recolte se duseseră pe apa sîmbetei ca să îngropăm în ele, ca într-un

mormînt, tunuri grele, mitraliere, arme de tot felul şi cu nemiluita vieţi de oameni şi vagoane de muniţii. De ce-am părăsit-o ? Se gîndea la Paris. Parisul, cu Luvrul lui, cu operele lui prodigioase de artă şi de frumuseţă, cu catedralele lui sculptate în granit, cu bulevardele lui tăiate în inima veacurilor, s-a pregătit să se apere şi s-ar fi apărat, o ! de asta era sigur, dacă armatele lui von Kluck ar fi ajuns pînă la dînsul, făcînd la nevoie tărgi pentru răniţi din pînzele lui da Vinci şi ghiulelele pentru tunuri din cioburile marmurelor antice. Pe cînd capitala României ? Ce-avea de apărat capitala României ? Ce-avea de pierdut ? Ce-avea de salvat ? Grotescul palat al lui Sturdza ? Palatul Poştelor ? Cheiul gîrlei ? De ce nu ne-am lăsat să fim îngropaţi mai bine sub ruinele lor, care ar fi devenit astfel cel puţin impunătoare, decît să le vedem vecinic înaintea ochilor, ridicole şi hîde ca şi sufletul celor care le-au ridicat ? De ce am fugit ? De ce, intraţi cei din urmă în hora morţii, am fost scoşi din luptă cei dintîi ?

Nelu nu mai ştia ce să răspundă. Singurii factori responsabili, faimoşii factori responsabili din vremea neutralităţii şi din toate epocile vacilor grase, ar fi putut să răspundă. Dar cine să-i întrebe ? Cum să-i cauţi ? Unde să-i găseşti ? Erau pitiţi, ca în gură de şarpe, în casele tăcute, cu ogrăzi nesfîrşite, din suburbiile Iaşilor. Frontul era departe. Cîteva duzini de comisari regali erau mai aproape. Aceştia răspundeau în numele lor. Aceştia aveau în mîinile lor severe pîinea şi cuţitul, jandarmi, poliţie şi articolele *Codului Militar*. Prin mîinile lor, făcute să slujească, deprinse să slujească, treceau şi se filtrau : ziare, ştiri, corespondenţă, vagi licăriri de conştiinţă, ultimele tresăriri de agonie ale unui popor care nici nu mai avea puterea să se zvîrcolească murind de deznădejde.

Cum se şi cuvine. Tănase era printre dînşii.

Nelu nu ştia. În tranşee, veştile din ţară veneau rar şi cu mari întîrzieri. Arareori primea cîte-o carte poştală sau scrisori deschise de cenzură. Mălina îl ruga ca pe Dumnezeu să aibă grijă de el şi milă de dînsa. Să-şi facă datoria, desigur, dar cu măsură, cu prudenţă, fără exagerare, fără entuziasmul acela copilăresc pe care i-l cunoştea ea, din păcate. Să se îmbrace cald mai ales şi să se hrănească bine. Îi trimetea pachete care ar fi putut să sature şi să îndolească o companie întreagă dacă spiritul de echitate

al părţilor sedentare n-ar fi avut precauţiunea să le vămuiască mai înainte. Unchiu-său îi trimetea bani şi admirabile încurajări patriotice — cu care nu prea avea ce să facă —, sfaturi înţelepte şi întrebări discrete : dacă n-ar dori cumva să fie permutat la Marele Cartier ? — care îl întristau pentru restul zilei — şi ştiri de-acasă, simple, precise, pe cît permitea cenzura, care îl bucurau pînă-n adîncul inimii. Astfel a aflat, încetul cu încetul, că toţi ai lui, de la maică-sa pînă la Stan, după ce se refugiaseră mai întîi la Bîrlad, apoi la moşie, de unde se cărăbăniseră într-o noapte, cu nepusu-n masă, fără să poată lua nimic cu dînşii, se găseau, în sfîrşit, acum, sănătoşi şi teferi, într-o căsuţă modestă, dar destul de încăpătoare, la Iaşi în Sărărie.

„Odaia ta te aşteaptă", îi scria colonelul. „Ţi-am făcut cu mîinile mele aşternutul, adăuga Mălina. Îl fac în fiecare dimineaţă. Îl desfac în fiecare seară. Parcă tot mă aştept să te găsesc, într-o bună dimineaţă, într-însul. Vino, dragul mamei !"

Lui Nelu i se muia inima. Dacă ar fi avut aripi, în zbor s-ar fi dus pînă la dînsa. Măcar pentru o noapte. Dar n-avea aripi. Trenurile mergeau greu sau nu mergeau deloc. I-ar fi trebuit o săptămînă numai pentru drum. Lupte mari se pregăteau în vremea asta. Colonelul Audon aştepta minuni de la eroismul soldaţilor noştri. Nelu ar fi murit mai bine decît să-i dezmintă aşteptările.

Pe de altă parte, ştirile din Iaşi, venite pe căi lăturalnice, erau mai curînd făcute să deprime sufletele decît să le înalţe. Răniţii întorşi din spitaluri veneau mai des decît scrisorile. Aduceau veşti lamentabile. Lipsuri, foamete, destrăbălare, partide de bacara pînă în zorii zilei deasupra lui „Tuffli", chefuri la toartă în crîşme sau la „Bolta rece", [...], intrigi, învîrteli, trese cucerite pe sub poalele muierilor sau la asalt, cu ţucalele în mînă, pe scările Marelui Cartier, înaintări peste înaintări, ploaie de galoane, grindină de decoraţii. Cutare era deja maior. Un altul sărise două grade deodată. Pe Bojoceanu îl făcuseră căpitan.

De Tănase, Nelu începea să audă tot mai des. Deşi îi despărţea toată lăţimea ţării şi prăpastia tranşeelor, numele lui, faptele lui, gloria lui ajungeau pînă la dînşii. Camarazii întorşi din refacere le răspîndeau în şoapte. Unii le pizmuiau. Alţii îşi încleştau fălcile. Nelu se silea să nu dea crezare zvonurilor necontrolate. Îşi dădea seama că

frontul e ca o îngustă și acră cutie de rezonanță, care îngroașă, amplifică și diformează sunetele cele mai curate. Viața de ciine a celor care vedeau zilnic moartea cu ochii îi explica, în parte, dacă nu-i justifica pe de-a-ntregul, multe din amărăciunile lor.

Dar într-o zi, un fost coleg de clasă al lui Tănase, care-l cunoștea și pe dînsul, sublocotenentul Ionescu-Bîrloagă, i-a adus vești proaspete de la Iași și amicale, cordiale salutări de la Bojoceanu. Se întîlnise cu Bojoceanu. Prînzise cu Bojoceanu. Nu vorbea decît de Bojoceanu :

— Să-l vezi, dragul meu, nu-l mai recunoști. Elegant și fercheș, ca scos din cutie. Automobil la scară. Casă frumoasă, peste drum de Copou, un adevărat palat. Trăiește ca un prinț ! Are toate noroacele băiatul ăsta... Și-un pui de fată !...

Nelu asculta distrat. Nu-l pizmuia pe Tănase, ca atîția alții. Nu-l disprețuia. Dar nu-l mai interesa. A întrebat, mai mult din politeță :

— S-a însurat ?

— Ah ! De unde ! Așa de prost îl crezi ? O să se însoare el odată și-odată, cînd o da peste vreuna cu milioane. Știe el ce face. Nu se încurcă cu una, cu două. Îți spun că-i dat dracului. Să vezi ce fetișcană și-a găsit ! S-o sorbi într-un pahar, nu altceva ! Tot Iașul e nebun după ea. O blondă răpitoare... Un drac de fată, amorezată lulea de dînsul... Una Pia...

Lui Nelu i s-a întins ca o ceață pe ochi. Ceva greu, ca destinul celor fără de noroc, i-a apăsat inima. A trebuit să facă un efort mai mare decît bietele puteri ale omului ca să se stăpînească și să întrebe cu un zîmbet indiferent și palid :

— Ai văzut-o ?... Ai vorbit cu ea ?

— Ți-ai găsit ! Crezi că m-a prezintat, ticălosul ! Nu e el așa de prost ! Am zărit-o numai, o dată, la brațul lui... Ce mers ! măi dragă... Ce șolduri !... Ce sîni !... Ce ochi !

Ionescu-Bîrloagă își lingea buzele, descriind-o. Nelu abia a putut să îngîime :

— Ai spus c-o cheamă Pia... Și mai cum ?

— Nu știu. N-am întrebat. Cum dracu nu m-am gîndit să întreb ? Nici nu era nevoie, de altfel. Pe cîți i-am auzit vorbind de ea, toți nu-i spuneau decît Pia...

— Pia !... i-a repetat Nelu numele, cu teamă, cu îndoială, cu tristă speranţă, cu dulce şi amară dezamăgire.

Ea să fie oare ? Ea, Pia, la braţul lui Tănase ? Gura ei, din care picurau versurile ca mierea din faguri, lipită de gura lui Tănase ? Şi numele ei, uşor ca o şoaptă de iubire, cald şi pur ca o rugăciune, tîrît pe toate buzele, repetat ca un refren pe uliţele Iaşului ?

Încerca să judece. Se silea să raţioneze. Compara descripţia camaradului cu imaginea pe care o avea vie şi luminoasă într-însul. Nu era ea. Nu putea să fie ea. Nici umbră de asemănare. Nici sînii, aşa cum îi descria Ionescu-Bîrloagă. Nici legănarea obscenă a şoldurilor. Nici ochii, mai ales ochii ei de cicoare, opriţi şi murind în ochii lui Tănase. Cine ştie cu ce altă Pia o fi trăind Tănase ! Cine ştie pe care o văzuse Ionescu-Bîrloagă ! N-o fi doar o singură Pia pe lume. Or fi atîtea !

Cînd însă, cîteva zile mai tîrziu, într-un număr vechi din *România,* oficiosul Marelui Cartier, a dat de iscălitura lui Tase Bojoceanu, cu aldine grase, sub un articol palpitînd de suflul sacru al celui mai fervent patriotism, care începea cu : „Românul are şapte vieţi în pieptu-i de aramă" şi se termina cu afirmarea ameninţătoare şi categorică : „Pe-aicea nu se trece !", Nelu a lăsat ziarul să-i cadă din mîini, fără să-l mai citească, fără să-l rupă, fără să-l mototolească măcar, cu o silă infinită într-însul, de el, de viaţă, de lume, de front, de ţară, de toţi şi de toate.

În aceeaşi seară, la popota ofiţerilor, fără să-l fi provocat cineva, fără să-i fi cătat nimeni ceartă cu lumînarea, aşa tam-nesam, s-a ridicat împotriva celor de la Iaşi şi-a aruncat cîteva vorbe pe atît de grele pe cît de imprudente împotriva sedentarilor şi învîrtiţilor de la Marele Cartier. Nu s-a mulţumit numai cu aluzii. A evocat fapte. A citat nume. Exasperat de tăcerea laşă a celorlalţi, şi-a zvîrlit şervetul ghem în mîncarea care se sleise pe farfurie, a trîntit uşa grea în urma lui şi s-a pierdut în noapte, năuc, cu gustul de fiere al deşertăciunii pe buze şi în suflet. Două-trei săptămîni a cătat moartea cu ochii. Prilejurile nu-i lipseau. Începuseră luptele de la Oituz.

Zi şi noapte pămîntul se cutremura de bubuitul tunurilor. Din adîncul văilor, cu zgomot de cataracte, se ridicau clocote neîntrerupte. Pădurile gemeau. Munţii trosneau şi pîrîiau din rărunchi. Ca sinistre păsări de pradă, urlînd şi miorlăind, obuzele vîsleau din greu, spintecau

văzduhul, se prăbuşeau şi se spărgeau cu hohote sălbatice. Piscurile fumegau. Tranşeele săreau în aer. Stejari bătrîni se rupeau în două, ca beţe de chibrituri. Stîncile se rostogoleau. Un vulcan era sub paşii oamenilor şi ploaie de foc, plumb topit şi pucioasă aprinsă vărsa cerul peste dînşii.

Sub grindina de fier, Nelu nu vedea, nu auzea nu simţea nimic. Dacă i-ai fi tăiat carnea cu sabia sau ai fi băgat baioneta într-însul, nu i-ar fi curs o picătură de sînge. Lupta orbeşte. Nu lupta ca un viteaz ; lupta ca un disperat. Se arunca dincolo de primele rînduri. Călca consemnele. Depăşea obiectivele stabilite. Făcea acte superbe şi stupide de eroism. Soldaţii îl adorau. Camarazii începeau să-l invidieze. Moartea nu-l vroia.

Într-o dimineaţă neverosibilă de acalmie, comandantul regimentului, o brută obtuză şi loială, care n-avea decît o unică grijă : să-şi ascundă bunătatea caldă a inimii sub aere feroce şi înjurături înfricoşătoare de vagmistru, l-a chemat la dînsul. În subterana care-i servea de culcuş şi de birou, învîrtindu-se ca un leu în cuşcă, izbindu-se la tot pasul de colţul mesei, de muchia patului, de cele două scaune şchioape, care ele singure ocupau mai toată suprafaţa bordeiului, blăstămînd şi înjurînd pe toţi sfinţii de cîte ori se izbea de ele, comandantul ridica îmbufnat din umeri, ca şi cum ar fi vorbit cu el singur, pufnea de cîte ori trecea pe lîngă Nelu, bodogănea, tuna şi fulgera :

— Te-am chemat !... Vezi bine că te-am chemat !... Vreau să ştiu o dată pentru totdeauna !... Dumneata comanzi aici, dom'le, sau eu ?... Cine-i stăpîn aici ?... Cine-mi trimete ţingăi... ţivili de ăştia pe front ? Iar ţi-ai făcut ieri de cap !... Cîţi oameni ai pierdut ? Hai ? Cum ?... Nici unul ?... Norocul prostului !... Mai bine crăpaţi cu toţii acolo !... Scăpa ţara de voi... Ce crucea şi dumnezeii lui de inamic pasc şi nemţii ăştia în tranşee !... Beţi erau ?... Orbi erau ?... Cum de nu v-au văzut venind ?... De data asta ai scăpat !... Nu ţi-ai lăsat oasele !... Te-ai purtat ca un erou... Te-am propus pentru decoraţie... Se oprise în faţa lui Nelu. Cu pumnii strînşi, urla la el : Să ştii însă că altă dată !... M-auzi, dom'le ?!... Eu sînt comandant aici !... Eu sînt stăpîn !... Eu răspund !... Nu vreau să ştiu de nimic !... Aşa decorat cum eşti, cu mîna mea îţi fac de seamă !...

M-auzi dumneata ?... Înţălegi ce-ţi spun ?... Îţi vorbesc românește !... Nu vreau acte de anarhie !... Nu vreau buclucuri... Numai belele am pe cap. Alta acum !... Poftim !... Citește și dumneata... Citește telegrama asta... Ești chemat de urgenţă la Marele Cartier... Ce înseamnă asta ?... Cine te cheamă ?... Cine-a stăruit ?

— Nu mă duc !... a ripostat sumbru sublocotenentul Azan.

— Hai !... Cum ?... Nu te duci ?... Acte de indisciplină acum ?

— Mă iertaţi, domnule colonel, dar nu mă duc... N-am cerut... N-am nevoie de concediu...

Comandantul, la auzul răspunsului, și-a ieșit din pepeni. Pe sub sprîncenele stufoase îi fulgerau ochii înlăcrămaţi și tulburi. S-a repezit furios la Nelu. A ridicat amîndoi pumnii, ca și cum ar fi vrut să-l lovească. A lăsat pumnii să-i cadă pe umerii sublocotenentului. L-a zgîlţîit bine de cîteva ori. L-a atras spre dînsul. Și deodată, brusc, aprig, ca și cum ar fi vrut să-i zdrobească oasele, l-a strîns lung și cald în braţe, înjurînd înfricoșător printre dinţi :

— Grijania și parastasul lui de război !... Am ajuns mai rău ca muierile...

Cam la o săptămînă după aceea, Nelu a primit de la unchiu-său o scrisoare lungă, încîlcită, dezlînată, în care-i vorbea, printre altele, de nişte plîngeri împotriva lui, de o reclamaţie la M. C. G., de-un concediu absolut necesar, de Mălina, de Tănase, de sănătatea lui, care începea să lese de dorit.

Nelu n-a terminat scrisoarea. Era rupt de oboseală. Nu înţelegea mai nimic. Îi era silă să înţăleagă. A lăsat-o pe-a doua zi.

A doua zi, însă, lucrurile s-au agravat. Un ordin confidenţial și telefonic l-a chemat să se prezinte imediat la comandantul armatei. De data asta nu mai avea încotro. A trebuit să se ducă.

Generalul Averescu l-a primit în picioare. Sprijinindu-se cu două degete de marginea biroului, l-a lăsat să se apropie și să aștepte cîteva minute, lungi ca ceasurile. Avea înfăţișarea severă și ochii blînzi. Intimidat, Nelu nu și-a adus aminte că trebuie să se prezinte. Tîrziu, generalul l-a întrebat, cu un zîmbet binevoitor :

— Sublocotenentul Ion Azan ?
— Da, domnule general !...
— Din rezervă... cum văd ?
— Da, domnule general !...
— Sînteţi nepotul colonelului Hotnog ?
— Da, domnule general !...
— Am cunoscut pe unchiul dumitale... Un brav militar... Sînt mulţumit că nepotul îi calcă pe urme, deşi, — şi-un zîmbet bun şi trist trecu mai mult prin ochii decît pe buzele generalului Averescu — deşi mi se raportează că nepotul vorbeşte mai mult decît s-ar cuveni unui ostaş... nepot de ostaş.
— Domnule general !...
— Nu... Nu... nu te-am chemat să te disculpi. N-ai nevoie. Faptele vorbesc pentru dumneata... Eşti chemat la Iaşi... Te rog să faci astfel ca luni, cel mai tîrziu, să te prezinţi la Marele Cartier... Nu ştiu pentru ce e nevoie de prezenţa dumitale acolo... Nu ştiu dacă o să te mai întorci sau nu pe front... De aceea am ţinut, înainte de plecare, să te decorez cu mîna mea şi să-ţi înmînez decretul de avansare...

Nelu tremura ca zgîlţăit de friguri. Zîmbetul trecuse de data asta din albastrul ochilor de-a lungul buzelor generalului Averescu. Pe cînd îi prindea decoraţia pe piept, urmă grav şi amical în acelaşi timp :

— Îţi urez, domnule locotenent, să porţi cu cinste insignele astea meritate şi... — o umbră de amărăciune îi trecu pe frunte — şi dacă permiţi unui bătrîn militar, care-ar avea, poate, mai mult drept, mai multe şi mai grele lucruri de spus şi care, totuşi, tace... dacă-i permiţi să-ţi dea un sfat... ascultă-i sfatul... vorbeşte mai puţin !

I-a întins mîna încet, o mînă timidă, parcă, de om cinstit, care se întreabă cine o să i-o apuce în viesparul vieţii, şi l-a concediat cu o uşoară înclinare a capului.

Nelu a plecat ca beat din cabinetul generalului Averescu. Ochii îi înotau în lacrimi. Inima şi mintea îi pluteau în nouri. Mai erau, prin urmare, oameni în ţara asta ! Mai era dreptate ! N-a ştiut niciodată cum a făcut drumul pînă la Iaşi. N-a simţit frigul străbătîndu-l pînă la oase în vagoanele cu geamuri sparte. N-a văzut ruina, prăpădul, murdăria, paragina care se întindeau, cît cuprindeai cu ochii, de-o parte şi de alta a liniei ferate. N-a auzit geamătul surd, ca un blestem, care se ridica din osiile neunse,

din stațiile înghețate, din satele pustiite, din turma omenească înghesuită pe peroane sau împinsă, de la spate, în vagoanele de vite. Nu-și auzea, nu-și vedea decît dreptatea triumfătoare. A dat să intre buzna cu ea pe porțile Marelui Cartier, așa cum era deprins să se arunce în tranșeele inamicului. Abia atunci s-a dezmeticit.

Zece rînduri de santinele i-au barat drumul. Ofițeri, cîrduri de ofițeri de toată mîna, de toate gradele, umpleau vasta grădină a școalei militare, ocupau scările, astupau intrările, împotmoleau coridoarele, foiau și forfoteau ca trupele la împărțirea ciorbei. Strălucea de galoane și de decorații ; plesneau de sănătate. În uniforma lui jerpelită, Nelu încerca să se strecoare neobservat printre dînșii. Se informa sfios. Camarazii, distrați sau aferați, indiferenți sau politicoși, îl trimiteau de la o cancelarie la alta, de la biroul P. la direcția M., de la Ana la Caiafa. Un căpitan scurt și gras, cu bucii obrajilor umflați ca țîțele doicilor și cu un maldăr de dosare la subțioară, s-a oprit din drum pentru dînsul. L-a apucat de nasturul de sus al mantalei, și nasturul de alamă fără smucituri, i-a rămas între degetele dolofane, pătate de cerneală.

— Ce înseamnă asta ?... Ce vra să zică asta ?

— Vin de pe front... domnule căpitan !

— Ei și ? !... Dacă vii de pe front ?... Înseamnă că trebuie să umbli destrăbălat... dezmățat... ca o tîrfă ?... Un pic de demnitate, domnule, ce naiba !... Doar ești militar !... Hai !... Să nu te mai prind în halul ăsta !... Coasă-ți nasturele !...

Unui planton, care căsca de-și strămuta fălcile pe-o bancă întinsă lîngă ușa nu mai știu cărui comandament superior, i s-a făcut milă de dînsul sau i-a căzut, taman la țanc, ca să-l distreze. Întinzîndu-i un ac și-un mosor de ață, a intrat în vorbă cu el. Nelu i-a mărturisit că era chemat la Marele Cartier, dar că nu știa nici de ce, nici de cine. Din fericire, plantonul nu era o țoapă. Era dezghețat și se vedea că avea creștere de-acasă. S-a prezintat amical, aproape protector :

— Coco Ghica.

— Locotenentul Ion Azan.

— Azan !... Azan ?... Care Azan ?... Nu-i fi cumva din familia lui Azan, părintele automobilismului român ?...

— Ba da... fiul lui.

— Nepotul lui Hotnog atunci ! Asta e bună ! Fenomenal ! Oricui oi spune-o, n-o să mă creadă... Prea-i ca-n romane !... Închipuie-ţi *mon cher*, că nu mai departe decît aseară am vorbit de dumneata. *Merde, alors !...* Ce bucurie o să-i faci colonelului. Te aşteaptă. Pînă la 3 am jucat pocher împreună. Nu ne-a vorbit decît de dumneata. O duce rău bietul colonel... S-a hodorogit... A început să se ramolească... Poate că de asta te-au şi chemat... Văd eu îndată. Aşteaptă-mă aici ! Dă-mi acul... şi aţa. Într-un minut sînt înapoi.

A dispărut agitat, servil, lăsînd pe Nelu îngrijorat de boala lui unchiu-său, ameţit de potopul cuvintelor. Nu s-a întors peste un minut. A întîrziat vreun sfert de ceas. A revenit oarecum alarmat. Nu-l chemau pentru ce crezuse el. Era citat la cabinetul 3 de maiorul Haită.

— Pentru o anonimă, pe cît se pare, după cum mi-a spus grefierul.

— Anonimă ?... Ce anonimă ?

— Nu ştiu. N-am înţeles. O să vezi dumneata. Vino cu mine ! N-avea nici o grijă. Eu mă duc să previn pe colonelul. Ţine-l în vremea asta cu vorbă pe Haită cum îi putea.

Maiorul Haită Arhip, fost inspector de Siguranţă în Capitală, era subşeful de informaţii al M.C.G. Personal îl cunoşteau foarte puţini ; toţi îl ştiau însă din nume sau îi ştiau de frică. Îi mersese vestea pînă-n tranşee. Auzise şi Nelu de dînsul. Se povesteau lucruri sinistre despre el. Nu se arăta niciodată printre oameni. Lucra, mînca, dormea în cabinetul lui. De acolo, din umbră, torcea pe tăcutele, împletea şi întindea asupra frînturii de ţară, cîtă mai rămăsese neocupată de duşman, o reţea inextricabilă de spionaj, inivizibilă ca o pînză de păianjen, solidă ca o plasă de prins peşte. Nimic nu-i scăpa. Nimeni nu-i scăpa. Deşi privea cruciş, sau tocmai pentru că privea cruciş, parcă vedea deodată în zece direcţii deosebite.

Cînd grefierul l-a anunţat că locotenentul Ion Azan aştepta în anticameră, maiorul Haită şi-a lăsat mai întîi pleopele peste ochii încrucişaţi, ca şi cum în intimitatea sufletului ar fi vrut să recapituleze o afacere plicticoasă ; apoi buzele subţiri i s-au destins, descoperind în dreapta gurii un lung canin de aur ; în sfîrşit, şi-a concretizat intenţiile în trei fraze precise :

— Să poftească !... Cheamă pe Bojoceanu !... Nimeni nu intră !

Nelu a intrat pieziș pe ușă. Avea cugetul curat... Dar în biroul polițiștilor, pe vremea aceea, nimeni nu intra cu fruntea sus. Spre uimirea lui, maiorul Haită l-a primit extrem de afabil, cu amabilitatea exagerată a omului de jos care, chiar ajuns fiind, ține să dovedească celor de sus că e om de bună companie. Caninul de aur îi lumina zîmbetul. Asta a dat curaj lui Nelu. L-a privit, cu mai multă siguranță, în ochi :

— Sînt chemat, pe cît se pare, pentru ceva grav, domnule maior !

— Oh ! grav ?... asta depinde. Cred mai curînd că e vorba de-o neînțelegere... de-un echivoc... de-o simplă inadvertență.

Își căuta cuvintele. Le alegea manierate, savante, cu eleganța aceea prețioasă a vorbelor subțiri cînd trec printre buzele parveniților. Îl asigura că-i cunoaște familia, că are un deosebit respect pentru onorabilul colonel Hotnog și că nu dorea nimic mai sincer decît să fie agreabil și nepotului său. Dacă-l chemase, e pentru că nu putea să facă altfel. Îl silea datoria. Odioasa datorie îl obliga — oh ! era vorba de-o simplă formalitate — să-i ceară o scurtă declarație...

— O declarație ?... Ce să declar, domnule maior ?

— Oh ! mai nimic !... Numai de formă... Mă-nțelegi dumneata... Ca să pot închide dosarul... Să declari că n-ai provocat... că n-ai rostit niciodată, la adresa superiorilor dumitale ierarhici, cuvinte de atițare... de rebeliune.

— Eu ?... de rebeliune ? !

— Nu-i așa ?... E absurd !... Îmi spuneam și eu. Vezi cît de ușor ne explicăm !... Fii, te rog, așa de bun atunci și ia tocul !... Uite colo... hîrtie... cerneală... și scrie... Un moment, te rog. Răsfoi un dosar subțire : Scrie, te rog, că în seara de 8 ianuarie, anul curent la popota ofițerilor, n-ai afirmat, în auzul tuturora, că cumnatul generalului Prezan se învîrtește la Iași... că... un moment... că redacția ziarului *România* e o adunătură de sedentari și de escroci... că... că... că căpitanul Tase Bojoceanu e un bețivan și-un mulieratic.

După fiecare afirmare, ochii spanchii ai maiorului Haită căutau, evaziv, privirile lui Nelu. După fiecare afir-

mare, privirile lui Nelu se lăsau, treptat, pe coala albă de hîrtie. Un gol i se făcuse în cap. Condeiul îi aluneçase din mîini.

— Scrie !... Scrie, te rog, domnule Azan !

Nelu nu-şi ridică privirile spre dînsul. Murmură surd :

— Nu scriu !... Nu pot să scriu, domnule maior !... Ori ce-o fi, orice s-ar întîmpla, nu pot să scriu.

— Ah ! Nu poţi să scrii !

Un moment, un unic moment, ochii spanchii ai maiorului Haită s-au iluminat, ca de-un incendiu, pe dinăuntru. Caninul de aur i-a sclipit. O mîncărime i-a străbătut vîrful degetelor, uşoară, delicioasă, aşa cum trebuie să simtă pisicile cînd îşi scot ghearele din manşonul labelor. Cum le-ar mai fi înfipt el în altul, în orişicine, dacă i-ar fi răspuns la fel ! Cum să le înfigă, însă ? Cum să i le arate măcar ? Avea ordin de sus să facă afacerea muşama. Ordinele, oricît de stupide ar fi, nu se discută, se execută. Nu cerea nici el altceva. Îşi cunoştea meseria. Ştia cum să puie juvăţul de gîtul nenorocitului care-i cădea în mînă sau să-l scoată alb, nevinovat, ca din pîntecele mă-sii. Dar, ce naiba ! şi imbecilul din faţa lui să-i dea o mînă de ajutor, să-i uşureze situaţia. Să nu stea ca mutul. Să tăgăduiască. Să nu mărturisească cel puţin. De la deşucheaţii, de la descreieraţii ăştia de pe front te poţi aştepta la orice ! De n-ar mărturisi idiotul !

Dulceag, mieros, s-a apropiat de dînsul. I-a explicat propriile lui sentimente din seara aceea nenorocită de la 8 ianuarie. I le lămurea. I le justifica. Se bătuse ca un erou pe front. Văzuse zilnic moartea cu ochii. Îndurase foamea, setea, frigul, mizeria. În vremea asta, alţii, la Iaşi, învîrtiţi sau sedentari, îşi închipuia el, fără teamă, fără ruşine, îşi făceau de cap. Ce era mai omenesc decît să-i scape, o dată, un strigăt de mînie împotriva lor. Dar unde era să ştie el, pe front, că şi la Iaşi oamenii îşi vedeau de datorie, că armata nu putea să fie toată în tranşee, că ţara avea nevoie şi de altfel de apărători decît numai şi numai de soldaţi, că şi sedentarii şi învîrtiţii, sau ceea ce credea el că sînt sedentari şi învîrtiţi, se jertfeau şi ei, în realitate, pentru neam, că un Tase Bojoceanu, de pildă, făcuse mai mari şi mai nepreţuite servicii patriei ridicînd moralul trupelor prin articolele lui patriotice decît dacă ar fi căzut prostește, ca atîţia alţii, într-un şanţ.

— Ţi-e prietin !... îl asigura confidenţial maiorul Haită. Nu ştii cît ţine la dumneata. Te ridică în slava cerului. N-ai un prietin mai bun pe lume. El ţi-ar putea explica, poate, mai bine decît mine... Vrei să-l chem ?

— O ! nu !... nu !... domnule maior.

— De ce ? Nu fi copil. Eşti încăpăţînat ca un copil. Sînteţi oameni amîndoi, ce naiba !... Sînteţi prietini !... O să vă înţelegeţi dintr-un cuvînt... Grefierule, spune lui Bojoceanu că-l chem eu.

Căpitanul Bojoceanu a intrat pe uşă ca la el acasă. Se schimbase mult în ultimele luni. Era mai gras ; dar şi mai maturit, îmbătrînit parcă înainte de vreme. Cînd a dat cu ochii de Nelu, i-a scăpat o exclamaţie înăbuşită de surpriză :

— Nelule !... Tu eşti ?

S-a repezit la dînsul, cu braţele întinse. S-a oprit, însă, la timp.

— Mă iertaţi, domnule maior... Nu m-aşteptam. Nu ne-am văzut de-atîta vreme. Dă-mi mîna, Nelule !... Hai, mă, nu fi prost... Uită-te la mine. Ştiu doar pentru ce eşti chemat !... Fleacuri !... Mofturi !...

— Nu-i aşa ?... Aşa i-am spus şi eu, interveni amical şi persuasiv maiorul Haită. Spune-i şi tu. De tine o să asculte. Nu-i cerem doar marea cu sarea... Să dea, acolo, o declaraţie de formă.

— Nu dau !... Nu pot s-o dau, domnule maior.

— Dar nici n-ai nevoie s-o dai ! izbucni Tănase. De asta ne arde nouă acum ? Bîrfeli ! Anonime ! Declaraţii ! Mofturi ! Şi adresîndu-se, patetic, maiorului : Am încrederea dumneavoastră, domnule maior ? Încrederea dumneavoastră întreagă ?

— Dar mai e vorbă ? Bineînţeles ! Ce întrebare !

— Atunci, daţi-mi voie !... Uită-te, Nelule !

Se repezi la dosar, îl luă de pe masă, îl fîlfîi un moment în aer, apoi brusc, cu amîndouă mîinile îl făcu mototol :

— Uită-te, Nelule !... La coş cu el !... Dă-mi mîinile acum !...

Şi Nelu, din toată inima, strîngîndu-şi buzele ca să nu-l podidească plînsul, i le-a dat.

De două săptămîni colonelul Hotnog trăgea să moară. Îl lovise primul atac de paralizie în ziua cînd Nelu s-a întors de pe front. Nimeni nu s-ar fi putut aştepta la deznodămîntul acesta tragic. E drept că Nelu îl găsise extrem de slăbit, mai rău chiar decît îi afirmase tînărul Ghica. Auzea greu. Se tîra mai mult decît mergea de la o masă la alta. Bolborosea în loc să vorbească. Căta cuvintele. Uita de la mînă pînă la gură.

Dar la prînz fusese bine dispus. Mîncase cu poftă. Întoarcerea lui nepotu-său parcă îl întinerise. N-avea ochi decît pentru dînsul. Îi urmărea fiece mişcare. Îi punea întrebări peste întrebări. Îl silea să repete, cu de-amănuntul, tot ce făcuse, unde se luptase, cum trăise în tranşee, care era starea de spirit a trupelor. Nu se mai sătura să-l asculte. I se despleticise şi limba. Cu scobitori, cu cuţite, cu furculiţe, înşirate pe faţa de masă ca în vremurile bune de altădată, desena linia frontului, demonstra domnişoarei Roger că nemţii n-avea pe unde să mai treacă, dovedea Mălinei că n-aveau nevoie să fugă de Odessa, cerea părerea lui Nelu, se consulta grav cu el, ca doi strategi îmbătrîniţi în arta milenară a războiului, îi repeta, victorios, asigurările eroice.

Mălina suspina. În inima ei, ca în inima tuturor cucoanelor din vremea aceea, unicul vis, unica speranţă posibilă era Odessa. Domnişoara Roger nu părea nici ea mai convinsă. Arăta cu degetul :

— Uite... pe-aici pot să treacă.

În adevăr, pe faţa de masă, o scobitoare, aşezată pieziş, lăsa un gol prin care ar fi putut să năvălească şi două corpuri de armată. Colonelul îndrepta repede scobitoarea :

— Ei !... dar acum ?... Pe unde mai pot să treacă ?... Anafora, paraclisul şi prescurea lor de nemţi !

Înjura ca în vremurile lui bune de odinioară. Ochii, spălăciţi de bătrîneţe, îi rîdeau. La masa încărcată de bunătăţi, cu toţi ai lui lîngă dînsul, întinerea, se înviora unchiaşul. Încrederea, veselia se strecurau pe nesimţite şi în sufletele celorlalţi. Vinul gîlgîia în pahare. Focul duduia în sobă. Stan, încremenit, ca în extaz, cu-o sticlă de şampanie învelită cucernic în şervet, aştepta lîngă uşă.

— Destup-o, mă !... bătu colonelul cu pumnul în masă. Ce mai aştepţi ?... S-o bem, copii ! O viaţă are omul ! Cine ştie ce-o să ne mai aducă şi ziua de mîine !

Vinul îi înfierbînta sîngele. Vroia să pară vesel. Începu răguşit, strident, lamentabil, un cîntec care pe-atunci plîngea în toate inimile românilor, peste toată întinderea refugiului :

„Rămîi, o, nu pleca, rămîi !
Căci mîine, cine ştie,
De-oi mai avea la căpătîi
De veghe o făclie !..."

Domnişoara Roger îşi sufla zgomotos nasul ascuţit. Ochii Mălinei înotau în lacrimi de fericire. Colonelul îşi urla, neîntrerupt, cupletul. Mai rămînînd de vreo două degete şampanie pe fundul sticlei, a răsturnat-o el însuşi într-un pahar şi l-a întins lui Stan :

— Bea-l, Stane !... Trage-l de duşcă, mă !... Să ştii şi tu, o dată în viaţa ta, ce-i şampania !

Stan l-a dat pe gît. Toată faţa i s-a oţerit, ca şi cum i-ar fi rămas cărbuni aprinşi în fundul gîtului. Tuşea şi strănuta. Asta le-a sporit veselia.

Abia la sfîrşitul mesei, după ce Mălina s-a retras în iatac şi domnişoara Roger s-a închis în odăiţa ei, ca să-şi reînceapă rugăciunile, rămaşi ei singuri în salonaş, un biet salonaş de provincie, care-şi ascundea cu greu sărăcia sub multe poleituri, colonelul a lăsat să-i cadă masca eroică de pe faţă şi, sprijinindu-se cu-o mînă de masa din mijloc şi cu cealaltă de umărul lui Nelu, l-a atras deznădăjduit spre dînsul şi i-a spus :

— Acum nu ne mai vede nimeni... Vino să te strîng în braţe, Nelule !... Să te sărute moşu-tău... Sînt mîndru de tine, măi băiete... Sînt mîndru... E singura mîndrie care mi-a mai rămas.

S-au îmbrăţişat lung. Bătrînul parcă nu putea să se mai dezlipească de pieptul tînărului. Se agăţase de dînsul, îşi înfipsese degetele în uniforma lui, o pipăia ca orbul care dibuieşte prin întuneric, îl strîngea şi-i repeta :

— Nu te mai am decît pe tine... Toate s-au dus, Nelule... S-a dus casa noastră... S-a dus moşia... S-a dus şi ţara... Uite unde am ajuns noi să trăim. Mai bine muream decît...

— Lasă, moş Spiridoane, încerca Nelu să-l liniştească. O să fie bine. Nu-ţi mai face sînge rău degeaba. Urma alege... La urma urmei, tot noi o să învingem... Tot aliaţii...

Dar colonelul dădea din cap cu mare îndoială, cu multă amărăciune. Nu mai credea în nimic. Nu mai putea să creadă în nimic. Nu mai vedea o rază de speranţă de nicăieri.

— Ce-mi tot cînţi mie la braşoave ! Crezi tu că-s Mălina ?... Eu ştiu ce-i războiul... l-am făcut... Aşa era la şap'şapte ?... Aşa se purtau oamenii ? Dar ce ştiţi voi pe front !... Să vezi tu ce-i aici, măi băiete !... Aliaţi... generali... politicieni... miniştri... învîrtiţi... muieri... Să scuipi, mă !... Să-ţi borăşti şi maţele din tine.

N-a putut decît să înjure şi să se tînguiască pînă pe la 4 cînd au început să sosească musafirii. Veneau unul cîte unul sau în grupuri gălăgioase, obicinuiţii casei : doamne bătrîne, cunoştinţele de club ale colonelului, ofiţeri, domnişoare, tot felul de figuri necunoscute, pe care Nelu nu le mai văzuse niciodată în casa lor din Capitală, dar care acum, de cînd cu refugiul, se adunau zilnic în cele cîteva saloane şi salonaşe mai înstărite ale Iaşilor.

Coco Ghica a venit printre cei dintîi. Căpitanul Bojoceanu a sosit ceva mai tîrziu, zornăindu-şi pintenii, zdrîngănindu-şi sabia, scuturîndu-şi voiniceşte zăpada care-i acoperea de-un lat de palmă epoleţii. Strigă vesel, de la uşă :

— Un ceai, coană Mălino, c-am îngheţat troscot !

De altfel, toţi cîţi intrau pe uşă veneau cu iarna în spinare. Ningea şi viscolea afară de era mînia lui Dumnezeu, nu altceva. Crivăţul se izbea de geamuri, zgîlţîindu-le cu amîndouă mîinile. Coşurile miorlăiau. Cucoanele, înfrigurate şi zgribulite, în rochiile lor azurii, făcute mai toate din solidă stofă ofiţerească, se alintau, lăsîndu-şi degetele îngheţate în mîinile ofiţerilor, care le duceau respectuos la gură, ca să le încălzească. Ţipete uşoare, exclamaţii, glume, reflecţii asupra vremii se întretăiau, se încrucişau, răsunau sonor în aerul cald, străbătut de parfumuri molesitoare. O doamnă, înghesuită într-un colţ, se apăra :

— Lasă-mă... zău, lasă-mă, Tudorel !...

— Dă-mi şi mîna cealaltă...

— M-am încălzit destul.

— Şi năsucul... Uite ce îngheţat e năsucul... Lasă-mă să-l încălzesc.

— Mă gîdili.

— Un pupi.

— Eşti insuportabil. Zău dacă nu te spun Aglăiţei!

Alţii exclamau :

— Ce vreme, dom'le !

— Ce viscol !

— Parc-am fi la Bobotează.

— Nu se mai isprăveşte o dată cu iarna asta.

— E-al şaselea rînd de zăpadă.

— Ba al şaptelea.

Controversa era importantă. Era a şasea, a şaptea sau a opta iarnă ? Fiecare cifră îşi avea partizanii ei ireductibili. Memoria nu-i înşela pe nici unul. Citau date. Evocau fapte precise. Invocau mărturii. Discuţia ameninţa să devie furtunoasă şi interminabilă. Noroc că s-a servit ceaiul. Cozonacii calzi şi plăcintele de tot felul şi-au făcut apariţia triumfală. Spiritele s-au potolit ca prin farmec. Flirturile abia începute au rămas suspendate. Glasurile au amuţit. Ceaiul fierbinte aburea cu mirosuri iritante de rom şi de lămîie. Aroma plăcintelor se ridica suavă, aţîţătoare. Farfuriile erau încărcate. Ochii se făceau cît farfuriile. Doamnele exclamau, întinerite :

— Plăcintă cu mere, draga mea !

— Şi plăcintă cu migdale !

— Ne răsfeţi !

— E de necrezut !

— Ce gospodină eşti, coană Mălino !

— Să găseşti migdale pe vremea asta !

Vreo jumătate de ceas, cu gurile pline, nu şi-au vorbit decît de mîncări, de provizii, de scumpete, de alergături şi dificultăţi stupide, revoltătoare, ca să-ţi procuri o biată şuncă, un pachet de cacao sau o sticlă de coniac.

— Ieri am vrut să-mi fac o maioneză, draga mea, povestea o doamnă cam trecută, cu obraji tineri încă, dolofani şi rumeni. Titel, ştiţi, Titel, comandorul, îmi trimisese un şalău de la Galaţi. Ce bucurie pe noi ! Aveam ouă. Aveam untdelemn. Aveam lămîie. Aveam de toate. Nu-mi lipsea decît muştarul... Ei bine, dragele mele, n-o să mă credeţi. Vă jur că am căutat eu singură. Am răscolit toate băcăniile. Pe unde n-am umblat ? Pe cine n-am întrebat ?

Cu toate astea, n-a fost chip să găsesc un pic de muștar... un borcan de muștar franțuzesc, draga mea, în tot Iașul.

Doamnele celelalte se minunau. Se mirau numai de formă. În fond, fiecare avea motive temeinice să se plîngă de cîte ceva. Dacă aveau muștar, n-aveau capere. Dacă aveau zahăr n-aveau șocolată sau cafea. Chiar cele care aveau de toate n-aveau distracții. După fire, stare socială sau temperament, se plîngeau de lemne, de cărbuni, de electricitate, de trăsuri, de Crucea Roșie. Să te scoli cu noaptea în cap, să-ți pierzi diminețile la spitaluri și seara să n-ai și tu, ca omul, un teatru, un bal, o sindrofie ! Oraș, era ăsta ?... Viață mai era asta ? Mai bine lipsă !... Totul lipsea... Pînă și apa de colonie !

— De unde să fie dacă au băut-o rușii ! exclamă căpitanul Bojoceanu, în hohote generale de rîs.

Era spiritul la ordinea zilei. Prindea fără greș. E și explicabil. Românii sînt veseli prin natura lor și extrem de spirituali. De cînd se ține minte și-au exercitat darul lor excepțional de observație și istețimea ascuțită a minții în dauna vecinilor. Turcii, bulgarii, ungurii, evreii, țiganii au fost rînd pe rînd ținta vorbelor noastre de duh, a glumelor, a anecdotelor noastre afumate din belșug, sărate și pipărate berechet. Se vede treaba că e mai ușor să rîzi decît să pricepi. De data asta venise rîndul rușilor. Ingeniozitatea românilor născocea zilnic, broda cu risipă, cu desfrîu de imaginație variante infinite pe aceeași temă. Lipsea gazul ? Rușii l-au băut ! Lipsea tinctura de iod ? Rușii au băut-o ! Lipsea săpunul sau roșul de buze ? Rușii l-au mîncat ! Iar cum de la glumă la acreală și amărăciune nu e decît un pas, românii l-au făcut și pe acela. Cei care începeau rîzînd se trezeau blăstămînd. Armata rusească era de vină dacă bravii noștri generali fugiseră mîncînd pămîntul din fața nemților. Încetineala rusească era de vină dacă steaua generalului Iliescu apusese la Turtucaia. [...]

— Ah ! Rușii !... Rușii !... gemea Bojoceanu.

— Dar dumneavoastră ! ?... Dumneavoastră ce-mi faceți pe front, domnule Azan, de nu mai terminați o dată cu războiul ăsta nenorocit ?... s-a adresat direct lui Nelu o tînără doamnă mică, neastîmpărată, limbută, pîrguită ca o cireașă și picantă ca o boabă de piper.

Nelu asculta aiurit. De vreo jumătate de ceas nu-și mai dădea exact seama pe ce lume trăiește. Era el imbecil ? Se

prostise, se idiotizase, se abrutizase pe front ? Își uitase limba strămoșilor ? Nu mai pricepea românește ? Ce era amestecul acela hibrid de recriminări, de rîsete, de parfumuri, de maioneză și de ruși ?

Trezit din ameţeala lui de interpelarea nostimei doamne, i-a răspuns necăjit, fără pic de ironie, numai așa, fiindcă nu găsea în pripă alt răspuns sau, poate, fiindcă sila îl îndemna să fie în nota tuturor :

— Ce să facem, scumpă doamnă ?... Ia, așteptăm și noi ajutorul rușilor.

Cuvîntul a avut un succes enorm. Rîsetele au ţinut pe puţin vreo cinci minute. Doamnele se înecau de rîs, mîncînd. Domnii pufneau în pahare. Pofta de mîncare și de băutură le revenise la toţi. Sticlele se goleau. Foile diafane de plăcintă dispăreau ca luate de furtună. Pe tavale, în farfurii parcă suflase vîntul.

După ce Stan și fetele de casă au strîns tacîmurile în grabă, musafirii n-au avut nevoie să se mai întrebe ce să facă. Pe mesele umede încă de vin au apărut cărţile de joc. Unii vroiau maus. Alţii pocher sau bridge. Își alegeau locurile. Își căutau partenerii. Domnișoarele ţineau și ele să joace. Scaunele și mesele nu mai ajungeau.

— Jucăm pe paturi atunci ! a anunţat vesel Coco. Cine mă iubește să mă urmeze !

— Jucăm și pe podele la nevoie ! l-a complectat Tase Bojoceanu.

Și-a aruncat o pernă sub dînsu, s-a așezat turcește pe covor și, cu vorba și cu braţele, invita lumea, ca la iarmaroc :

— Aici, domnilor !... Poftiţi, duduilor !... Unde-o fi !... Cum o fi !... La război ca la război !...

Veselia era generală. Pînă și babele se mișcau. Luau crivaturile cu asalt.

Voios și întinerit, colonelul Hotnog le-a strigat :

— Eu dau banc !... Pun cinci mii de lei la bătaie !... Pe ei, băieţi !

A aruncat un vraf de hîrtii albastre pe masa cea mare din sufragerie. Cît ai bate din palme o dată, salonașul s-a golit, iatacurile s-au golit, claie peste grămadă s-au repezit cu toţii, pe toate ușile, în jurul mesei din sufragerie. Cucoanele căutau cu mîini impaciente în fundul poșetelor. Bărbaţii își goleau buzunarele. Mizele curgeau. Liniștit, tacticos, prelungîndu-le într-adins emoţia așteptării, colo-

nelul făcea cărţile. Le-a distribuit pe îndelete. Fără să se uite la cartea lui, i-a întrebat :

— Mata, coniţă nostimă ?

— Carte !... a suspinat doamna picantă.

— Tu, Bojocene ?

— Şi mie, carte !

— Haram de voi !... Nici un nouă !... Nici un opt !... Nici un „rest" măcar !... Cu-aşa ghinionişti joc eu ?... O să vă scutur !... O să vă iau şi banul de comînd !... glumea colonelul, filîndu-şi din buricul degetelor, peste aurul ochelarilor, cartea lui.

Avea bac ! a trîntit voios cărţile.

— Ei ! acum e acum !... Să vedem care pe care ?... Matale ce-ai vrea să-ţi dau, coniţă scumpă ?

Se uita ghiduş la dînsa. Se făcea că descîntă cărţile. Boscorodea. Cu muchea palmei tăia cruci peste ele.

— Un as ţi-ajunge ?... Ori ai vrea cumva vreun doi... Poate şi-un trei... Ţi-ar da moşu ! Frumoasă eşti... Cu picăţele eşti... Dar n-are moşu !... De unde să-ţi dea dacă n-are...

I-a dat pe faţă un popă ! Rîsetele au ţîşnit din toate părţile. Făceau haz, de voie bună sau de necaz, chiar şi cei care presimţeau c-or să piardă. Spiritele pîrîiau. Glumele sărate izbucneau. Obrajii, pîrguiţi ca cireaşa, ardeau ca focul. Toate privirile bărbaţilor îi mîngîiau, îi pipăiau. Era darul colonelului să-i înveselească şi să-i excite pe toţi cu ghiduşiile lui. Numai după ce veselia s-a mai potolit oleacă, colonelul a întrebat :

— Ei ! dar ţie, Bojocene, ţie ce să-ţi dau ?... Ştiu eu cam ce-ai vrea mătăluţă, şolticule !... O dameză, hai ?... Să ţi-o dea moş colonelu... O am, mă !... E pregătită !... Hocus, pocus !... Din pămînt, din iarbă verde, din manşetă, o scot pentru tine... Uite-o !

I-a dat pe faţă un valet.

Nimeni n-a zîmbit.

Colonelul s-a grăbit să-şi fileze cartea. Abia a apucat să se uite într-însa, a ghicit-o mai mult decît a văzut-o. Avea nouă ! Triumfător, şi-a ridicat cartea în aer.

Dar atunci, ca şi cum o schijă de obuz i l-ar fi retezat de la umăr, braţul i-a căzut, greu, cu zgomot surd şi adînc, ca un buştean răsturnat pe masă, ca bulgării de pămînt peste capacul unui sicriu. Capul i-a alunecat pe spate. Trupul i-a înţepenit. Gura i s-a strîmbat. Ochiul drept, enorm, sticlos, ieşit din orbită, privea încremenit tavanul.

Cu un țipăt oribil de spaimă, Mălina a sărit de pe scaun. Nelu s-a repezit să-l prindă în brațe. Ceilalți, într-o zăpăceală de nedescris, printre scaune răsturnate, în zornăitul banilor care se duceau de-a dura pe podele, alergau și strigau : „Apă !... Gheață !... O lumînare !... Un doctor !... Trimeteți după doctor !...

Un medic militar era din întîmplare printre oaspeți. Abia ieșise din școală. Nu se pricepea la mare lucru. Dar nu era nevoie de cine știe ce știință pentru stabilirea diagnosticului exact. Atacul de paralizie fusese fulgerător. Toată partea dreaptă a corpului era moartă. Partea stîngă părea neatinsă. Inima era sănătoasă. Bătea răspicat și normal. Primejdie iminentă nu exista. Somitățile medicale ale Iașilor, chemate la căpătîiul bolnavului, au confirmat în totul primul diagnostic și-au dat formale asigurări familiei că, ținînd seamă de starea lui generală, cu minimum necesar de îngrijiri, cu elementare precauțiuni, luîndu-i-se mai ales orice prilej de emoție, colonelul ar fi putut s-o ducă mult și bine. Atîția paralitici trăiesc cu anii ! E plină țara de damblagii.

Cîteva zile au crezut cu toții că pronosticul doctorilor se va adeveri. Deși limba era complet pierdută, și-aveau toate greutățile din lume să i-o scoată, uneori, din fundul gîtului, niciodată, nici chiar pe vremea cînd era în deplinătatea facultăților lui mintale, ochiul colonelului, ochiul lui stîng, nu strălucise mai viu, mai vioi ca acum. Toată viața, toată inteligența parcă i se refugiase într-însul. Uneori lucea ca un fînar ; alteori sclipea și scînteia ca un cărbune aprins. N-avea nevoie să vorbească. Cerea lămurit cu el apă, ziare, medicamente, tutun, știri de pe front. Nelu îl înțelegea mai greu. Stan îi ghicea și gîndurile cele mai intime. Stăteau amîndoi zi și noapte, cu rîndul, la căpătîiul lui. Nopțile treceau încet. Zilele mai repezi. Oamenii sînt buni. Mai buni adesea decît îi arată chipul. Nimeni nu-i uitase. Tot felul de cunoștințe veneau să le ție de urît. Au venit și mărirele zilei. Președintele de consiliu a trimes un aghiotant. Doi miniștri s-au prezentat în persoană. Senatori, deputați, oameni cu stare sau cu renume în societate au ținut să se intereseze de sănătatea colonelului. Nelu auzise de cîțiva dintre dînșii. Auzise cîte ceva de inteligența, de talentul sau de curajul lor civic. I-a primit tulburat, gîtuit de emoție. Se aștepta să audă cuvinte definitive din gura lor. Unul dintre ei, faimos pe

vremea aceea — îl chema modest, dar răsuflător : Take Ionescu — a vorbit o oră, cu ceasul în mînă. Despre ce n-a vorbit ! De cîte n-a vorbit ! Își trecea degetele pe sub mustăți cu gestul sacadat al cucoanelor care-și dau cu roșu pe buze, își ridica mereu cravata, ca și cum ar fi vrut să-și pipăie gîtlejul și să-și dreagă glasul, și vorbea, și vorbea, repede sau prelungind frazele de efect, amestecînd anecdotele cu importante destăinuiri politice, amintirile personale cu vagi considerații de ordin general, perorînd despre toate și despre orice, de vremea bună sau rea, de interesele unora și intrigile altora, de doamnele aci de față, de Stere și de Petre Carp, care erau absenți, de rege, de Clemenceanu sau de Lloyd George, și de el, mai ales de el, prezent sub toate ipostazele altora, actual oricît de depărtat sau de străin părea subiectul conversației, neobosite, irezistibile, fermecător, seducător, intarisabil.

Cînd a plecat, în sfîrșit, a lăsat un gol vădit în urma lui și-un gol și mai mare în capul lui Nelu. Îl ascultase cu smerită atenție. Îl urmărise un ceas întreg. Înțelesese totul și nu reținuse nimic. Avea impresia ciudată a cititorului care a întors, interesat și dezamăgit, ultima pagină a unui roman palpitant, pasionant, fascinant, dar de duzină.

S-a îndreptat, resemnat, către Coco. Coco nu vorbea strălucitor, ca Take Ionescu ; nu spunea, însă, nici atîtea banalități sforăitoare. Era ușurel la minte, vesel din fire și sănătos la trup. N-avea astîmpăr două minute. Se învîrtea ca un titirez prin casă. Umplea el singur casa de zgomot și mișcare. Organiza jocuri. Organiza adevărate sindrofii în jurul patului. Tîra lumea după dînsul, făcînd-o să-și uite de necazuri și pe colonel să-și uite de paralizie. Din îndemnul lui, doamnele jucau maus pe așternut, la picioarele bolnavului. Iar domnișoarele ciripeau, ca un stol de vrăbii, în iatac. Medicii ar fi vrut să le alunge. Dar ochiul colonelului veghea, scăpăra, cerea să le aibă mereu pe lîngă dînsul. Nu părea liniștit și mulțumit decît seara, cînd casa era înțesată de musafiri. Ochiul îi umbla atunci de colo-colo. Urmărea pe fiecare, se agăța de hainele lor, de buzele lor, cu un dor, cu o sete de viață nepotolită, insațiabilă, aproape tragică. Cu cît larma era mai mare și glumele mai îndrăznețe, cu atît ochiul i se aprindea. Alerga după Tănase. Căta pe Coco. Amîndoi aveau darul să-i umple singurătatea sufletului. Bojoceanu adu-

cea veşti militare, comunicatele Marilor Cartiere, telegrame mai mult sau mai puţin confidenţiale. Coco aducea cancanurile tîrgului. Unde se învîrtea băiatul *Porcului.* Cît cîştigase la o furnitură pentru armată un deputat guvernamental. De ce tremura Duca. Cum mătura străzile Bacăului feciorul lui Filipescu. Pe cine iubea prinţul de coroană. Ce făcea Elvira.

Într-o seară a intrat în casă, ca furtuna, strigînd, victorios şi exuberant, de la uşă :

— Evrika !

Descoperise misterul cărţii poştale ilustrate, faimoasa carte poştală care făcea pe-atunci furori în lumea bună a Iaşilor. Toată lumea aceasta bună o văzuse pe măsuţa de noapte a Elvirei. Toate cucoanele se delectaseră, savurînd printre buzele strînse de invidie, nenorocita dedicaţie : *„A toi, ma chère Elvira, mon unique consolation dans ce pays de malheurs !"*

Cînd şi copiii o ştiau pe de rost, au prins de veste autorităţile. Bineînţeles că au intervenit. Tîrziu, la spartul tîrgului, ca totdeauna, dar sumar şi definitiv, ca de obicei. Au făcut să dispară corpul delictului. Dispariţia n-a surprins pe nimeni ; ceea ce i-a intrigat, însă, pe toţi au fost procedeele insolite, inedite însă la noi. Ştirile cele mai extravagante circulau în privinţa asta. Amănunte hazlii treceau din gură în gură. Intrigi, uneltiri, peripeţii, lovituri de teatru, ca într-un roman foileton. Versiunea cea mai acreditată, însă, era că prefectul poliţiei escamotase cartea poştală de pe măsuţa Elvirei, că de la acesta o şterpelise Take Ionescu, că Porcu o furase de la Take şi că, în sfîrşit, şi în virtutea drepturilor lui sacrosancte de stăpîn incontestabil al ţării, Brătianu o confiscase de la Porcu.

— Invenţii !... Născociri !... Minciuni !... exclama Coco. N-au furat-o ai noştri. Am aflat. Au furat-o ruşii

La gîndul că ruşii ar putea să aibă pe mîinile lor blestemate secretele noastre de stat, Tase Bojoceanu n-a mai putut să-şi stăpînească firea. Ura l-a orbit. Patriotismul l-a luminat. Cu inimitabile accente de loialism dinastic, cu prompta şi instinctiva contestare a evidenţei, care anunţă din tinereţă maturitatea adevăraţilor oameni politici, Tase nu s-a mulţumit numai să contrazică pe Coco şi să-i combată afirmaţiile, ci, mergînd pînă în

inima lucrurilor, smulgînd răul din rădăcină, a tăgăduit însăşi existenţa cărţii poştale.

A terminat, peremptoriu :

— Nu există !... Îţi afirm eu că nu există !

— Asta-i acum !... Nu există !... Spui că nu există ? repetă, buimăcit şi interlocat, Coco.

Personal, nici el nu ţinea din cale-afară la existenţa cărţii poştale. Nu-l indignase dedicaţia. N-avea veleităţi de scandal şi nici intenţii subversive de lezmajestate. Dacă-i susţinea morţiş existenţa, e fiindcă nu vedea nimic vinovat într-însa, fiindcă astfel se găsea şi el în treabă şi fiindcă intrigile îl pasionau şi clevetirile îl amuzau. Dar Tase, cu reaua lui credinţă, îl exaspera. Cum putea să jure că n-o văzuse ? Cine n-o văzuse ? Tot tîrgul o văzuse. Era secretul lui Polichinel ! Fără îndoială că şi printre cei de faţă, printre doamnele aci prezente, era una, cel puţin una, care o văzuse. Le întreba din ochi. Implora o confirmare.

Dar ochiul colonelului strălucea fără să poată mărturisi nimic. Iar doamnele n-aveau ce să mărturisească. Din păcate, nici una din ele n-o văzuse. Li se scurgeau ochii. Mureau s-o vadă. Dar n-o văzuseră.

— Ei vezi ! a exclamat Tase, biruitor.

— Ce ! Ei vezi !... Ce să văd ?... N-ai văzut-o tu. N-au văzut-o dumnealor. Sînt atîţia alţii, însă, care au văzut-o. Toată lumea !... Toate prietenele Elvirei !... Poftim !... N-ai decît s-o întrebi... A văzut-o şi Pia !

— Care Pia ?... s-a grăbit să întrebe, cu ochi inocenţi, arşi de curiozitate, doamna picată ca un bob de piper.

— Ei, care Pia ! ?... Parcă-ar fi o sută !...Parcă n-ai cunoaşte-o !... Pia !... Blonda Pia... Una-i doar Pia, amanta lui... Să-i spun, Bojocene ?

— Eşti idiot !

Nelu se făcuse alb la faţă, ca faţa de pernă pe care odihnea capul colonelului. Tot sîngele i se scursese din vine. Mîna îi tremura ca varga în mîna stîngă a lui unchiu-său. Din fericire, nimeni nu se gîndea la dînsul. Tănase îi ocolea privirile. Cartea poştală era uitată. Toate gîndurile erau numai pentru Pia. Coco jubila :

— Ea mi-a spus !... Întreab-o !... Vrei s-o pun faţă în faţă cu tine ? Vrei s-o aduc aici ?... Iiii ! cum am uitat ! Unde-mi erau minţile ?... Te cunoaşte şi pe tine, Nelule. Vrea să te vadă. Pot s-o aduc ?

— De ce nu !... a exclamat ironic o doamnă între două vîrste, mult mai aproape de cea de-a doua decît de cea dintîi.

— Asta ne-ar mai trebui ! mormăi Tănase cavalereşte.

— Zău, Coco !... Adă-ni-o, Coco !... Se rugau într-un glas doamnele celelalte.

O fetişcană mărturisi :

— Am zărit-o. Ai dreptate, Coco. E uluitor de frumoasă... Se pare că are un succes...

— Şi-un trecut !... se îngrozi o nobilă matroană.

— Oh ! aşa de recent !... murmură visător o domnişoară candidă şi pură.

Uşoară, veselă, animată, cu varii intonaţii şi intenţii, cu subînţelesuri multiple, conversaţia continuă. Ochiul colonelului ardea în vremea asta. Ce se petrecea în capul lui, pe trei sferturi paralizat ? Ce simţise, ce pricepuse el din tremurul mîinii care rînd pe rînd, dogorea ca focul şi înţepenea inertă ca un sloi de gheaţă în mîna lui stîngă ? Vroia să spuie ceva. Se vedea bine că face eforturi supraomeneşti. Un gîlgîit surd şi straniu îi horcăia în fundul gîtului. Căsca gura. Închidea ochiul.

Cea dintîi doamnă picantă i-a observat neliniştea. I s-a părut că-i ghiceşte motivul. S-a apropiat repede de pat şi, pîndindu-i trăsăturile feţei, bătînd voios din palme după fiecare clipire a ochiului, exultînd de bucurie, îl întrebă :

— Vrei ceva, moş colonele !... Vrei şi dumneata să neaducă pe Pia ?... Uite-l cum clipeşte !... Nu-i aşa că vrei ?... Spune-le că vrei !... V-am spus eu că vrea !... Clipeşte !... Clipeşte mereu !... O să avem pe Pia ! Adă-ni-o, Coco ! Adă-ni-o, zău !... Vrea şi colonelul. Nu-i aşa că ne-o aduci ?

— Ba bine că nu ! i-a răspuns veselul Coco.

N-a apucat însă s-o aducă.

În aceeaşi noapte, un al doilea atac de paralizie a trasnit şi ceea ce mai rămăsese viu din trupul colonelului Hotnog. Scena, lugubră şi lamentabilă, s-a petrecut în cîteva minute. De vreun sfert de ceas bolnavul se frămîntă, agitat, nemulţumit, cerînd lămurit ceva şi neizbutind să explice anume ce. Ca de obicei, Nelu proceda prin întrebări şi eliminări succesive :

— Vrei apă ?

Unchiu-său făcea semn din ochi că nu.

— Vrei să-ți fac o țigară ?

— Nu.

— Să chem pe mama ?

— Nu.

— Lăsați, domnișorule !... O să-l înțeleg eu mai bine... i-a cerut voie Stan, plecîndu-se de cealaltă parte a patului asupra colonelului.

Îl întreba din ochi. Cînd și cînd șoptea cîte o vorbă. La toate întrebările lui, însă, din ce în ce mai agitat, din ce în ce mai vînăt la față de furie și de neputință, colonelul răspundea : nu. Brațul stîng răscolea așternutul. Degetele, afundate în palpomă, zgîriau plapoma, o atrăgeau spre dînsul. Dînd de mîneca slugii, i s-au urcat pe mînecă, un moment i s-au oprit pe umăr, i-au căutat apoi obrajii. Parcă vroia să-l mîngîie. Dar nu-l mîngîia. Își înfigea unghiile, adînc în carnea lui. La toate întrebările lui Stan, răspundea cu un horcăit, scurmîndu-i fața, înfigîndu-și din ce în ce mai adînc unghiile în obrazul lui. Îi răsucea pielea. I-o zgîria. Exasperat că nu putea să se facă înțeles, îi sfredelea carnea, i-o zdrobea între degete. O picătură de sînge apăruse și se scurgea pe bărbia slugii. Fără să simtă durerea, Stan îl privea cu ochi calzi și blînzi. Nelu, zguduit de sentimente potrivnice, a încercat să intervie. Cu o mînă mîngîia fruntea lui unchiu-său, ca să-l liniștească ; cu cealaltă se silea să-i descleștеze pumnul. Dar degetele, încordate, zgîrcite, erau ca de oțel. Ochiul fulgera. Din adîncul pieptului, ca din fundul unui mormînt, răbufneau horcăieli surde, oribile, neîntrerupte :

— Hăă !... Hăăă !...

O luptă aprigă, inegală, s-a încins atunci în jurul patului. Nelu, pe nesimțite, cu precauțiuni infinite, a izbucnit să-i desfacă mîna. Colonelul a făcut, însă, cu un efort suprem, o mișcare neașteptată. Și-a eliberat brațul. O clipă l-a ținut suspendat în aer. Apoi degetele resfirate, ca cinci gheare de pasăre rapace, au căzut în jos, au trecut peste fața slugii, au lăsat în urma lor cinci dîre însîngerate de carne vie.

Brațul căzut nu i s-a mai ridicat. Ochiul i s-a stins. O spumă vînătă i-a umplut gura de clăbuci. Clăbucii clocoteau și bolboroseau :

— Cru... Dum... [...]Paști...

Înmormîntarea colonelului Spiridon Hotnog a avut loc cu un fast excepţional, cu mai multă pompă şi desfăşurare de forţe militare decît îngăduiau pe-atunci vremurile să se îngroape morţii în Iaşul refugiului.

Guvernul, din înalte consideraţii de ordin de stat, ţinuse să trezească patriotismul mulţimilor, răsplătind grandios pe unul din principalii promotori ai intrării noastre în acţiune. Cele trei sau patru ziare în format redus, care apăreau în capitala Moldovei, au primit ordin să ridice în slava cerului memoria marelui defunct. *România* a apărut într-o ediţie specială, cu larg chenar de doliu pe prima pagină, consacrată în întregime activităţii, energiei, faptelor eroice, idealismului, abnegaţiei, românismului, în veci regretatului colonel Spiridon Hotnog şi semnată de în veci nemîngîiatul căpitan Tănase Bojoceanu. Felinarele, pînă în Piaţa Traian, au fost împodobite cu pînze tricolore sub crepuri cernite. Primăria, luînd vizibil parte la durerea obştească, făcuse şi ea un nepreţuit, un nepregetat sacrificiu : ridicase zăpada de pe străzile centrale şi umpluse cu nisip gropile nenumărate care ţineau loc de caldarîm. De-o parte şi de alta a gropilor astupate erau înşiraţi, pe două rînduri, elevii şcoalei militare, elevii Liceului Internat şi copii din şcoalele primare, în haine de duminecă sau în costume naţionale.

Copiii rîdeau. Cerul era senin. Soarele strălucea. În ciuda nămeţilor de pe acoperişuri şi-a ţurţurilor de gheaţă care se ridicau, ca enorme stalactite, de-a lungul zidurilor, pînă la streşini, un vînt uşor şi căldicel, mirosind a primăvară, se juca în zulufii cucoanelor şi-ai venerabililor negustori ieşiţi în pragul prăvăliilor goale, ca şi cum natura, în bunătatea ei infinită, înduioşată de pierderea ireparabilă a poporului român, şi-ar fi trimis crainicul de zile bune să înveselească puţin şi să consoleze sufletele îndoilate.

Iaşiul, trîndav şi mohorît de obicei, sub steguleţele tricolore care fîlfîiau în bătaia vîntului, părea în sărbătoare. Geamurile, închise de cu toamnă, începeau să se deschidă. Capete rîzătoare apăreau în pervazul ferestrelor. Curioşi se îmbulzeau pe trotuare. Certuri izbucneau la răspîntii. Copiii chicoteau.

În atmosfera asta prietenoasă și zgomotoasă au răsunat, pe la 2 după-prînz, primele accente, jalnice și tragice, ale fanfarelor militare. Tunul a bubuit, în deal, la cetățuie. Clopotele s-au mișcat și ele, cu toatele, în același timp. Clopotul cel mare de la Mitropolie vibra profund, lung și rar.

Dar nimeni nu-l auzea. Era prea mult soare pe cer și interminabilul cortegiu funebru, prea strălucitor. O armată de popi, în odăjdii de purpură și aur, deschidea drumul. Un pluton de ofițeri, purtînd ca mari tave de plăcinte perne de catifea stacojie, pe care sclipeau de-ți luau ochii decorațiile răposatului, îi călca pe urme. Două care, încărcate de coroane, se legănau, printre gropi și hîrtoape, cu reverențe și pavanări de malacoafe. Panglici, nenumărate panglici tricolore, rîdeau printre florile de hîrtie. Dricul el însuși sălta zglobiu. Fiind făcut dintr-un afet de tun și cîntărind pe puțin cîteva mii de ocale, se înfunda pînă la osii în gropile de nisip scuturînd și zgîlțîind vesel coșciugul masiv de stejar de cîte ori dădea dintr-un hop în alt hop. Procesiunea nu părea nici ea mai îndurerată. Vreo trei sute de civili, mai numai din protipendada cluburilor politice, discutau cu aprindere, vorbeau tare sau rîdeau între dînșii. Singură oștirea tăcea. Dar și oștirea, ca de obicei, era prea înzorzonată. Cît puteai s-ajungi cu ochii în lungul străzilor, nu vedeai decît coifuri, pampoane, penajuri, brandenburguri, fireturi, eghileți. Regimentele de infanterie fiind pe front, călcau în pas cadențat, în urma convoiului, trei batalioane de jandarmi pedeștri, o companie de jandarmi călări, un escadron de cavalerie din escorta regală, cîteva chesoane fără tunurile respective și ofițeri, cîrduri și gloate de ofițeri, brigăzi întregi de ofițeri activi, mai mulți colonei și generali decît grade inferioare și mai mulți ofițeri de toate gradele decît soldați în tranșee.

În Piața Traian dricul s-a oprit. Pe soclul statuii lui Cuza s-a ridicat, mărunțel, un ministru cu ochelari. Descifrînd cu mari dificultăți un manuscris scris, pesemne, de-o altă mînă, făcea în schimb gesturi lapidare. Mulțimea nu vedea decît rotirea brațelor, care se învîrteau larg și maiestuos, ca aripile unei mori de vînt. Nelu, cu tot întuneri-

cul care-i împăienjenea mintea, a putut să-i surprindă și să reție cîteva crîmpeie de imagini emoționante : „...Jertfa pe altarul patriei... recunoștința națiunii... pilda generației de astăzi... idealul României întregite... opera Partidului Liberal !...“

În fața Mitropoliei, după ce-au cîntat popii, au îngînat pe nas dascălii și au zîngănit cădelnițele, au vorbit inconsolabilei asistențe alți doi înalți demnitari ai statului. Nelu nu i-a auzit pe nici unul. Erau prea departe de el, agățați în posturi inconfortabile, oarecum ridicole, de barele grilajului de fier.

Cortegiul s-a urnit din nou. Înainta mai greu. Zăpada le venea acum oamenilor pînă la genunchi, o zăpadă moale, cleioasă, amestecată pe din două cu noroi, care se lipea de tălpi și fleșcăia sub fiecare pas. La fiecare colț de stradă, rîndurile civililor se răreau. Printre cei rămași, fără voia lui, Nelu auzea reflecții abia înăbușite :

— Dracu m-a pus să viu !

— Înmormîntare-i asta ?

— Mare lucru dacă nu m-aleg cu un guturai !

— Hai cu mine !... Am o sanie... Și-o fetiță acasă... Punem să ne facă cîte-un grog fierbinte.

— Imposibil, *mon cher*... Am preparat discursul... Mi-am dat cuvîntul că vorbesc.

— Dracu te-a pus ?

Un oftat sau o înjurătură erau răspunsul. Nelu le-auzea. Cu capătul cordonului strîns bine în mînă, ca și cum s-ar fi agățat de-o funie de salvare, privea țintă înaintea lui, ca în gol, și se silea să n-audă, să nu simtă, să nu se gîndească la nimic. Roțile tunului îi împroșcau cu noroi ; picioarele i se înfundau în băltoace înghețate ; nu se ferea, nu le ocolea, mergea în nește. Din cînd în cînd, Tase se apropia de dînsul. Îi lua binișor brațul, i-l strîngea, cu nobilă solicitudine, cu frățească și mută încurajare. El nu-i răspundea. Ar fi vrut să plîngă, să plîngă, cu hohote ; ar fi vrut să-și stoarcă măcar o lacrimă din ochii arși și seci ; și-avea o singură groază să nu izbucnească într-un hohot spăimîntător, de rîs.

Ca și cum ar fi avut ochi la spate, simțea îndărătul lui rărindu-se treptat, depărtîndu-se tiptil pașii fruntașilor

politici. Golurile se înmulțeau. Rîndurile se destrămau. Convoiul străbătea acum mahalalele, tăcut, grăbit, ca o armată în derută. Cete de copii dacă se mai ațineau ici și colo pe marginea șanțurilor. Cîte-un moșneag, cu palma făcută streașină deasupra sprîncenelor stufoase, încovoiat pe prispa caselor ; babe, în dreptul porților luîndu-și mîna de la gură și făcînd cruci rare pînă la pămînt ; jupîni, cu mari bărbi asiriene, în atitudinea hieratică a rasei lor milenare, mîngîindu-și religios perciunii. Muzicile contenisră. În toate ogrăzile, răsculați de noutatea lucrului, cîinii lătrau.

Ordinea, în tactul marșului funebru, nu s-a restabilit decît la porțile cimitirului. Comenzi scurte au spintecat văzduhul. Zăngănit de arme. Tropot de cai. Pe movila din fața groapei deschise, inspirat și patetic, cel dintîi s-a ridicat Jean Tehaș.

Discursurile au ținut un ceas și jumătate. Ar fi putut să ție și mai mult. Cerul era clement. Aerul pur. Asistența de ostași, disciplinată.

Perioadele largi, rostite cu tremolo în glas, se legănau deasupra mormintelor, rostogoleau printre lespezi funerare faptele vitejești ale eroului Spiridon Hotnog, duceau de la Nistru pîn' la Tisa faima gloriei lui defuncte, trezeau conștiințele, adormeau, încă o dată, pe cei morți. Cum au recunoscut sincer ziarele de-a doua zi, cuvîntarea domnului vicepreședinte al Camerei a stors lacrimi din sufletul mulțimii și a îmbărbătat inimile „lor".

După el s-au ridicat alții. Un voluntar, actor de meserie, a declamat *Peneș curcanul*. Bătrînul general Aslan a vorbit în numele pensionarilor. Un invalid, cu hainele ferfeniță pe el, dar cu pieptul plin de decorații, a spus cîteva cuvinte oneste și calde în numele veteranilor de la Plevna. Un popă militar a prohodit norodul. Alți cîțiva au repetat ce spuseseră cei dintîi.

Cu toată rigoarea disciplinei, atenția ascultătorilor începea să cam slăbească. Căpitanul Bojoceanu a simțit primejdia. Luînd cu asalt movila de pămînt, ca pe-o simplă redută, a început :

— Români !... A continuat pe glasul al șaptelea : Românism !... patriotism !... naționalism !... Și-a terminat, cu

nimb de soare pe fruntea-i brobonită de sudoare, cu brațul drept întins rigid, ca o țeavă de tun, peste groapa deschisă ca o tranșee : „Pe-aicea nu se trece ! ! !"

În freamătul de entuziasm care străbătea încă jandarmeria, s-a ridicat Nicolae Iorga. Barba lui apostolică mătura pămîntul. Umărul lui stîng străpungea cerul. Așezat astfel, în echilibru instabil, între cer și pămînt, cu picioarele în noroi și cu capul în nouri, într-o singură frază, rînd pe rînd sobră, frenetică, torențială, modestă, ofensată, umilită, hărțăgoasă, străbătută de curente potrivnice, clocotind de mînie reținută, precisă în sentimente nemărturisite, haotică în intenții și în expunere, a rezumat în cadavrul eroului, pe care patria îl plîngea în clipele acelea, toate virtuțile unui neam blînd, supus și de ispravă, care-și croise drumul lui printre popoare cu buzduganul voievozilor în mînă, cu evlavia strămoșilor în suflet, cu înțelepciunea boierilor pe frunte, cu smerenia și cumințenia țăranilor la picioarele Tronului, pînă în zilele de grele încercări, dar binecuvîntate de Cel-de-Sus, ale cuvioasei Maria și-ale lui Ferdinand cel loial, care nu vor putea să nu vadă odată și-odată că, printre slujitorii devotați ai patriei, ai Coroanei și-ai dinastiei, se găsesc și alte inimi destoinice să se jertfească pentru țară decît ale becisnicilor trecutului.

Dacă aplauzele n-au pîrîit după ultimele cuvinte ale oratorului, n-au fost de vină respectul cuvenit morților și grava atmosferă a cimitirului, ci răspunzătoare a fost inflexibila disciplină ostășească. În schimb, din toate părțile, din lături, din spate, de peste groapă, mîini nenumărate și viu emoționate s-au întins spre dînsul. Apostolul le strîngea cu rușinată modestie, ca o răsplată, pe cînd ofițerii de serviciu, înșirați pe două rînduri, făceau respectuos loc spre tribuna improvizată excelenței-sale domnului ministru de Interne.

Excelența-sa era un om gras, ca umflat cu țeava, greoi în mișcări și vioi la minte, cu mici ochi porcini, plini de șiretlic și de isteține în fața buhavă, lipsită de expresie, dar nu și de oarecare ciudată și misterioasă putere de atracție. Era stăpînul de fapt al țării. I se spunea simplu, cinstit, familiar, prietenește : Porcul, nu într-atît pentru grăsimea aparentă a trupului, cît pentru tăinuitele, dar incontestabilele lui calități sufletești. Cu el n-aveai nevoie

să umbli pe zece drumuri. Era de ajuns să mişti din urechi. Te ghicea. Te mulţumea. Nu-l revoltau turpitudinile. Nu-l scandalizau ticăloşiile. Nu-l indignau trădările, vînzările, gheşefturile, hoţiile. Avea pentru toate o explicaţie. Pricepea orice. Tolera pe oricine. Spunea lucrurilor pe nume şi oamenilor pe şleau ce ştia că aşteaptă de la dînsul.

După ce adusese lui Nelu condoleanţele guvernului şi pe ale lui, personale, îl luase de braţ şi-i şoptise :

— Vino pe la mine, tinere !... Dacă ai dificultăţi cu fiscul, cu moştenirea... vino la mine ! Le aranjăm noi pe toate... Aranjăm şi cu armata... Vii de pe front ?... Vrei să te mai întorci ?... Nu fi copil !... Las', că aranjez eu şi asta.

Iar cînd a simţit în fraza interminabilă a apostolului de la Văleni, sub entuziasmul patriotului, acreala opozantului, şi-a lăsat prudent pleoapele în jos, ca să nu i se vadă vliclenia ochilor, şi şi-a spus :

„O fi terminat zahărul... sau brînza... să-i mai trimet o putină... Să-i comand şi-o carte... Despre ce naiba să-l mai pun să scrie ?... Despre aliaţi ? Prea o să-i laude... [...]

Tocmai căuta un subiect tăiat pe talia irascibilului istoric în resursele creierului lui plin de ingenioase subterfugii, cînd ofiţerii i-au deschis, curtenitor, dumul spre tribună. Povîrnişul era repede. Noroiul lunecos. Excelenţa-sa înainta cu anevoie. Un locotenent îl trăgea respectuos de-o mînă ; alţi doi îl urcau, cu evlavie, ca pe sfintele moaşte, de subţiori. S-a urcat în sfîrşit. N-a apucat, însă, să se instaleze bine şi să deschidă gura. Deodată, ca din senin, o mare mişcare s-a produs în rîndurile armatei. Întrebări. Răspunsuri. Un coif cu penaj alb plutea peste capetele ostaşilor. Dispărea ca o barcă de argint înghiţită de valuri ; apărea iarăşi. Un militar l-a recunoscut, de departe :

— Aghiotantul regal !

„Ce-o mai fi ?“ s-a întrebat Porcul.

— Te pomeneşti că vine regele ! şi-a dat cu părerea un civil.

Ministrul a ridicat din umeri. Aştepta intrigat. Asistenţa, emoţionată, tăcea. Spintecînd valurile omeneşti, în zgomot răsunător de săbii şi de arme clintite din loc, aghiotantul regal se apropia. La doi paşi de groapă, mai

alb la față decît fireturile care-i brăzdau pieptul, s-a oprit și-a spus gîfîind :

— Domnule ministru... Excelență... Maiestatea-sa vă invită... vă roagă să veniți de urgență la Palat.

— Bine... O să viu... Viu, cum oi termina...

— Imediat !... excelență.

— S-a întîmplat ceva ?

— Da.

— Ce ?

— Confidențial...

Porcul nu credea în gravitatea lucrurilor, care pot fi aranjate totdeauna, și nici în precara realitate a confidențelor. Știa el, dintr-o lungă experiență, că secretele de stat sînt și secretele de alcov: știe satul ceea ce nu știe statul său bărbatul. A invitat prin urmare, pe aghiotantul regal să se urce pînă la dînsul și să-i spuie la ureche ce se întîmplase. Aghiotantul regal s-a înclinat. Un gol s-a făcut în jurul lor. Știrea a căzut numai în urechea Porcului. Dar — cum se cădea vremurilor și țării — din urechea Porcului a luat-o și-a răspîndit-o vîntul. În mai puține clipe decît e nevoie ca să fie așternută pe hîrtie, vestea a trecut din om în om, din gură în gură, umflată, exagerată, grea de temeri necunoscute, mai încărcată și mai grea încă de speranțe ilimitate, pînă dincolo de zaplazul cimitirului, de-a lungul mahalalelor, în tîrguri, în sate, în cătunuri, în bordeiul săracului, ca și în cugetul cărturarului, oriunde mai bătea o inimă, mai licărea o conștiință sub spăimîntătoarea și implacabila vitregie a zilelor.

Izbucnise revoluția ! Tronul țarilor se prăbușise. Pămîntul era zguduit ca de un cutremur. Petrogradul ardea. Limbile de flăcări lingeau cerul, înroșeau zarea oamenilor, se răsfrîngeau, cu reflexe sumbre de sînge și de nădejde. [...]. Toți au simțit ; și românul cel mai nevoiaș la minte a trebuit să simtă în zilele acelea trecînd ceva peste dînsul, care-l depășea. Ce mai însemna războiul ! Ce mai însemnau patriile ! Ce mai însemna stîrvul colonelului Hotnog, închis în cosciugul lui de stejar, sub faldurii steagului tricolor !

Cimitirul se golise. Soarele apunea. Groparii își vedeau liniștiți de treabă. Prietin de zile bune, ca și de zile rele, Tănase s-a apropiat de Nelu, i-a luat brațul, a crezut

că e datoria lui să-l sprijine și, cu capul proptit în piept, i-a spus :

— Asta ne mai lipsea acum !...

Nelu s-a trezit ca dintr-un somn adînc. S-a uitat mirat în jurul lui. A privit în ochi pe Tănase. A privit în fundul groapei. A privit cerul. A respirat, pînă în adîncul plămînilor, aerul rece, cu miros de primăvară. Și tîrziu, ca un ecou, i-a răspuns :

— Da... poate... ai dreptate... Asta ne lipsea.

CARTEA A TREIA

„Fă-mă, mamă, cu noroc
Şi aruncă-mă şi-n foc !...“

I

In foc a fost aruncată România. Nu într-un foc, nu în zece, ci într-o sută şi-o mie de focuri. Foc în văgăunile Carpaţilor, foc şi prăpăd de-a lungul şi de-a latul ţării, ori încotro nimereai cu ochii, foc pînă şi-n apele Dunării. Nici scule, cum spuneau cătanele, n-am avut ; nici generali, cum mărturiseau aliaţii, n-am avut. Foc şi pîrjol a fost pe capul nostru.

Şi, cu toate astea, iată, dacă am avut şi fiindcă am avut, mai bine decît un car de minte, un dram de noroc, nu numai că nu s-a prăpădit ţara pentru asta, ba, dimpotrivă, s-a mărit de două ori cît era, praf şi pulbere s-a ales din duşmani, au luat-o nemţii la sănătoasa, fără să mai dăm iureş printr-înşii, s-au cărăbănit bulgarii de la „Capşa“, fără să mai strige : „Ţal ! că plec...“ ; [...] şi domnii de la Iaşi au putut să revie în capitala României mari, falnici, ca şi cum ei ar fi făcut-o, trufaşi, ca şi cum ei ar fi trecut prin foc, făloşi şi lăudăroşi, ca musca sub coada vitei trudite care se întoarce de la arat. Pe străzi, în cafenele, în cofetării nu mai aveai loc de dînşii. Calea Victoriei, de la Poştă pînă la capul Podului, era o apă de mîndre şi intacte uniforme ofiţereşti. Femeile n-aveau ochi decît pentru ele. Braţele lor, aceleaşi braţe care, încolăcite după gîtul învingătorului vremelnic, îi domoliseră mînia şi-i muiaseră puterile, pulpele lor, aceleaşi pulpe întredeschise oricui şi tuturor, nemţilor ca şi ungurilor, bulgarilor ca şi turcilor, pentru un bon de zahăr sau pentru o pereche de ciorapi, se deschideau acum, larg, ospitalier, adeseori pe veresie, numai în cinstea şi de dragul alor noştri.

Privind existenţa prin prisma aceasta triunghiulară, care de cînd lumea a încîntat mintea oamenilor cu mi-

rajuri fermecătoare, cum ar fi putut eroii de la Iași să nu-și imagineze că războiul e un permanent prilej de cuceriri, o veselă și inepuizabilă sursă de aventuri galante. Se temeau că se sfîrșise. Visau să-l reînceapă. Șefii oștirii s-ar fi mulțumit cu un marș triumfal asupra Budapestei. Oamenii politici, marii proprietari, marii bancheri, marii beneficiari ai războiului nu s-ar fi oprit decît la Moscova. Din cabinetele miniștrilor porneau tatonări discrete. Din saloanele legațiilor, prin canalurile presei, se răspîndeau lozinci bătăioase. În rîndurile elitei domnea duhul războiului. Pe străzi mișunau agenții. La „Capșa" trona Tănase.

În vechea cafenea ciocoiască, unde, de cînd o pîngăriseră bulgarii, oricine putea să intre și să iasă ca la moară, maiorul Tase Bojoceanu, fiindcă era maior acum, își stabilise marele lui cartier general. Înconjurat de simpatia obștească, în zarva de lavră ovreiască a noii clientele, aducea ultimele știri politice din anticamerele miniștrilor, culegea impresii, distribuia zîmbete, discuta, perora înflăcărat. Raționamentul lui era simplu. Argumentele, irezistibile. Erau ale mai tuturor factorilor noștri răspunzători din epoca aceea. Ca și Brătianu, Tănase își spunea : „Cu dușmanii dinafară am isprăvit-o. E momentul s-o isprăvim și cu dușmanul dinăuntru !" Pentru el, ca și pentru toate mărimile zilei, noțiunea dușmanului dinăuntru se rezuma la cîțiva nemțofili impenitenți sau pocăiți și se întindea apoi, vagă, imprecisă, indefinită, incomensurabilă asupra tuturor categoriilor sociale care scăpaseră numai cu oasele și cu pielea din război, care n-avuseseră, în panica retragerilor, nici vagoane calde la dispoziție, nici sfinți la Ierusalim. Pensionari neplătiți, funcționari prost plătiți, țărani fără pămînt, muncitori fără lucru, de cum îndrăzneau să pomenească de drepturi sau să-și ceară drepturile altfel decît cu îngenuncheată plecăciune, erau repede clasați și definitiv etichetați sub rubrica elastică a bolșevismului !

Cînd vorbea de bolșevismul lor, ca și cum Lenin i-ar fi luat cine știe ce moșii sau Troțki niscaiva acareturi, maiorul Bojoceanu vedea roșu înaintea ochilor. Se bătea cu pumnul în pieptul plin de decorații. Făcea spume la gura umedă încă de sărutările Piei. Gemea și scrîșnea în sinea lui. Amenința la „Capșa". Denunța forurile înalte. Băga groaza în nenorociții care îi încăpeau pe mînă la

cazarma din Dealul Spirii, unde își avea instalate birourile Curții Marțiale.

Ca uzine în plină producție, Curțile Marțiale lucrau pe brînci. Nu mai pridideau să ancheteze, să trieze, să judece, să condamne. Din zorii zilei și pînă tîrziu după miezul nopții, telefoanele zbîrnîiau, ordinele plecau, prevenții intrau, dulapurile se umpleau și plesneau de mulțimea dosarelor.

Maiorul Bojoceanu, cu muncitorul aiurit în fața lui, răsfoia sumbru dosarul inculpatului. Găsea de toate în cele două sau trei sute de pagini șnuruite și parafate : cărți poștale ilustrate, acte de botez, contracte vechi de chirie, chitanțe de plată, descărcări, liste de bucate, almanahuri suspecte, statute sindicale, scrisori de la ibovnică, tot ceea ce, în sfîrșit, agentul de Siguranță, care nu știa să citească, găsise scris negru pe alb în sertarele, în cufărul sau sub mindirul prevenitului. Răsfoind impacient foile dosarului, maiorul strîmba din nas. Era nemulțumit. Nu găsea ce căuta. Deodată, însă, ochii i se luminau, un zîmbet dur îi încremenea în colțul gurii. Între două programe de cinematograf, pitită, pierdută printre zeci de foi volante, zărea o cărțulie cu scoarța roșie. Corpul delictului ! Numele doctorului Racovski pe ea.

— Dar asta ? ! întrebă el, cu flăcări în ochi, bătînd cu pumnul în broșura subversivă. Ce cată asta la tine ?... Ce caută, mă, dacă nu ești bolșevic ?

— Care asta, s'trăiți, domnule maior ? îndrăznea în cele din urmă să întrebe prevenitul, îngrozit.

— Care asta ? ! urla ca un ieșit din minți comisarul regal. Care asta ? Hai ? Te faci că nu mă înțelegi ?... Eu citesc pe Racovski ? Eu sînt de-ai lui Racovski ?... Eu i-oi fi pus cartea în dosar ?... Eu am pus-o, mă !... Răspunde, hoțule, că bag sabia în tine !

Sărea de la masă. Se proptea cu pumnul în pieptul muncitorului. Muncitorul recunoștea, pierdut, uluit :

— N-ați pus-o dumneavoastră...

— Cine-a pus-o atunci ? Cine ți-a dat-o ? Cu cine ai uneltit ? Răspunde, mă ! N-aștepta să-ți scot vorba cu cleștele din gură. Cu măsele cu tot o să ți-o scot ! Îți scot eu pe nas bolșevismul ! De-ai lui Racovski, hai !... Înțelegere cu inamicul ?... Las' că te-nvăț eu minte !... Scrie, grefierule : „Inculpatul recunoaște că cartea lui Racovski a fost găsită asupra lui..." L-ai cunoscut, mă, pe Racovski?

— Nu... da... l-am auzit, de !... ca tot muncitorul, la întruniri... pe vremuri.

— La întruniri, hai ?... De asta-ţi arde ţie, de întruniri, prăpăditule !... ofticosule !... Abia te ţii pe picioare !... N-ai haine pe tine !... Şi te ţii de întruniri ?... Scrie, grefierule : „Inculpatul recunoaşte că a luat contact cu numitul Racovski..."

Grefierul scria. Scria zi şi noapte. Declaraţii, mărturii, interogatorii, confruntări, denunţuri făţişe că, în strada cutare, la numărul cutare, se adunau în fiecare seară parlagiii de la abator sau ucenicii de la „Lemetru" ; denunţuri mai pe ocolite, mai în doi peri, că fata lui Teleleu Giambaşul sau nevasta lui Andronic Ochirăi se avuseseră, sub ocupaţie, cu nişte gradaţi de la Comandatură ; uneori şi denunţuri mai grave, încuiate repede cu cheia în biroul comisarului regal, privitoare la operaţiile unui cunoscut angrosist, la tratativele cu nemţii pentru vînzarea unui mare ziar patriotic sau la fiul unui bancher care dezertase de pe front. Pe dinaintea biroului lui Tănase, ca prin faţa duhovnicului sau a tejghelelor negustoreşti în zilele de mare dever, se perindau fel de fel de oameni, fel de fel de mutre şi de chipuri, simandicoase sau smerite, de toate vîrstele, de ambele sexuri, de sus şi de jos, cu proptele sau fără proptele, singuri sau cu baioneta jandarmului la spate. Mulţi intrau. Puţini ieşeau. Şi cei care ieşeau nu ieşeau întregi. Milionarii îşi lăsau cuvenita zeciuială. Pîrliţii neavînd altceva mai bun pe dînşii îşi lăsau pielea sau năravul bolşevic. Intervenţiile călduroase îndeobşte şi insistente pentru cei dintîi tulburau arareori conştiinţa magistratului şi sensibila cumpănă a justiţiei militare în favoarea celor din urmă. O singură dată i s-a întîmplat lui Tănase s-audă, cu surprindere, un glas şi pentru dînşii.

Era pe la 9 dimineaţa. Frig de mama focului afară. Cald şi bine în cabinetul comisarului regal. Răsturnat în fotoliul lui englezesc, luat de rechiziţie, Tănase căsca de-i veneau lacrimi de plăcere în ochi şi-şi întindea braţele pînă ce-i trosneau oasele din încheieturi. Nu dormise toată noaptea. Îi trăsese un pui de chef cu muieri şi lăutari cum nu mai făcuse de la Iaşi. Era rupt de oboseală. Dar datoria îl ţintuia locului. Datoria înainte de toate. Aştepta un telefon de la Haită.

Cam bănuia el despre ce putea să fie vorba. De trei zile Siguranța aresta pe capete. Haită, personal, conducea operațiile. Își dăduse demisia din armată și, reinstalat, cu un grad mai sus, în serviciul nobilei instituții de stat, făcuse un apel prietenesc la Tase, din ajun să nu se miște de la cabinetul lui pînă ce nu l-o chema el la aparat.

— De ce mă ? îl întrebase Bojoceanu.

— O să vezi...

— Ai pus laba pe ei ?

Haită n-a răspuns. Nu încredința nimănui secretele lui de stat. A făcut numai cu pumnul strîns un semn, o răsucitură ca și cum ar fi avut o cheie între degete și-ar fi întors-o, definitiv, într-o broască imaginară.

Tănase a înțeles. Deși era mahmur și frînt de oboseală aștepta cu încredere. „Te pomenești c-a pus laba pe ei ! se gîndea el. Dacă a descoperit și tipografia clandestină i-a pus Dumnezeu mîna în cap !... E priceput. E dat dracului. Ce-i al lui e-al lui... Să rămîn bine cu el."

Atunci a zbîrnîit telefonul.

Un glas cunoscut dar care nu era al lui Haită, a întrebat de domnul maior Bojoceanu. Maiorul a răspuns plictisit :

— Aici Bojoceanu... Maiorul Bojoceanu... Alo !... cine-i acolo ?

— Aici... Aici... Vorbiți vă rog !... aici... eu...

— Care eu ?

— Eu... eu.

— Spune o dată omule ! Vrei să-ți trîntesc aparatul în nas ? Alo !... care eu ?

— Eu... taică-tău... Nu te supăra, Tănase... aici... eu... eu... Stan Bojoc...

Maiorul Bojoceanu s-a încruntat și s-a oțerit :

— Dumneata ești ?... De ce nu spuneai omule !... Ce vrei ?... Alo !... Spune mai repede ce vrei ! Știi că n-am vreme de pierdut.

Pe Tănase l-au trecut două rînduri de nădușeli pînă ce-a putut să afle din gura lui tată-său zăpăcit și fîstîcit la celălalt capăt al firului că domnișorul Nelu se întorsese de la moșie fără conița Mălina și că dorea mult să-l vadă și să-i vorbească. Cu aceeași dificultate l-a făcut să înțeleagă și să repete că o să treacă el pe la dînșii, dacă n-o putea astăzi, mîine cel mai tîrziu.

A trecut în aceeași zi. Cu Haită o isprăvise repede. Îl făcuse să aștepte degeaba. Nu descoperise nimic nou. Nu pusese mîna pe nimeni. Ba i s-a părut chiar că-l găsise mai abătut ca de obicei, bosumflat și trăsnit. Îi scăpase și-o vorbă mare :

— Mă !... e ceva la mijloc. Ce-o fi ? Cine-o fi ? Dacă n-aș dormi cu el în casă, l-aș bănui și pe tată-meu !...

Vorba l-a impresionat pe Tănase. L-a pus pe gînduri. L-a urmărit tot restul zilei. N-a uitat-o decît pe înserate, cînd, de departe, și-a revăzut ulița copilăriei și casa, mai joasă, parcă, mai dărăpănată de cum o avea în minte, și, prin porțile de fier, dincolo de grajduri, grădina, vechea lui grădină de altădată, cu pletele copacilor bătrîni albe de zăpadă.

Ceva trist, ca un regret, i-a înfășurat mai întîi sufletul. Apoi un sentiment înviorător de sănătate, de încredere în el însuși. Abia doi ani și ceva se împlineau de cînd nu mai călcase pragul caselor boierești ; și cîte nu se schimbaseră de-atunci în lume ! Cine mai știa de colonel ? Cine mai auzea de Nelu ? Unde mai erau măririle de odinioară ? Ce era el însuși cînd plecase la război ? Și ce era acum !

S-a îndreptat, călcînd apăsat și sigur pe pămînt, spre treptele peronului. A urcat scara cea mare cu pași elastici. A ezitat un moment numai, cînd a ajuns în capul scării. Stan îi ieșise înainte, cu ochii umezi, cu fața iluminată de fericire, cu brațele lipite de vipușca pantalonilor, neîndrăznind să i le întindă. El l-a bătut protector pe umeri și s-a grăbit să-l întrebe de Nelu. Nelu tocmai apăruse în pragul biroului. Nu-l aștepta. Cu atît mai mare i-a fost bucuria. L-a îmbrățișat și l-a poftit să intre :

— Am musafiri, dragă Tase... Nu !... nu ne superi... Cum poți să te gîndești la așa ceva ! Dimpotrivă... Sînt numai prieteni... Oameni de inimă... Îmi pare bine c-o să-i cunoști și tu.

Biroul colonelului Hotnog era același. Nimic nu se schimbase într-însul. Doar oamenii erau alții. În fotoliul larg de piele din fața mesei stătea un bătrîn. Îl privea cu ochi obosiți, blînzi și buni. Nelu și-a luat prietenul de braț și l-a dus mai întîi la dînsul :

— Domnul Dobrogeanu-Gherea, marele nostru critic. Desigur, Tase, că ai auzit și tu de maestrul Gherea.

— Firește !... Cum să nu !... Mai e vorbă !... îi asigura el pe amîndoi, înclinîndu-se din mijloc și zdrăngănindu-și

sabia. Cine nu cunoaşte pe maestrul Gherea. Pe vremuri, cînd făceam ziaristică, fiindcă, de ! ca tot românul, am ţinut şi eu un condei în mînă, a fost cît pe ce să-i cer un interviu. Ai scăpat ca prin urechile acului, domnule Gherea !... Dacă nu erai socialist, nu scăpai !... Zău, nu scăpai !...

Bătrînul îi strîngea mîna, modest, cu acelaşi zîmbet bun în ochi şi pe buze, fără să-i răspundă. Ca să-şi facă datoria de gazdă sau ca să schimbe vorba, Nelu s-a grăbit să-l prezinte celorlalţi invitaţi : doctorul Cantacuzino... profesorul universitar Voinov... profesorul Parhon... alţi cîţiva oaspeţi cu titulaturi tot aşa de respectabile... şi fruntaşul socialist Ion Frimu.

Tănase, instinctiv, fără voia lui, ca şi cum ar fi călcat în gol sau pe un şarpe, a schiţat un pas îndărăt. N-a apucat, însă, să-l facă. S-a oprit la timp. Decoraţiile i-au zăngănit pe piept. A încercat să zîmbească şi să glumească :

— Încîntat, domnule Frimu !... Nu-mi lua în nume de rău surpriza. M-aş fi aşteptat mai curînd să fac cunoştinţă cu dumneata la Curtea Marţială.

A făcut el singur haz de spiritul lui. Ceilalţi s-au mulţumit să zîmbească binevoitor. Frimu, fără să-i răspundă, l-a privit cu ochi vineţi, duri şi reci. Conversaţia, un moment întreruptă, a continuat aşa cum începuse, uneori mai potolită, alteori mai aprinsă, în jurul problemelor vremii.

Doctorul Cantacuzino îşi afirma sus şi tare nestrămutata lui încredere în generozitatea Franţei. Nu putea să admită că Franţa Comunei, Franţa Marii Revoluţii, călcînd în picioare toate sentimentele, toate principiile care i-au făcut gloria şi mărirea, va stărui mereu în atitudinea ei actuală. Neînţelegerile dintre ea şi revoluţia rusească i se păreau trecătoare. Le atribuia mai curînd unei mutuale lipse de comprehensiune decît unor porniri sau interese vrăjmaşe.

Bătrînul Gherea se îndoia. Fruntea lui obosită se clătina uşor. Îşi trecea des palma peste fruntea dezgolită, o frămînta cu degete neliniştite, ca şi cum ar fi vrut să extragă dintr-însa un sîmbure de lumină şi de adevăr. Credea şi el în generozitatea Franţei. Credea în generozitatea tuturor popoarelor. Dar popoarele au arareori dreptul şi posibilitatea să vorbească ele însele. În numele lor vorbesc mai totdeauna alţii. În numele Franţei vorbeau azi militarii ei, industriaşii ei, bancherii şi oamenii ei de afaceri, o pluto-

craţie implacabilă, cu rădăcini adînci în vechi aşezăminte sociale, în tradiţiile intelectualilor ca şi în egoismul micului proprietar rural. Cum ar putea să înţeleagă Franţa aceasta — suprapusă Franţei proletare şi conducătoarea de fapt a naţiunii — suflul revoluţiei ruseşti !

— Aţi vorbit de micii proprietari, domnule Gherea, a îndrăznit să-l întrebe Nelu. Dar dacă s-ar găsi un mijloc de împăcare între concepţia integrală a comunismului şi individualismul ţăranului, nu credeţi dumneavoastră că Occidentul ar putea şi el să se adapteze comunismului ? .

— E posibil... i-a răspuns Gherea. Viaţa popoarelor ca şi viaţa indivizilor e făcută din concesii, din adaptări succesive... din tranzacţii mai mult sau mai puţin onorabile... a adăugat el cu un zîmbet îngăduitor şi cuminte.

— Asta nu !... Niciodată ! i-a replicat Frimu. Revoluţia rusească...

— Revoluţia ! l-a întrerupt bătrînul Gherea. Revoluţia, tovarăşe Frimu ?... Dar ce este revoluţia decît o evoluţie întîrziată ?...

Tănase asculta atent. Nu prea înţelegea mare lucru. Nu se simţea tocmai la largul şi în apele lui. Dar se simţea liniştit. Titlurile universitare îl impresionau. Numele doctorului Cantacuzino îi impunea. Urmărea discuţia cu interes. Căta un moment prielnic ca să intre şi el în vorbă, să-şi spuie şi el cuvîntul. A crezut că reflecţia înţeleaptă a lui Gherea îi oferea prilejul aşteptat. L-a aprobat zgomotos :

— Bravo ! domnule Gherea. Să trăieşti, maestre ! Aşa înţeleg şi eu. Nu mi-e teamă de evoluţie. În fundul inimii, oricît de militar aş fi în suflet, sînt şi eu socialist. Admit socialismul... Toţi sîntem, mai mult sau mai puţin, socialişti... Dar bolşevicii ?... Să mă ierte domnul Frimu. Dar spun şi eu ca dumneata : asta nu ! şi basta !

— Ce-aveţi, în special, să le imputaţi bolşevicilor ? l-a întrebat Frimu, înfigîndu-i în ochi o privire albastră şi dură ca oţelul.

Lui Tănase i-a sărit mustarul. Ar fi răspuns bucuros maestrului Gherea. I-ar fi plăcut să discute cu doctorul Cantacuzino. Dar cu Frimu ! I-a replicat tăios :

— Ce am cu bolşevicii ?... Am, domnule. [...]Oameni, domnule, sînt bolşevicii ? ! Fiare, domnule !... Bestii turbate !... Ai văzut cum au masacrat familia imperială ?... ca pe cîini !

Țăcălia lui Frimu se agita. Pumnii lui masivi de tîmplar i se strîngeau. Fălcile puternice mestecau un răspuns, greu ca o piatră de moară. Speriat, Nelu i-a luat răspunsul din gură. Făcîndu-se că glumește, l-a amenințat pe Tănase cu degetul :

— Ia seama, Tase ! Aduci tu singur apă la moara lui Frimu. Îi dai răspunsul de-a gata. N-ar avea decît să-ți amintească paginile cele mai elementare ale istoriei. Le știi și tu. Englezii, care numai barbari nu sînt, au executat pe Carol al lor. Francezii, care nu sînt ruși, care nu sînt sălbatici, au dat pe mîna călăului nu numai pe Ludovic, dar și pe nevastă-sa. Recunoaște, Tase ! Toate popoarele, cu adevărat mari, la momentul oportun, și-au ucis regii sau împărații.

— Numai noi... a bombănit Frimu.

Din fericire, Tase nu l-a auzit sau s-a făcut că nu-l aude. În fond, era mulțumit de el însuși. Își făcuse datoria. Luase apărarea Tronului. Salvase aparențele. Nimeni nu putea să-i pretindă mai mult. Mai ales că în inima lui, ca în inima imensei, covîrșitoarei majorități a românilor, Tănase se sinchisea de regi și de dinastii ca de papucii Maichii Domnului. Puteau să se dea suveranii de-a berbeleacul peste cap, să se ducă nouă și cu-a brînzii zece, nu era el, Tănase, omul care să miște barem degetul cel mic de la mîna stîngă ca să-i oprească din rostogol. Nici el. Nici alții. Cît regii trăiau, însă, și aveau în mîini pîinea și cuțitul, era altă chestie. Măcar de formă, de ochii lumii, trebuia să le ia apărarea. El îi apărase. Avea conștiința împăcată. De-aceea n-a auzit bombăneala lui Frimu, și cînd, în zgomotul scaunelor mișcate din loc, printre musafirii care se pregăteau de plecare și-și luau rămas bun unii de la alții, Nelu i-a atins ușor brațul și i-a șoptit la ureche :

— Mai stai, Tase... vreau să-ți fac o mare rugăminte !... el i-a răspuns vesel :

— Stau, Nelule. Cum să nu stau ! Poți să mă rogi ce vrei, mă ! Știi de mai înainte că ție nu pot să-ți refuz nimic.

În biroul răposatului colonel Hotnog au rămas singuri. Tănase s-a uitat un moment în jurul lui. L-au năpădit amintirile. Fotoliul colonelului. Scrumiera colonelului. Covorul în mijlocul căruia se oprise fricos, intimidat, cînd, pentru întîiași dată, venise de la împărțitul premiilor cu un maldăr de cărți la subțioară și cu coroana pe cap. Masa

colonelului, la care scrisese atîtea articole războinice... Călimara... condeiul... Toate, așa cum le lăsase. Pe cît putea să i se moaie și lui inima, i s-a muiat. A întrebat pe Nelu, cu glasul ușor alterat de emoție :

— Ei, Nelule, spune ce vrei !... Ce pot să fac pentru tine ?

— Ceva greu, Tase... Nu știu cum să-ți spun... Mă tem că n-o să se poată.

— N-o să se poată !... Mă ! nu fi prost !... Ce nu se poate la Dumnezeu și în țara românească !

— Asta-i așa... a zîmbit Nelu. Ai dreptate. Îmi dai un pic de curaj. Uite despre ce este vorba, Tase. În zilele din urmă s-au făcut o mulțime de arestări. Nu știu pentru ce s-au făcut și nu mă interesează. Printre arestați, însă, e și o persoană la care țiu... E la tine... Mi s-a spus că e arestată la cazarma din Dealul Spirii... Numai de tine depinde... Aș vrea... Te rog, Tase, dacă se poate, s-o pui în libertate.

— Cum îl cheamă, mă ?

— Nu-i un bărbat, Tase... E o domnișoară... o fată...

— O fată ? !...

Ochii lui Tănase îi rîdeau în cap. Gura îi rîdea pînă la urechi. Își spunea înveselit : „Nelu și o fată !...“ Se uită la el strengărește :

— Frumoasă, mă ?... Cu picățele ?...

— Nu prea frumoasă, Tase.

— Are-atunci pe vino-ncoace ?

— Poate... Nu știu... Nu e ceea ce crezi tu.

Tănase îi urma gîndul :

— Nici frumoasă !... Nici dată dracului !... Ce-ți pasă atunci de dînsa !... Las-o, mă, să mucezească în închisoare.

— Te rog... Tase !

Era atîta căldură în rugămintea lui Nelu și în mîna care-i strîngea brațul atîta mută insistență, încît Tănase s-a lăsat înduplecat.

— Bine, mă !... S-o pun în libertate. Slută, pocită, bolșevică, cum o fi... Fiecare cu gustul lui... Vorba ăluia... *De gustibus*... Cum spuneai c-o cheamă ?

— Lenuța.

— Și mai cum ?

— Lenuța Floareș.

„Lenuța ?... Lenuța Floareș ?“ repetă Tănase în gînd. Parcă-i spunea ceva numele ăsta. Parcă-l mai auzise. Cînd?

Unde ? Nu-şi aducea aminte. Probabil vreo marţafină... Vreuna cu care se culcase... Asta ar avea haz ! Noroacele lui Nelu !... Era scris, pesemne. Era un făcut să-i calce mereu în urmă, să-i ia îmbucătura de la gură, să-i sufle caimacul de sub naş.

Presupunerea îl amuza. „Chiar dacă o fi vreo bolşevică, îşi spunea el, îi dau drumul. Îi mai dau o dată poalele peste cap şi-i dau drumul." Repetă, tare :

— Bine, Nelule ! Să ştii că-i dau drumul... O vorbă am... Mîine ţi-o trimit peşcheş.

— Tase, cum să-ţi mulţumesc ?

— Lasă mă !... Ce să-mi mai mulţumeşti !... Ce nu fac eu pentru tine ?

II

Tănase s-a ţinut de cuvînt. A doua zi de dimineaţă, de cum şi-a scuturat voinicește zăpada de pe dînsul şi-a repezit un pumn, aşa, numai ca să-şi dezmorţească braţul, în falca ordonanţei, care-i trăgea pieziş mîneca mantalei, a chemat pe grefier şi l-a întrebat :

— Mă, grefierule, avem noi aici vreuna pe care o cheamă Lenuţa Floareş ?

— Lenuţa ?... Lenuţa Floareş ? s-a gîndit scurt grefierul. Da, domnule maior ! Avem. Arestată de sîmbătă... În afacerea cu manifestele incendiare... Dosarul cu numărul treizeci de mii şase...

— Lasă dosarul ! N-am nevoie de număr. I s-a luat interogatoriul ?

— Nu, domnule maior.

— Ai văzut-o ? O cunoşti ?... Cum arată ?

— Aşa şi-aşa.

— Bine, mă ! Spune-i să vie ! O punem în libertate. Fă-i actele... Vezi să nu fie nimeni pe-aici...

— Am înţeles, domnule maior !

Înţelegea bine şi repede grefierul. Papugiu de mahala, crescut pe maidane, hîrşcîit cu viaţa, îi cunoştea pe vîrful degetelor rosturile şi resorturile, dedesubturile şi învîrtelile, le aproba cu un zîmbet fin sub mustăţile ca vrabia, răsucite din vîrf spre ochii şmecheri, le punea în aplicare pe măsura posibilităţilor lui de grad inferior,

care erau totuși mari în zilele acelea grele și tulburi. Ce-i în mînă nu-i minciună, își repeta el înțelepțește, fie că era vorba de păsuiri, de întîrzieri în comunicarea mandatelor de arestare, de mituiri, de bacșișuri sau de muieri.

Făcînd stînga-mprejur, s-a mulțumit s-arunce din coada ochiului o privire plină de tîlc spre canapeaua cu telurile desfundate și s-a dus el însuși să deschidă, cu mîna lui, ușa închisoarei. Cu pumnii în șolduri, cu condeiul înfipt cuceritor după ureche, s-a oprit, însă, în pragul pușcăriei, trăsnit de putoarea care, amestecată cu aburi calzi, răbufnea prin ușa dată-n lături ca dintr-o gură de canal. Un moment s-a gîndit să se repeadă în gardian, să dea tava santinelei. Apoi, cuminte, s-a înfrînat. Pușcăria-i pușcărie ! Doar n-o să se spetească statul în cheltuieli pentru niște ticăloși de bolșevici.

Bolșevicii erau mulți. Vreo două sute și mai bine. Pușcăria nu era prea mare. Un vechi grajd de cai, cam de cincizeci de metri în lungime, pe vreo șase în lățime, cu ieslele înșirate încă de-a lungul zidului din fund, fără paturi, fără mindire, dar cu paie răspîndite economicos pe lutul bătut, care ținea loc de podele. Nici scaune, nici mese, nici bănci nu erau. Singura mobilă îngăduită era un hîrdău, așezat drept lîngă intrare, plin cu urină, și în care pluteau petice de hîrtie peste materii grase și informe.

Grefierul și-a dus mîna la nas, prefăcîndu-se că-și răsucește mustețile. Avea încă, împotriva aparențelor și-a necesităților meseriei, un rest de pudoare. Silindu-se să-și dea glasului o intonație cît mai severă, a întrebat :

— Care dintre voi, mă, e Lenuța Floareș ?

— Zent !... i-a răspuns din fund, din mijlocul unui grup compact de arestați, o voce caldă și glumeață.

Peste capetele oamenilor, la lumina gălbuie a unui bec electric, grefierul a zărit un cap zburlit, cu păr de aur, cu nasul în vînt, cu buze rumene și răsfrînte.

„Nu-i tocmai de lepădat..." și-a mărturisit el, în inima lui sensibilă atracțiilor sexului. Îndulcindu-și glasul, prin urmare, a chemat-o, cît putea el mai curtenitor :

— Ia fă-te-ncoa'... mamzelo !

— Poftim și dumneata, *musiu*, pînă la noi, i-a răspuns fata, subliniind nostim pe „musiu". Sîntem bucuroși de oaspeți. Avem de toate. Apă chioară în loc de ceai,

pe fundul ceştilor. Pîine mucedă... Şi colo... în hîrdău... Poftiţi, domnule grefier !... Gustaţi, domnule grefier !

Fata rîdea provocatoare. Arestaţii rîdeau şi ei, mai în surdină. Îşi dădeau cu coatele. Rînd pe rînd se uitau la capul grefierului şi la Lenuţa lor. Li-era la toţi dragă Lenuţa lor. Nu pentru că era fată sau pentru că era studentă — singura studentă venită printre muncitori dintre sutele şi miile de fîşneţe care n-aveau altceva mai grabnic de făcut, de cum treceau pragul facultăţilor, decît să-şi dea cu trei rînduri de spoială peste obrajii dogoriţi de focul bucătăriilor părinteşti — ci pentru că era simplă, veselă, cu tragere de inimă la orice ai fi pus-o, îndrăzneaţă şi plină de curaj faţă de orice. Cînta *Internaţionala* sub nasul militarilor şi strecura bileţele, ştiri, îndemnuri, ziare şi tot ce-i era interzis muncitorului — şi ce nu-i era interzis pe vremea aceea ! — sub nasul copoilor de la Siguranţă. Autorităţile aveau de furcă cu ea. Curţile Marţiale o păşteau. Grefierul a simţit că e mai prudent s-o ia cu binişorul. I-a răspuns, ofensat, dar înpăciuitor :

— Hai, lasă gluma la o parte. Zău dacă-mi arde de glume acum. Ia-ţi catrafusele mai bine şi fă-te-ncoa' !

— Ce să iau ?

— Calabalîcul !... Hainele... Rochiile. Tot ce ai aici.

O paloare uşoară s-a întins pe faţa fetei. Vroia să pară tot veselă ; dar era rîndul ei să nu mai rîdă de data asta. A întrebat, cu jumătate de glas :

— Unde mă duceţi ?

— Nu ştiu... O să vezi...

Un muncitor, o namilă de om cît un munte, care era culcat pe-o rînă, s-a sculat atunci în genunchi, apoi în picioare, s-a proptit în faţa grefierului şi, după ce l-a măsurat lung, de sus şi pînă jos, a scuipat o dată în lături şi i-a spus răspicat :

— Ori spui unde-o duci... ori altfel de-aici, dintre noi, nu pleacă !

— Cum ! Nu pleacă ? Ai spus că nu pleacă ? Tu comanzi aici, mă ? Să vezi tu cum o să plece ! Căprar de gardă !... Unde eşti, căprar de gardă ? Crucea şi dumnezeii mă-tii ! Soldat ! Ce stai ? N-auzi ?... Pune mîna pe dînsul !

Soldatul, cu baioneta la armă, a făcut, şovăind, un pas spre uşă. A vrut să-l facă şi pe-al doilea. N-a mai

avut, însă, timp. Din dreapta, din stînga, din fundul grajdului arestaţii răsculaţi au sărit ca un singur om. Un zid de piepturi baricada intrarea. Grajdul întreg urla, vocifera. Nu se mai înţelegea nimic. Nu se mai auzea decît un singur strigăt, acelaşi monoton, sumbru, deznădăjduit:

— Tovarăşi !... Tovarăşi !...

Grefierul îi privea tîmpit. Venise cu gînduri bune, cu intenţii pacinice. Auzise el că bolşevicii sînt zurbagii, zănateci, mai răi decît fiarele turbate. Dar orişicum ! Ce-aveau cu dînsul ? Ce le făcuse ? Ce le spusese ? Ce-i apucase ? Ce streche dase într-înşii ? De unde avea el să ştie că muncitorii, oricît de ignobilă era puşcăria, preferau să moară acolo, în grup, strînşi cot la cot, lihniţi de foame, înţepeniţi de ger, străpunşi de baionete, decît să se despartă, măcar o clipă, unul de altul. Ştiau ei ce-i aşteaptă pe cei izolaţi. Nu era zi lăsată de la Dumnezeu în care cei mai buni, cei mai inimoşi dintre dînşii, să nu dispară fără urmă, pe tăcutele, ca şi cum i-ar fi înghiţit pămîntul. Cei plecaţi o dată din închisoare, ori trimişi de la o temniţă la alta, ori puşi în libertate nu mai ajungeau nicăieri, nu se mai întorceau, nu-i mai vedea, nu mai auzea nimeni de dînşii niciodată. Autorităţile nici nu-şi mai dădeau osteneala să anunţe : „Fugit de sub escortă". Prea fugeau mulţi ! Prea era bătător la ochi ! Se învechise clişeul. Opinia publică, obosită sau laşă, prefera să fie scutită de explicaţii. Iar muncitorii, decît să moară în şanţurile drumurilor, împuşcaţi pe la spate, singuri, mai rău decît cîinii preferau să moară făţiş, laolaltă, sub ochii tovarăşilor.

Hotărîţi, nestrămutaţi, cu pumnii strînşi, făceau din piepturile lor zid în faţa grefierului. Grefierul se gîndea :

„Să chem corpul de gardă ? Să intru cu baioneta într-înşii ? Să scot maţele din ei ? Să le-arăt cine sînt eu ? Să fac vîlvă de pomană ? Ce-o să zică domnu maior ? Ia să-i iau mai bine cu acadeaua..." i-a şoptit şmecherul maidanelor care veghea într-însul.

Scoţîndu-şi, prin urmare, tacticos o ţigară din încheietura tunicii, a cerut foc soldatului şi, cu capela dată pe ceafă, cu ţigara aprinsă atîrnînd în colţul buzelor, în poza familiară şi clasică a haimanalelor de uliţe, s-a adresat arestaţilor :

— Care e mai mare între voi aici, mă ?

— Nimeni !... Toţi !... Sîntem egali !... Sîntem tovarăşi !... au căzut răspunsurile, într-un tumult asurzitor de urlete şi de afirmări.

Grefierul i-a lăsat să se potolească singuri.

— Bine... Bine, mă ! Sînteţi egali... Dar n-o să vorbesc doar cu toţi ! Cu care dintre voi pot să mă înţeleg ?

Făcîndu-şi loc cu coatele printre tovarăşi, un copilandru apăru în faţa lui ; o stîrpitură de om să-l dai peste cap cu un bobîrnac, agresiv, însă vioi în mişcări, cu ochi aprinşi, cu părul dat vîlvoi pe spate, descoperindu-i fruntea largă şi palidă.

— Puteţi să vorbiţi cu mine, domnule grefier !... Şi adresîndu-se muncitorilor : Tovarăşi, să fim oameni de înţeles !

Spre surprinderea grefierului, arestaţii au tăcut, îmbunaţi, îmblînziţi ca prin farmec.

„Aha !... care vasăzică 'mneata îmi eşti şeful lor ! şi-a spus grefierul în sinea lui. Tu-mi eşti capul răutăţilor. Tu mi-i întăriţi ! Lasă, ţingăule, că-ţi fac eu de petrecanie. Cuţu să-mi zici dacă..."

Şi amical l-a luat de braţ. I-a explicat, prolix, cu gesturi rotunjite, cu vorbe alese din vocabularul şefilor ierarhici, cum se prezintă situaţia. Au parlamentat vreo cinci minute, plimbîndu-se prin faţa grajdului. Din cînd în cînd se auzea glasul grefierului :

— Să crăp *monşer !... Ma parol doner* dacă te mint...

Copilandrul nu prea avea aerul să-l creadă. Ridica obiecţii. Punea condiţii : ba ca Lenuţa să nu-şi ia nimic cu dînsa, ba ca el sau altul s-o însoţească pînă la cabinetul comisarului regal. Condiţia asta din urmă, mai ales, nu surîdea grefierului. Îi strica socotelile. A primit-o în cele din urmă, mofluz, înrăit, cu-o perfidă restricţie mintală : „Las', că ţi-o coc eu ţie ! Scap eu fata... Dar tu, musiu, n-o să-mi scapi din gheară."

Acordul încheiat astfel şi supus aprobării obşteşti a fost adoptat cu entuziasm. Zidul de piepturi s-a deschis. Smulsă, ciufulită, veselă ca un cintez, Lenuţa şi-a făcut loc printre arestaţi.

De aproape, la lumina soarelui care rîdea cu dinţi printre hogegele cazărmii, Lenuţa nu mai era aşa de frumoasă. Mai curînd urîţică. Obrajii îi erau ofiliţi, buzele, veştejite, aurul părului, decolorat. Doar în ochii mari şi umezi, ridicaţi cu încredere spre tovarăşi şi numai către dînşii, stră-

lucea o lumină albastră așa de caldă, așa de vie, încît biata ei făptură, de copil chinuit fără vreme, părea scăldată în cerul dimineții.

Grefierul n-avea însă cum s-o vadă. Îi cîntărea sînii, striviți sub bluza de stambă grosolană, îi măsura pulpele strînse sub doi coți de stofă proastă. Le-a găsit slabe, uscate, bune cel mult pentru gustul domnului maior. Asta l-a liniștit. Fără să se mai gîndească la fată, fără regrete, a introdus-o în cabinetul comisarului regal.

„Să se spele pe cap cu dînsa, cum o știi, și-a spus el. Eu să-mi văd de celălalt."

S-a întors, rînjind, către copilandru. Scurt, a făcut semn soldaților să-l umfle :

— Pe sus cu el, mă ! La carceră cu el ! Acolo să-i putrezească oasele.

Și pe cînd nenorocitul, luat prin surprindere, ghiontit, și strîns în pumni de fier, nici nu mai avea puterea să strige sau să se zbată, maiorul Bojoceanu, politicos și reverențios ca într-un salon de cocoșnețe din lumea mare, făcea onorurile casei domnișoarei Lenuța Floareș.

— Vă rog, domnișoară !... Luați loc, domnișoară !... o îndemna el grațios, arătîndu-i fotoliul de piele din fața biroului.

El însuși, după ce i-a strîns amabil mîna, s-a răsturnat, picior peste picior, în fundul jilțului. Privindu-și atent unghiile lustruite, se întreba cum să procedeze mai elegant cu prietina lui Nelu. Se simțea în oarecare încurcătură, fiindcă, împotriva așteptărilor lui, nu-și aducea aminte s-o mai fi văzut vreodată. Probabil că nu se culcase cu ea. Se vedea bine că nu era de-alde alea. Deși modest îmbrăcată, părea la largul ei, liniștită, nicidecum intimidată. „Trebuie să fie vreo fată de boieri scăpătați, și-a rezumat el impresiile. Să mă port cu mănuși." Dregîndu-și glasul, a început, prețios și căutînd cuvintele :

— Misiunea mea, domnișoară, recunosc, e destul de dezagreabilă... dar și plăcută în același timp, fiindcă mi-a dat fericitul prilej să fac cunoștința dumitale.

Lenuța Floareș și-a ridicat din pămînt o pereche de ochi hazlii și îndrăzneți :

— Nu pot să spun că plăcerea e reciprocă, domnule comisar regal. Aș minți. Detest minciunile convenționale. Dar, nu-i așa ?... nu m-ați chemat aici ca să ne spunem amabilități. Ce vreți să aflați de la mine, domnule maior ?

„Ehe-hei ! își spunea Tănase, ascultînd-o. Asta nu umblă pe zece drumuri. Nu i se încurcă limba-n gură. Are pe dracu într-însa. Nelu, cît e el de nătăfleț, știe să le-aleagă. Să nu mă las nici eu mai prejos." Și a continuat tare :

— Minunat, domnișoară ! Îmi pare bine că netezești singură drumul. Să jucăm cu cărțile pe față. Mi se cere să te pun în libertate. Cineva, cam bănuiești dumneata cine, stăruiește din răsputeri pentru dumneata. Vezi, nu-ți ascund nimic. Azi o să fii liberă. Poți să te socotești de pe-acum ca și liberă. Nu-ți cer declarații. Nu-ți cer mărturisiri. O să-ți iau numai un interogatoriu de formă și... dacă se poate... dacă nu-ți cer prea mult... o să te rog să păstrezi o amintire bună despre mine.

Lenuța, uimită, mișcată oarecum, îl privea tot incredulă :

— Puteți să mă întrebați, domnule maior !

— Lenuța Floareș, nu-i așa ?

— Da.

— De cîți ani ?

— De nouăsprezece.

— Născută ?

— La Izmail, în Basarabia.

— De religie ?

— Nici o religie... Nu sînt botezată... nu cred în Dumnezeu, nici în sfinții și popii lui.

— Evreică, atunci ?

— Româncă, domnule maior. Din părinți neaoș români.

— De familie bună ?... onorabilă ?

— Bună ?... asta depinde de ce înțelegeți dumneavoastră prin familie bună... Onorabilă, însă, asta da ! Tatălmeu e muncitor la fabrica „Filaret", mama...

Lui Tănase îi scăpase condeiul din mînă. Își bătea fata joc de dînsul ? Îl lua la vale ? Fată de muncitor și, nedusă la biserică, îndrăzneață ca la ea acasă în cabinetul unui comisar regal ? „Asta s-o spui mutului, mamzelo !" s-a gîndit Tănase. Și ca să-i arate că înțelegea și el de glumă și că nu se lăsa mistificat cu una, cu două, a întrebat-o pe franțuzește, cu accent inimitabil :

— *Petetră ke vu parle osi le franse, mamzel ?*

— *Mais naturellement... le français, l'anglais et un peu l'italien,* i-a răspuns Lenuța într-o franceză impecabilă.

— Profesoară atunci ?

— Nu, domnule maior. Abia studentă. Studentă la Litere şi Drept.

Tănase s-a luminat. Instantaneu a stabilit legăturile dintre cauze şi efecte. Părinţi săraci. Fata studentă. Învăţătura se ţine cu cheltuială. Nelu avea bani berechet. Simplu ca bună ziua. Era amanta lui.

A privit-o cu alţi ochi. S-a uitat mai insistent la dînsa. Nu i se părea tocmai frumoasă. Cum opinase şi grefierul, o găsea mai curînd prea slabă, prea sfrijită cu umerii înguşti, fără sîni, sau aşa de mici, încît ca două mandarine de furat ascunse sub cămaşă, abia dacă-i rotunjeau cutele bluzei. Hotărît, nu era pe gustul lui. De cînd cu Pia, îi era lehamite de mortăciuni, de femei ideale, trase ca prin inel, fine şi diafane ca fumul de ţigară. [...] Ce gust pe Nelu să-şi aleagă numai curci plouate şi pisici leşinate ! Leşinată ! Nu i se părea tocmai leşinată marţafina lui. Firește, nu era aşa cum ar fi vrut-o. Dar nici de disprețuit nu era. Avea ceva într-însa picant şi iritant. În buzele răsfrînte ? În gropiţa din bărbie ? În ochii cu lipici ?

Tănase încerca să-şi dea seama. A privit-o mai lung în albul ochilor. Fata, indiferentă sau deprinsă să se aştepte la orice, i-a susţinut privirea.

— Mai aveţi vreo întrebare, domnule comisar regal ?

— Hm !... Încă una.

S-a sculat de la birou. A străbătut odaia de cîteva ori în lung şi în lat. Avea aerul că meditează. S-a oprit, în sfîrşit, în faţa ei :

— O să-ţi mai pun o întrebare. Dar să-mi răspunzi cinstit. Pe urmă eşti liberă.

— Întrebaţi, domnule comisar regal !

— De cînd îl cunoşti pe Nelu ?

O privea ţintă în ochi. Dacă o umbră sau o licărire de lumină i-ar fi trecut prin ochi, Tănase ar fi văzut-o. Dar fata n-a tresărit. Ochii i-au rămas senini :

— Nelu ?... Nu cunosc nici un Nelu.

— Nu te face !... Nu umbla cu mofturi... Îl cunoşti... Mi-a spus el singur. Aseară am vorbit cu el. Te cunoaşte. El mi-a cerut să te pun în libertate.

— Tot ce se poate, domnule maior, i-a răspuns natural fata. Vreun tovarăş i-o fi vorbit de mine... I-o fi rugat pe domnul acesta. Dar eu, personal, vă repet, domnule maior, nu cunosc nici un Nelu.

— Nici măcar n-ai auzit de dînsul ?

— Nu.

— N-ai auzit ?... Poți să juri că n-ai auzit niciodată de Nelu... de Nelu Azan ?

— Oh ! de tov... de domnul Azan... ba da... de el am auzit.

— Ei vezi ?

— Ce să văd ? Dacă îmi spuneați de la început că e vorba de domnul Azan, vă răspundeam cinstit, pe față, cum vă răspund acum, că am auzit de dînsul.

— Ai auzit numai? Nu-l cunoști cumva mai de aproape. N-ați vorbit niciodată, mai mult, împreună ? Ia seama !... Știu ceva !

Fata a ezitat un moment. Dar momentul acela i-a fost de ajuns ca să simtă dincotro venea primejdia, ca să-și cîntărească și să-și aleagă răspunsurile.

Nu trebuia să tăgăduiască, prostește, totul. Să recunoască numai ce nu putea să compromită cauza sau pe tovarășul Azan. Mărturisi simplu :

— Da... Nu tăgăduiesc... Am vorbit de două sau de trei ori împreună.

— Și despre ce ați vorbi ?

— Oh !... banalități... Despre lucruri indiferente.

— Numai atît ? Altceva nimic ?... Gîndește-te bine !... Nu ți-a propus ?... N-ați făcut nimic împreună ?...

Sub privirea lui insistentă, genele copilei au tremurat de data asta. O clipă, oricît de obicinuită era ea cu surprizele interogatoriilor, oricît de oțelită era în hărțuieli și lupte zilnice, a simțit terenul fugindu-i de sub picioare. De patru zile, de cînd fusese arestată, nu mai primise nici o veste sigură de afară. Întrebările, una peste alta, se rostogoleau în capul ei. Se mai făcuse vreo descindere ? Mai căzuse cineva ? Vreo anonimă ? Vreo imprudență ? Vreun denunț ? O trădare ? Se descoperise tipografia ? Fusese arestat tovarășul Azan ? În ochii comisarului regal, înveseliți și cinici, nu putea să descifreze nimic. O privea sigur de el însuși :

— Ei !... Așa-i că taci acum ? Ți-a pierit glasul ? Ai amuțit ?... Mai spune... mai repetă că nu ți-a făcut nici o propunere.

Cu un ultim efort, cu îndărătnicia aceea a tuturor arestaților hotărîți să reziste și să nege pînă-n pînzele albe, fata a murmurat :

— Ce putea să-mi propună !

— Ei ! ce !... Mai întrebi ?... Nu vezi cum te-ai înroşit ?... De ce-ţi laşi nasul în jos ? Uită-te în ochii mei !

— Mă uit, domnule maior.

— Ei, spune-mi acum !... A fost bine ?... hai ?

Fata nu înţelegea. Se uita la el nedumerită. Se vedea lămurit că nu înţelege. Tănase insistă :

— Hai, nu te mai face... Nu fă pe proasta... Spune-mi şi mie cum a fost ? Ce ţi-a spus ? Ce ţi-a făcut ?

Abia după ultima întrebare Lenuţei i s-a părut că începe să înţeleagă. Nu era sigură încă. Tot se temea. Îi întindea comisarul regal vreo nouă cursă ? Nu era nici el sigur de bănuielile lui ? Bănuia altfel de legături între ea şi tovarăşul Azan ? Ar avea haz ! Ar scăpa ca prin urechile acului. Lăsîndu-şi genele în jos, cu aer nevinovat şi pudic de mironosiţă, i-a răspuns, îndoielnic :

— Ce-ar fi putut să facă ?

— Ei !... ce să facă ! Iar te faci că nu mă înţelegi. Ce să facă ? Uite-te în oglindă ! Fată nostimă... Cu vino-n-coace. Nelu, oricît îl ştiu de ageamiu, o fi avînd şi el, ce naiba ! o picătură de sînge în vine. Te-a văzut.. Te-a plăcut... Te-a strîns în braţe... Te-a sărutat... Nu, zău, spune-mi drept! Sîntem singuri. Nu ne-aude nimeni. Poţi să mărturiseşti. Te-a sărutat ?... Ştie să sărute ?

— Domnule maior !

— Ei !, ce, domnule maior ! Doar nu-i o crimă ! O sărutare... Ce-i o sărutare ?... Nici n-ai simţit-o bine, aici, pe umăr, şi se coboară...

Se cobora, se pleca el însuşi spre dînsa în vremea asta. Îi înlănţuia braţele. Îi apuca mîinile. Încerca să i le imobilizeze. Îi căuta cu gura adîncitura umărului, suflîndu-i în ureche respiraţia lui fierbinte, opresată :

— Spune-mi !... Nu te las să pleci dacă nu-mi spui. Te-a sărutat ? Te-a mîngîiat ?... Ţi-a luat gura ?... sînii ?... Te-ai culcat cu dînsul ? Te-a avut ? Ştie să...

— Domnule comisar regal !

Cu o smucitură fata a sărit în picioare, izbutind, prin surprindere, să-şi elibereze o mînă. Cealaltă a rămas în mîna lui Tănase. I-o strîngea, i-o îndoia încet, irezistibil. O silea aproape să îngenunche. Pe nesimţite o apropia de dînsul. Îi sufla în faţă :

— Spui ?... spune odată !

— Strig, domnule maior !

Tănase rînji :

— Strigă !... Poți să strigi cît îi vrea. Au mai strigat și altele... Înceărcă !... Țipă !... Zbate-te !... Urlă !... N-o să te audă nimeni. N-o să-mi scapi din palmă. [...]

III

Multe și variate sînt spectacolele ridicole ale vieții ! Ridicol pare bărbatul încornorat. Ridicol e omul sau cîinele cu tinicheaua legată de coadă. [...]

Tănase, oricîte fireturi și decorații avea pe piept și oricît de severă era atmosfera Curții Marțiale, în care crucea de pe birou își desfăcea brațele ei neputincioase, a simțit ridicolul situației. Un nasture de la tunică îi sărise în luptă. Cămașa îi era leoarcă. [...] Rîdea mînzește și înjura surugește în gînd. Înjura cu exasperare pe fleoarța și tîrîtura lui Nelu, pe Nelu, el însuși, care i-o trimisese, pe grefier, care o lăsase să intre, pe soldați, pe arestați, pe bolșevici. Aducîndu-și aminte că vreo două sute și mai bine dintre aceștia n-așteptau decît bunul lui plac ca să-i scarmene și să-i descoase, a intrat într-înșii ca în unt. Pe cîți i-au căzut în palme, în dimineața aceea, i-a înnebunit în pumni și interogatorii. Ieșeau „ticăloșii" din cabinetul lui cu gîturile strîmbe, cu capetele cît banița. Cazarma răsuna de urlete ; coridoarele gemeau de vaiete ; pe pămînt, dinspre grajduri, începeau să se tîrască mirosuri grele de iodoform. Neîmpăcat și sumbru, Tănase își făcea datoria. Pe tată-său să-l fi prins printre bolșevici, cum îi spusese și Haită, i-ar fi făcut de petrecanie. Avea impresia, calmantă, ca un strat de alifie așternut peste usturimea pielii, că în înjurăturile lui vorbea societatea, că pumnii lui solizi răzbunau o entitate abstractă, pură, fără contingențe cu propria lui pică. Uita de Nelu. Cărînd pumnii cu ghiotura, învîrtind și izbind vîna de bou în dușmanii societății, uita și de fată. Nu se mai întreba dacă tîrfa o să vorbească sau nu, dacă o să-i spuie, dacă o să pălăvrăgească. „O să-i spuie ? N-o să-i spuie ? Spuie-i, la urma urmei, tot ce-o vrea ! Ce-am avut și ce-am pierdut ! Tot n-o să fac nici o brînză cu prietinia lui Nelu", își încheia el socotelile, după fiecare pumn repezit în fălci.

Dar fata n-a vorbit.

Pudoarea femeilor, ca și virtutea lor, își are rațiunile ei, căile ei misterioase, întortocheate și inexplicabile. Toc-

mai cînd se gîndea mai puțin la dînsul, Tănase s-a pomenit cu Nelu. Venea întins la el, cu brațele deschise :

— Îți mulțumesc, Tase ! N-o să uit niciodată ce ai făcut pentru mine. Iartă-mă dacă am venit aici... Văd că ai treabă... Nu vreau să te împiedic de la lucru... Dar nu m-a răbdat inima să mai aștept. Încă o dată îți mulțumesc, Tase !

Tănase s-a uitat la el, cam bănuitor la început, cam incredul. Nu prea se simțea la largul lui. Arestații, vreo șapte la număr, înșirați în fața biroului, erau toți cu fălcile umflate. El însuși avea încă în mîini vîna de bou. A învîrtit-o ușor, elegant, între degete, ca o cravașă de cavalerist, și s-a grăbit să-i răspundă :

— Da' lasă, mă !... Ce atîtea mulțumiri !... Fac și eu ce pot. Bine c-am putut de data asta. N-a fost tocmai ușor.

— Mi-nchipuiesc, Tase.

— Înțelegi și tu... forme... control... răspundere.

— Îmi dau, cum să nu-mi dau seama, Tase... De aceea am și ținut...

— Ai văzut-o ? l-a întrerupt el, tot cu oarecare bănuială în glas.

— Cum de nu. Firește ! De-aici a venit glonț la mine. Dacă ai fi văzut-o și tu !... Era încîntată... fericită... Te-ai fi simțit și tu fericit de fericirea ei.

Tănase se silea să pară radios. Cînd Nelu a vrut să-și ia rămas bun de la dînsul, scuzîndu-se încă o dată că-l întrerupsese de la lucru, el a protestat sincer :

— Ce lucru, mă !... Nu mai am nimic de lucru. A trecut de 12. Să isprăvesc numai cu ăștia și plecăm împreună. Hai la „Capșa", să luăm cîte o țuiculiță. Azi faci tu cinste, mă !

Era vesel. Se simțea ușurat. Într-un minut a terminat cu toți arestații. Pe patru dintre ei, care aveau vînătăi pe față mai puțin aparente, i-a pus pe loc în libertate. Pe ceilalți, cum a șoptit grefierului, „văzînd și făcînd".

Cu Nelu s-a arătat adorabil. L-a instalat la „Capșa" ca la el acasă. Chelnerii îl cunoșteau. Vînzătoarele, dindărătul vitrinelor de prăjituri, îi surîdeau. Domnișoara casieriță i-a făcut amical cu ochiul. Cît ai bate din palme o dată, la masa lor s-au strîns cunoscuți și necunoscuți, camarazi de arme, prietini de căciulă, doamne din recenta elită a societății și femei, fără stare civilă bine determinată, dar la fel de elegante și de ușoare. Își muiau buzele

violent înroşite în vermutul auriu. Ciripeau pe franţuzeşte. Una dintre ele, luînd-o înaintea celorlalte, a şoptit lui Bojoceanu :

— *Il est vraiment charmant, vôtre ami...*

— *Şarmant... Şarmant...* a aprobat Tănase, şi unde mai pui că e şi bogat pe deasupra. Cît am la sută dacă îţi fac rosturile ?

N-au apucat însă să facă tîrgul, pe trei sferturi, bineînţeles, numai în glumă. Între ei a apărut, ca dracul din cutie, Cotan, neobositul şi inenarabilul Cotan, Cotan, tartorul mahalalelor, deliciul saloanelor, bucuria cucoanelor, procuristul burlacilor, salvarea căsniciilor modeste, providenţa familiilor cu fete mari în casă.

— Da' eu cît am ? i-a întrebat el din ochi şi din gura căscată pînă la urechi, pe cînd toţi cei de la masă şi de la mesele vecine îl salutau, îl chemau, îi făceau semne disperate să vină lîngă dînşii. Cotan însă le-a dat la toţi cu tifla şi-a repetat întrebarea : Eu cît am ?

— Tu, mă ?... Pă ce, mă ?... i-a răspuns Tănase. Un şpriţ dacă vrei. Şi nici pe ăla nu-l plătesc eu. Nelu plăteşte.

— Lasă şpriţul, maiorule !... i-a ripostat Cotan. Nu mă lua cu subţirelul, că-mi vine şpriţul cu sifon pe la nas... Să revenim la chestie... Eu cît am ?

— Cotane, eşti insuportabil !... l-a dojenit frumoasa doamnă, privindu-l cu ochi şăgalnici, care nu credeau nici ei spusele buzelor umede de vermut.

Cotan s-a chiorît lung la dînsa, i-a trecut braţul pe după talie şi, strîngînd-o bine, îi spunea în vîrful buzelor:

— Ascultă, beşondrino !... mie să nu-mi umbli cu şoalda. Spune repede cît am. Altfel te pîrăsc lui bărbatutău, spui sau... Ridicîndu-se pe jumătate în picioare, a strigat, perfid : Nene Istrati !

Cel interpelat astfel, un domn scurt, gras şi chel, cu un neg enorm între sprincene, care se umfla radios de cîte ori rîdea faţa jovială a lui stăpînă-său, i-a răspuns de la capătul celălalt al meselor lipite una de alta :

— Ce-i cu tine, Cotane ?

— Ce să fie !?... Rău, nene Istrati.

— Cînd ne-o fi mai rău, măăă... să ne fie ca acum, i-a răspuns nenea Istrati, săltîndu-şi bărdăhanul, lăsîndu-se fericit pe spetează scaunului şi ridicînd paharul în cinstea tuturor.

Paharele s-au ciocnit. Invitaţii lui Nelu le goleau pe nerăsuflate. Chelnerii nu mai pridideau să le umple. În vremea asta Cotan parlamenta cu nevasta chelului :

— Îmi dai, fă, sau te spun ?

— Îţi dau... dacă-i spui...

Cotan s-a uitat înveselit la dînsa. Îşi lingea buzele :

— Scîrbo !... Parşîvo !... Mă iei la sigur, care vasăzică. Să bat şeaua ca să priceapă iapa. Să-i spun bărbatului ca să m-audă craiul! Ce pui de muieruşcă îmi eşti ! Ce paţachină ! Vino să te pup !

O lua de braţe. O strîngea de mijloc. Schimele şi giumbuşlucurile lui au atras atenţia celorlalţi. Glumele au început să pîrîie :

— Ia seama, nene Istrati !

— Dormi, bărbate ? Ţi-a pus gînd rău Cotan !

— Pentru el ?... Pentru altul ?... Cine-o fi ?...

Veselia creştea. Apariţia lui Coco Ghica, pe trotuar, în vitrina cofetăriei, n-a făcut decît s-o sporească. Unii i-au bătut în geam. Alţii s-au sculat de la mese şi l-au adus pe sus. Coco a intrat pe uşă, cu alai, ca un triumfător. Tănase a comandat alt rînd de băuturi. Cotan a propus în mijlocul unei adevărate furturi de entuziasm :

— Măi, domnule Azan, ce-ar fi dacă am lua masa împreună ? Eu tot n-am decît un pol în pungă. Îl pun la bătaie ! Cine are mai mult să ridice mîna... Nimeni n-o ridică?... Punem atunci mînă de la mînă şi, cît nu s-o ajunge, împlineşte Azan.

De data asta toate mîinile s-au ridicat. Majoritatea era zdrobitoare. Nelu a trebuit să se încline. Doamnele s-au strîns în jurul lui. Discutau. Palavrăgeau. Nu izbuteau să se înţeleagă. Unele vroiau să meargă la „Flora". Altele ţineau la „Capşa". Fiecare propunea alt local : „Suzana", „Leul şi cîrnatul", „La trei ochi sub plapomă". Zarva creştea. Discuţia se prelungea. Tot Cotan a tăiat nodul gordian :

— Ce mai dura-vura !... Mergem la Azan acasă.

— Dar n-am nimic pregătit ! Cum să vă primesc ? a încercat Nelu să se scuze.

— Bani ai ? i-a tăiat-o scurt Cotan. Dacă ai, găsim de toate aici. Dacă n-ai, luăm pe datorie. Eu gîrez !

Încărcaţi cu pachete şi coşuri de merinde, cu sticle de vin şi şampanie la gheaţă, au pornit-o, ca la nuntă, în automobile deschise, spre casa lui Nelu. Rarii trecători de la

era aceea își strîmbau gîturile uitîndu-se după veselul și zgomotosul cortegiu. Doamnele își fîlfîiau batistele. Din fuga mașinilor, Tănase arunca bezele fetelor oprite pe marginea trotuarelor. Coco le făcea semne entuziaste să vie după dînșii. Cotan cotcodăcea ca găinile, cînta ca cucoșii, lătra și miorlăia. În vechea și tăcuta casă a răposatului colonel Hotnog, au pătruns ca o menajerie într-o zi de iarmaroc.

Petrecerea improvizată a reușit peste așteptările tuturor. Masa ca masa. Nimeni nu ținea prea mult la mîncare. Dar vinurile erau bune, șampania frapată, parchetul lunecos ca gheața, divanurile adînci. Din pămînt, din iarbă verde. Cotan a scos un taraf de lăutari. În garderoba colonelului, domnul chel a descoperit zece rînduri de uniforme și de halaturi. Tănase și-a adus aminte de dulapul domnișoarei Roger. Doamnele și-au pus pe cap pălării de pe vremea bunicii, cu moțuri și penagii extravagante. Domnii au apărut în laibăre grotești. Salonul părea o caricatură de bal consumat. Perechile se înlănțuiau în trepidante dansuri moderne, cu grații perimate de pavane, se împleticeau în poalele prea lungi. se lăsau să cadă, cuprinse de vertigiu, amețite de dans, de băutură, de inepuizabile dorințe, în fundul sofalelor.

Sofalele gemeau. Telurile scîrțîiau. Doamnele suspinau.

IV

În casa răposatului colonel Hotnog, Tănase se simțea acum ca la el acasă. De cum își isprăvea treburile la „Capșa" sau în Dealul Spirii, își făcea apariția. Învățase repede rosturile gospodăriei. Chema slugile pe nume. Poruncea în gura mare. Zgomotos și vesel, antrenant și cu capul plin de idei ingenioase, propunea petreceri inedite, inventa mijloace noi de distracție, punea la cale întîlniri, sindrofii, chefuri răsunătoare, zaiafeturi neașteptate. Pe tată-său l-a povățuit, destul de blînd, dar inflexibil, să nu se mai urce din subsol. Pe invitați îi punea la largul lor.

Din slăbiciune, din prietenie sau din recunoștință, Nelu îi ceda locul său întîietatea inițiativelor. Apuca să făgăduiască. Nu știa să refuze. Ținea să-și respecte cuvîntul dat. Răspundea arareori la invitațiile altora. Dar casa lui, la orice oră din zi și din noapte, era deschisă bandei vesele, condusă, rînd pe rînd, de Coco, de Cotan sau de Tănase.

De cîteva ori tovarășii socialiști, susceptibili și lesne bănuitori, au încercat să-i deschidă ochii. Într-o zi, fiul lui Dobrogeanu-Gherea, care, spre deosebire de bătrîn, era dintr-o bucată, fără prea multe subtilități, poate, în raționamente și socoteli, dar incapabil de tranzacții, intratabil față de alții, implacabil cu el însuși și neclintit ca o stîncă sau ca un catîr în ceea ce apucase odată să creadă, i-a spus, cu destulă iritare în glas :

— Nu poți să fii în același timp prietin cu muncitorii și cu călăii muncitorilor.

— Despre ce călăi vrei să vorbești, tovarășe Gherea ?

— Mai e nevoi să pun punctul pe i ? Despre cine vrei să vorbesc dacă nu de bruta... de bestia de Bojoceanu !

Nelu și-a lăsat capul în pămînt. Un zîmbet descurajat și trist i-a trecut pe buze. Îl cunoștea și el acum pe Tănase. Nu-și mai făcea iluzii asupra lui. Un om ca atîția alții. Hibridă amestecătură de rău și de bine. Cu el fusese bun. Se arătase drept. Eliberase pe Lenuța. Îi păstra recunoștință pentru asta. Ar fi vrut și din partea tovarășilor un pic de recunoștință pentru dînsul. Un pic de înțelegere măcar, și de bunătate. I se părea că socialismul, care e numai lumină, adevăr și dreptate, trebuia să răspîndească în suflete atîta voie bună, încît să nu mai fie loc în ele nici pentru ură, nici pentru răzbunare. Cînd îl asculta pe tînărul Gherea vorbind de gangrena și puroaiele lumii capitaliste, care nu pot fi spălate decît în valuri de sînge, se refugia, asemena mai tuturor intelectualilor și artiștilor de bună-credință atrași de mișcare, într-un vag ideal de echitate socială, dulceag ca o idilă, ireal ca o poveste dintr-o *O mie și una de nopți*. Asculta atunci, cu mai multă luare-aminte, cuvintele liniștite, sfătoase, ale tovarășului Frimu. Spre surprinderea lui, Frimu, muncitorul Frimu, i se părea mai uman și mai înțelegător decît intelectualii. Într-o seară, mestecînd rar și apăsat cuvintele între fălcile lui puternice, i-a spus :

— Nu te întreb, tovarășe Azan, cum poți să fii prietin cu o asemenea brută. Dacă o vită sau un cîine pot să găsească adăpost în bătătura noastră, cu ce drept am izgoni de la noi pe semenul nostru !... Eu, la țară, de unde sînt, am crescut printre dobitoace și printre oameni care nu erau mult mai presus decît dobitoacele. Ca și dumneata, n-am făcut deosebire între ele. M-am deprins să respect

deopotrivă tot ce viețuiește. Și cea din urmă sălbăticiune are ceva omenesc într-însa. Dacă n-ar avea decît ochii. Pe cît m-au învrednicit puterile și puțina știință pe care am cules-o în cărțuliile noastre socialiste, m-am silit să le fiu de folos. Am încercat să îmblînzesc dobitoacele, și pe om să-l împiedic de la rău. Dar m-am ferit, ca de foc, să trezesc animalul care dormitează în noi toți. Nu m-am pus de bunăvoie între coarnele boului. N-am ridicat copita calului nărăvaș. N-am lăsat să se apropie prea mult de mine cîinele care mușcă pe furiș sau pe omul slugarnic, care are inimă de cîine... După cîte am aflat, tovarășe Azan, maiorul Bojoceanu, prietinul dumitale, e fecior de slugă. Nu-ți spun să-l ocolești pentru asta, sau să-l îndepărtezi de la dumneata pentru o vină care nu e a lui. Rămîi prietin cu el dacă socoți că e chip să mai faci ceva dintr-însul. Ferește-te, însă ! Păzește-te mai mult de dumneata decît de el. Nu-i căta în coarne. Nu-i da singur prilej să te muște.

Jignit în sentimentele lui de prietenie, tot pe atît cît și de faptul că sfatul acesta îi venea de la un muncitor, Nelu i-a reproșat blajin :

— Tocmai dumneata, tovarășe Frimu... un muncitor... să vorbești astfel !

Fruntea lui Frimu s-a ridicat. Țăcălia i-a tremurat. Ochii vineți i-au lucit ca muchea uneltelor de oțel. Apoi, ca o umbră i s-a așternut peste dînșii și un zîmbet bun și trist, și iluminat, și ironic în același timp, i-a trecut pe buze :

— Da, tovarășe... Eu, muncitorul... Fiindcă muncitorul, tovarășe, nu e slugă... Fiindcă în țara asta de slugi, numai noi singuri, muncitorii, ne mai dăm osteneala să n-avem nici suflete, nici apucături de slugi...

Îi vorbea cu durere acum. Îi explica țara. Îi arăta pe oameni așa cum sînt. O clasă stăpînitoare de slugi, peste un popor de iobagi. Slugă — militarul care dă umilit și respectuos din coadă în fața superiorului ierarhic. Slugă — slujbașul care-și teme locul și tremură ca varga în fața ocîrmuirii. Slugă — politicianul care-și lingușește deopotrivă alegătorii și miniștrii. Slugă — intelectualul nevolnic care se ploconește în fața privilegiilor sau prejudecăților sociale. Slugi — toți cîți sîntem : dascăli, avocați, ziariști, samsari, profesioniști așa-zișI liberi, literați, artiști, toți cîți așteptăm o locma sau un os de ros de la stăpînire ; toți cîți

avem ceva netrebnic de apărat : cîștiguri nelegitime, situații uzurpate, familii descompuse, proprietăți încălcate sau furate.

Nelu ar fi vrut, ca și Frimu, să atribuie slugărnicia numai celor de sus. Dar nu putea. Cunoștea, din păcate, istoria țării. [...]

Nelu încerca să străbată cu gîndul tenebrele trecutului. Explicațiile nu-i lipseau. Manualele elementare îi erau încă proaspete în minte. Am fost aruncați de soartă, izolați și puțini la număr, într-un ocean de dușmani. Peste noi au trecut valuri-valuri năvălirile barbarilor. Numai cine n-a vrut n-a trecut peste noi. Cum spunea și poetul :

„Vin și hunii, vin și goții,
Vin potop, potop, cu toții !"

Încălcați și cotropiți de pretutindeni, bătuți de la nord, alungați de la sud, ca să nu pierim sub copitele cailor sălbatici, am fost siliți să luăm calea munților ; ca să nu fim smulși din rădăcină, asemenea stejarului bătut de vînturi, ne-am plecat și ne-am îndoit ca trestia de baltă. Cinci veacuri de plecăciune lasă urme în viața unui popor. Și veacurile care au urmat n-au fost nici ele mai clemente. Pieriseră hunii. Rămînea tătarul. Trecuseră vandalii. Se ridica Semiluna. La apus, ca și la răsărit, am fost siliți, încă o dată, să ne închinăm. Fețele boierești au măturat cu bărbile lor albe covoarele sultanului. Și voievozii, abia descălecați din Fanar, băteau mătănii pravoslavnicei Rusii. Dezmembrați, neputincioși, [...] cum am fi putut, după un mileniu de îngenunchere, să ne păstrăm dreaptă șira spinării ! Cum au putut alții însă ? se întreba Nelu. Cunoștea istoria. Nu putea să se gargarisească cu fraze. Nu putea să se îmbete cu apa chioară a rodomontadelor patriotice. Știa că toate popoarele au trecut prin încercări la fel de dureroase. Știa că invaziile barbarilor n-au fost o excepție rezervată exclusiv românilor ; și nici umilința înfrîngerilor ; și nici lanțurile robiei. Cuceritorii, slavă Domnului, n-au lipsit pămîntului. Și omul, mereu și pretutindeni, a mușcat pămîntul sub călcîiul lor.

Cum l-au mușcat, însă ! Cu ce ură neîmpăcată în suflet ; cu ce gînduri de mînie și de răzbunare ! Gem paginile istoriei tot pe-atît de faptele tiranilor, cît și de clocotul de revoltă al mulțimilor.

În epocile cele mai sumbre prin care a trecut omenirea au înflorit ici și colo firave, dar miraculoase, ca o eternă făgăduială a vieții, licărirea de conștiință a cugetărilor și mișcătoarea nevoie de solidaritate umană a celor obijduiți. Pe rugurile Inchiziției, ca și între zidurile Bastiliei, în Roma cezarilor, ca și pe malurile Nevei, oriunde și oricînd s-au găsit totuși oameni ; și nicăieri și niciodată omul n-a uitat permanent că este om. [...]

Cu fruntea lăsată greu în palme, legănîndu-și capul ca geamandura bătută de valuri, Nelu se întreba :

„Ce blestem apasă asupra noastră ? În ce neguri ale trecutului trebuie căutată explicația ticăloșiei noastre actuale dacă n-o putem găsi în vicisitudinile istoriei ? Cum se face că eu, fiu de boier, nepot și strănepot de boieri, îmi descopăr adesea în mine suflet de slugă și nu mă pot ridica niciodată, dacă nu mai presus, cel puțin la înălțimea unui simplu muncitor, ca tovarășul Frimu." Se gîndea mult la Frimu. Îi plăcea să-l asculte, să-l audă rostogolind cu greu cuvintele, ca bolovanii tîrîți de puhoaie, scoțînd dintr-însul, cu anevoie, ca avarul dintr-un sipeț, revolta surdă și idealurile primejdioase. Cunoștea și pe alți fruntași ai mișcării. Îi văzuse, îi auzise mai pe toți. Nici unul nu-l impresionase însă ca tîmplarul acesta sobru, cumpătat, sfătuitor în vorbă ca un țăran molodovean, hotărît la faptă ca omul care, o dată pentru totdeauna, și-a făcut sacrificiul vieții, și drept, mai presus de toate, drept și neîngăduitor față de el însuși, drept și bun față de clasa lui, drept, împăciuitor, înțelegător față de dușmanii lui de clasă. N-avea cine știe ce știință de carte. Vorbea însă, simțea mai ales, parcă părul i-ar fi albit pe bucoavnele cărturarilor. Nelu se întrebase adesea : de unde o fi avînd oare tovarășul Frimu știința asta a vieții, care-l face solid ca o stîncă în lașitatea obștească, și cunoașterea asta a oamenilor, care-l apără, ca o pavăză, împotriva descurajării ? Cine i le dăduse dacă nu le găsise în cărți ? Ce flacără ascunsă îi întreținea bunătatea în mijlocul prigoanelor de tot felul și, inalterabilă, credința, în mijlocul trădărilor, vînzărilor, dezamăgirilor necurmate ?

Ca un ecou, ca un ecou insinuant și dulce, Lenuța îi răspundea :

— Socialismul...

— Socialismul ! exclama Nelu, cu incertitudine, cu îndoială.

Ar fi vrut și el să creadă în socialism. Crezuse în socialism. Își închipuise, de bună-credință, că e de ajuns să prezinți omului un ideal, ca să-i schimbi, prin aceasta chiar, firea și apucăturile. Cu naivitatea cărturarului lipsit de simțul realităților, își imaginase cîndva un proletar-tip, un fel de cavaler cruciat al vremii noastre, plin de avînt, fără contact cu mizeriile pămîntului, însuflețit de gînduri nobile și vaste, pornit la atacul ignobilei lumi capitaliste ca altădată feudalii la atacul Semilunei. Cum avea să nu cadă, ca dintr-al nouălea cer, de la înălțimea vertiginoasă a viśurilor astea copilărești de cîte ori se găsea printre tovarăși ! Fruntași acriți. Muncitori ignari, inculți, fără alt orizont intelectual decît al bietelor lor nevoi zilnice, sectari și înguști la minte ca și burghezii, vulgari și mediocri ca și burghezii și, ca și burghezii, preocupați de griji mărunte, înrăiți de certuri josnice, roși de ambiții, scuturați pe dinăuntru de invidii și de neputință, străini de tot ce e mare și frumos pe lume, bătîndu-se și încăierîndu-se între dînșii pe locurile din comitete. La ce bun, își spunea el cu amărîtă descurajare ; la ce bun să înlocuim o clasă rea și coruptă cu alta tot așa de putredă și de rea ? Mărturisea Lenuței :

— Socialismul n-a prefăcut sufletul oamenilor. Muncitorii socialiști nu sînt nici mai drepți, nici mai buni ca ceilalți muncitori. La ce să ne amăgim cu iluzii deșarte ? Miracolul făgăduit de socialiști nu s-a realizat...

Lenuța îl asculta cu răbdare. Îi înțelegea dezamăgirile. Ar fi vrut să i le ia cu mîna, așa cum răcorești fruntea unui bolnav cînd îi treci palma pe fruntea înfierbîntată. Ochii ei de peruzele, sub buclele prematur veștejite, străluceau cald și umed ca roua dimineții pe florile albastre. I se aprindeau, vii, pe măsură ce vorbea :

— Ești nedrept, tovarășe Azan. Uiți că socialismul n-a fost încă nicăiri înfăptuit pe lume. Uiți că muncitorii n-ar putea să fie altfel decît așa cum i-a crescut și i-a fățuit societatea capitalistă. Te plîngi că sînt inculți ? E adevărat. Dar cine le-a pus vreodată cartea în mînă ? Îi învinuiești că sînt egoiști și răi ? Poate că și aceasta e adevărat. Dar cine s-a coborît vreodată printre dînșii să le vorbească altfel decît cu gînd ascuns, de jaf și de exploatare ? Nu pricep arta ? Nu simt poezia ? Se prea poate ! Dar de unde

să le cunoască ? Cînd ar fi putut să afle de ele ? Gîndiute-ai vreodată, tovarăşe Azan, la viaţa lor ? Întrebatute-ai cum trăiesc ? Judecă singur ! Dacă dumneata n-ai fi avut bani, dacă ai fi fost silit, de mic, să munceşti ca şi dînşii, muncă grea, cîte douăsprezece, cîte paisprezece ceasuri din zi, ia spune-mi, cînd ai mai fi avut vreme să răsfoieşti o carte şi cum ai mai fi putut să-ţi împodobeşti mintea sau să-ţi legeni sufletul cu muzica versurilor lui Verlaine sau cu gîndirea lui Anatole France, cînd nici franţuzeşte n-ai fi avut posibilitatea să înveţi ? ! Iată deosebirea dintre noi. Pe mine nu mă miră că muncitorii sînt aşa cum sînt. Ceea ce mă uimeşte, în schimb, ceea ce-mi dă o încredere nebună în mine şi în cauza noastră e că, ducînd viaţa de cîine pe care o duc, mai au totuşi inima să lupte şi tăria să nu moară cu dezesperarea în suflete. Vezi, ăsta e miracolul ! Fii de bună-credinţă, tovarăşe Azane ! Recunoaşte că miracolul acesta, dacă nu l-a înfăptuit pe de-a-ntregul, l-a anunţat cel puţin şi l-a pregătit socialismul şi că...

— Şi că... tovarăşă Lenuţo ?

— Şi că... să nu te sperii, tovarăşe Azane, de ce-o să-ţi spun !... că mai curînd, desigur, decît ai vrea dumneata şi toţi ai dumitale, mai curînd, poate, decît ne aşteptăm noi, cu toţii, îl va înfăptui comunismul.

Nelu nu s-a speriat. Dar nici n-a zîmbit. În glasul Lenuţei tremurase, sub aparenţa glumeaţă a vorbelor, ceva cald, profund sincer, şi ochii ei albaştri luaseră culoarea cenuşei din vatră arsă de jăratec. A întrebat-o, cu jumătate de glas, ca în taină :

— Eşti bolşevică, prin urmare ?

— Da, tovarăşe Azan.

Îi susţinea privirea. Îi vorbea rar şi grav :

— Nu ţi-am spus-o pînă acum. Mă temeam, cînd ne-ai dat voie să instalăm tipografia în grajdul dumitale, că ai putea să ne refuzi. Nu te cunoşteam încă. Acum te cunosc. M-ar fi mustrat cugetul să-ţi ascund mai departe adevărul. N-o să mi-o iei în nume de rău, nu-i aşa.

— Nu, tovarăşă...

A vrut să-i întindă mîna. Ar fi vrut s-o strîngă, toată, în braţe ; să-i culce capul obosit pe umărul lui ; să-i mîngîie încetişor părul decolorat şi veştejit. Un sentiment inexplicabil de pudoare, ca şi cum s-ar fi temut să nu strice, să nu pîngărească o clipă de ideal, i-a reţinut braţul. Tă-

cerea s-a lăsat între dînșii. Tîrziu, cea dintîi, Lenuța a întrerupt-o. Glumea acum :

— Ce păcat că nu sîntem făcuți să ne înțelegem ! Dar nu ești dumneata de vină. Nici eu. Fiecare dintre noi vorbim o altă limbă. Am de multe ori impresia că nici o graniță dintre state nu e așa de redutabilă ca granițele dintre clase. O prăpastie ne desparte. Eu mă plîng că dumneata nu ne înțelegi, și în vremea asta, la rîndul meu, cu toate silințele pe care mi le dau, sînt silită să-mi mărturisesc adesea că nu te înțeleg.

— Ce nu înțelegi anume, tovarășă Lenuța ?

Lenuța zîmbea printre genele umede :

— Multe și mărunte, tovarășe Azan.

— De pildă... una...

— De pildă... Lenuța căuta. Nu înțeleg, de pildă, cum un om ca dumneata, cu toate lipsurile și scăderile pe care nu ți le ascund, dar om de omenie, în definitiv, cult, civilizat, înzestrat cu oarecare calități sufletești, destul de rare în vremea noastră, poți să suporți nu spun prietinia, dar măcar contactul unei brute... unei bestii...

— Ca maiorul Bojoceanu !

— L-ai ghicit ! I-ai spus pe nume. Știi că ești mai puțin naiv decît te credeam, tovarășe Azan !

De data asta Nelu a zîmbit. A zîmbit într-un fel pentru dînsa și altfel în el însuși.

Întîmplarea făcuse ca tocmai cu o noapte mai înainte, la un chef monstru, organizat de Cotan, să se întîlnească, pe neașteptate, cu Pia. Nu se gîndea la dînsa. De mult nu se mai întrebase dacă mai trăiește sau nu. La început aproape că nici n-a recunoscut-o. Vedea bine că era ea, și parcă nu mai era aceeași. Avea buzele mult prea roșii. Obrajii mai palizi. Sprîncenele smulse și încondeiate. Peste genele arcuite, o pulbere ușoară, ca o ninsoare de funingine. Și în colțurile gurii, în gura aceea din care picurau altădată versurile ca mierea din faguri, două scobituri adînci, livide, ca două pungi de fiere. Îl zărise din primul moment, probabil. Se silea să rîdă zgomotos în mijlocul unui grup de tineri. El, întristat, fără motiv, simțindu-se deodată izolat, mai singur în larma cheflîilor decît dacă s-ar fi trezit între dunele Saharei, se întreba ce să facă. Să inventeze vreo scuză ? Să plece pe furiș ? Și în același timp se mira, în el însuși, de liniștea care se pogora într-însul. De multe ori se gîndise la întrevederea asta

posibilă. Își închipuise că pămîntul o să-i fugă de sub picioare, că zidurile or să se prăbușească asupra lui, că tavanul o să-i cadă în cap. Dar casa n-a căzut pe dînsul. Pămîntul nu s-a cutremurat. Cînd, dimpotrivă, ea s-a făcut că-l vede, în sfîrșit, și, peste umerii tinerilor, i-a întins un braț arcuit ca un gît de lebădă, spunîndu-i : „Vino, Nelule !... Ți-ai uitat prietinii ? Nu mă mai recunoști ?... M-am schimbat așa de mult ?... M-am urîțit ?...“ el s-a apropiat de dînsa, fără să-i șovăiască pașii, și-a asigurat-o, cu obicinuitele fraze de convenienţă socială, ca și cum s-ar fi adresat oricărei alte femei, că o găsea neschimbată, ba mai frumoasă chiar, cu mult mai în avantajul ei decît în trecut.

La masă s-a așezat lîngă dînsul. Toată noaptea nu i-a tăcut gura. Golea paharele de șampanie unul după altul, parcă ar fi vrut într-adins să se amețească. Aprindea țigară de la țigară. Făcea spirite. Răspundea cu glume celor de la capătul celălalt al mesei. Căta prilej de vorbă cu oricine. Cocheta cu bătrînii. Provoca pe adolescenți. Îi anima pe toți. O dată, o singură dată nu i-a vorbit de ea, de el sau de trecut.

Abia spre ziuă, cînd pe sub mese și pe divănuri, bărbați și femei, învinși de băutură, căzuți de-a valma unii peste alții, gemeau sau bolboroseau cuvinte fără șir, ea i-a luat binișor amîndouă mîinile, i le-a strîns ușor și i-a spus :

— Sînt fericită, Nelule, că te revăd.

Glasul ei, mai gros și mai grav ca altădată, l-a mișcat.

— Și eu sînt fericit, Pia. Nu m-așteptam să te întîlnesc în noaptea asta. Nu mai speram să te revăd. Cu toate astea, dacă ai ști de cîte ori m-am gîndit la tine !... De cîte ori nu te-am așteptat !... Ne-a despărțit așa de curînd viața... Ne-a despărțit cu cruzime, pe nedrept.

— Da, Nelule !... Mi-am repetat-o și eu destul... Ce puteam să fac însă ? Cine-i de vină ?... Au trecut atîtea peste noi.

— Îmi pare bine că cel puțin tu ai rămas aceeași, neschimbată.

— În aparență, dragul meu... Dar să nu mai vorbim de asta. La ce să ne întristăm degeaba. Deschide mai bine o fereastră. Simt că mă înăbuș aici.

Au dat la o parte draperiile unei ferestre. Afară se făcea de ziuă. Săgeți de foc spintecau bolta cerului. Zã-

pada însîngerată înroşea acoperişurile. Streşinile picurau. În tăcerea imensă, subliniată de tic-tacul picăturilor de apă, odaia îndărătul lor, cu geamurile deschise, cu becurile îngălbenite, părea o stranie şi lugubră cameră mortuară. Cînd şi cînd, umflînd draperiile, adieri de vînt curat şi rece suflau dinspre răsărit. Treceau ca dinţii unui pieptene de metal prin părul lui Nelu, agitau şi fluturau zuluful de păr bălai care lingea ca o flacără vie tîmplele Piei.

— Nici moţul ăsta de pe frunte nu ţi s-a schimbat, i-a şoptit el în glumă, dar emoţionat de calda şi dulcea insinuare a reminiscenţelor. E tot cum îl ştiam. Tot neastîmpărat. Aşa cum fîlfîia la întrunirile noastre studenţeşti. Îţi mai aduci aminte, Pia ?

Răzimaţi cu coatele de pervazul ferestrei, strînşi unul în altul, simţind parcă nevoia să se apropie şi să se sprijine după o noapte de orgie, în totala indiferenţă a oamenilor şi a naturii, au evocat trecutul.

El şi-a spus gîndurile, inchietudinile, speranţele. Fără ştirea lui, le împletea cu trupul Piei. Se răzima, se lipea de dînsa.

Ea i-a vorbit de viaţa ei. Ce făcuse. Pe unde umblase. Cîte văzuse. Cu cîţi trăise. Cum căzuse. Numele lui Tănase plutea între dînşii. Îl aveau amîndoi pe buze. Nelu aştepta. Un vierme îi rodea inima. O curiozitate absurdă şi bolnăvicioasă îi rîcîia sufletul. Dar Pia nu-l rostea. Vorbea rar şi tărăgănat. În vorbele ei nu era nici bucurie, nici amărăciune. Povestea evenimente. Recunoştea greşeli. Îşi mărturisea căderile. Nu învinuia pe nimeni. Aşa i-a fost scris. Aşa a fost să fie. Întîmplarea... Destinul... Războiul care trecuse şi peste dînsa, cum trecuse asupra tuturor.

Umbra războiului s-a lăsat o clipă şi peste fruntea lui Nelu. A, ridicat-o, însă :

— Cu toate astea, Pia...

Nu şi-a terminat gîndul. N-a îndrăznit să-l exprime. Nici n-ar fi avut nevoie să-l exprime, de altfel. Pia l-a înţeles. L-a înţeles şi nu i-a răspuns. Privea ţintă înaintea ei, ca în gol. Asculta atent plescăitul boabelor de apă picurînd din streşini, parcă ar fi încercat să le numere. Cu teamă, cu ezitare, el i-a luat mîna. I-a sărutat-o lung. I-a

trecut brațul pe după mijloc. Ar fi vrut s-o strîngă. Dar n-a strîns-o. I-a șoptit numai :

— Cînd ai ști, Pia... dacă ai ști cît te-am iubit de mult.

— Știu, Nelule.

— Am fi putut să fim așa de fericiți împreună...

— Poate... cine știe ! ?

— Dacă m-ai fi iubit și tu.

— Mi-ai fost drag, Nelule.

— Nu ca el.

Un fior a străbătut trupul Piei. S-a strîns ușor într-însul.

— S-a făcut frig... Închide mai bine fereastra.

— O închid, Pia... dar spune-mi !

— E tîrziu... La ce bun !

— Vreau să știu.

— Ce-ți pasă !

— L-ai iubit așa de mult ?

— Nu.

— Ți-a fost mai drag ca mine ?

— Nu.

— De ce te-ai dat atunci ?... Te-ai dat de bună voie ?

— Nu.

— Te-a luat cu sila ?

— Bestia !... Bruta !...

O sută și-o mie de feluri sînt ca să spui același cuvînt. O vorbă de mîngîiere poate să pară mai dură ca silexul. O înjurătură poate să fie mai dulce decît toate aiurările iubirii. Valoarea cuvintelor nu e în ele însele. E în accentul care le animă, în imponderabilul care le dă viață. Cînd Pia a lăsat să-i scape printre dinții strînși : „Bestia !... Bruta !...", dacă ar fi gemut cuvinte de adorare și de pasiune, n-ar fi putut să-și destăinuiască mai aprig furtuna care-i scutura, îi vînzolea, îi pustia și-i răvășea sufletul.

Brațul lui Nelu, trecut pe după mijlocul ei, i-a alunecat, i-a căzut în jos. Gîndurile, o clipă tulburate, i s-au potolit. Dorințele i-au amuțit. Și-a spus, cu tristă uimire, cu durerească resemnare :

— Și-o brută poate, prin urmare, să fie iubită... Și-o bestie poate să inspire sentimente omenești...

V

Veniše primăvara. Ultimul rînd de zăpadă se lua de pe acoperişuri. Zi şi noapte streşinile ţîrîiau. Din cerul albastru şi curat ca lacrima se revărsau asupra lumii : gînduri vesele, lumină în suflet, un pic de voie bună între oameni, verdeaţă peste cîmpuri şi peste grădini. Sonor ca o scoică de mare, oraşul clocotea. Olteni cu coşurile încărcate îşi strigau marfa de-a lungul ulițelor. Gospodine se tocmeau în gura mare la portiţe. Trăsuri huruiau în trapul înviorat al cailor. Automobile sforăiau. Chivuţe chipeşe şi smulse, drepte ca lumînările, sub mari panere aşezate în creştetul capului, îndemnau şi îmbiau pe trecători cu glasul lor cîntat :

— Ghiocei !... Ghiocei albi ! Ghiocei !...

Pe caldarîm, în urma lor, trotuarele înfloreau ca semănate cu ghiocei. Şi ghiocei înfloreau în ochii copilelor.

Ca şi dînsele, prietinele lui Nelu aveau, în dulceaţa mai caldă şi mai insinuantă a privirilor, în frămîntarea mai vie a trupului, toată primăvara din natură. Nu-şi mai găseau astîmpăr. Oricît de variate erau cunoştinţele speciale ale lui Coco, oricît de inventiv era geniul lui Cotan, oricît îşi storcea Tănase creierul ca să iscodească şi să născocească noi mijloace de petrecere, nici el, nici Cotan, nici Coco nu izbuteau să le mulţumească. Chefurile obicinuite nu le mai erau de ajuns. Localurile cunoscute nu le mai spuneau nimic. Cereau emoţii noi. Visau senzaţii inedite. Oftînd din băierile inimii şi gîndindu-se cu jind la *sleeping*-urile de odinioară, domnul gras şi chel propunea : ba o excursie cu şampanie şi lăutari la Sinaia, ba o descindere, *in corpore*, cu alai şi tămbălău, la Constanţa.

— În munţi, în freamătul brazilor, suspina el poetic, sau pe malul mării, în murmurul valurilor...

Dar *sleeping*-urile lipseau. Trenurile mergeau ca vai de capul lor. Ambele localităţi li se păreau la toţi prea departe, iar suspinele poetice prea nelalocul lor.

— La vreo mînăstire, pe aproape de oraş, ar fi mai nimerit, şi-a dat o doamnă cu părerea.

— Un ceas de dragoste, în cîntecul clopotelor... a murmurat visător Cotan.

— Printre maici !... a exclamat întinerit domnul chel.

— Sinistru !... a afirmat Coco.

— Dar într-un sat ?... într-un sat devastat de nemți... pe undeva pe unde a trecut războiul ?... a întrebat o doamnă palidă și languroasă. Gîndiți-vă !... c zi de chef printre ruine...

Propunerea le-a surîs celor mai mulți. Ar fi adoptat-o fără discuție dacă ar fi știut unde să meargă. Cum însă, din păcate, afară de Nelu — și Nelu tăcea — nici unul dintre cei de față nu făcuse războiul și nu prea știau cam pe unde s-ar putea găsi asemenea sate, au fost siliți să renunțe și la ruine. În vremea asta, nevasta domnului chel, făcînd semn lui Cotan cu coada ochiului să vie lîngă dînsa, i-a șoptit ademenitor :

— Ce-ar fi, Cotane, dacă am merge la vreun bordel ?

— Beșoandro !... Bașoldino !... Dulceo !... i-a răspuns Cotan, lingîndu-și buzele.

Și clamori de entuziasm i-au răsplătit propunerea.

Din nefericire, însă, nici proiectul acesta modest n-a fost cu putință de realizat. Sîntem într-un așa hal de barbarie, cum mărturisea și Coco cu legitimă indignare, încît în toată capitala României mari, după două zile de alergături, n-a fost chip să se găsească un singur bordel destul de încăpător pentru o societate numeroasă și aleasă. Degeaba au răscolit centrul și periferia. Degeaba au bătut mahalalele pînă-n Crucea de Piatră. Nimic, domnule ! Haram de țară ! Capitală-i asta ? Numai cocioabe infame. Magherniță și chichineță în care n-aveai loc nici să te învîrtești, darmite să... de ! ca tot omul, să te întinzi și tu la largul tău.

Cu degetul dus grav la tîmple și cu gîndurile la Max, Cotan se întreba dacă n-ar fi locul și momentul să dea marea lovitură a vieții lui : un bordel național, pe acțiuni. Coco, descurajat, declara că nu mai face să încerci nimic în țara asta păcătoasă. Doamnele, mai resemnate din fire, sau mai impaciente, renunțaseră la bordel și s-ar fi mulțumit cu orice, numai să scape odată din plictiseala și marasmul chefurilor obicinuite. Într-o noapte, cum coborau treptele peronului, sub lumina lunii care poleia cu reflexe diafane de argint zidurile grajdului din fundul curții și culmile copacilor, Tănase, pătruns pe neașteptate de frumusețea lucrurilor, de măreția naturii, de duioșia amintirilor, le-a arătat grădina și, subit inspirat, le-a spus :

— Măăă !... ce mai alergăm noi după potcoave de cai morți !... Unde ni-erau mințile ?... Ce-ar fi dacă am orga-

niza un pui de chef colo, în grădină, pe iarbă verde, într-o noapte poetică ca asta...

— Un *garden-party* pe întuneric ! a exclamat voios doamna domnului chel.

— Cu lăutari... cu lampioane veneţiene ! au adăugat ceilalţi, bătînd vesel din palme.

Şi cu toată slaba opunere a lui Nelu, care se gîndea cu grijă la tovarăşi şi la tipografia lor clandestină, peste capul lui inexistent au hotărît data serbării, au stabilit amănuntele, şi-au distribuit sarcinile şi atribuţiile. Sexul îl privea pe Cotan. Băutura pe Coco. Dinspre partea gurii trebuia să se descurce cum o şti domnul chel. Nelu n-avea decît să finanţeze. Bojoceanu îşi rezervase partea artistică.

— Măi, Nelule, nici tu n-o să-ţi mai recunoşti grădina !... i-a făgăduit el.

Şi, într-adevăr, de-a doua zi de dimineaţă s-a pus pe lucru. Douăzeci de arestaţi, aleşi pe sprînceană printre bolşevicii din Dealul Spirii : tîmplari, dulgheri, tapiţeri, zugravi de firme sau de case, electricieni şi meşteri fierari, sub puternică escortă, s-au instalat în grădină şi trei zile în şir au muncit pe capete. Ca un general pe cîmpul de război, Tănase, în persoană, conducea şi supraveghea totul. Din sipete vechi a scos minunăţii împăturite cu grijă de pe vremea bunicilor răposatului colonel Hotnog. În cămări pe care nimeni nu le mai deschisese de ani de zile a descoperit scoarţe, covoare, preşuri mîncate pe trei sferturi de molii, dar care, cu nitică bunăvoinţă, mai puteau fi totuşi întrebuinţate. Din mătasa crinolinelor şi malacoafelor de altădată a pus să se facă lampioane. Şi horbotele, ştergarele, maramele grele de cusături înflorite şi stropite cu fluturi de aur le-a întins între ramurile copacilor. Grădina se împodobea văzînd cu ochii, ca o mireasă din popor care-şi pune ocale de peteală şi toate giuvaericalele pe dînsa. Printre tîmplarii care băteau de zor mesele în cuie, printre electricienii care atîrnau de crengi lampioane multicolore, printre tapiţerii care rotunjeau, deasupra divanurilor coborîte din casă, peşteri poetice din cîrpe şi naframe, Tănase trecea radios şi visător.

Asta era grădina în care el, odinioară, alergase şi zburdase ! Acesta era raiul zvînturatei şi năbădăioasei lui copilării ! Cum trecuseră anii ! Cine ar fi putut să-i prorocească atunci că el, feciorul lui Stan şi al Stancei, o să ajungă aşa de repede, din rîndul slugilor, în rînd cu

stăpînii. Ca și stăpîn el însuși în casa boierilor Hotnogi. Nimeni nu-i sta în cale. El conducea. El porunceа. Pe apucate, însă, e drept. Trei zile numai, deocamdată. Dar trei zile care or să atragă, cu binișorul, și altele după ele. Ca mîine !... Te pomenești !... Cine știe ce-o să-i mai aducă și ziua de mîine.

Tănase socotea. Nelu era mînă spartă El strîngea. Nelu risipea. Își arunca banii pe ferești. Fiecare făcea ce voia dintr-însul. Se lăsa purtat de nas, ca un copil. Tot umblînd și cotrobăind prin casă, trecînd o dată și pe lîngă grajduri, Tănase văzuse o mulțime de lucruri care numai a bine nu-i spuneau. Prevedea că Nelu o să-și frîngă singur gîtul. Prea se înhăitase cu tot felul de desculți, de coate-goale, de dezmățați, de vîntură-lume. După ce i-or păpa banii, or să-i mănînce și capul...

Lăsîndu-se obosit de gînduri pe-o bancă din grădină, ca altădată tată-său în fundul canapelei, visa... zîmbea...

Din visurile lui, însă, nu l-au trezit nici sudalme înfricoșate, nici ghionți în fălci. Altele erau vremurile. S-a trezit în mijlocul celei mai zgomotoase și mai încîntătoare societăți cu putință.

Grădina era feeric luminată. La brațul lui Cotan își făceau apariția, rînd pe rînd, toate frumusețile Capitalei. Doamne din noua protipendadă, matroane din vechea gardă a prostituției somptuoase, dar bine ținute, păstrate ca murăturile în oțeturi aromate, fetișcane care abia deschideau naiv ochii lor vițioși în lumea strălucitoare a galanteriei, brune și blonde, grase și slabe, nalte și scunde, de toate vîrstele, de toate stările și pentru toate gusturile. Pe sub umbrele copacilor, printre fluturii de aur care tremurau în aer ca licuricii, treceau braț la braț sau prinse de mijloc, rîzînd și chihotind între ele, asemenea viziunilor din basmele cu zîne și Consinzene. Lumina instabilă a lampioanelor le înfrumusețа pe toate, și cadrul nocturn le poetiza. Nelu abia îndrăznea să se apropie de cele care i se păreau mai ireale. Cotan trebuia aproape să se răstească la dînsul ca să-l înduplece :

— Pune mîna, bre omule !... Nu fi nătîng ! Pune mîna, că doar n-o să te muște !... Uite ce umeri !... ce sîni !... piatră, *mon cher*... și pulpele... să spargi nuca între ele.

Ca unui geambaș de meserie, lui Cotan nu-i mai tăcea gura. Profita în același timp un pic și pentru dînsul. Mîinile îi umblau prin toate părțile, pipăiau pe cont propriu. Doamna sau fata, gîdilată și enervată, se zbătea, se alinta, protesta cu gura pe jumătate :

— Lasă-mă, Cotane !... Zău, Cotane, dacă ești în toate mințile !... Ce-o să creadă domnul Azan despre mine ?

— Ei, asta e !... Ce-o să creadă, fă ?... N-o să creadă ce-i spun eu. O să creadă ce-o să vadă el cu ochii... Nu-i fi vrînd să-i placi pe nevăzutele ?... Să vadă omul !... Să pipăie... Să se convingă că nu-l înșeli la cîntar... Sîn e ăsta ?... Sau ghem de vată ?... Carne-i asta ?... sau... Carne-i, fă !... Lînă-n lînă. Catifea, nu altceva. Poți s-o arăți. Ai ce s-arăți. Mi-o țineai ascunsă, hai ? Scîrbo !... Otravo !... Nu mai fă pe parșiva, sfînto !... Ridică-ți poalele mai bine !... Sus fustele, fă !...

Nu numai pentru Nelu, dar pentru mai toți, ici și colo, pretutindeni, printre scaune, pe sub mese, pe bănci sau pe divanuri, sub pologul vast al cerului sau în peșterile concepute de geniul lui Tănase, în foșnet lung de frunze și-n susururi de mătasă, fustele se ridicau. Lăutarii cîntau în surdină. Vinul gîlgîia în pahare. Nisipul aleielor scîrțîia sub pașii chelnerilor grăbiți. Lumînările sfîrîiau în lampioane. Aerul vibra. Cînd și cînd se auzeau pocnete surde, înăbușite, venind de departe, ca dopuri de șampanie sărind undeva în aer.

— Petrec și alții, nu numai noi ! a exclamat Coco Ghica, ciulind un moment urechile și trîntind paharul, făcîndu-i țăndări de pămînt. Cine-o mai fi petrecînd ?

Tinerii de la masa lui se întrebau și ei. Nu știau. N-auziseră de nici un chef proiectat pentru aceeași noapte. Cu toate astea, pocnetele se repetau, răbufneau, înfundat, intermitent.

— În vreo crîșmă... Or fi trăgînd cu pistoalele... le-a spus unul.

— Sau vreo petrecere... cu focuri de artificii... a adăugat un altul.

— Unde ?... La cine ?... a urlat Coco. Cine-și permite să petreacă fără noi ? Bojocene ! Maiorule ! Unde ești, maiorule ? Unde te-ai ascuns ? Vino, mă, dacă nu vrei să dăm noi peste tine.

Roș la față și încheindu-și în pripă mondirul, Bojoceanu a apărut, în sfîrșit, între dînșii.

— Ce-i cu voi, mă ? Ce v-a apucat ? Urlați parc-ar fi dat strechea în voi.

— Vrem și noi focuri de artificii ! i-a răspuns Coco.

— Focuri ?... Ce focuri, mă !... N-am nici un foc.

— Alții cum au ?

— N-ai auzit ?

— Ai asurzit ?

— Răsună tîrgul !

— Ce s-aud, mă ! V-ați îmbătat ? Sînteți beți turtă ! Vă țiuie urechile de băutură !

— Nouă ne țiuie ?... Ascultă, mă !

Se îndemnau unii pe alții să tacă. Toți vorbeau și nici unul n-asculta. Cu care greutate au reușit să restabilească un simulacru de liniște. Nu se auzea nimic. Un singur pocnet, înăbușit, izolat, ca o lovitură de ciocan într-un butoi gol, a răsunat în noapte. Bojoceanu le-a dat cu tifla :

— Un foc de pistol, mă... Pentru atîta lucru...

N-a apucat însă să-și termine fraza. Un pîrîit scurt de salvă, ca o pînză care se rupe, i-a tăiat cuvîntul. Bojoceanu a ridicat din umeri. A vrut să spuie :

— Vreun depozit care sare-n aer... Sar atîtea !...

Dar ceilalți nu-i dădeau păs să vorbească. Urlau în cor :

— Vezi, mă ?!

— Mai spui că ne țiuie urechile ?

— Alții petrec cu focuri de artificii.

— Alții au, și noi, nu.

— Ce fel de organizator ești tu, mă !

— Chef fără foc bengal !

Îl strîngeau din toate părțile. Îl înghesuiau. Nu-l mai lăsau să răspundă. Pe aria „lampioanelor" cîntau în cor strident : „Vrem foc bengal !... Vrem foc bengal !..." Și cei care habar n-aveau despre ce era vorba, atrași de zgomot, apărînd ca stafiile din umbre și dintre trunchiurile copacilor, se întreceau să le ție hangul. Bărbații strigau cît puteau. Glasul ascuțit al femeilor domina biruitor. Un pui de fată, mai curînd un pui de diavol, frumoasă ca păcatul și neastîmpărată ca argintul-viu, a smuls un lam-

pion cu creangă cu tot și l-a fîlfîit victorios în aer. Atîta le-a trebuit la toți. Într-o clipă grădina a fost devastată. Fotele cu fluturi de aur scăpărau pe umerii bărbaților. Lampioanele se legănau, bete, deasupra capetelor hilare. Rîsetele cădeau în cascadă sau picurau, ca mărgăritarele, din șiraguri desfăcute. Un vînt de nebunie trecea în galop pe sub ramurile copacilor bătrîni. Carnea satisfăcută era însetată. Cerea vin. Cerea șampanie. Cerea să-i alunece, peste nervii storși și obosiți, ca un afrodisiac, arcușul viorii.

— Lăutarii !... Să vie lăutarii !... a strigat Coco.

Cu surîsuri sleite pe fețele lor smolite, lăutarii s-au apropiat.

— Ce-mi rîzi, mă ?... Ce-mi stai așa, faraoane, cu ochii zgîiți la mine ?... Ce mai aștepți ?... Cîntă, mă !... Cîntă-mi de inimă albastră.

Coco cerea de inimă albastră. Cotan, cîntece fără perdea ; alții, de joc, de chef sau de lume. Nu se mai înțelegeau. Fiecare voia cîntecul lui. Ca să-i împace pe toți, cioroiul din mijlocul tarafului a clipit șiret din coada ochiului către ai lui. Ciocănașul a căzut. Gîtul viorii s-a ridicat. Un țiuit, ca un chiot, a șuierat printre buzele de trestie ale naiului. Și bătînd îndesat pămîntul cu piciorul, umflîndu-și gușa, săltîndu-și în tact umerii și capul, baragladina și-a dat drumul :

„La moară la hîrța-pîrța
Un' se macină tărîța
Și s-adună fetele
De..."

— Olioleu, mă !... Zi, mă, zi-i, că zici bine !... strigau, urlau, chiuiau cu toții.

Nu se mai auzea nici în cer, nici pe pămînt. Coco sărise în mijlocul lăutarilor. De unul singur, cu mîna la ceafă, cu strunele viorii la ureche, învîrtea pe loc o bătută, schimbată după toane și inspirație în mazurcă, în *one-step* sau în foxtrot. Alte perechi îl imitau. Porneau ca vijelia. Treceau ca viforul. Se abăteau ca vîrtejul. Lampioanele zburau prin aer. Pămîntul duduia sub pașii lor. Mesele izbite se răsturnau, amestecînd resturi de mîncare cu scursori de vin. Zgomotul paharelor și farfuriilor sparte întețea focul entuziasmului. Și cei care nu jucau simțeau ne-

voia să se agite. La început și-au aruncat cu coji de portocale. Apoi cu tot ce le cădea în mîini. Se băteau cu șervete făcute ghem, cu mere, cu mandarine, cu franzele, cu banane. Muierile erau mai îndrăcite decît bărbații. Tăbărau cîte trei și cîte patru asupra unui singur, îi vărsau pumni de migdale prin deschizătura gulerului, îi frecau fața cu ciorchini de struguri, îi zburleau părul, îi desfăceau hainele, îi turnau pe gît vin, șampanie sau zeamă de portocale. Lina Prăvălie, între două doamne din societate, înghesuia pe Nelu. Domnul chel se zbătea de moarte, gîfîind și-abia putînd să mai respire, între Mița Doipoli și alte cîteva perechi de mîini, mai simandicoase, care-l gîdilau la subțioară și pe sub burtă. Tănase a simțit două degete strîngîndu-l ușor de braț. Crezînd că e vreo fetișcană, s-a întors vesel spre dînsa. S-a strîmbat, însă, parcă i-ar fi fost dinții străpeziți cu zeamă de lămîie. Îndărătul lui, umil, adus din spate, pitit printre cheflii, era tată-său. Abia stăpînindu-și mînia, s-a răstit la el :

— Ce vrei ?... Ce cauți aici ?... Ți-am spus să nu te arăți printre oameni !... De cîte ori să-ți spun ?

Bătrînul, făcîndu-se mai încovoiat decît era, a bîlbîit :

— Tănase... Iartă-mă, Tănase... N-am venit de voia mea... Un domn ofițer m-a trimes...

— Ce ofițer !... Nu vreau să știu de nici un ofițer... Aici nu-i la cazarmă... Cum îl cheamă ?

— Nu știu... Nu mi-a spus... Un domn ofițer, cu doi soldați...

— Haî ?... Cum ?

Tănase îngălbenise. Pămîntul se clătina sub dînsul. Un nod i se pusese în gît. Instinctiv și-a pus mîna la portofel.

— Cu doi soldați... încerca să-i explice tată-său. Vrea musai să-ți vorbească... Altfel, mi-a spus că vine el aici...

— Să vie !... Să vie !... a chiuit o fată care auzise numai ultimele cuvinte.

— Să vie ! au strigat cu toții după dînsa.

Tănase ar fi vrut să spuie și el ceva, sau să fugă, sau să dispară ; dar n-a mai avut timp. Un strugure l-a pocnit drept în față ; și două, trei, zece perechi de mîini i s-au înfipt în guler, în trese, în decorații, în brandenburguri. Îl trăgeau din toate părțile. Îl răstigneau ca pe Hristos între ochii de tîlhari ai dracilor de fete.

Așa l-a găsit, cu părul vîlvoi, cu fața leoarcă de zeama strugurilor, locotenentul Pană, urmat, la respectuoasă distanță, de un plutonier.

— Tu ești, Pană !... abia a putut să exclame Tănase, cu glasul încă sugrumat de spaimă, dar simțind că-i revine inima la loc.

— Da, eu s'trăiți, domnule maior... Mă iertați, domnule maior... nu știu, domnule maior, dacă...

Se uita, fîstîcit și înveselit, în jurul lui.

— Ce nu știi, mă ! a încercat Tănase să glumească, revenindu-și repede în fire și citind pe fața cinstită a locotenentului că nici o primejdie nu era pentru dînsul. Ce nu știi, mă ? Spune, mă !

— Spune !... spune !... l-au îndemnat la rîndul lor fetele, tăbărînd cu toatele asupra lui.

Cotorisit de ele, Tănase a putut să se apropie de Pană. În larma lor asurzitoare, printre paharele care veneau și se ridicau de pretutindeni în cinstea noului oaspete, locotenentul a izbutit să-i șoptească pe apucate :

— Veniți, domnule maior !... Veniți imediat ! Sînt cu mașina... V-așteaptă la corpul de armată... E lată rău în oraș.

— Cum, mă ? Ce-ai spus ?

— E lată rău... A fost revoluție.

— Revoluție ?

Tănase, nedezmeticit încă bine din spaimă și băutură, repeta cuvîntul, fără să-i poată măsura întinderea și gravitatea. În mijlocul chefului, în cîntecele lăutarilor, în veselia care se revărsa nebunește peste toți ca și vinul din paharele pline, cuvîntul i se părea grotesc și absurd. Ceilalți l-au auzit și ei însă. L-au presimțit mai mult decît l-au auzit. A trecut peste dînșii ca vîntul de iulie care usucă frunzele și florile cîmpului, sau ca bruma care le opărește. Veneau tăcuți și îngrijorați. Se apropiau, se strîngeau în jurul ofițerului, ca turma care a auzit urletul lupului. Lăutarii au tăcut și ei. În tăcerea de moarte a grădinii, o salvă depărtată a pîrîit ca o fîșie de mătasă ruptă pe tejgheaua negustorului. O mitralieră a țăcănit. Cu fruntea brobonită de sudoare, cu gîtlejul uscat, domnul chel a întrebat :

— E grav, domnule locotenent ?

— Destul de grav... Vă rog să nu vă alarmați însă... A trecut primejdia... Cred că sîntem stăpîni pe situație... Lo-

calul muncitorilor e în mîinile noastre... O să mă iertați numai dacă vă răpesc pe domnu maior Bojoceanu... Regret, doamnele mele... Dar ce să facem ? Avem nevoie de dînsul...

— Da !... da !... i-au răspuns doamnele într-un glas.

Se agățau de brațul lui Tănase, îl îndemnau, îl implorau :

— Du-te, maiorule !... Ai grijă de noi, maiorule !... Nu ne lăsa, Bojocene !... Tase !... Dragă Tase...

Dezmeticit, în sfîrșit, sigur acum de el însuși, și surîzător ca un erou în fața primejdiei trecute, Bojoceanu le asigura și le îmbărbăta :

— Fiți liniștite !... Aveți încredere în mine... N-o să fie nimic... Într-un ceas sînt înapoi... Vă dau cuvîntul meu că mă întorc... Nimeni să nu plece... Nu-i lăsa, Nelule, să plece !... Cînd m-oi întoarce, să-mi ieșiți înainte cu pîine și cu sare...

— Cu șampanie !

— Cu sărutări !

— Cu lăutari !

— Lăutarii ! ! Să cînte lăutarii !...

Ca oricînd printre oameni, în ajunul primejdiilor necunoscute sau cînd vulcanul bubuie și clocotește sub pașii lor, strigătele au izbucnit mai desperate, rîsetele și țipătele au spintecat văzduhul, frenezia plăcerilor, care pot fi așa de lesne trecătoare, încă o dată le-a furat mințile și trupurile le-a zgîlțîit. Luna se ridica pe cer. Roșie și sumbră, ca o pată de sînge, enormă și rotundă, ca o roată de moară. Cu ochii bulbucați la dînsa, țiganii cîntau :

„Vine lelea de la moară,
Zumbai !“ [...]

Cîntau de foc lăutarii. Sfîrîiau arcușurile pe strunele viorilor. Bîzîiau cobzele. Ca grindina repezită în asfalturi, așa cădeau și săreau de pe coarde ciocănelele țimbalului. Triluri de ciocîrlie scăpau dintre buzele naiului, își luau zborul, dădeau iureș în frunzișul copacilor. Grădina răsuna de chiote haiducești, de cîntece izvorîte din naiva impudicitate a satelor sau grase și băloase de impudoarea mahalalelor. Versuri stropșite. Cuvinte brutale și triviale. Imagini obscene. Bărbații le repetau în cor ; Cotan le șoptea, cu intonații lascive, cu modulații suculente, la urechea

cucoanelor. Trîntind paharele de pămînt în cadența bătutelor, făcînd în lături cu mîna, ca și cum i-ar fi fost silă și greață de gînduri, Coco bolborosea :

— Cîntă, mă !... Să vie revoluția !... Să ne găsească beți turtă !... Să vie, mă !... Ce-am avut și ce-am pierdut !...

Dar oricît sfida el revoluția să vie și să-l găsească beat mort, oricît zbîrnîiau coardele viorilor și se străduiau cu toții, și se îndemnau unii pe alții să rîdă, să cînte, să fie orice-o fi în urmă, și potopul după dînșii, numai cupa pe care o aveau în mîini s-o poată goli pînă la fund, din umbrele grădinii, ca și din sufletele lor, din adierile nopții, ca și din aiurările lui Coco, se desprindeau griji, inchietudini, o veselie bizară și deznădăjduită, ca un marș funebru de Beethoven cîntat în ritm săltăreț de foxtrot. Noaptea părea mai opacă. Adierile se făceau mai reci. Doamnele își acopereau, înfiorate, umerii goi. Bărbații se uitau la ceas. Cîțiva plecaseră după știri. Alții așteptau la telefon. Telefonul nu mai funcționa. Ceasurile treceau și Bojoceanu nu se mai întorcea. Unde-o fi ? Ce-o fi făcînd ? De ce nu se mai întoarce ?

— Dacă am merge și noi să vedem ce-i cu dînsul ? a întrebat o fată.

Cei mai mulți nu prea țineau să vadă. Toți simțeau însă nevoia să se miște, să-și dezmorțească trupul, să-și scuture gîndurile mahmure sau lugubre. Băutura nu le mai spunea nimic. Cheful tot le era stricat. Era și tîrziu. Ce să mai stea ! Plecau unul cîte unul. Alții, în grupuri răzlețe, încercau să rîdă, să pară veseli ; dar rîsul le suna fals și plecarea părea mai mult o fugă. Singur Coco mai ținea piept, vitejește, unei baterii de sticle înfundate. Discuta cu ele, gesticula, le strîngea la piept în accese subite de sentimentalism acut sau, furios, dintr-o dată, le sictirea cît colo. Cineva l-a strigat de la poartă. Fără să știe cine-l strigă, de ce pleacă, unde se duce, cu două sticle goale la subțioară, a pornit-o și el pe două cărări. Luna îl bătea din spate. Pe nisipul aleii, o umbră neagră și deșirată, beată ca și dînsul, îl preceda în zigzaguri fantastice.

Nelu a rămas singur. Grădina își lăsa în jurul lui ramurile frînte, lampioanele stinse, zdrențe atîrnate de copaci. Fără să le vadă, Nelu le simțea într-însul. Îi apăsau inima. Îi înfășurau sufletul. Zîmbea vag tristeții lucrurilor moarte, dezamăgirilor existenței, iremediabilei deșertăciuni care urmează, pas cu pas, zilele omului. Ceasurile

treceau. Se făcuse de mult de ziuă și un vuiet surd, depărtat și continuu începea să zguduie orașul abia trezit din letargia somnului, cînd Tănase i-a strigat de la grajduri :

— Ce-i mă !... Nu mai e nimeni pe aici ?... Așa s-au ținut de cuvînt ?... crucea lor de muieri !

— Nimeni, i-a răspuns Nelu, repetîndu-i cuvîntul ca un ecou.

— S-au cărăbănit de mult, mă ?

— De mult... De-un ceas... De două... Nu mai știu.

Bojoceanu s-a uitat lung și atent la dînsul :

— Mă !... Ce-i cu tine ?... Asta ar avea haz !... Asta le întrece pe toate !... Ia scoală-te în picioare !... Abia poți să te ții pe picioare !... Ești beat mort, mă !

Nelu a tăgăduit, indiferent, obosit :

— Nu... N-am băut nimic, Tase.

— Ce ai atunci, mă ? Uită-te în ce hal ești. Și eu care veneam să luăm cheful da capo. Noroacele mele ! Cu cine să mai beau acum ? Muierile au plecat. De tine, ce să mai vorbesc ! Limba mi s-a uscat în gură. Mi-e o sete, mă !... Nici nu-i de mirare. Ce de emoții pe capul meu ! Ce de-nîmplări !... Ce noapte, mă !

Se plîngea de sete și de noapte, dar ochii nedormiți îi scăpărau de mulțumire și obrajii îi erau îmbujorați de sănătate. Repetă, încîntat :

— Ce noapte, mă !... Ce noapte !

— Cel puțin s-a terminat totul cu bine, Tase ?

— Mai întrebi ! De data asta am pus laba pe ei. Nu ne-a scăpat nici unul. I-am prins în vizuina lor ca pe șoareci, în capcană. Unul n-a apucat să fugă. Pe cîți n-au murit de moarte bună, i-au zdrelit soldații cu patul puștilor. Să-i vezi, mă !... Nu i-ai mai cunoaște. Oameni sînt sau carne macră.

Se înfierbînta singur vorbind. Perora. Povestea exuberant cum au prins de veste autoritățile că fruntașii muncitorilor aveau să se întrunească în clubul lor, cum armata le-a înconjurat localul, cum le-a luat casa cu asalt, năvălind pe uși și pe ferești, spărgînd, distrugînd și zdrobind totul în calea ei, muieri, copii, tot ce-i cădea în vîrful baionetelor.

O singură dată s-a întrerupt din povestire :

— Mă, da' n-o fi nimic de băut pe-aici ?... Mi s-a uscat și gîtlejul... Gheorghe !... Ioane !... Veto !... Care-i acolo ?... Oricine o fi !... O sticlă !... Un pahar de vin !

Cineva a răspuns din ușa casei. Tănase a prins inimă. Nelu asculta tăcut. Se silea să audă, să înțeleagă. Și nu pricepea nimic. Nu simțea nimic. Avea capul gol. Și parcă un pustiu, ca într-un vis urît, se întindea nesfîrșit în jurul lui.

Deodată Bojoceanu s-a bătut cu palma peste frunte :

— Iiii !... și uitasem ce-i mai nostim. Ghici, mă, cu cine m-am întîlnit în vizuina lor. N-o să ghicești. Pun rămășag pe ce vrei că n-o să ghicești... Cu Frimu, mă ! Cu vechea mea cunoștință, Frimu. Rupt în două... Beteag de picioare... Cu capul cît un dovleac de ăi turcești... Dar ce ai, mă !... Ce te-a apucat ?... Ești nebun ?

Nelu se trezise. O măciucă în moalele capului îl trezise. Cu pumnul în pieptul lui Tănase, îl zguduia, îl zgîlțîia, pierdut, ieșit din minți, bolborosind cuvinte fără noimă, fără șir, rugăminți și blesteme, ca odată, altădată, cînd între degetele lui Tănase, ridicate deasupra capului, murea, pîlpîia și se stingea un licurici.

Și tot ca și altădată, cu un singur brînci, Tănase s-a cotorosit de el, repezindu-l cît colo. Cu ochi răi și crînceni îl urmărea ducîndu-se de-a berbeleacul.

— Hai, mă ?... Cu mine te pui, mă !

— Tase !

Nelu căzuse mototol lîngă bancă. Abia avea puterea să îngaime : „Tase... Tase..." Fără să simtă vreo durere, fără să-și simtă umilința, s-a sculat înfrînt, zdrobit, cu un singur gînd în minte. Și-a îndreptat privirile și brațele spre Tănase :

— Tase... Te rog, Tase.

— Mă rogi acum ?

— Nu pentru mine... Mie fă-mi ce vrei !... Pentru el, Tase... Te rog, Tase... În genunchi te rog... Scapă-l pe Frimu.

Se uita în ochii lui. S-ar fi tîrît pe brînci la picioarele lui. Îi vedea ochii duri și reci. Nu vroia să-i creadă. Îi vedea rîsul brutal și sardonic în colțurile gurii. Nu putea să-l creadă. Peste umerii lui a zărit umbra lui Stan, care venea cu sticla și tava de pahare spre dînșii. Nebunește a crezut atunci că prezența tatălui o să înmoaie inima fiului. Deznădăjduit, s-a agățat de brațul lui :

— Tase... Te implor, Tase.

— Hai !... mă și implori acum ?

— Tase...

— Fiindcă mă rogi tu...

A ezitat o clipă... O licărire de speranță a iluminat sufletul lui Nelu.

— Fiindcă tu mă rogi, ascultă-mă bine, cu mîinile mele o să-i scot pe nas bolșevismul...

— Gîndește-te, Tase.

— Cu mîinile mele o să-i zdrobesc oasele de vîndut și de trădător.

— Tase, n-ai să faci asta, Tase !

— Cu mîinile mele o să-l ucid, ca pe un cîine...

Stan se oprise lîngă dînșii. Încovoiat, umilit, îi privea pe amîndoi. Tănase a întors indignat capul, văzîndu-l. Nelu i l-a arătat, înmărmurit :

— Cum poți să vorbești astfel tu... Tocmai tu... Tănase !...

VI

În aceeași dimineață, după o luptă scurtă, dar eroică, cu el însuși și după o convorbire tot așa de scurtă la telefon, cu prietenul Haită, Tănase s-a aruncat în primul automobil care i-a ieșit în cale,și-a dat ordin șoferului să-l ducă la Siguranță. Haită îl aștepta ca pe ghimpi. Ușa cabinetului directorial s-a închis discret îndărătul lor. Din ochii lui șpanchii, care îi umblau, ca mărgelele, în toate părțile și direcțiile, Haită l-a întrebat :

— Ei ?... Ce este ?

Tănase și-a făcut timp să respire și să se mai gîndească o dată bine la ce-avea de spus :

— Spune să-mi aducă un pahar cu apă.

Oricît era de obicinuit Haită să-și domine nervii, a ridicat iritat din umeri :

— Lasă apa, mă. O să bei în urmă. Spune acum repede ce ai de spus.

— Oho ! mai domol, nene Haită, că nu dau doar turcii. S-o luăm cu binișorul. Să vedem din fir în păr ce-avem de făcut. Tipografia e la locul ei. N-o să ne-o ia nimeni. N-o să fugă. Să stăm strîmb și să judecăm drept.

— O ai, mă, sau n-o ai ?

— Cum mă vezi și cum te văd. Ca-n podul palmei. Ți-o aduc pe tipsie.

— Cînd ?

— Și-acum dacă vrei.

— Unde e ?

— Asta-i altă vorbă. Fiecare lucru cu socoteala lui. Eu ți-o dau. Am spus că ți-o dau. O vorbă am. Dar eu ce am în schimb ?

— Tu, mă ?... Tu ești de-ai noștri.

— De-ai voștri !... De-ai voștri !... Nu zic ba... Nu mă dau în lături... Știi însă vorba aia !... Frate-frate, dar brînza pe bani.

Scandalizat, Haită s-a lăsat pe speteaza scaunului, cu brațele în tavan. Se jura de toți sfinții că nu mai are un ban în casă, că Internele nu i-au mai pus fonduri la dispoziție din toamna trecută, că și slujbașii au rămas neplătiți cu lunile, că stat îi ăsta sau tată vitreg cu slujitorii lui cei mai buni, că o să-și ia mai bine lumea în cap decît să servească pe veresie, că o mie, două, zece mii, la o adică, ar putea să-i dea din ce bruma de economii mai avea la lada de fier, dar nici o lăscaie mai mult.

Tănase îl lăsă să vorbească. Își șlefuia lustrul unghiilor. Își admira zîmbetul în ele.

După ce Haită și-a terminat cupletul, s-a sculat frumușel de pe scaun și i-a întins amical mîna :

— Bine, Haită. Dacă nu e, ce să-ți faci ! De unde nu-i, nici Dumnezeu n-are ce să ia. Să zicem că n-am vorbit nimic. Cu bine, frate Haită.

Haită i-a reținut mîna. Se uita țintă la dînsul, pe cît îi îngăduiau ochii instabili ca mărgelele. I-a mărturisit :

— Ești tare, mă !

— Lingușitorule...

— Și cît vrei ?

— Un sutar.

— Nu lași mai ieftin ?

— Vorba ta : nici o lăscaie.

— Bine, mă !... Mă strîngi de gît... Îmi iei sîngele... Dar ți-i dau.

— Să-i văd !

Oftînd din adîncul inimii, Haită s-a dus la casa de fier. A scos o sută de hîrtii de o mie. Le-a înșirat pe masă. I le-a numărat. Cu palma răscăcărată peste maldărul de bumaște, l-a împiedicat însă să le ia.

— Spune-mi mai întîi unde e ?

Tănase a închis ochii. O clipă și-a auzit bătăile inimii. Sîngele i-a năvălit în obraji. Tîmplele îi zvîcneau. Cu un

suprem efort, și-a scuturat capul, ca omul care se ridică din fundul apei, și-a mormăit, surd, înăbușit :

— Acasă... la Nelu... la Nelu Azan... în grajduri.

Oricît era el de deprins cu vînzările și trădările, Haită s-a ferit cu un pas în lături. Ochii spanchii îi jucau chindia în cap. Caninul de aur îi strălucea. A șuierat printre dinți :

— Ești tare, mă !... Ești tare... Eu ți-o spun... o să ajungi departe...

Sighișoara, 1932

CUPRINSUL

Prefață V

FECIOR DE SLUGĂ

Cartea întîi 3
Cartea a doua 160
Cartea a treia 211

Lector : CONSTANTIN MOHANU
Tehnoredactor : VASILE CIUCĂ

Bun de tipar : 16.06.1988
Coli ed. 17,42. Coli tipar 18

Comanda nr. 80 114
Combinatul poligrafic „Casa Scînteii",
Piața Scînteii nr. 1, București,
Republica Socialistă România